ПРИРУЧНИК
ЗА НАСТАВНИКЕ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

У ГИМНАЗИЈИ

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
Misija u Srbiji

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

ПРИРУЧНИК
ЗА НАСТАВНИКЕ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА

У ГИМНАЗИЈИ

АУТОРСКИ ТИМ
(ПО АЗБУЧНОМ РЕДУ)

Косана Бекер

мр Дејан Бошковић

Елеонора Влаховић (уредник)

др Тања Игњатовић

мр Марина Илеш

Љиљана Јовић

Тијана Јокић

Александар Маринковић

Мирко Марковић

др Саша Мишић

Радмила Радић Дудић

Мелита Ранђеловић

Тамара Томашевић

Лидија Жупанић Шуица

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА У ГИМНАЗИЈИ

Издавачи
Мисија ОЕБС-а у Србији
ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Уредница
Елеонора Влаховић

Лектура
Виолета Нешковић-Поповић

Графичко обликовање
Милица Дервишевић

Штампа
Jovšić Printing Centar doo

Тираж
300

ISBN 978-86-6383-103-2

Објављивање овог приручника подржала је Мисија ОЕБС-а у Србији. Ставови изражени у овом приручнику припадају искључиво ауторима и не представљају нужно став Мисије ОЕБС-а у Србији.

oebs Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
Misija u Srbiji

САДРЖАЈ

УВОД 9

БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ 23
(I разред)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА 45
(I разред)

СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ 79
(II разред)

МЕДИЈИ ЗА ГРАЂАНЕ, ГРАЂАНИ ЗА МЕДИЈЕ 127
(II разред)

ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА 161
(III разред)

МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ 195
(III РАЗРЕД)

ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА 225
(IV разред)

ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ 261
(IV разред)

*Поштовани наставници,**

Пред вама је приручник чији је циљ да пружи помоћ и подршку остваривању изборног програма Грађанско васпитање у гимназији, оријентисаног на достизање исхода и развој компетенција. Приручник прати нови концепт овог изборног програма који је по врсти полуструктуиран и предвиђа да ученици, кроз истраживачки и пројектни рад, обрађују одређене теме од значаја за Грађанско васпитање. У складу са програмом приручник има осам тематских целина, по две за сваки разред.

РАЗРЕД	ТЕМА
I	БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ
I	ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
II	СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ
II	МЕДИЈИ ЗА ГРАЂАНЕ, ГРАЂАНИ ЗА МЕДИЈЕ
III	ЉУДСКАПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА
III	МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ
IV	ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА
IV	ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

На почетку приручника налази се уводни део у којем можете прочитати о карактеристикама програма и начину његовог остваривања, а у наставку су текстови који се односе на претходно наведене теме. Централна нит која повезује текстове односно теме јесу људска права, одговорности, активизам.

Приручник није писан као експертско штиво, већ је примерен потребама наставника. Његове делове, без веће адаптације, могу користити и ученици. Он је припремљен са идејом да пружи шири увид у област из које је тема и да појасни кључне појмове садржаја. Структурални елементи приручника су:

- очекивни исходи за тему
- увод у тему
- кључни појмови садржаја
- речник
- питања и одговори
- подстицаји
- ресурси

*Сви појмови који се у овом документу користе у мушком роду обухватају исте појмове у женском роду.

Експертска подршка у развоју дела приручника који се односи на теме за III и IV разред гимназије, као део спровођења реформе грађанског васпитања, обезбеђена је у оквиру Заједничког регионалног програма „Дијалог за будућност: унапређење дијалога и друштвене кохезије у, и између, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Републике Србије“, који спроводе UNDP, UNICEF и UNECO, а финансира Фонд Уједињених нација за изградњу мира (UN PBF).

Овако конципиран приручник треба да вам пружи, у вашој новој улози фасилитатора, осећај сигурности у раду са темама које, најчешће, нису из ваше уже струке. При избору његовог садржаја руководили смо се пре свега програмом у смислу да одговара кључним појмовима садржаја и исходима. При првом контакту са приручником може се учинити да је он предимензиониран, међутим, његова „ширина“ одговара чињеници да је програм полуструктуиран, да ученици имају слободу да бирају садржаје унутар тема и да ће се он остваривати у свакој групи на другачији начин. Друга важна ствар при избору садржаја приручника била је да се обезбеди да он буде актуелан, односно да се бави најновијим феноменима грађанског друштва и да садржи најновије резултате истраживања. И на крају, мада не мање важно, руководили смо се тиме да садржаји буду атрактивни, а релевантни за Грађанско васпитање.

Текстови нису на неки посебан начин систематизовани као што је то случај код уџбеника, те се могу читати и преко реда. Теме су, иако различите, међусобно повезане јер се све баве кључним појмовима демократије и грађанства, те се подаци, подстицаји или питања и одговори из једне теме могу користити у раду и на другим темама. Уколико осећате потребу за још ширим увидом у неку тему, можете користити препоручене изворе и онлајн ресурсе.

Текстове прате слике које немају само илустративни карактер, већ се многе од њих могу користити у непосредном раду са ученицима као подстицај за увођење у тему или представљање кључних појмова садржаја.

За целовитији увид у Грађанско васпитање предлажемо да погледате и приручнике који су припремљени за наставнике који овај изборни програм остварују у првом и другом циклусу основног образовања и васпитања јер и тамо има атрактивних илустрација, подстицаја и примера активности који се могу користити у раду са гимназијалцима.

И за крај, желимо вам да нови програми и нови приступ у остваривању програма Грађанског васпитања, као и овај приручник искористите да са својим ученицима будете партнери у интересантном учењу јер право образовање, како каже Сумио Лијима, јапански физичар, значи подстицање способности да се буде заинтересован за нешто, а то је у овом случају заинтересованост за живот у демократској култури.

Ауторски тим који је радио на припреми приручника

УВОД

ПРОГРАМИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА У ГИМНАЗИЈИ

Грађанско васпитање је, као и сви други изборни програми у гимназији (осим верске наставе), конципирано по моделу **полуструктуираног** програма који се остварује кроз истраживачке и пројектне активности ученика. На тај начин:

- ученици добијају више простора за активно учешће у креирању часова;
- више се уважава школско и ваншколско искуство ученика;
- подстиче се радозналост ученика и кооперативно учење;
- подржава се коришћење различитих извора информација и савремених технологија;
- наставници добијају улогу фасилитатора.

То значи да ће се ученици бавити садржајима о којима мало знају, наставник им о томе неће предавати, али и једни и други поседују истраживачку радозналост да о томе више сазнају. Оваквом начину рада није страно да наставници и ученици постану партнери у истраживачком раду на некој теми и деле задовољство долажења до нових сазнања. Фаворизује се проблемско учење, односно учење

решавањем конкретних проблема код којих се стицање знања, развој ставова, вредности и вештина одвија спонтано током истраживачке и пројектне делатности.

Модел полуструктуираног програма подразумева да постоје делови који су дефинисани (теме) и делови у којима постоји изборност (кључни појмови садржаја и начин на који се они истражују). На тај начин се пружа слобода ученицима да уз помоћ наставника, а према сопственим интересовањима, одаберу садржаје и креирају активности унутар оквира који је дат водећи рачуна о исходима које треба достићи и компетенцијама које треба развити.

Елементи програма за сваки разред су:

- циљ (исти за сва четири разреда);
- опште међупредметне компетенције (исте за сва четири разреда);
- исходи (по разредима, а у складу са темама);
- теме (по две за сваки разред);
- кључни појмови садржаја (по темама);
- дидактичко-методичко упутство.

▶ Циљ

Циљ Грађанског васпитања је тако дефинисан да се очекује да ученик, изучавајући различите друштвене појаве и процесе, постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности. Циљ је намењен наставнику као смерница за рад и односи се на целокупно гимназијско образовање, а повезан је са достизањем исхода и развојем компетенција.

Може се рећи да је у програму **циљ намера, исход мерљив резултат те намере, а компетенција функционална примена те намере у реалном контексту.**

▶ Опште међупредметне компетенције

Компетенције се односе на способност комбиновања знања, вештина (интелектуалних и практичних), као и ставова и вредности релевантних за реалне контексте у којима се они функционално примењују и којима ученици треба да овладају након неког периода учења. Подразумева се да је у основи компетенције неко знање, али оно није довољно. То значи да није довољно познавати Конвенцију о људским правима као документ, већ је важно понашати се у складу са њом.

По својој природи Грађанско васпитање највише доприноси развоју компетенције за *одговорно учешће у демократском друштву*. То је видљиво из исхода датих у програмима, међутим, као што се очекује да и други предмети дају допринос развоју ове компетенције, тако и Грађанско васпитање треба да доприноси развоју других општих међупредметних компетенција као што су:

- *компетенција за целоживотно учење;*
- *сарадња;*
- *решавање проблема;*
- *рад са подацима и информацијама;*
- *дигитална компетенција;*
- *комуникација;*
- *одговоран однос према околини;*
- *одговоран однос према здрављу.*

Достизање исхода Грађанског васпитања доприноси развоју, у већој или мањој мери, наведених општих међупредметних компетенција. То се постиже не само садржајима на којима се ради већ и на који начин се ради. Истраживачки и пројектни рад унапређују сарадњу, комуникацију, решавање проблема, коришћење података. Треба имати у виду да се међупредметне комптенције развијају поступно, у току целокупног школовања, а њихова крајња сврха је повезивање онога што је у школи научено са свакодневним животом, и то како садашњим тако и будућим. Некада наставнике обесхрабрује то што се ефекти рада у оквиру Грађанског васпитања најчешће не могу одмах видети у понашању ученика. Међутим, не би требало да се тако осећају јер то не значи да се није догодила нека промена на нивоу знања, ставова, вредности, вештина, већ да ће та промена бити видљива у неком будућем тренутку и у конкретном животном контексту ученика.

Концепт међупредметних компетенција подразумева синергију свих активности кроз које пролазе ученици у гимназији и зато је добродошла сарадња наставника Грађанског васпитања са колегама који остварују како обавезне предмете тако и изборне програме. Увидом у њихове садржаје и исходе може се видети где је простор за сарадњу. У том смислу посебно су погодни изборни програми Појединац, групе и друштво; Образовање за одрживи развој; Језик, медији и култура; Основи геополитике и Религије и цивилизације.

▶ Исходи

Исходи су искази који говоре шта ученици умеју да ураде на основу знања које су стекли, на основу ставова и вредности које су усвојили и вештина које су развили у оквиру Грађанског васпитања на крају разреда. Они су дати на нивоу примене и формулисани су тако да су мерљиви, односно на неки начин проверљиви.

Да би се достигли тако формулисани исходи, важно је да активности ученика буду:

- *смислене*: повезане са школским и ваншколским искуством ученика;
- *проблемске*: захтевају промишљање о томе како их решити постављањем релевантних питања себи и другима;
- *дивергентне*: предлагање нових решења, повезивање садржаја у нове целине;
- *критичке*: поређење важности и тачности појединих чињеница и података; смишљање аргумената, откривање веза;

- *кооперативне*: одвијају се кроз заједнички рад, дискусију и размену мишљења уз уважавање аргумената саговорника.

Да би се достигли исходи из програма, свакако су потребна нека знања. Међутим, она нису довољна. Потребно је да се са њима нешто више уради. У табели која следи дат је пример како се од знања развијају вештине уз помоћ неких захтева.

ВЕШТИНЕ	ЗАХТЕВИ
• *Употреба знања*	• *Искористи у новој ситуацији* • *Примени у ситуацији из живота* • *Покажи на новом примеру* • *Примени тако да предвидиш последице* • *Објасни како неки процес/појава/приступ може да утиче на...*
• *Анализа знања*	• *Уреди по задатом критеријуму* • *Утврди предности и недостатке* • *Упореди два становишта* • *Утврди зашто је дошло до неке промене* • *Објасни до којих последица би довела нека промена*
• *Вредновање знања (критичко мишљење)*	• *Идентификуј која критика се може упутити...* • *Процени примереност закључака из приказаних података* • *Процени логичку заснованост некога става* • *Утврди оправданост неке акције или одлуке* • *Изрази свој став* • *Наведи аргументе за свој став*
• *Синтеза знања (стваралачко мишљење)*	• *Планирај решење* • *Реши проблем* • *Смисли нову примену* • *Осмисли план истраживања некога проблема* • *Спроведи самосталан пројекат* • *Осмисли начин за...*

▶ Теме и кључни појмови садржаја

За сваки разред програмом су предвиђене две теме. Оне су заокружене целине са више кључних појмова садржаја који заправо представљају њене различите аспекте. Процењује се да су две тематске целине по разреду оптималан број који омогућава довољно времена, унутар предвиђеног фонда часова, да се остваре истраживачке и пројектне активности. Теме не морају да се обрађују једнаким бројем часова. Наставник, пратећи активности ученика и природу (ширину) теме, процењује

која је оптимална динамика рада како би обе теме добиле прилику да се ученици њима баве. Осим тога, обавеза је наставника да све време подстиче ученике да реално планирају динамику рада, да се придржавају рокова и приводе крају планиране активности јер су и то важни исходи Грађанског васпитања.

Иако је редослед тема по разредима могао бити и другачији, прва тема на којој ученици раде је *Безбедност младих*. Она је добила ту позицију зато што је процењено да одговара узрасту ученика и њиховим потребама. Рад на тој теми треба да обезбеди ученицима највише личне добити која се огледа у достизању исхода који се односе на препознавање ситуација које су за њих опасне, довођење у везу угрожавања безбедности са правима, преузимање одговорности и исказивање спремности да се реагује у ситуацијама угрожене безбедности, препознавање коме се обратити за помоћ.

Друга тема се односи на *Глобализацију*. У дилеми да ли да буде на почетку или на крају гимназијског образовања, добила је место у првом разреду из разлога што рад на темама које следе захтева шири поглед на друштвене појаве, па је процењено да је добро да ученици буду упознати са процесом глобализације, и то са њеним позитивним, али и негативним аспектима у смислу остваривања/угрожавања људских права.

Тема *Људска права, грађани и демократија*, иако се може рећи да представља есенцију Грађанског васпитања, налази се у програму за трећи разред јер кореспондира са оним што ученици проучавају у том разреду и шта ће проучавати у следећем разреду у оквиру обавезних предмета као што су историја и социологија. Исти случај је и са темом *Сви различити, а сви равноправни* која је предвиђена за други разред јер је подржана садржајем предмета психологија.

Теме јесу заокружене целине, али су међусобно и повезане пре свега тиме што се све баве уважавањем људских права. Међутим, везе између њих су богатије и треба очекивати да ученици из разреда у разред све темељније раде на темама, односно да ће јачати свој капацитет за разумевање сложености појава и односа у друштву, њихове међузависности и неопходности поштовања људских права и преузимања одговорности. Наставник може користити сваку прилику да повезује теме. На пример, све што је рађено у теми *Сви различити, а сви равноправни* свакако се може повезати са темом *Мир и претње миру*. Или, на пример, у упутству за програм другог разреда, у делу где се описују уводне активности, наводи се: У разговору се могу користити питања која повезују обе теме и односе се на разумевање различитости међу људима, толеранцију и нетолеранцију различитости, утицај медија на људе и њихово понашање. Предлажемо да се разговор базира на дилеми да ли су различитости у друштву богатство или проблем. Питати ученике да ли могу навести примере два погрешна модела: једнак приступ различитима и различит приступ једнакима. У односу на њихове одговоре питати их одакле то знају и да ли медији помажу толеранцији у односу на различитост или доприносе дискриминацији људи на основу различитости.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више кључних појмова садржаја које наставник може допунити још неким јер постоје многи аспекти из којих се нпр. појмови различитост, равноправност или медији могу посматрати. Предложени садржаји омогућавају да се теме посматрају из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У овом концепту Грађанског васпитања

питања комуникације, критичког мишљења, сарадње и решавања конфликата немају статус теме, али наставник све време води ученике имајући у виду ове вештине, које се постепено развијају кроз различите садржаје. Свака дискусија је прилика да се ученици подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема, а не особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

КОРАЦИ У ОСТВАРИВАЊУ ПРОГРАМА

Програмом је предвиђено да се свака тема ради у два корака. Први је истраживачки, а други пројектни. Међутим, њима мора да претходи уводна активност која је такође важна, посебно за ученике у првом разреду који се први пут сусрећу са таквим начином рада. У осталим разредима уводне активности имају сврху да ученици размене искуства из претходног разреда и поразговарају о тешкоћама које су имали. Наставник треба да води разговор са ученицима на такав начин да они добију јасну слику о програму, чиме ће се бавити и на који начин. Осим тога, на уводним часовима (не би требало да их буде више од два), дефинишу се правила понашања у групи, а наставник упознаје ученике са начином на који се прати и вреднује њихово напредовање.

▶ I корак – истраживање

Свака тема се обрађује на истраживачки начин, што значи да не постоји унапред дефинисан сценарио активности, већ се он развија током непосредне комуникације са ученицима. Различите групе се могу бавити различитим аспектима исте теме али наставник води рачуна о томе да се достигну дефинисани исходи из програма.

За сваку тему потребно је припремити почетни материјал. То је важна активност наставника којом се ученици уводе у тему и мотивишу на рад. Почетни мотивациони материјали који се у програмима називају **подстицаји** могу бити врло различити – историјски или актуелни догађаји, медијске вести, резултати истраживања, социјални експерименти, филмови, књиге, неке чињенице и слично. Примери подстицаја су податак о неравномерној концентрацији капитала у свету код малог броја људи (0,1% људи поседује 13% светског капитала), социјални експеримент у којем врхунски виолиниста свира на скупој виолини врло тешку композицију, али остаје непримећен јер се то дешава у подземном пролазу, а не у познатој концертној дворани; чињеница да су неке земље своју комплетну производњу која загађује животну средину изместиле у земље тзв. трећег света; информације из медија о сукобима навијача; пример особе која је спасила дете из пожара и добила озбиљне опекотине; видео-клип о понашању људи према истој девојчици кад је лепо обучена и када је неуредна... Наставник треба да посвети пажњу избору овог материјала имајући у виду специфичност теме, узраст ученика и њихова интересовања. У приручнику за сваку тему дато је по неколико подстицаја. Сврха тих материјала је да провоцирају реакцију ученика, да их мотивишу да дискусију, супротстављају мишљења, аргументују своје ставове и да даље истражују. Посебно су подстицајни они материјали који садрже неку врсту когнитивног несклада, нелогичности или неочекиваности, као што је нпр. податак да у Србији има 25% више мобилних телефона него грађана, или да становници Новог Сада „производе“ три пута више комуналног отпада него грађани Бора. Добар уводни материјал се препознаје по томе да ли је изазвао код ученика неку врсту запитаности. Након представљања почетног материјала следи разговор са

ученицима и провера да ли се десила провокација, односно каква је њихова реакција. Жива дискусија и бројна питања су добар почетак рада на теми. Разговор модерира наставник и та активност не би требало да траје дуже од једног часа.

Следећи час намењен је представљању кључних појмова садржаја датих у програму. Неки од њих су у форми питања. Концепт програма почива на идеји да се ученици у првом сусрету са темом прво упознају са сложеношћу те појаве и могућношћу њеног истраживања из различитих аспеката. Листу кључних појмова садржаја из програма наставник може проширити још неким водећи рачуна да они одговарају програму, узрасту и интересовањима ученика, као и исходима. **Подразумева се да све кључне појмове садржаја наставник треба да образложи како би ученицима било јасно на шта се односе, али то не сме бити у форми предавања. Главна сврха приручника је да баш у овој фази помогне наставницима тако што ће пружити довољно информација о темама и садржају како би били што боље припремљени за давање појашњења и одговора на питања ученика**. Ако се овај корак уради како треба и ученици се мотивишу за рад, сви остали кораци ће се лакше одвијати. Представљање кључних појмова садржаја треба да траје један час, највише два, и да покрене процес избора ко ће који садржај да истражује како би сви садржаји били покривени истраживањем. У овој фази рада наставник мора да помогне ученицима да се организују. Један од могућих начина јесте да се сваки ученик определи за то који га садржај највише интересује. Простим пописом може се утврдити ко би могао с ким да ради јер је изабрао исти садржај. Мале групе које се формирају око истог садржаја не би требало да буду веће од четири члана. Уколико се за неки садржај определе само два ученика, онда ће они радити у пару. Прихватљиво је да и само један ученик истражује неки садржај уколико нико други није заинтересован или тај ученик жели самостално да истражује. Формирање малих група треба да се заснива на интересовањима, а не на личним преференцијама ко би са ким волео да ради. Тако се обезбеђује да се у оквиру сваке теме мења састав групе која ради на појединим садржајима, а ученицима се пружа прилика да сарађују са више различитих чланова групе.

У наставку рада ученици треба да се определе за то како ће истраживати изабрани садржај. То јесте превасходно самостална активност ученика, али је помоћ наставника неопходна. У првом разреду у већој мери, а затим све мање. Независно од тога за који садржај се ученици определе, истраживачки рад треба да се одвија кроз:

- прикупљање података о изабраном садржају по избору ученика из извора који су им доступни;
- неку врсту обраде прикупљених података;
- припрему презентације о добијеним резултатима истраживања;
- презентовање добијених резултата.

Постоје бројне могућности за истраживање садржаја и ученици треба да буду упознати са њима. Оне су повезане и са облашћу из које је тема, односно изабрани садржај. Ученици се могу бавити прикупљањем података из већ спроведених истраживања или сами истраживати, само им је за то потребан инструмент који опет могу сами осмислити или користити постојећи. На пример, ученици се могу бавити истраживањем о броју деце која рано напуштају основну школу у различитим земљама света и узроцима. Подразумева се да је наставник тај који ће помоћи ученицима у прављењу једноставног инструмента за истраживање, нпр. анкете или упитника. На пример, ученици могу изабрати да направе упитник којим се испитују ставови људи о некој појави, или ће само прикупљати

податке који су доступни о броју жена и мушкараца на руководећим функцијама у буџетским установама у месту где живе, или ће прикупљати податке о загађености ваздуха у средини у којој ученици живе у последњој деценији... Истраживање може бити и понављање једноставног истраживања које је рађено пре више деценија у истој средини ради поређења добијених података. Садржаји се могу истраживати на локалном или глобалном нивоу, са временском димензијом (некад–сад).

Договарање око тога како ће се садржај истраживати може да траје више часова јер је ученицима потребно да се прво боље упознају са темом. Најчешће ће то бити преко интернета, али ученике треба упутити и на друге изворе као што су књиге или разговор са неким људима. Наставник пружа различите врсте помоћи и подршке ученицима најчешће кроз давање идеја које они треба да развију и упознаје их са *Законом о слободном приступу информацијама од јавног значаја* како би их охрабрио да дођу до што разноврснијих и релевантнијих података. Када се ученици определе како ће истраживати дате садржаје, потребно је припремити неке материјале, договорити се о динамици рада и подели задужења.У првом разреду и у раду на првој теми треба очекивати да ученици имају тешкоће у самоорганизовању истраживачког рада, али се на тај начин унапређују њихове вештине за рад у групи, за комуникацију, за коришћење података, као и друга знања, ставови и вештине које су део општих и међупредметних компетенција и тада је најпотребнија помоћ наставника.

Након тога, ученици спроводе истраживање које је најчешће немогуће урадити само на часу, већ морају отићи у библиотеке, музеје, одговарајуће институције, користити рачунар, разговарати са људима и др. Треба очекивати да ће у многим случајевима истраживање заправо бити проналажење резултата већ обављених истраживања или прикупљање података који су део стандардних процедура неких институција (званични сајтови репрезентативних установа за област).

За успешно спровођење ових активности изузетно је важно да се унапред одреде задужења и одговорност сваког члана групе. На часу ученици представљају једни другима унутар мале групе шта јесу или шта нису од планираног урадили, размењују мишљење и планирају даље кораке. Током свих истраживачких активности у свакој групи ученици воде рачуна о **документовању рада**. То се постиже на различите начине: путем фотографија, видео-снимака или у краткој писаној форми (ученици могу да направе и формулар, неку врсту чек-листе и слично). У ту сврху ученици могу користити мобилне телефоне. Процес документовања је важан јер култивише рад у групи и помаже касније у процесу евалуације.

Број часова за истраживачку фазу рада на теми одређује се у складу са сложеношћу захтева и доступношћу података. Треба имати у виду да четири часа заправо значи да ће ученици имати четири недеље за рад на терену, што је сасвим довољно за многа истраживања. Тешкоће са којима се ученици сусрећу током сакупљања података могу бити од значаја за истраживање и обавезно их треба забележити (нпр. у записнику треба навести да је утврђено да се у Србији не мери неки састојак у води за пиће, или да је у општини уништена документација о рођеним и умрлим људима из 19. века, да нека институција не жели да дâ податке и др.). Када ученици прикупе податке, подразумева се да их на неки начин обраде. То може бити квалитативна и/или квантитативна обрада. Анализа прикупљених података не треба да буде много сложена, али треба да обезбеди увид у добијене резултате. Наставник прати на који начин ученици обрађују податке и пружа им помоћ и подстиче их да резултате обрађују употребом компјутерских алата (нпр. ексела), што ствара везу са предметом Рачунарство и информатика.

На крају истраживања ученици припремају кратак извештај о раду на изабраном садржају и презентацију о добијеним резултатима. Након представљања свих презентација ученици започињу разговор и договарају се о томе који резултат је најпровокативнији или најпогоднији да постане основ на коме ће се радити следећи корак – пројекат. Треба очекивати да ће ученици о том питању имати различито мишљење, али је то згодна прилика да вежбају аргументовање. Било би добро да се ученици демократском процедуром (гласањем после дискусије) определе шта ће бити основ пројекта, а не да то наметну најгласнији или наставник. Бира се само једна презентација и она постаје основ за пројекат на коме сви раде.

▶ II корак – пројекат

Други корак у раду на теми представља осмишљавање/дизајнирање пројекта који се базира на изабраном резултату истраживања.

Пројекти треба да буду примерени ученицима у смислу захтева, реалистични, а могу бити и хипотетички. Да би ученици били успешни у осмишљавању пројекта, наставник треба да им помогне у конципирању нацрта не умањујући њихову самосталност и иницијативу. Та активност захтева више часова и добру организацију рада. Пројекти могу бити врло различити. Неки пројекат ће се бавити организовањем акције у корист некога/нечега, други ће се бавити решавањем проблема или покретањем иницијатива, а неки ће бити припрема представе, филма, изложбе... Осим тога, неки пројекти ће бити такви да их ученици могу реализовати, нпр. организација базара или неких презентација, а неки други ће бити хипотетички, само разрада неке сложене идеје (нпр. осмишљавање активности за сузбијање сивог тржишта или корупције).

Без обзира на то какав је пројекат у питању, потребно је оснажити ученике да ураде нацрт који садржи све потребне фазе: од дефинисања проблема (на чему ће се радити), циља (шта се жели постићи), активности (шта ће се радити), динамике рада, поделе задужења до начина провере остварености циља. Неке активности на пројекту ученици ће радити на часовима, а неке ван часова и ван школе.
Најчешће грешке и тешкоће током рада на пројекту о којима треба водити рачуна су: превише „уско“ или „широко“ постављен проблем/циљ; недовољно прецизно дефинисан план пројекта; неодговарајућа подела активности; нефункционалан проток информација између чланова групе која ради на пројекту; лоша процена потребног времена за одређене активности; планиране активности нису изводљиве или нису адекватне; недостатак потребног материјала и опреме; појава такмичарских уместо сарадничких односа.

Током рада на пројекту ученици такође воде рачуна о томе да он буде документован.

У завршном делу рада ученици вреднују активности којима су се бавили ослањајући се на документацију и постигнути ефекат. Проверавају да ли су остварили циљ који су на почетку одредили и идентификују тешкоће које су имали или грешке које су направили. На тај начин се спремају за рад на следећој теми и унапређују своје истраживачке и пројектне компетенције.

На крају школске године школа може организовати различите активности на којима ће бити приказана истраживања и пројекти ученика у оквиру различитих изборних програма. На сајту школе

може постојати део који је само томе посвећен, чиме се афирмишу ученичке активности. Уколико је циљ неких пројеката организација активности које су намењене ширем аудиторијуму (квизови, изложбе, представе, базари...), школа треба да пронађе начин да то подржи, у смислу организације, проналажења времена, простора, материјалних средстава. На тај начин живот школе се диже на виши ниво, а сегрегација ученика која постоји по разредима, одељењима и сменама се умањује.

ТИМСКИ РАД

Рад на пројекту укључује све ученике у групи. Да би била успешна, група треба да „прерасте“ у тим. Иако се ради о средњошколцима који свакако имају искуство у раду у тиму, ипак је неопходно да наставник помогне, на различите начине, да се тим формира и траје. Није потрошено време ако се са ученицима на једном часу пре започињања рада на пројекту разговара о тимском начину рада, његовим карактеристикама и разликама у односу на рад у групи. Ученици треба, самостално или уз помоћ наставника, да дођу до тога да тимски рад карактерише јасна подела улога и одговорности, да су активности чланова тима међузависне и усклађене, да успех зависи од свих и да нема такмичарског односа, побеђених и победника. Уколико наставник примети да неки ученик има потребу да доминира, намеће своја правила или не поштује договоре, или пак из неког разлога проток информација не функционише, а ученици не знају како то да реше, он мора да реагује. Како је процес рада на пројекту важнији од продукта, предност добијају акције којима се помаже да тим функционише, а затим се наставља са радом на пројекту.

УЛОГА НАСТАВНИКА У ОСТВАРИВАЊУ ПРОГРАМА ОРИЈЕНТИСАНИХ НА ИСХОДЕ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ

У описаном концепту Грађанског васпитања улога наставника, иако мање видљива, заправо је веома сложена и важна. Наставник је, пре свега, координатор, организатор свих активности ученика и уколико их он не „води“ на прави начин, ученици неће успети да приведу крају свој истраживачки и пројектни рад. Из тог разлога наставник мора пажљиво да планира сопствене активности, и то не на начин као што се ради код обавезних предмета. С обзиром на то да се наставник не појављује у улози предавача, споља гледано он је „највидљивији“ у фази увођења ученика у тему и представљања кључних појмова садржаја, када мора пажљиво да бира подстицаје и да води дискусију. Међутим, он је присутан током свих ученичких активности. Програм се не може успешно остварити уколико се импровизује и у потпуности препушта ученицима иако се базира на идеји да су ученици главни актери.

Планирање остваривања полуструктуираних програма захтева извесну флексибилност и способност предвиђања у ком правцу ће се одвијати активности ученика, односно која врста помоћи и подршке ће им бити потребна. Наставник планира којим својим активностима подстиче рефлексивност, радозналост, аргументовање, креативност, истрајност, одговорност, самосталност и континуирано документовање рада ученика. Да би то постигао, он мора унапред да осмисли своје активности и да припреми одговарајући материјал. Сложеност планирања код оваквих програма огледа се и у чињеници да се исти програм на различите начине остварује у различитим групама, тако да се планирање мора одвијати на нивоу конкретне групе.

Посебно је важна улога наставника у планирању динамике рада јер ученици обично имају тешкоће да у истраживачким и пројектним активностима процењују колико им је времена потребно за рад и показују тенденцију да троше више времена него што је потребно. Истраживачки и пројектни рад има за циљ, између осталог, да оспособи ученике да поштују рокове, да буду ефикасни и ефективни и зато наставник треба да интервенише кад види да се динамика групе не одвија како треба. Он процењује колико је часова оптимално да се нека тема обрађује, а то значи да две теме у једном разреду не морају бити заступљене са једнаким бројем часова. О томе одлучује наставник уважавајући контекст у коме се одвија рад ученика, пре свега њихову мотивацију. Уколико је група заинтересовано приступила неком истраживању или раду на пројекту, свакако их не треба прекидати, већ подржавати и да финализирају своје активности.

Наставник прати како ученици учествују, како сарађују, како решавају конфликте. Укључује се кад процени да је неопходно. Не сузбија сукобе ако се они одвијају аргументима. Како у свакој групи постоје ученици који су мање укључени у заједнички рад, то решава давањем подстицаја без вршења притиска. Повећана укљученост и активност ученика треба да почива на радозналости. Наставник има важну улогу и у процесу праћења и вредновања ученичког рада. Он континуирано даје повратну информацију ученицима, која треба да буде јасна и увремењена и да им помогне да коригују свој рад. Такође, и наставник треба да добије од ученика повратну информацију о свом раду, што је драгоцено за његово даље планирање остваривања изборног програма.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАПРЕДОВАЊА УЧЕНИКА

Да би објективно проценио напредовање конкретног ученика у активностима, које су најчешће групне, наставник може и треба да прати многе показатеље. Могу се пратити следећи показатељи: начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује, евалуира, документује. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. Истовремено, наставник пружа подршку ученицима да и сами процењују сопствено напредовање и напредовање групе. Зато на крају сваке теме ученици треба да процењују сопствени рад и рад групе идентификују тешкоће и њихове узроке, као и да имају предлог о другачијој организацији активности. Треба имати у виду да је процес рада често важнији од самих резултата. Из неуспелог истраживања или пројекта може се пуно тога научити и зато ученици не морају неминовно бити лоше вредновани.

Табела која следи представља помоћ наставницима у вредновању групног рада ученика. Објективност праћења и вредновања се може постићи уколико се наставник не ослања на општи утисак, већ унапред одреди елементе праћења и пажљиво бележи понашање ученика и уколико су ученици унапред упознати шта се прати и вреднује.

Групни рад	Елементи процене са показатељима		
НИВО ПОСТИГНУЋА	**РАД У ГРУПИ**	**ПОЗНАВАЊЕ ТЕМАТИКЕ**	**РЕШАВАЊЕ ЗАДАТКА**
ВИСОК	Ученик сарађује са свим члановима групе, уважава њихове потребе, пажљиво слуша друге, поштује договоре групе, не касни, своје обавезе извршава на време и тачно.	Ученик поседује знања, показује спремност да прикупља нове информације, активно подстиче размену идеја и знања са члановима групе и уважава њихове идеје, често поставља питања која се односе на тему.	Ученик је у потпуности посвећен решавању задатка групе. Даје предлоге како решавати задатак.
СРЕДЊИ	Ученик сарађује са члановима групе уз мање тешкоће, повремено има проблема у комуникацији, али их самостално решава, своје обавезе извршава уз подсећање и опомињање.	Ученик поседује извесна знања и повремено суделује у размени идеја, повремено поставља питања која се односе на тему.	Ученик уз помоћ наставника и/или осталих чланова групе учествује у решавању задатка. Ретко има предлоге како решавати задатак, али кад га добије, ради по њему. Повремено има активности које не доприносе решавању задатка.
НИЗАК	Ученик повремено има сукобе у којима напада особе а не проблем, своје обавезе извршава ретко и делимично.	Ученик поседује мало знања и показује малу спремност да прикупља нове информације, ретко учествује у размени идеја, ретко поставља питања која се односе на тему.	Ученик минимално доприноси решавању задатака. Нема предлоге како решавати задатке, а када добије предлоге, слабо их реализује.
НЕЗАДОВОЉАВАЈУЋИ	Ученик омета рад групе, доприноси неконструктивним сукобима и не извршава своје обавезе.	Ученик ништа не зна о теми и нема интересовање да сазна. Не учествује у размени идеја. Никад не поставља питања која се односе на тему.	Ученик омета решавање задатка.

Вредновање активности се може обавити и са групом тако што се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана посебно, односно може се применити тзв. вршњачко процењивање.

Када је у питању вредновање рада ученика на пројекту, онда се могу пратити следећи показатељи: колико јасно ученик дефинише проблем; колико прецизно одређује циљ пројекта, да ли консултује различите изворе информација; да ли доводи у везу избор активности пројекта са проблемом и циљем; да ли показује креативност у осмишљавању активности; колико пажљиво прикупља податке; да ли се придржава процедура; да ли правилно обрађује податке; да ли закључке доноси на основу валидних података; да ли документује активности на пројекту; какав је квалитет завршне презентације; како помаже другима; како сарађује; како дели информације од значаја за пројекат.

По завршетку пројекта, односно једне теме или целог програма, ученици могу да изврше самопроцењивање. За то се може користити листа од неколико питања коју је наставник направио наменски за ту групу. Нека од питања могу бити: укратко напиши шта ти је било најзанимљивије, шта је било најтеже, шта си научио, које си вештине стекао, да ли би нешто променио када би поново радио, да ли си задовољан начином на који си сарађивао са осталим члановима групе и др.

Наставник може да вреднује и оцењује и продукте рада (пано, лифлет, снимак, фотографију, представу, направљен костим...), као и јавни наступ, обављен интервју, исказану иницијативу, посредовање у разрешавању сукоба унутар групе.

ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА

Концепт програма за Грађанско васпитање не базира се на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано направљени. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је охрабривати ученике да се ослањају на сопствене снаге у проналажењу и обради података у смислу процене њихове тачности. У изобиљу података до којих ученици могу доћи изузетно је важно оспособити их да врше селекцију и да процењују који извори се могу сматрати поузданим и релевантним, а које податке треба узети са резервом и проверити. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе података, као што су књиге, старе фотографије, филмови и разговор са људима, што је важан извор података у друштвеним наукама.

БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ

(I разред)

mobilnasestra.net

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- *препозна појаве које угрожавају безбедност младих;*
- *повезује угрожавање права младих са угрожавањем њихове безбедности;*
- *процени када му треба помоћ јер му је угрожена безбедност и зна коме да се обрати;*
- *понаша се на начин којим се не угрожавају ни сопствена ни туђа безбедност;*
- *предлаже активности које доприносе повећању безбедности младих;*
- *критички разматра утицај медија на безбедност младих.*

О ТЕМИ

Ова тема саставни је део Грађанског васпитања јер су безбедносни ризици директна опасност степену остварености људских права младих особа. У *Декларацији о људским правима*, у члану 3, каже се да свако има право на живот, слободу и личну сигурност. Безбедност је добила позицију прве теме зато што је процењено да, у односу на друге теме, у највећој мери одговара узрасту ученика и њиховим потребама у кризном тренутку преласка из основне у средњу школу, а за неке ученике и преласка из мање у већу средину и одвајања од породице, чиме су безбедоносни ризици повећавају. Тема треба да обезбеди ученицима личну добит која се огледа у препознавању ситуација које су за њих опасне, довођење у везу угрожавања безбедности са правима, преузимање одговорности и исказивање спремности да се реагује у ситуацијама угрожене сопствене и туђе безбедности, као и препознавање коме се обратити за помоћ.

Млади су значајан ресурс сваког друштва, са потенцијалом да постану активни и продуктивни, али за многе од њих, на путу њиховог развоја, постоје бројни безбедносни изазови, ризици и претње. Безбедност је важна јер представља предуслов за лични развој младих, поштовање људских права и неговање демократских вредности друштва. *Национална стратегија за младе* за период 2015–2025. у вези са питањем безбедности младих истиче важност уважавања специфичности ове групе и на пољу претњи којима су изложени и на пољу вредности које је потребно заштитити, а самим тим и начина на који се може постићи њихова безбедност. Уочавају се изазови, ризици и претње који подстичу насилно понашање, екстремизам и нетолеранција према различитим културним моделима и вредностима, утичу на пораст криминала, доводе до забрињавајућег пораста употребе опојних дрога и алкохола, коцкања, неговања небезбедних стилова живота у саобраћају, на спортским и другим јавним манифестацијама, у јавном простору, несналажења у новим, неочекиваним, „ванредним" ситуацијама, и слично. Већа изложеност безбедносним ризицима и претњама утиче на угрожавање физичког опстанка и интегритета младих, као и на могућност да воде квалитетан начин живота, у сигурном окружењу, где се неометано развијају у условима који подстичу здрав ментални развој и духовну равнотежу и где су млади успешни и срећни.

www.time.com

Национална стратегија за младе за период 2015–2025. година истиче да не постоји организован системски приступ ширења знања о безбедносним ризицима и претњама којима су млади изложени, као ни организован систем обуке за стицање вештина и способности за деловање у условима конкретне безбедносне претње. Уочено је и да не постоји довољно развијен координирани мултидисциплинарни приступ и међусекторска сарадња у идентификовању, планирању и пружању услуга које одговарају безбедносним потребама младих. Зато се издваја кампања „Мисли на младе", коју КОМС (Кровна организација младих Србије) предузима у циљу скретања пажње на потребу да се побољша међусекторска сарадња у области спровођења ове стратегије. Такође, уочено је да нису довољно ојачане институције заштите и није постигнута већа усклађеност програма намењених решавању питања безбедности младих са прописаним стандардима. Иако се не би могло рећи да постоји потпуни недостатак превентивних и интервентних програма који се баве безбедношћу младих, чињеница је да су млади и даље небезбедни и недовољно сигурни, и то врло често у срединама где се то најмање очекује, као што су, на пример, породица или школска средина.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ДОЖИВЉАЈ МОГУЋНОСТИ КОНТРОЛЕ ЖИВОТА И БЕЗБЕДНОСТИ МЛАДИХ

Испитивање[1] о томе колико млади осећају да имају могућност избора и контролу над својим животима оцењиван је на скали од 1 до 10 (оцена 1 означава потпуно одсуство контроле, а 10 – осећај потпуне контроле.) Просечна оцена коју су млади постигли на овом питању је 8,3, што указује на врло изражен доживљај могућности контроле, а највећи број резултата, око две трећине, улази у опсег између 6,5 и 10. Регистрована је мала, али статистички значајна разлика између младића и девојака, која указује да младићи верују да имају већи степен контроле над својим животом него девојке. Међутим, ти резултати нису у складу са подацима који указују на број и врсту ризичног понашања младих, лоше последице тог понашања, као и број непријављених ситуација у којима је била угрожена безбедност младих, односно у којима угрожена млада особа или није хтела да тражи помоћ, или није знала од кога да тражи помоћ, или је тражила помоћ, али је она изостала. То потврђује трагичан догађај из Ниша из 2011. године када је ученик Алекса Јанковић одузео себи живот јер није више могао да трпи вршњачко насиље.

БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ И ШТЕТНИ УТИЦАЈИ СРЕДИНЕ

Испитивање[2] штетног утицаја средине на безбедност младих показало је да је вређање најчешћи начин угрожавања међу младима. Њему је била изложена четвртина испитаника, и то у већој мери девојке него младићи (28,1% девојке, 21,9% младићи). Изложеност искључивању из друштва искусила је свака десета млада особа из узорка, што се сматра индиректном агресијом, а значајно је чешће искуство девојака (12,3%) него младића (6,5%). Нека истраживања говоре о много већим процентима ове врсте агресије (Попадић и Плут, 2007). Трећи по учесталости облик угрожавања јесте уцењивање, коме је било изложено близу 9% испитаника. Физичком насиљу било је изложено 4,4% младих из овог узорка (знатно чешће младићи – 6,8% него девојке – 2,9%). Учесталост одласка у кладионице присутна је код 6% младих који одлазе често, а 16% одлази понекад и значајно је чешће присутно код младића него код девојака. Ово истраживање је укључило и гледање ријалити програма (Фарма, Велики брат, Парови и сл.) као штетан утицај, а одговори указују на то да 27% младих повремено (чешће девојке), а 6% често (чешће младићи) гледа те програме.

1 Марија Зотовић-Костић и Мирјана Беара, *Менталнo здравље младих у АП Војводини - стање и перспектива*, Центар за производњу знања и вештина, Нови Сад, 2016. Доступно на: http://cpzv.org/cpzv_uploads/Mentalno-zdravlje-mladih-u-APV.pdf

2 Исто.

▶ РИЗИЧНА ПОНАШАЊА МЛАДИХ

***Употреба психоактивних супстанци*:** Истраживање[3] ризичних понашања младих обухватило је неколико врста, међу којима је и употреба различитих психоактивних супстанци (ПАС). Показало се да је најчешће употребљаван алкохол. Мање од 30% испитаника никада га није користило. Ретко и понекад користи га готово 60% испитаника, а често или свакодневно 14 одсто. Цигарете и алкохол испитаници су пробали нешто раније него остале ПАС (у узрасту од 14 до 17 година). Регистроване су значајне полне разлике, одноно младићи у већој мери користе све ПАС (алкохол, марихуану, екстази, „тежу дрогу") у односу на девојке, које чешће користе цигарете и таблете. Међутим, питани о употреби ПАС код својих вршњака, ови испитаници одговарају да велики број (већина и сви) користе алкохол (65,6%) и пуше цигарете (40,1), што потенцијално указује на то да млади нису били сасвим искрени у одговарању на питања о личној употреби.

www.zdravljesjuga.com

Глобално истраживање употребе дувана међу младима за 2017. годину, које је у Србији спровео републички Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут" показало је да је сваки седми старији основац у Србији пушач, а преко 80 одсто њих није спречено да купи цигарете због својих година упркос законској забрани која је на снази.

Од свих пријава тржишној инспекцији, пријаве за незаконити продају дувана, пиротехнике и алкохола су занемарљиве, истичу у тржишној инспекцији Министарства трговине. Законом о Заштити потрошача је за продају дувана малолетницима продавцима запрећена новчана казна од 300 хиљада до два милиона динара, али инспектори имају потешкоће да утврде да се прекршај заиста догодио јер морају да затекну трговца који продаје дуванске производе малолетницима, а у поступку инспекцијског надзора не могу да користе малолетнике који обављају пробну куповину.

Око две трећине младих у Србији је код куће изложено дуванском диму, упозорава лекар др Биљана Килибарда из Канцеларије за превенцију пушења у Институту за јавно здравље Србије.

За невладину организацију Национална асоцијација родитеља и наставника решење проблема је превенција. Због тога су, како кажу, са партнерима започели едукативну акцију „Мисија: Кисеоник" која се спроводи међу децом петог и шестог разреда, јер је истраживање Института за јавно здравље „Батут" показало да је у седмом и осмом разреду већ касно.

3 Исто.

Рекламирање цигарета је забрањено, али се то редовно крши. Истраживање „Батута“ показало је и да је готово 90 одсто испитане деце видело да се на телевизији, у филмовима и серијама користи дуван.

Истраживање Института за јавно здравље „Батут“ показало је и да је свест ученика о штетности дувана на високом нивоу. Скоро половина ученика приметила је поруке против употребе дувана, а преко две трећине њих кажу да су и у школама учили о штетности цигарета. Млади с једне стране јесу свесни ризика, чак 60 процената ће рећи: „Да, знамо да је дувански дим којем смо изложени штетан по нас.“ С друге стране, нама ово истраживање показује да више од половине младих сматра да пушење помаже да се осећају опуштено на неким забавама и у присуству других људи.

Криминално понашање: Један од најзначајнијих изазова, ризика и претњи по безбедност младих представља криминал. Млади су међу најчешћим починиоцима кривичних дела (најчешће особе мушког пола), али и међу најчешћим жртвама (особе женског пола). Фактори који доприносе криминалитету међу младима јесу, између осталог, висока стопа незапослености, лака доступност ватреног оружја, као и урушен систем вредности. Млади су као починиоци кривичних дела заступљени у свим видовима криминала, а посебно када се ради о трговини наркотицима, људима, као и другим деликтима са елементима насиља.

Проблем коме је посебно потребно посветити пажњу јесте малолетничка делинквенција. Иако је сам феномен малолетничког криминала последњих година у опадању, приликом извршења појединих кривичних дела код малолетних починилаца бележи се све већи степен агресивности. Реализација васпитних налога и мера предвиђених законом, захтева партнерску и координисану сарадњу социјалних, образовних, здравствених служби и других субјеката у заједници, као и јачање васпитне улоге породице.

***Употреба интернета и мобилних телефона*:** Рачунари, интернет и мобилна телефонија све су више у употреби, а узрасна граница почетка њиховог свакодневног коришћења спушта се на све млађе узрасте. Они могу бити извор различитих видова злоупотребе, па и поремећаја у коришћењу (Хинић, 2012), те се могу сматрати потенцијално ризичним понашањем. Понашање на интернету и коришћење мобилног телефона испитивано је преко више питања о интензитету (колико времена недељно се проведе на рачунару и интернету, односно мобилном телефону) и квалитету употребе интернета (начинима на које се интернет користи). Млади проводе много више времена користећи мобилни телефон него рачунар. Више од једне трећине младих користи телефон дуже од 15 сати недељно, за разлику од само 11% њих који толико времена проведу на рачунару. Млади рачунаре користе интензивније за забаву него за школске обавезе – скоро 60% младих употребљава рачунар за школске обавезе у врло кратком трајању (до 1 сата недељно), док их укупно преко трећине у циљу забаве користи од 5 до 15 сати и више од 15 сати недељно. Нема већих разлика у расподели времена у коришћењу мобилног телефона између комуникацијске функције и онлајн активности (активности на друштвеним мрежама, сурфовање интернетом, слушање музике, проверавање мејлова), с тим да се опет уочава благи тренд раста броја ученика који ће више времена провести онлајн него у комуникацији путем мобилног телефона (телефон се често користи за проверавања друштвених мрежа). Родитељи углавном не контролишу време које њихова деца проводе у употреби рачунара, односно мобилних телефона, а контрола је посебно слаба код употребе мобилних телефона (у 84% одговора тврди се да нема контроле, наспрам 77% код употребе рачунара).

www. politika.rs

***Понашање на друштвеним мрежама*:** Нека ранија истраживања (Бодрожа, Јовановић и Попов, 2008) указују на то да друштвене мреже штетно делују на ментално здравље и социјални живот корисника, међутим, друга истраживања су показала да учешће у друштвеним мрежама може позитивно да делује на учвршћивање пријатељских веза и социјални живот. Преко 90% младих из нашег узорка имају креиране профиле на друштвеним мрежама (већина на више мрежа), који подразумевају нешто другачије облике социјалних интеракција него у реалном животу. Доминантан разлог употребе друштвених мрежа јесте одржавање контакта са пријатељима и родбином (наведен код 75% младих), што је у складу са налазом да највећи број младих у стварном животу има пријатеље. Веома мали број младих прихвата захтев за пријатељство од било које особе која их контактира, без обзира на то да ли је познају или не (свега 5% ових одговора), што би се могло тумачити као одговорно коришћење друштвених мрежа. Родитеље као пријатеље на друштвеним мрежама прихватило је 29% ученика, али их није прихватило њих 71%, што указује да већина младих жели да сачува овај домен социјалног функционисања за себе. Још је један разлог коришћења друштвених мрежа – ступање у контакт са привлачним особама без обзира на то да ли су познате или непознате (2%). Око 15% младих признаје да се на интернету понекад или често понашају другачије него у реалном животу, што је индикатор да се виртуелни свет може доживети као компензација за фрустрације и ограничења из реалног света, али би тај налаз требало додатно проверити тако да се установи у чему се огледају те разлике, те да ли је понашање онлајн „боље“ или „лошије“ од реалног понашања.

Посећивање еротских садржаја и играње игрица на рачунару или мобилном телефону као ризично понашање: У ранијим истраживањима установљено је да се општа и клиничка популација (она која се обратила за помоћ због проблема у вези са употребом интернета) разликују у погледу конкретних активности на интернету. Док је код опште популације употреба интернета углавном повезана са провером електронске поште, претрагом садржаја и комуникацијом са родбином и пријатељима, код особа са поремећајем употребе интернета то су (поред прекомерне употребе друштвених мрежа) посебно претрага и конзумирање порнографских садржаја и играње онлајн игрица (Хинић, 2014). Преко 40% младих из овог узорка посећује сајтове са еротским садржајем, од тога преко 20% често или свакодневно, углавном младићи. Кумулативни проценат од око 73% младих који играју игрице често или понекад указује на то да су игрице постале саставни део живота велике већине младих. Највише њих може да контролише тако проведено време у просеку на испод једног сата недељно (42%), али значајан проценат проводи у игрању игрица више сати недељно. Као главни разлог млади наводе досаду (59%), а на другом месту је узбудљивост игара (28%). Одговори младих на Скали поремећаја употребе интернета показују просечан резултат од 35,3 поена, што је само неколико поена испод вредности (38,5) која се сматра границом за постојање поремећаја (Хинић, 2014). Међутим, аутор Скале напомиње да границу вероватно треба подићи, јер интернет комуникација све више постаје део савременог живота, поготово за младе.

БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ У САОБРАЋАЈУ

Према статистичким подацима, број страдалих у саобраћају у свету не опада иако се улаже велики напор да возила, путеви и опрема путева буду све безбеднији. Директорка Агенције за безбедност саобраћаја Републике Србије Јасмина Милошевић оценила је крајем 2019. године да је безбедност у саобраћају светски изазов јер годишње у саобраћају погине 1,5 милиона људи и да је саобраћај светски водећи узрок смртности код младих до 25 година. Сваких шест секунди, глобално гледано, догоди се саобраћајна незгода, а на свака два минута троје младих на свету изгуби живот. Број повређених се добија ако се број погинулих помножи са 40.

www.abs.gov.rs

Млади у Србији, посебно мушкарци, имају највећи ризик да смртно страдају у саобраћају, од припадника свих других старосних група. Највећи ризик за младе је њихова физичка и емоционална незрелост, као и неискуство. Млади најчешће страдају викендом, у ноћним сатима, пред зору, не поштујући саобраћајна правила, возећи неприлагођеном брзином, услед вожње под дејством алкохола као и због некоришћења појасева. Њих карактерише лоша процена ризика, прецењивање сопствених способности, склоност авантуризму.

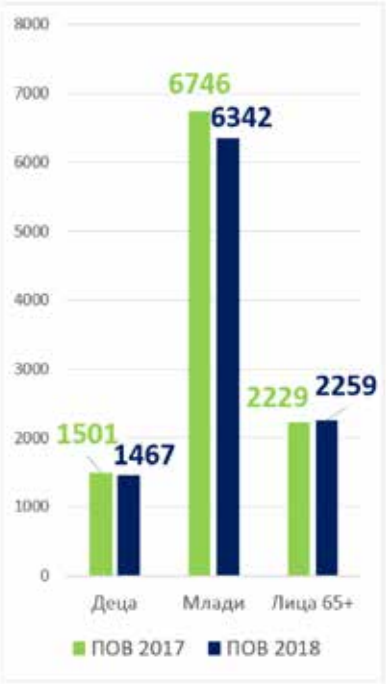

Број повређених лица у 2017. и 2018. години разврстано у три категорије

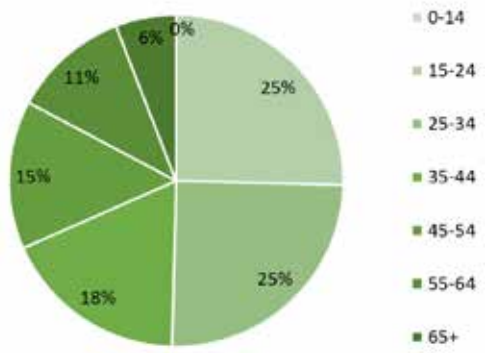

Структура настрадалих возача мотора и мопеда по узрасту у периоду од 2017. до 2019.

Најважнији предлози измена и допуна Закона о безбедности саобраћаја које треба да допринесу смањивању саобраћајних незгода у којима су учесници млади су: продужење рока важења пробне возачке дозволе на две године особама које су положиле возачки испит са навршених 19 година и продужење периода забране управљања моторним возилима од 23 сата увече до 6 сати ујутру.

Светски дан сећања на жртве саобраћајних незгода обележава се под слоганом *Живот нема резервни део*.

НАСИЉЕ У ЈАВНОМ ПРОСТОРУ

Насиље у јавном простору[4] представља озбиљан безбедносни проблем за младе, али не постоје системски подаци о томе колико се млади осећају безбедно у заједници у којој живе, као ни којим конкретним безбедносним претњама су изложени. Иако се претње по личну безбедност у великој мери јављају унутар породице (породично насиље), као и на радном месту (мобинг), личној безбедности у јавном простору је потребно дати посебну пажњу. Разни видови насиља на улицама као што су пљачке, разбојништва и сексуално узнемиравање, који се свакодневно дешавају, утичу на осећање страха код особа које изађу на улицу. Млади су специфична категорија јер се због животног стила и образаца понашања много чешће крећу градом у различитим временским периодима, те су подложнији безбедносним претњама у јавном простору. Насиље се не дешава свима на исти начин и оно у великој мери зависи од фактора као што су старосна група, пол, сексуална оријентација или етничка припадност (на пример, девојке су више изложене сексуалном узнемиравању, а младићи физичким нападима у јавном простору). Међутим, у истраживањима и плановима често изостају безбедносни проблеми девојака или се стављају у „исти кош“ са претњама које имају младићи иако су они квалитативно другачији. Такође, претпоставља се да су маргинализоване групе младих угроженије, али мали број истраживања ставља у фокус ту тему. Једно од малобројних истраживања које испитује безбедносне потребе младих у јавном простору спроведено је у Нишу 2014. године, а показало је да се чак 35% испитаника осећа непријатно када ноћу пролази кроз поједине улице у свом крају, док свака друга млада жена наводи да се тако осећа. Због тога је важно, кад год се планира безбедносна политика, навести и потпуно разумети безбедносне потребе младих.

4 Аурелија Ђан и Исидора Стакић, 2016. Приручник за истраживање безбедности младих жена и мушкараца у јавном простору (Родна анализа безбедности – студија случаја Врање), Београдски центар за безбедносну политику, Београд. Доступно на: http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/6207/Prirucnik-za-istrazivanje-bezbednosti-mladih-zena.shtml

▶ РОДНИ СТЕРЕОТИПИ, ПРЕДРАСУДЕ И РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ

Центар Е8 је 2011. године спровео истраживање[5] усмерено на испитивање друштвених норми средњошколаца/ки које се односе на род и промоцију здравих образаца понашања и ненасиља. Иако је узорак био веома малог обима и обухватао само 211 ученика средњих школа, он потврђује да су особе мушког пола, за разлику од девојака, изложеније вербалном насиљу, као и физичком у облику гурања, ударања или шутирања. Тај проценат је још израженији када су у питању припадници ЛГБТ популације или особе које су испитаници означили као феминизиране. Проценат физичког насиља према особама женског пола је мањи. Испитаници сматрају различитост честим узроком насиља. Када се разматрају ставови, велики број испитаних сматра да је насиље над ЛГБТ популацијом прихватљиво, затим да је превара у вези/браку довољан разлог за физичко насиље према жени (28%), као и да је узрок сексуалног узнемиравања неприлично понашање жене (18%).

Као и друга истраживања ове теме, и *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*[6] имало је за циљ да опише и установи учесталост родно заснованог насиља у основним и средњим школама у Србији, односно да утврди ставове ученица и ученика, као и наставница и наставника о родним улогама и родно заснованом насиљу, реакције и механизме интервенције, као и препоруке за њихово побољшање. Оно је недвосмислено потврдило да у средњим школама у Србији постоји родно засновано насиље и да је оно широко распрострањено, односно да је 74% испитаних у средњим школама доживело бар један од четрнаест облика насиља дефинисаних у истраживању. Истраживање је такође показало да су дечаци ти који су чешће чинили родно засновано насиље, да се изложеност овој врсти насиља повећава са узрастом (што је зависило и од облика насиља и у односу на родну припадност). Дечаци правдају насиље у партнерским односима чешће него девојчице, што се повећава са узрастом испитаника, док код девојчица са узрастом опада проценат оних које правдају насиље. Девојчице мање изражавају сагласност са родним предрасудама. Ауторке изражавају забринутост и због распрострањености физичког и сексуалног насиља према ученицима од стране запослених у школи, које је пријављено у 27 од 50 школа у којима је обављено ово истраживање, што представља позив за развијање ефикасног механизма за пријављивање насиља без последица.

---

5 *Истраживање концепта родно заснованог насиља, као и ставова према родно заснованом насиљу код средњошколаца у Србији*. Центар Е8, Београд, 2012. Доступно на: http://e8.org.rs/wp-content/uploads/2019/06/M-Istrazivanje-Istra%C5%BEivanje-koncepta-rodno-zasnovanog-nasilja-kao-i-stavova-prema-rodno-zasnovanom-nasilju-kod-srednjo%C5%A1kolaca-u-Srbiji.pdf. Видети и:
Центар Е8 – *Иновативни приступи у превенцији родно заснованог насиља и промоцији здравих животних стилова младих*. Доступно на: http://e8.org.rs/wp-content/uploads/2019/06/Y-TOOLKIT-Obrazovni-paket-Inovativni-pristupi-u-prevenciji-rodno-zasnovanog-nasilja-i-promociji-zdravih-%C5%BEivotnih-stilova-mladi%C4%87a-i-devojaka.pdf
Центар Е8 – *Разумевање младића и маскулинитета на Балкану: Импликације по здравље, развој и мир*. Доступно на: http://e8.org.rs/wp-content/uploads/2019/06/Razumevanje-mladic%CC%81a-i-maskuliniteta-na-Balkanu-Implikacije-po-zdravlje-razvoj-i-mir.pdf

6 Ћериман, Ј., Духачек, Н., Перишић, К., Богдановић, М. и Духачек, Д. 2015. Центар за Студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ Београд. Доступно на: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf. Видети и:
Министарство просвете, науке и технолошког развоја, *Приручник за превенцију родно заснованог насиља*. Доступно на: http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf

www.mogudanecu.rs

▶ СЕКСУАЛНО ЗЛОСТАВЉАЊЕ

Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији[7] урађена је на репрезентативном узорку од 2053 испитаника/испитаница узраста од 10 до 18 година. Осим основног упитника о искуству сексуалног насиља (личном и других особа), испитивани су и ставови о тој теми код деце и родитеља. Главни налази упућују на то да на испитиваном узрасту у сваком школском одељењу у Србији постоје четири детета која су преживела одређени вид сексуалног насиља и још четири детета која познају некога коме се то догодило. Такође, подаци из Студије говоре да је, у тренутку када је испитивање рађено, двоје деце из сваког школског одељења изложено сексуалном насиљу. У половини случајева насиље се понављало. Најчешће место где се насиље догађа је кућа (32%) и друштвене мреже (22%) на којима је дете примило експлицитни сексуални садржај и било изложено њему. У средњим школама, у 7,4% случајева школа је означена као место догађаја. Млади у средњим школама се најчешће о овом искуству повере другарици или другу који су склонији да им поверују. Од 2/3 деце која испричају шта им се догодило више од половине особа којима су се поверили не предузима ништа. Само 7% њих пријави случај надлежним службама.

Сексуално узнемиравање – перцепција и искуство младих[8]

Истраживање које је обухватило 602 испитаника узраста од 18 до 30 година показује да на питање шта све спада у сексуално узнемиравање приближно једнак број испитаника наводи упућивање нежељених позива и порука са сексуалном конотацијом (14,8%), нуђење услуге за противуслугу сексуалне природе (14,7%) и улазак у лични простор (14,6%), гестикулирање у сексуалном контексту, непримерене коментаре са сексуалном конотацијом и самододиривање (по 12,2%), покретање разговора о сексуалним темама у неодговарајућим ситуацијма (10,7%) и ословљавање непримереним надимцима (8,4%). Највећи број испитаника је имало искуство са обраћањем непримереним надимцима (60%), након чега следе телефонски позиви или поруке (54%), док је слање пољубаца/облизивање/звиждање искусило 42,7% испитаника, угрожавање личног простора 30%, док је 26% њих

7 *Национална студија о друштвеном проблему сексуалног злостављања деце у Републици Србији*, Инцест Траума Центар, Београд, 2015. Доступно на: http://incesttraumacentar.org.rs/files/2015/ITC_2015_Srbija_-_Nacionalna_studija_o_seksualnom_nasilju_nad_decom.pdf

8 Перцепција и искуство младих у вези са сексуалним узнемиравањем, теренско истраживање агенције Ninamedia, 2018. Доступно на: https://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-nasilje/Percepcija_i_iskustvo_mladih_u_vezi_sa_seksualnim_uznemiravanjem_2018.pdf

у оквиру свог присуства искусило самододиривање по интимним деловима тела. Важно је напоменути да је тај проценат много виши код испитаница него код испитаника.

Опште безбедносне препоруке за девојке (и жене)[9]

- Генерално важи: докле год имаш могућност да избегнеш неку опасну ситуацију, учини то!
- Сам/сама немој тражити телесну конфронтацију све док те нико не напада. У некој напетој ситуацији сваки телесни контакт може бити схваћен као прекорачење граница и довести до насилних реакција.
- Ни у ком случају се не препоручују пиштољи и ножеви пошто могу доспети у руке нападача. И спрејеви са сузавцем и бибером могу због погрешног руковања доспети у твоје очи, а тиме те и онеспособити у одбрани.
- Добра могућност да изазовеш пажњу или уплашиш нападача јесте коришћење звучних алармних справа, нпр. звиждаљки или малих апарата који могу стати у ручну торбицу/џеп и код којих се дугметом укључује аларм.
- Замисли и предочи себи ситуацију која ти задаје страх и размисли како би реаговао/реаговала да се деси. Свака особа реагује другачије. Пронађи „свој" лични образац реаговања.
- Постоје различите методе самоодбране. Да би нека метода била корисна у случају опасности, она мора бити „примерена" за тебе. Пробај различите курсеве ако за то постоји могућност.

Безбедносне препоруке у онлајн простору [10]

- Буди опрезан/опрезна када делиш личне податке/информације онлајн. На друштвеним мрежама се лако може видети где станујеш, места на која волиш да идеш или, на основу твојих статуса и фотографија, ко су људи са којима се дружиш и које волиш.
- Креирај посебан е-мејл налог за регистрацију на друштвеним мрежама; на тај начин, ако неки онлајн сервис има лошу заштиту, твој приватни е-мејл налог неће бити откривен.
- Немаш обавезу да попуниш сва поља када се негде региструјеш онлајн (датум рођења или место у коме живиш).
- На свом онлајн профилу употреби фотографију преко које те не могу идентификовати, као ни место у којем живиш.
- Размисли о коришћењу имена које није твоје право име, или неког надимка… Покушај да избегнеш коришћење уобичајених бројки за садржај е-мејл адресе или лозинке (као што је датум рођења).
- Ако си раскинула или планираш да раскинеш интимну везу са партнером, поготово ако је партнер љубоморан, агресиван или компликован – ресетуј/промени сваку лозинку на свим сајтовима и друштвеним мрежама.
- Сервиси као што је Facebook често мењају своје политике у вези са заштитом приватности, па је пожељно да провериш своја подешавања за приватност и безбедност. Неки сервиси, између осталог и Facebook, пружају могућност да провериш како други људи виде твој

9 Из брошуре: *Колико сам безбедна? Безбедносне препоруке за жене и девојке*, (ур.) Јелена Кесеровић, Аутономни женски центар и Организација за европску безбедност и сарадњу – Мисија у Србији.

10 Из брошуре: Колико сам безбедна? *Безбедносне препоруке за жене и девојке.*

профил, тако да можеш да стекнеш увид у то шта делиш са пријатељима и познаницима са свог профила.

- Разговарај са пријатељима и члановима породице о томе шта желиш, тј. не желиш да о теби стављају онлајн (таговање, фотографије, помињање у постовима и сл.).
- Повремено претражи садржаје на интернету са својим именом – Google претрага твог имена може да помогне да видиш где се помињеш, као и да реагујеш ако приметиш да се негде твоје име или други садржаји користе неовлашћено.
- У случају да ти се пријатељица/пријатељ јаве са новог профила на друштвеној мрежи, провери са њом/њим да ли је то заиста та особа коју ти познајеш (може се десити да јој/му је украден идентитет/профил на друштвеној мрежи).

Ако си жртва сајбер прогањања[11]

- Веруј својим инстинктима. Ако се не осећаш пријатно или онлајн ситуација постане непријатељска, излогуј се из онлајн простора или блокирај приступ твом профилу особи која ти прети или те плаши.
- Процени да ли би јасно навођење особи која ти прети да не желиш више никакав контакт, као и да ћеш сваки даљи покушај контакта пријавити полицији/тужилаштву, допринело престанку даљег узнемиравања. Некада на тај начин узнемиравање престане. У неким случајевима може да се настави. Зато веруј себи и свом осећају да ли да се упушташ у комуникацију са особом која ти прети.
- Сачувај сву комуникацију са особом која те прогања као доказ. Немој ништа мењати на било који начин. Покушај да користиш print screen опцију, поготово ако се узнемиравање дешава у реалном времену.
- Сачувај комуникацију са администраторима онлајн сервиса или са представницима полиције или тужилаштва ако пријавиш прогониоца институцијама. Чување евиденције је кључно. Иако би најрадије све обрисала, немој то учинити, већ све сачувај на другом компјутеру или некој другој екстерној меморији (USB или екстерни хард-диск).
- Размисли о блокирању или филтрирању порука од прогониоца. Многи е-мејл програми имају опције за филтрирање порука.
- Ако видиш да особа која те прогони ставља злонамерне садржаје о теби на друге интернет странице или онлајн простор, поднеси жалбу администраторима тих страница. Објасни да је у питању онлајн узнемиравање које траје и тражи да блокирају ИП адресу те особе, уклоне злонамерне објаве о теби или упозоре ту особу да прекине са таквим понашањем.
- Реци својим пријатељима и породици да те неко онлајн узнемирава/прогања.

11 Исто

Простори страха или безбедности[12]

Простори града или места где живиш или боравиш нису само јавна места, него могу бити и простори страха тамо где јавни простор губи своје позитивне особине, где престаје да буде простор за слободно кретање и комуникацију, већ изазива страх, несигурност или осећај угрожености. Улази у зграде или степеништа за многе жене представљају „просторе страха", а тај осећај угрожености није случајан. У случајевима напада од непознатих лица, то се најчешће дешава у улазима, степеништима, пролазима… Ипак, у већини случајева жене и девојке бивају нападнуте од стране њима познатих особа, а у тим случајевима најчешће место напада је стан.

Препоруке:

- Лоше осветљење станице градског превоза или израсло грмље, које омета прегледност терена, умањујуосећај сигурности. За решавање тих питања треба се обратити надлежним градским/општинским службама.
- Ако живиш у згради, можеш да се обратиш скупштини станара како би се оно што ти смета или изазива страх решило: недовољно осветљење, високо или густо грмље испред улаза, непрегледан пут или стаза.
- Тамо где градске/општинске службе не реагују, можеш покушати да спорно питање решиш са комшијама, месном заједницом или неком локалном организацијом.

▶ ТРГОВИНА ЉУДИМА

Трговина људима је једна од највећих и најпрофитабилнијих глобалних криминалних активности заједно са трговином наркотицима, оружјем и прањем новца. Годишње око два милиона и 400 хиљада људи постају жртве трговине људима, а криминалне организације које се тиме баве зарађују око три милијарде долара годишње.

Трговина људима је кривично дело које обухвата : врбовање, превожење, пребацивање, предају, продају, куповину, посредовање у продаји, скривање и држање лица.

При том се користе: сила, претња, заблуда, злоупотреба овлашћења, злоупотреба поверења, злоупотреба односа зависности, злоупотреба тешких прилика другог, задржавање личних исправа и давање или примање новца или друге користи.

Људима се тргује ради: експлоатације рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције, друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, одузимања органа или дела тела икоришћења у оружаним сукобима.

12 Исто

www.blic.rs

Ланац трговине људима подразумева фазе: регрутовања, транзита жртве и експлоатације жртве.

Трговци људима могу бити и мушкарци и жене, а најчешће су то особе блиске жртвама. Жртва трговине људима може бити свако!

Најчешће жртве трговине људима су: младе девојке и жене, сиромашне и незапослене особе, особе са мало животног искуства, деца, физички и други радници.

Најчешћи начини врбовања људи су:

- Лажне пословне и друге понуде особа које жртва познаје или у које има поверење.
- Лажно забављање („lover boy") – младић који се претвара да је у љубавној вези са девојком и у неком тренутку, када стекне њено поверење, позива је да пође са њим у другу земљу/град где ће окушати срећу и започети нови, срећнији живот.
- Обмањујући огласи за посао у различитим медијима (новине, интернет, социјалне мреже). Послови који се нуде су боље (али не нереално) плаћени и пружају боље услове рада него у земљи у којој потенцијална жртва живи.
- Продаја од стране породице – некад због сиромаштва, некад због неких других проблема, али некада и због тога што родитељи верују да ће њихово дете имати бољи живот на неком другом месту не сањајући да ће оно постати роб.
- Отмица је могућ, али не превише чест начин регрутовања за трговину људима.

Европски дан борбе против трговине људима обележава се 18. октобра.

▶ ОРУЖЈЕ И МЛАДИ

У Србији мушкарци чине 95% власника оружја, у поређењу са само 5% жена. Малобројни доступни подаци такође указују на то да у одређеним контекстима ватрено оружје може имати улогу у својеврсним обредима иницијације, односно потврде зрелости. На пример, истраживање које је у Београду спровела HBO Balkan Youth Union указује на приметан родни диспаритет између дечака и девојчица у погледу искуства са ватреним оружјем: 29% дечака и 48% девојчица изјавило је да никада

нису држали ватрено оружје у рукама (SACISCG, 2005). Ови подаци указују на то да су млади мушкарци нешто више изложени ватреном оружју, што треба узети у обзир приликом осмишљавања стратешког одговора. Претходно поменута студија о култури оружја у Југоисточној Европи истиче анегдоталне доказе и о улози коју малокалибарско оружје има у животима младих преступника, нарочито у погледу моћи – они оружје сматрају средством одржавања свог статуса људи којих „којих се треба плашити, а не изазивати их".

Подаци које су прикупили SEESAC и комисије за малокалибарско и лако оружје потврђују стабилну тенденцију несразмерно велике заступљености младих мушкараца како међу починиоцима тако и међу жртвама. У целом региону већину инцидената извршених ватреним оружјем починили су мушкарци старосне доби између 15 и 29 година. Када је реч о жртвама, у тој групи доминирају мушкарци старосне доби од 30 до 44 године. Имајући у виду статистичке доказе, евидентно је да млади мушкарци и њихова изложеност ризичном понашању захтевају специфичне стратешке мере. Међутим, да би се то питање решавало на делотворан начин, неопходно је спровести додатна истраживања како би се у потпуности и детаљно разумели утицаји које на понашање у погледу употребе оружја имају културолошке норме и доминантне друштвене улоге приписане мушкарцима, као и да би се идентификовале тачке укрштања са социјалним и економским статусом, изгледима за запослење, претходним криминалним понашањем и институционалним одговором. Осим тога, треба узети у обзир да се већином активности у којима се користи ватрено оружје, попут лова, баве превасходно мушкарци, те да мушкарци доминирају у професијама које подразумевају лак приступ ватреном оружју (полиција и војска), што може имати важне импликације на учесталост инцидената извршених ватреним оружјем, посебно у контексту насиља у породици.

▶ НАСИЛНИ ЕКСТРЕМИЗАМ И РАДИКАЛИЗАМ КОЈИ ВОДЕ КА ТЕРОРИЗМУ

Насилни екстремизам и тероризам у суштини представљају одбијање демократских вредности толеранције, поштовања, инклузије и разноликости. Постоје различите дефиниције и схватања тероризма, радикализације и насилног екстремизма, које нису увек усклађене. У принципу, *насилни екстремизам* се односи на насиље које се оправдава екстремном верском, социјалном или политичком идеологијом или је са њима повезано.[13] Насилни екстремизам се обично сматра ширим и слојевитијим појмом од тероризма (погледати План акције за спречавање насилног екстремизма генералног секретара Уједињених нација)[14]. *Радикализација која води ка тероризму* представља динамичан процес у ком појединац постепено прихвата терористичко насиље као могућ, можда чак и легитиман, начин деловања. То постепено може, мада не мора, навести ту особу да заговара тероризам, подржава га или учествује у њему[15]. Стратегије за спречавање тих појава укључују спектар политика и акција, а између осталог и решавање и смањење незадовољстава и структуралних социјалних, економских и

13 ОЕБС, 2018. *Улога цивилног друштва у превенцији и спречавању насилног екстремизма и радикализације који воде у тероризам: Водич за Југоисточну Европу,* Доступно на: https://www.osce.org/sr/secretariat/412619?download=true .

14 N Doc. /HRC/31/65 Report of Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism.

15 Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Communitypolicing approach (OSCE TNTD and ODIHR, 2014).

политичких околности које могу да допринесу насилном екстремизму, помагање онима који су већ радикализовани у смеру насиља да се из тога повуку и реинтегришу у друштво и изградњу отпорности заједнице на те појаве. Насупрот томе, борба против тероризма се односи на низ активности које пре свега предузимају органи за спровођење закона, обавештајне службе, а понекад и војска, „са циљем спречавања терористичког удруживања и разбијања терористичких организација“[16]. Иако стратегије у овој области креирају и усмеравају првенствено државни органи, њихово спровођење није ограничено само на владине актере, већ обухвата широк спектар других релевантних актера.

Млади су главна мета екстремистичких организација за врбовање и мобилизацију. Без обзира на земљу, вероисповест, социјално порекло или ниво образовања, млади чине друштвену групу која је најрањивија у односу на насилни екстремизам. Психолози ту рањивост приписују бројним факторима, укључујући, између осталог, трагање младих за идентитетом, осећајем смисла, заједништва, сврхом, признавањем и припадношћу. Њихова природна импулсивност и спремност да преузму веће ризике такође могу да буду фактори који доприносе њиховој склоности ка придруживању групама или покретима који могу да прихватају насиље[17]. Млади такође могу да буду један од највећих стратешких извора отпорности према овим појавама ако се њиховој енергији, активизму и иновативним идејама пружи одговарајућа подршка и конструктивно усмеравање кроз стварање прилика за њихово учешће у јавном животу путем промовисања људских права, дијалога и демократских начела; олакшавање приступа социјалним услугама; повећање образовних могућности и приступ запошљавању.

▶ УТИЦАЈ МЕДИЈА НА БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ

Нема дилеме да медији имају моћ да обликују јавно мнење, да утичу на ставове и понашање људи (посебно у процесу формирања личности), те је сасвим извесно да имају утицај и на безбедност младих. Свакодневница младих испуњена је медијима који су препуни слика, снимака и текстова у вези са насиљем и тзв. ризичним понашањем (употреба дроге, алкохола, цигарета и слично). Свакога дана добијамо информације кроз медије да се млади људи, вршњачке групе, међу собом обрачунавају, да се вршњаци индивидуално обрачунавају, да је агресија све већа и разноврснија, да се насиље у школским двориштима бележи мобилним телефонима и кружи по интернету, да много младих пуши, пије, дрогира се. Филмови, а и реалитији са таквим садржајем, гледанији су од свих других.

Информативни медији се према насиљу и ризичном понашању односе или критички (када коментаришу или указују на проблем), или обавештајно (појављивање насиља у прилозима за вести), или сензационалистички (коришћење израза као „никада виђено“, „нећете веровати шта се десило“). Мало је тога у медијима што би добило префикс едукативно у области безбедности младих.

Превише изложености сценама насиља и других облика ризичног понашања које угрожава безбедност младих доводи до две последице. Једна је у вези са десензитивизацијом (смањење осетљивости за такве појаве), а друга са имитацијом и идентификацијом. Присуство таквих садржаја у медијима може

16 Countering Violent Extremism and Radicalisation that Lead to Terrorism: Ideas, recommendations, and good practices from the OSCE Region (Neumann, OSCE 2017).

17 Youth Engagement to Counter Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: Report on findings and recommendations (Joint OSCE Secretariat and OSCE ODIHR Expert Roundtable, 2012)

довести до некритичког прихватања таквих појава као свеприсутне реалности коју прати уверење да је у реду да се неки проблеми решавају нпр. насиљем или опијањем. Губљење осетљивости води и ка смањењу емпатије према жртвама угрожене безбедности, као и смањењу спремности да се нешто предузме, промени, како би безбедност била боља. Друга последица је добро описана у стручној литератури и указује на учење по моделу, имитацијом и идентификацијом. Неке од личности које су за младе узор за идентификацију и имитацију неретко су особе ризичног понашања које по правилу добијају велики простор у медијима, па самим тим и публицитет (нпр. у новинама на насловној страни пише да је познати певач ухваћен да је свој џип последње генерације возио у пијаном стању).

РЕЧНИК

Трафикинг је други израз за трговину људима описану у приручнику као кључни појам.

Принудни бракови су облик насиља над женама који је широко распрострањен најчешће као врста трговине људима када се жене и девојке самовољно одлучују да ступе у брак несвесне скривених намера партнера (различите врсте експлоатације) или када су у питању малолетне девојке принуђене на склапање брака. Жене и девојке могу бити принуђене на брак у земљи у којој живе, али многе буду одведене у друге земље где никога не познају, као ни језик. Њихова безбедност је озбиљно угрожена и шансе да се спасу обично су мале јер оне остају „невидљиве“ за званичне службе и невладине организације које се баве пружањем помоћи угроженим женама.

Типови насилника на интернету

1. *Интернет педофил* – Развија однос с дететом на интернету ради увлачења у сексуално злостављање и експлоатацију.
2. *Насилник иза фотоапарата* – Фотографише жене и девојке без њиховог пристанка и објављује фотографије на интернету.
3. *Порно осветник* – Поставља приватне фотографије или снимке сексуалне природе како би осрамотио и понизио жртву. Наставак насиља у интимно-партнерским односима.
4. *Трол* – Напада жене које на интернету изразе своје мишљење.
5. *Маскулиниста* – негира постојање системског сексизма, али га одржава као „заштиту права мушкараца“.
6. *Манипулатор са сајтова за упознавање* – Жели да успостави контролу и моћ над својом жртвом тако што је очара на интернету и намами у опасне ситуације.
7. *Вршњачки сајбер силеџија* – Континуирано шаље злонамерне поруке и шири трачеве како би осрамотио и понизио жртву.
8. *Сајбер прогонитељ* – Шпијунира, фиксира се на жене и прикупља информације о њима на интернету како би их застрашио и уцењивао.
9. *Доксер* – Краљ података, прикупља и јавно објављује на интернету приватне податке да би осрамотио жртву.
10. *Хакер* – Пресреће приватне информације и комуникације, на пример веб-камере.
11. *Регрутер* – Користи нове технологије да намами жртве, прода их и присили на проституцију.

12. *Злонамерни пропагандиста* – Користи нове технологије и алате пропаганде како би промовисао насиље над женама или групама за заштиту женских права.

Стокхолмски синдром је назив психолошког стања које настаје у ситуацијама у којима долази до зближавања отмичара и талаца иако је безбедност талаца озбиљно угрожена. Зближавању отмичара и њихових жртава доприноси време проведено у таквој ситуацији; што више времена протекне, већа је могућност стварања стокхолмског синдрома, а тим и мања вероватноћа повређивања талаца. Такође, зближавању могу да допринесу величина просторије у којој се заједно налазе отмичар и талац, испуњавање захтева којима су власти изашле у сусрет, сличност политичких ставова итд.

Стокхолмски синдром не настаје у ситуацијама када су таоци изоловани, када немају контакт са отмичарима, или када има насилничког понашања од стране отмичара према таоцима или другим лицима.

Назив *стокхолмски синдром* увео је криминолог и психијатар Нилс Бејерот после неуспеле пљачке банке и отмице у Стокхолму 1973. године. Таоци су се емоционално везали за отмичаре, па су после оправдавали њихове поступке чак и након свог ослобођења. Касније, током судског процеса, таоци су нерадо говорили о отмици.

ПОДСТИЦАЈИ

Бирам живот

Погледати спотове из кампање Агенције за безбедност саобраћаја под називом *Бирам живот*. У спотовима су учествовали наши познати млађи глумци, а промовише се коришћење сигурносних појасева, вожња без алкохола и друге вредности безбедног учешћа у саобраћају.

https://www.youtube.com/watch?v=NLgK5DqTI_Mhttps://www.youtube.com/watch?v=NLgK5DqTI_M

Пожар у кафићу

У Новом Саду се 2008. године у кафићу Лаунџ десио пожар у коме је осморо младих људи изгубило живот од гушења отровним димом. Том приликом, само породица Пекић изгубила је и сина и кћерку. У тренутку несреће у кафићу је било много више људи него што то простор дозвољава за безбедан боравак младих. За изазивање пожара оптужена су два власника локала, али је суд и државу Србију прогласио одговорном јер за све време рада кафића, који је имао дозволу, није извршена ниједна обавезна контрола о заштити од пожара. Пожар је касно идентификован, јер се у кафићу пушило и било је пуно дима, а када је примећен, настала је паника и људи нису успели да изађу због стампеда који се створио. Кафић није имао обележен пут у случају пожара, што је за такве локале обавезно.

Догађај је подлога за разговор о одговорности угрожене безбедности великог броја људи.

Трагедија на фудбалском стадиону Хејсел

29. маја 1985. године у Бриселу погинуло је 39 навијача Јувентуса, док је 600 њих остало повређено. Међу њима је било и деце и велики број младих. Ова трагедија ће остати упамћена као једна од највећих фудбалских трагедија свих времена. Навијачи Ливерпула пробили су ограду и сабили Јувентусове фанове у један део трибина, што је проузроковало пад зида од три метра где је већина погинула, док су остали страдали у обрачунима ножевима и каменицама, а неки су страдали у свеопштем стампеду.

Тај догађај је у првом тренутку довео до забране играња енглеских тимова у свим европским такмичењима на неколико година, а затим до промишљања које мере предузети да се никада више не понови нешто слично и елиминише хулиганство навијача и сачува безбедност спортских догађа.

Догађај је подлога за разговор о понашању појединаца у маси и зашто тада често долази до угрожавања реда и мира, уништавања имовине и невиних жртава.

Сестре

Сестре је српски телевизијски филм из 2011. године (92 минута). Базиран је на истинитим догађајима и снимљен је у циљу подизања јавне свести о трговини људима.
https://www.youtube.com/watch?v=MyE8J34iuxw

Плакат за филм

Живот наркомана

Анимирани филм (5:06) https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/1320065-pogledajte-kako-zaista-izgleda-zivot-jednog-narkomana-video У филму је на ефектан начин приказан уобичајени ток развоја наркомана, од радозналости и пријатних осећања до болести и пропадања. Упоредити филм са резултатима многих истраживања која показују да преко 70% младих верује да може имати контролу над употребом дроге и нема ништа против да се она користи повремено у неким одређеним приликама.

Лепотица и звер

Дизнијев филм *Лепотица и звер* (59:42) https://www.youtube.com/watch?v=1hmaG4QL3wQ изазива контрадикторне коментаре стручњака. За неке то је пример прихватања различитости, а за друге пример стокхолмског синдрома. Они виде причу на следећи начин. Бел, сеоска лепотица, пристаје да у замку ружне и бесне Звери остане уместо свог оца који је грешком залутао у замак и постао заробљеник. Звер се понаша као типични бесни киднапер, па у неком тренутку не дозвољава девојци ни да једе ако неће да једе са њим, но мало-помало долази до њиховог зближавања, до мере у којој Бел одлази да посети оца и ипак одлучи да се врати код Звери, а у тренутку када се цело село организује да је спаси од отмичара, она им се противи како би одбранила отмичара. Ко је у праву?

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Шта је КОМС и чиме се бави?

КОМС је скраћеница за Кровну организацију младих Србије. Обухвата 108 удружења младих и за младе и представља највише независно представничко тело младих у Србији. То је заговарачка платформа за унапређење положаја младих и делује као спона између младих и различитих доносиоца одлука и пружаоца програма и услуга за младе (пре свега државе и институција). КОМС својим организацијама чланицама служи и као сервис тако што им пружа активности јачања капацитета како самих организација тако и младих који партиципирају унутар организација чланица. Деловање је усмерено кроз шест тематских целина: активно учешће младих; информисање и медијска писменост; запошљивост младих; безбедност младих; образовање; социјална укљученост.

Шта је злоупотреба интимности – „порно освета“

Дељење интимних фотографија или видео-материјала без обзира на то да ли је у реалном или онлајн простору, без пристанка, представља злоупотребу која се зове и „порно освета“ (‘revenge porn’). Овај злочин може да учини било ко, а најчешће је то дело огорченог бившег (остављеног) партнера, али не увек. Свако ко дели нечије интимне фотографије без пристанка је учинилац тог злочина. Садржаји се деле као освета, да би се осрамотила, понизила или изазвала друга штета некој особи, али и за уцењивање или изнуђивање новца или других услуга (нпр. сексуалне природе, енгл. sextortion), или су део активности узнемиравања или прогањања, или се садржаји продају порно сајтовима. Свако може постати жртва таквог злостављања, али су му девојке и жене много чешће изложене. Намера је да се постигне њихово срамоћење, деградирање, узнемиравање, а последице могу бити значајне, јер трауматски ефекат може бити проширен и дуготрајан тако да утиче на емотивно стање, ментално здравље (анксиозност, депресија), социјалне и пословне релације и позиције, као и на друге аспекте живота жртве. Жртве тих злочина често осећају кривицу и стид, неке се осећају изоловано, неке размишљају о самоубиству, због чега је важно да се таква насиља без изузетка осуде, да се жртвама пружи подршка, као и да оне потраже помоћ.

Да ли жртве трговине људима увек долазе из сиромашних породица и заједница?

Не. У пракси, жртве трговине људима су особе најразличитијег порекла и социјалног статуса. Сиромаштво је само један од фактора који доприноси вулнерабилности и узроцима трговине људима.

ПРЕПОРУКЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊА

Ученици могу испитивати штетни утицај средине или ризично понашање младих тако што ће поновити нека од спроведених истраживања (или њихове делове) на узорку ученика из школе и упоредити налазе, или тако што ће креирати нови упитник, прикупити, обрадити и приказати резултате (приказ се може организовати и графички, због чега се може успоставити корелација са информатиком, презентовати на паноу у школском ходнику, а резултати могу бити презентовани наставницима, стручној служби и управи школе, или школском и општинском савету родитеља, школском одбору и представницима локалне самоуправе задуженим за безбедност у локалној заједници). Могу прикупљати податке о томе колико је кривичних дела која се тичу безбедности младих – у саобраћају, против живота и тела, трговине људима, насиља у породици, против полне слободе, недозвољене производње, држања, ношења и промета оружја и експлозивних материја или промета опојне дроге – учињено на штету младих, а колико таквих дела су учинили млади, да ли постоје разлике између пола жртве и учиниоца таквих дела међу младима. Могу да испитају да ли у локалној заједници постоје превентивни програми, за које безбедносне проблеме, ког су обухвата, да ли су континуирани или привременог карактера, од чега то зависи, какви су ефекти таквих програма. Могу да установе да ли у заједници има програма рехабилитације и ресоцијализације младих жртава кривичних дела и младих учинилаца кривичних дела, за које безбедносне проблеме, ког су обухвата, да ли су континуирани или привременог карактера, од чега то зависи, какви су ефекти таквих програма. Могу и да разговарају са надлежнима у локалној заједници (на пример са члановима савета за безбедност, полицијом, основним јавним тужилаштвима) и идентификују шта се предузима у заштити безбедности младих. Затим, могу да се баве неким од идентификованих специфичних проблема у вези са безбедносним питањем младих из *Националне стратегије за младе за период 2015-2025*. Могу да размотре шта би могли да буду специфични циљеви, очекивани резултати, конкретне активности, ко би требало да су носиоци тих активности на локалном нивоу, како да се у спровођење активности укључе млади у школи, у заједници, односно да вежбају креирање јавне полутике. Своје предлоге могу да упореде са предлозима из *Националне стратегије за младе*, да установе разлике, зашто су настале, на које аспекте проблема нису обратили пажњу. Алтернативно, могу дати критички осврт на оно што је планирано *Националном стратегијом за младе,* проверити да ли се планирано реализује у локалној заједници, ако да, какви су ефекти, ако не, шта су разлози. Могу дискутовати о томе да ли препознају неке друге, нове безбедносне проблеме младих који нису укључени у *Националну стратегију за младе*, у чему се они огледају, како би могли бити решени.

РЕСУРСИ

Безбедносна култура младих: Како живети безбедно, аутори: Љубомир Стајић, Саша Мијалковић, Светлана Станаревић, издавач Драганић, Београд, 2006.

Процена младих Чачка о безбедности у граду, аутори Рада Каранац и Катарина Дуњић Мандић, издавач Регионални центар за професионални развој запослених у образовању, Чачак, 2015.

Безбедност младих учесника у саобраћају, Агенција за безбедност саобраћаја https://www.abs.gov.rs/admin/upload/documents/20190522102733-bezbednost-mladih-u-saobracaju--2016-2018.pdf

Приручник за истраживање безбедности младих жена и мушкараца у јавном простору, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2016.

Смернице за безбедност младих, Грађанске иницијативе https://rc.gradjanske.org/preuzmite-smernice-za-bezbednost-mladih/

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

(I разред)

www.asasocijacija.com

Глобализација се не може зауставити. Нико не може зауставити ни глобализацију ни трговину. Ако трговина стане, свет би се зауставио, али светска трговина мора бити једноставнија и модернизована, мора бити укључива тако да свако може да добије једнаку шансу. Следећи ниво глобализације мора бити укључивији.

Џек Ма, оснивач Алибабе

ИСХОДИ

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- *објасни на примеру процесе глобализације;*
- *критички разматра предности и недостатке глобализације;*
- *повезује процесе глобализације са степеном остварености људских права;*
- *објасни на примеру улогу међународних организација у процесу глобализације;*
- *критички разматра утицај медија у процесу глобализације;*
- *наведе основне захтеве антиглобалистичких покрета.*

О ТЕМИ

Друга тема у првом разреду се односи на сложено питање глобализације. У дилеми да ли да буде на почетку или на крају гимназијског образовања, добила је у програму ову позицију иако би неко могао рећи да је то преурањено. Међутим, имајући у виду теме у програмима за следеће разреде Грађанског васпитања (*Мир и претње миру, Економска и социјална права, Медији за грађане, грађани за медије*...), појавила се потреба да ученици буду оспособљени да те појаве посматрају из шире перспективе, па је рад на глобализацији, са свим њеним позитивним и негативним аспектима, постао смислен и природно повезан са остваривањем/угрожавањем људских права. Приручник овој тематици настоји да приђе са што више различитих страна јер је феномен глобализације као хидра, у смислу да као и она на малом телу има много дуже пипке који се појављују у свим сегментима живота – од политике, културе, спорта до кулинарства. Како су ученици слободни да бирају садржаје унутар теме и како се очекује да свака група другачије дела у оквиру ње, овај сегмент приручника треба да обезбеди наставнику да буде довољно упућен у појаву глобализације и спреман да партнерски са ученицима ради на њеном истраживању. Како су многа питања глобализације још увек отворена, верујемо да ће и наставницима бити интересантна, посебно што је за већину њих, независно од тога које струке били, то ново и мање познато поље.

Да би се тема приближила ученицима, посебну пажњу треба посветити избору подстицаја. Они свакако нису размишљали о глобализацији, али ако погледају нпр. филм *Аутобус са 26 богаташа насрам половине човечанства* у трајању од мање од 3 минута, видеће да то нису њима непознате ствари, као и да се и познати (у филму певач Боно Вокс, лидер групе U2) баве тим питањима. https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-bogatstvo-covecanstvo/29741647.html

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

▶ ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Кенчи Омаеа је 1989. године рекао да је глобализација „свет без граница“. Тај свет без граница означава међусобну комуникацију људи са различитих географских дестинација, промене које доприносе сарадњи, ширењу знања, упознавању других култура, повећаној могућности за употребу техничких и научних достигнућа. Размера и обим глобалне међуповезаности повећава се готово на дневном нивоу у свим областима – од економије до културе. Догађаји на једном крају света имају све веће импликације на појединце и државе на потпуно другом делу Земљине кугле. Техничко-технолошка и информатичка револуција су постали мотор убрзане глобализације. На пијацама и у супермаркетима се може наћи воће и поврће из удаљених предела. На билбордима, сајтовима, социјалним мрежама, плакатима, флајерима, ТВ екранима, радију и осталим средствима рекламирања широм света могу се видети или чути добро смишљене поруке истих брендова. Методе лечења постају универзалне. Свет постаје међусобно интегрисан и све што се догађа локално може се одразити и глобално, али и у супротном смеру. Процес глобализације одвија се у великом броју области живота, али последице које изазивају највеће интересовање односе се на економију, политику и културу, као и очување

животне средине. За многе је процес глобализације досањана жеља да постану грађани света, за друге ноћна мора! Светски класно структуриран систем глобализације је добио нову транснационалну капиталистичку класу и добробити глобализације се сливају највећим делом у њихова дворишта. Додатно, уједначавање животних стилова и културних потреба посредством масовне, популарне културе, чији су производи присутни у готово свим друштвима на планети (књиге и филмови о Харију Потеру, музика „Ролингстонса", Фејсбук, Мекдоналдс, кока-кола...) постали су део свакодневног живота људи широм планете угрожавајући националну културну разноликост.

ДЕФИНИЦИЈЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Осамдесетих година прошлог века, са развојем технологије, посебно комуникационе, уочљивим ширењем међународне производње и трговине, повећано је интересовање за овај феномен. Теоретичари се слажу о мултидимензионалном одређењу. Теорија није ни близу консензусу о одређивању феномена глобализације, може се говорити само о различитим виђењима.

„Глобализација се односи на све процесе којима су обухваћени људи широм света у једноставно светско, глобално друштво", записао је 1990. године Мартин Алброу, један од првих теоретичара глобализације.

Према мишљењу Џозефа Штиглица, добитника Нобелове награде за економију 2001. године, глобализација представља „уклањање баријера слободној трговини и чвршћој интеграцији националних економија". У каснијим иступима постаје критичнији и као инсајдер говори о видљивим и закамуфлираним полугама на којима се глобализација заснива.

www.in4s.net

Милтон Фридман, амерички економиста, под глобализацијом је подразумевао ширење капитализма на све државе света, а Смит и Бејлис (1997) кажу: „Глобализација је процес који је довео до тога да догађања на једном крају света имају снажан утицај на догађања на сасвим другом крају света." Скот је изричит да је то интернационализација, вестернизација, универзализација (ширење вредности и слободног тржишта), деторијализација.

Међународни монетарни фонд (ММФ) дефинише глобализацију као „стално растућу економску међузависност држава кроз повећање обима међудржавног промета добара и услуга, слободнијег протока капитала и све бржег и ширег распростирања нових технологија". Светска банка (СБ) види глобализацију као „слободу и могућност појединаца и корпорација да успоставе међународне послове са лицима из других земаља".

Збрку са непрегледним бројем дефиниција феномена глобализације најбоље илуструје податак да је почетком 2008. године постојало преко 29 милиона интернет страница о глобализацији, и то само на енглеском језику! Чини се да је разлог у различитом виђењу досадашњих постигнућа и грешака и недоумицама о путу којим ће даље ићи човечанство. У највећој мери оне су одраз различитих вредносних система.

Дефиниција термина зависи од перспективе коју аутор заузима, а посебно на уму треба имати флуидност процеса, форме које глобализација добија са временом, тренутан и будући утицај на развој друштва. Зато многи кажу да је дефиниција глобализације, у ствари, дебата о њој.

▶ КОРЕНИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Вероватно се прапочецима глобализације могу сматрати још први покушаји ширења различитих идеја, веровања, вредности, религија из једне на другу државу. Почетак сарадње међу људима се повезује са питањем очувања и одбране територије, а касније се огледа у размени добара, да би, са појавом новца, започела трговина која је готово увек имала рефлекс географског ширења.

www.beta.rs

Када је у питању нововековна историја, допринос је дало постављање трансатлантског кабла 1860. године, као и проналазак пароброда и парне машине. Појави процеса глобализације погодовала је ситуација након Другог светског рата, посебно у Европи, да би се спречила даља непријатељства и стварала култура сарадње и међусобног помагања.

Слични процеси су настављени у свету. Долази до раста међународне трговине који је донео динамичан развој привреда неких земаља.

ЕКОНОМИЈА КАО ОСНОВ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

www.standard.rs

Новац је нови облик ропства, и разликује се од старог једноставном чињеницом да је безличан – нема људских односа између господара и роба.

Лав Николајевич Толстој

Глобализација, са аспекта економске анализе, представља повећање трговине између земаља, пораст размене приватног капитала у облику директних страних инвестиција, пораст услуга у међународној размени, глобалну стратегију наступа великих компанија, олигопола, глобалну организацију производње и формирање глобалних производних ланаца, повећану размену полупроизвода између земаља, већу употребу информационо-комуникационих технологија. Џозеф Штиглиц сматра како бројна истраживања и студије на тему глобализације идентификују три кључна показатеља који детерминишу њено постојање и ниво развоја: мобилност добара и услуга, мобилност капитала и мобилност радне снаге.

ОЕБС (1995) дефинисао је глобализацију „као померање од света са различитим националним економијама ка глобалној економији, у којој је производња интернационализована, а финансијски капитал се слободно и у тренутку пребацује из земље у земљу".

Привредни развој је поспешен либерализацијом међународног трговинског режима, који је дошао као последица усвајања Општег споразума о царинама и трговини (ГАТТ) 1947. године. Споразум се односио на смањење трговачких царина међу државама (клаузула о највећим погодностима) и допринео међусобном трговинском повезивању. Снажан утицај јачању глобалистичке економије дала је Кина укључивањем у светску привреду. Економска глобализација је допринела великом јазу између капиталистичког Запада и слабијег комунистичког Истока. Нестанком Источног блока 1990. године отворена су нова тржишта за пласман капитала и омогућено укључивање бивших комунистичких земаља у светску економију. Либерализација трговине је пратила технички и технолошки скок 20. и 21. века који је својим постигнућима учинио свет глобалним селом. Са друге стране, повољности које је омогућавала либерализација трговине и пласмана капитала нису донеле велику корист земљама у развоју у које су упућивани, али су осиромашеном становништву оставиле велики економски баласт отплате кредита.

▶ ПРЕДНОСТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Глобализација мења свет, али и сваког човека. Промена значи осећај веће повезаности са остатком планете, блискост коју су донели медији, техника и технологија, процват туризма као привредне гране и његов утицај на животе људи, културно-уметнички садржаји који великом брзином обилазе све крајеве Земаљске кугле, екран који ствара илузију ћаскања уз кафу са драгим особама које су хиљаде километара далеко, славље победе спортиста у истом моменту када је тријумф постигнут на другом континенту...

Доступност информација повезаних са науком, образовањем, здрављем, уметности и културом, безбедности, демократијом, па и самим процесом глобализације, донела је глобализација као таква. Глобална перспектива јача свест о потреби очувања животне средине информацијама које говоре о угрожености и све јачој загађености ваздуха, воде, земље...

Глобализација може донети још веће предности људима широм планете: висок развој светске привреде; изузетно интензиван развој међународне економске сарадње; слободан проток информација преко интернета и савременог саобраћаја, кретање људи, учење, културну сарадњу и преношење праксе (најчешће позитивне) из једне земље у другу; смањивање осећања изолованости пре свега неразвијених и земаља у развоју; иностранну помоћ која доноси корист милионима људи.

Отварање земаља за међународну трговину многима је омогућило бржи раст будући да међународна трговина помаже привредном развоју када се раст темељи на извозу. У многим земљама се данас живи дуже и животни стандард је виши. Неки сматрају да су лоше плаћена радна места у Најку и лоши радни услови искоришћавање, али за многе особе које живе у земљама у развоју било какав рад је бољи него рад на пиринчаним пољима. Такође, глобализација је многим земљама у развоју омогућила и бољи приступ знању.

Посредством трансконтиненталних комуникација, глобалних тржишта, глобалне производње промовисане су и олакшане за употребу четири области глобалне активности у вези са новцем. На пример, амерички долар, јапански јен, евро и друге најважније националне валуте циркулишу глобално. У употреби су свуда на земљи и крећу се електронски без утрошка времена. Захваљујући банчиним картицама готовина у локалној валути се подиже са хиљада банкомата широм света. И кредитне картице као што су Виза, Мастеркард и Америкен експрес могу се користити за плаћања у скоро свакој држави на Земаљској кугли.

Слободно тржиште омогућава слободну трговину – понуда робе и услуга (на пример, туристичке услуге) у свим земљама је већа, шароликија и привлачнија. Ствари које су се могле наћи само у развијеним сада су на рафовима и излозима у другим земљама. Заједнички интерес развијених и неразвијених земаља је у размени ресурса. Развијене земље имају потребу за људским ресурсима из неразвијених земаља, а неразвијене земље имају потребу за капиталом развијених. Светска трговинска организација је креирана као светска институција која треба да омогући фер и поштену трговину контролом и регулисањем трговинских активности земаља.

Захваљујући глобализацији, стотине милиона људи преселило се из сиромаштва у нижу и у средњу класу у Кини, Индији, Јужној Африци, Вијетнаму, Бразилу, државама подсахарске Африке…

Данашњи свет наилази на све више заједничких проблема који немају везе са појединим нацијама. На пример, загађење животне средине или глобално загревање. То је проблем који се може решавати само на глобалном нивоу.

Евидентно је и дејство на односе у породици и браку који напуштају традиционалне обрасце. Интерес као главни водич при склапању традиционалног брака замењен је емотивним разлозима који повезују пар. Економска функција која је била доминантна компонента традиционалне породице у којој се рачуна на потомке као радну снагу замењена је новим приступом: родитељи одлучују о томе када ће добити децу и колико велика ће бити породица. Рођење детета постало је „велика финансијска инвестиција“, а законски су дефинисане родитељске одговорности које се тичу његовог одгајања. Породица све више постаје заједница равноправних чланова.

ОПАСНОСТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Опасности које са собом доноси глобализација су непредвидиви токови капитала, шпекулативни напади на поједине националне валуте, финансијске кризе и непредвидива пребацивања производње и запошљавања из једне земље у другу. Све ово повећава економску и социјалну рањивост многих земаља, и то нарочито оних које су мале и у развоју.

Критички однос према Светској банци, Међународном монетарном фонду и Светској трговинској организацији има корен у ставу да те институције контролишу најјаче државе у корист корпорација, а да се за бирократију која их води може отворити и питање корупције. Став се заснива на примерима кредита који су отишли у земље такозваних диктаторских демократија у којима су обавезе узетих зајмова за развој земље остале као велико бреме осиромашеном становништву.

Постигнућа глобализације не одговарају обећањима, а посебно не очекивањима планетарне добити. Број проблема је увећан. Технолошки домети глобализације допринели су транснационалном угрожавању безбедности, пре свих: тероризам, оружје за масовно уништавање, дронови као оружје, организовани криминал, девастација природног окружења и демографска експлозија, као и пракса да се наднационалне безбедносне асоцијације и оружане снаге најмоћнијих држава света често ангажују супротно правилима међународног правног поретка која дефинишу употребу силе у међународним односима.

▶ ШТА СУ ДРЖАВЕ ИЗГУБИЛЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈОМ

Држава постоји у корист доброг живота грађана, а не само у корист живота.
Аристотел

Захваљујући процесу глобализације, држава више није једини субјект међународних односа. У политичком смислу, глобализација се највише огледа у растућем значају сложене мреже испреплетаних међународних организација које међусобно сарађују у циљу решавања бројних различитих глобалних питања као што су: трговина, одбрана, разоружање, привредни развој, пољопривреда, здравље, туризам, природна средина, наука, култура и уметност… Сматрају се међународним јер се њихове надлежности не односе само на једну државу већ на интернационални простор који чини више држава. Формирање тих организација (наднационалних творевина) започело је након Другог светског рата: Уједињене нације, НАТО, Европска економска заједница, Европска унија (ЕУ), Светска банка (СБ), Међународни монетарни фонд (ММФ), Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД), Светска трговинска организација (СТО), Асоцијација држава југоисточне Азије (АСЕАН), Организација земаља извозника нафте (ОПЕК). Суштина је у томе што ове организације, када делују као међународне, омогућавају државама да делују са позиције сопственог суверенитета. Када се појављују као наднационална тела, имају моћ да државама намећу решења. Ту су и међународне невладине организације као, на пример, Хјуман рајтс воч и Транспаренси Интернешенел (Human Rights Watch, Transparency International).

У области безбедности постоји Савет безбедности Уједињених нација као једино тело које може легално да одобри употребу силе ван граница. Ипак, то је условљено добровољним пружањем безбедносне помоћи од стране појединих држава и развојем низа регионалних институција, као што су НАТО, ЕУ, Заједница независних држава ЗНД, ОЕБС у Европи или АУ и ЕЦОМОГ у Африци, које су у стању да дају допринос очувању светског мира. Наравно, данас, као део безбедносне оспособљености укључују се и хуманитарне организације и многе друге међународне невладине организације.

Међународне владине и невладине организације преузеле су многе функције које су раније биле ексклузивно у домену држава и тако утицале на смањивање независног процеса одлучивања држава. Зато је праћење и изучавање глобализације и импликација које процес има на унутрашњем и међународном плану једна од главних тема у међународним односима данас. Значајна пажња посвећена је давању оцене о месту, улози и положају међународних организација у процесу глобализације. Поред тога, истиче се да су невладине организације све активније као агенти глобалног цивилног друштва, посебно у односу на питања као што су људска права, хуманитарно деловање, заштита и очување окружења, па чак и контрола наоружања и разоружање.

www.cartoonstock.com

Ако држава нема моћ и суверенитет унутар своје територије, она није суверена ни на спољашњем плану. Границе моћи државе су такође границе њеног суверенитета у међународном поретку. „Суверенитет држава чланица међународних организација, војних савеза, транснационалних организација зависи од њихове моћи да бране своју независност и да буду признате од стране других. Ако неки надређени субјекат може у сваком тренутку да укине суверенитет неке државе, не може се сматрати да је она суверена. Али, тиме што се суверенитет дели или спроводи заједнички у транснационалној сарадњи између држава омогућава се да се овај суверенитет сачува и ојача, под условом да нема хегемоније једне државе или групе држава."[18]

Суверенитет најслабијих држава директно је угрожен, и то не толико због претњи моћних држава, као што је то раније био случај, већ пре свега због утицаја међународних финансијских агенција и других приватних транснационалних чинилаца, као што су мултинационалне компаније. „Пројекат корпоративне глобализације схватио је како функционише демократија. Слободни избори, слободни медији и независно судство не значе много када их слободно тржиште сведе на робу која се продаје купцу с најбољом понудом", износи своје мишљење Сузан Арундати Рој[19], индијска списатељица.

ЛОКАЛНА КУЛТУРА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Са становишта глобалног – наднационалног и међународног нивоа, Европска унија, УНЕСКО и Савет Европе су организације које утичу на обликовање културне политике у Европи и свету кроз различите декларације, конвенције и препоруке иако немају моћ имплементирања у самим државама. Документа за чије састављање су оне заслужне јесу: Општа декларација о културној разноликости из 2001. и Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза из 2005. УНЕСКО-а, Европска културна конвенција из 1954. и Декларација Комитета министара Савета Европе о културној разноврсности из 2000. и Европска агенда за културу Европске уније из 2007, а 2018. године је донета нова Европска агенда за културу. Документ је у виду препорука, а предвиђа 24 активности у пет области које се односе на очување културолошких посебности држава: социјалну, економску, међународну, културно наслеђе и дигитализацију за културу.

18 Суверенитет у савремено доба, Јован Ћирић, оригинални научни рад, Београд, 2008.

19 Како мислити о Империји, текст Сузан Арундати Рој објављен на сајту http://bostonreview.net/literature-culture-global-justice/arundhati-roy-avni-sejpal-challenging-%E2%80%9Cpost-%E2%80%9D-postcolonialism

www.seminarski-diplomski.co.rs

Глобализација је отворила могућност за сусретање другог, новог у уметности, култури, спорту… Међутим, то има своје добре и мање добре последице. „Таласи глобализације засигурно ниједну културу неће оставити у стању у каквом је била пре него што је глобализација својим пословним трансакцијама и технолошким трансферима почела да их повезује. Утицаји ће поуздано струјати у оба смера, али се без већег ризика може тврдити да неће и не могу да буду симетрични. Као што то нису били ни током досадашњих налета глобализације.“[20] На потенцијалне претње вековним културним традицијама у свим деловима света упозорио је и професор Данило Шуковић постављајући питање о томе треба ли појединци у земљама у развоју да мењају своје културно наслеђе да би били успешни, односно да би значајније учествовали у глобалној економији. Штавише, да ли је могуће да један регион сачува своју историју и интегритет и да поштује своју локалну културу, а да ипак буде глобално конкурентан?[21]

Гиденс сматра да се „традиција нужно не супротставља глобализацији и да глобализација нужно не искључује традицију". По њему, глобализација ствара симбиозу модерности и теоретичарима глобализација отвара два потпуно различита правца којима се односи између цивилизација могу запутити. Један демонстрира међусобно обогаћивање; други, сукоб, „рат“ цивилизација. Посебно је значајно да глобализација сиромаштва и претња поништавања идентитета може створити плодно тло за експлозију културних сукоба.

За Жана Бодријара, француског филозофа и социолога, глобализација представља процес хомогенизације (уједначавања) који води рушењу аутентичности и хетерогености (разноврсности). Овакве тврдње нису неосноване имајући у виду уједначавање животних стилова и културних потреба посредством масовне, популарне културе чији су производи присутни у готово свим друштвима на планети, без обзира на њихове националне, културне разноликости и постали су део свакодневног живота. Вредности локалне уметности, културе и културне традиције падају пред много јачим и агресивније промовисаним. Вести, документарни и уметнички филмови и серије, сапунице, путописи о земљама, њиховој историји, храни, уметности, забави, политици утичу на хомогенизацију укуса, забаве и хране, животних стилова... Наоми Клајн, канадска социолошкиња и редитељка, професорка на Радгерс универзитету (Њу Џерзи, САД), писала је да тржиштем вођена глобализација не жели

20 Економски ефекти и међудејства глобализације и кулуре, Глобализација и култура, Љубомир Маџар, Институт друшвених наука, Београд, 2015.

21 Интеракција глобализације и културе у модерном свету, Данило Шуковић, Глобализација и култура, Институт друшвених наука, Београд, 2015.

различитост него управо супротно. Њени су непријатељи национални обичаји и навике, локалне марке и различити регионални укуси: „Противљење глобализацији може бити условљено и осећањем да глобална обичајност и ‚хибридна' култура потискују или дискредитују традиционална веровања."

www.mbs.edu.rs

Светска банка препознаје културне и креативне индустрије као један од главних бизниса јер је процењено да оне генеришу више од 7% светског бруто домаћег производа и прогнозиран им је годишњи раст од око 5%. У економијама земаља чланица Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД), креативне индустрије представљају једну од водећих економија бележећи годишњу стопу раста од 5% до 20%. Уз то, показало се да тај сектор има значајну стопу запослености и да стимулише друштвени и регионални развој, те због тога придобија све већу пажњу политичара. Културне и креативне индустрије углавном су привилегија развијених земаља, јер захтевају високу стопу иновативности, експертизе и употребу најновијих технологија.

Модерно доба се ближе одређује као цивилизација разоноде утемељена на неминовности игре као компензације за многобројне проблеме. Јунак контроверзног романа Платформа Мишела Уелбека, једног од најчитанијих савремених писаца Француске, преокупиран је једном јединим идејом: „Забављати се и забављати и никада се озбиљно не замислити над људском егзистенцијом". Човеково настојање да „ублажи" принуде цивилизације које му тешко падају нашло се на истој равни са његовом жељом да потврди вредности „осећајног" живота, које се не могу задовољити ни потврдити изван света игре и забаве.

Да се културе спајају у глобални продукт, говоре и подаци магазина Национална географија: опстанак половине од 6912 језика којима се говори на планети је озбиљно угрожен – те језике данас говори по мање од 5000 људи. Нестајање језика указује на много шири тренд хомогенизације културе, а то значи и редукцију културних вредности на глобалном нивоу. Још је битнији утицај процеса на појединца. „Корени глобализације можда леже у трговини, али су њени учинци врло лични. Шта може бити усамљеније него бити последњи живи говорник матерњег језика?" (Национална географија, 2008.).

www.nationalgeographic.rs

Распрострањеност употребе језика у свету показује да је доминантан енглески језик и да ће се тренд наставити у будућности. Пре свега, велики број земаља у свету као званични језик користи – енглески. То је и службени језик ЕУ, УН, НАТО и многих других организација и алијанси. Са друге стране, не треба занемарити значај шпанског језика који се говори на четири континента и има значајан удео у пословном и културном контексту. Са друге стране, кинески језик говори преко милијарду људи. С обзиром на отварање Кине, не би се могло са сигурношћу тврдити у којој мери тај језик може постати глобално важан у будућности. Примера ради, Марк Цукерберг је импресивно демонстрирао свој, још увек невешт кинески језик, током разговора са студентима пекиншког универзитета Чинква 2014. године. Његов гест показује важност учења домицилног језика за пословне односе и циљна тржишта. Погледати прилог хрватске телевизије о интересовању младих за кинески језик.

https://www.youtube.com/watch?v=H9HD3VVOJNMhttps://www.youtube.com/watch?v=H9HD3VVOJNM

Базари, аркаде, зелене пијаце, вашари, бакалнице замењују се новим формама у архитектури градова, које доприносе популаризацији и унапређењу потрошње: супермаркети, тржни центри, шопинг молови, места за забаву (као што је Дизниленд, Хард рок кафе или спортски објекти), франшизе (на пример Мекдоналдс ресторани или неки од ланаца светских хотела, банке, казина, кладионица...).

Неки теоретичари помињу и додатне начине промене идентитета инициране споља, али својевољно спровођене изнутра. Они говоре о процесима асимилације и хибридизације културе услед имитације виших слојева. Припадници инфериорних друштава имитирају живот и понашање припадника снажнијих држава. Тако низ производа, односно брендова постају статусни симболи и они рађају конзумеризам. Имати то што припада само некима носи осећај значаја, задовољства, а пре свега прихваћености у друштву. Понашање у куповини, начину провођења слободног времена, поседовању гаџета је или свесна или мање свесна привржeност глобалној култури, култури имућнијих. Они који не прате трендове сматрају се ретроградним традиционалистима, старомодним, људима изван времена.

Чини се да процеси који униформишу културе света имају неупоредиву предност иако се деловањем у области културне политике донекле постиже одрживост културне разноврсности или барем спречава да се ситуација драстично погорша. У таквим околностима тешко је замислити да је могуће „успешно обликовање глобализације тако да користи свима“. Културна политика се не може равноправно борити против глобализације, већ само скромно одговарати на неке њене последице и процесе пажљиво пратећи у ком правцу ће се кретати стварање глобалне културе. У таквој клими на глобалном нивоу деловања културне политике бивају креирани инструменти који штите културну разноврсност, односно интересе националних држава. На овом плану, на наднационалном нивоу,

активна је једино Европска унија. Она пак не води културну политику за своју укупну територију јер култура „јесте одговорност искључиво држава чланица“.

Дух отворености у свету може допринети човековом осећају да му припада, али тај осећај не мора поништити национално осећање јер људи могу бити привржени својој локалној заједници, региону. Космополитска култура има тенденцију да културу детериторијализује и кида културне оквире у којима се живи. Суштински, она, ипак, захвата имућније и мобилније слојеве богатих друштава. „Трећи свет“ се бори за преживљавање и он остаје у локалним оквирима.

▶ ПОТРОШАЧКО ДРУШТВО – ДАР ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Потрошачко друштво се може назвати даром глобализације, а дар потрошачког друштва је конзумеризам (потрошачки менталитет), који означава да куповина робе и услуга и поседовање материјалних добара доноси срећу. Конзумистичка филозофија, као начин живота који се задовољава гомилањем непотребних материјалних добара, ствара осећај задовољства и сигурности, а многи своју вредност везују уз ствар коју купују. Феномен се најбоље може сагледати из понашања потрошача на „Црни петак“ (Black Friday), први петак након америчког празника Дана захвалности (који се увек обележава последњег четвртка у новембру). Под мотом Све за купца – „Црни петак“ су Калифорнија и још неке државе у САД прогласиле нерадним даном за запослене у државним установама како би се повећао број потенцијалних купаца. За понедељак после „Црног петка“ побринуло се удружење онлајн трговаца, shop.org, које је осмислило „Сајбер понедељак“. Викенд престаје да буде заједничко време за породицу, пријатеље, већ се претвара у крсташки поход на стварне или сајбер продајне локације. „Црни петак“ полако је своје место добио и у многим земљама света, па и у Србији.

www.espreso.rs

За остварење пласмана великог броја потребних и квазипотребних роба користи се утицај ТВ-а, интернета, новина и осталих медија, социјалних мрежа, безбројних трејлера... Популарни брендови и рекламне поруке диктирају моду, животни стил и навике потрошача. На пример, Кока-кола шаље поруке среће, ширења радости: „Уживај у чаролији празника“, „Подели радост за столом“, „Отвори за радост“, „Пољуби за радост“.

Средином 60-их година XX века стратегија великих мултинационалних компанија да производе ради задовољења потреба купаца замењена је стратегијом производње потреба купаца и промоцијом

нужности куповине. Ноам Чомски каже: „Циљ корпорација је максимално увећање профита и тржишних удела. Да би то остварили, становништво треба да буде претворено у безумне потрошаче робе коју не желе. Оне морају да развију оно што се назива ‚креираним потребама'". Дакле, морају да креирају потребе. Да наметну људима филозофију залудности. Да им пажњу усмере на неважне ствари у животу, као што је модна потрошња.

Производни прогрес је у корак пратио и развој простора у коме ће се трговина обављати. Шопинг молови настају у америчким градовима 60-их и 70-их година 20. века, попримајући изглед какав је данас познат и у Србији. Просторно се шире, имају велики асортиман робе и укључују елементе забаве (на пример, мултиплекс биоскопи, простори за дечију игру). Касније постају још мултифункционалнији, у њима се отварају пословни простори и лоцирани су у градским центрима. Ту се купује, забавља, ради, сусреће са пријатељима.

Светске компаније баве се посебно младима као потенцијално најважнијим купцима. Размишљало се о миленијалцима, али већ сада се размишља о зет генерацији (млади рођени после 1996. године). Агенције задужене да анализирају карактеристике, ставове и навике ове генерације имају велику одговорност према глобалним брендовима јер се процењује да ће куповна моћ зет генерације до 2020. године износити 44 милијарде долара, отприлике 40 одсто свих потрошача на свету.

▶ СПОРТ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Спорт је, као јединствена социокултурна и психосоцијална појава и израз културе и вредности друштва, као хумана и етичка активност, важан за одрастање младих. Његово извориште је у замисли такмичи се и буди фер. Са модернизацијом и развојем мења постојеће и ствара нове културне обрасце и вредности. Развој технологија је омогућио навијања за омиљене тимове чије се утакмице одвијају на далеким дестинацијама и приближио идоле из различитих сфера спорта који се чак и не практикује у некој земљи.

Спорт је, међутим, изашао на светско тржиште и изложио се утицајима сила које тамо владају. Глобални спорт је постао предмет економског интереса. Заинтересованост и масовност публике, као карактеристика спорта, готово да гарантују исплативост улагања у изградњу спортских објеката, производњу опреме и реквизита и других везаних делатности. Спонзорства су постала значајан извор финансирања спортских организација. Промене у савременом спорту подстакле су представнике капитала и политичаре да у њему нађу начин за остварење својих циљева који су далеко од изворне природе спорта. Велики спортски клубови постају део корпорацијске економије. Савремени спорт постаје све више пословна и комерцијална активност, а све мање игра и забава. Погледати спот у коме тенисер Федерер рекламира шампањац https://www.klix.ba/lifestyle/gastro/federer-novo-zastitno-lice-francuskog-sampanjca/121130081

Због чињенице да је фудбал један од најпопуларнијих спортова у свету Најк се фокусирао на проширење свог удела на фудбалском тржишту. Да би то постигао, потписао је уговоре са великим клубовима, као што су бразилски национални фудбалски тим, Манчестер јунајтед, Јувентус и ФК Барселона. Спонзорише и најбоље фудбалере, попут Кристијана Роналда, Луке Модрића, Лионела Месија…

www.republika.rs

Кока-кола јача своју популарност спонзорисањем међународних спортских догађаја. У склопу егзибицијских игара одржаних у Мексику, Кока-кола је произвела преко милион конзерви спрајта са НБА логом у намери да повећа продају у Мексику 1997.

Интеграције у индустрији масовних медија су такође дале већу инерцију развоју глобалног спорта. Можда најзначајнији конгломерат представља серија мрежа у власништву Руперта Мардока: медијске куће у Аустралији, Азији, Европи и Северној Америци. У случају МЛБ лиге, такмичење у бејзболу преноси Мардоков Фокс спорт канал у САД и упућује на друге континенте, на његове друге канале као што су БскуБ или Старт-ТВ. ЕСПН, који не припада Мардоку, емитује утакмице на мандаринском кинеском језику у Шпанији. Током сезоне 1996–1997. НБА лигу гледало је преко 550 милиона домаћинстава у 188 земаља широм света. Само за емитовање у Француској, тамошњи кабловски оператер је НБА лиги платио 200.000 долара. Експанзија спорта је омогућила већу продају лиценцираних производа. НБА је продао НБА парфем широм Европе у вредности од преко пет милиона долара у 1993. години.

www.parfemshop.rs

Смањењем трговинских баријера нестајале су и препреке за ангажовање врхунских светских спортиста у професионалним лигама САД. Тиме је повећана популарност тих лига, али и играча широм света. Преко 30% свих играча под уговором са професионалним бејзбол клубовима у САД(велика и мала лига) потичу из других земаља (Лефтон, 1997).

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Расипање и уништавање наших природних добара, оголњивање и исцрпљивање земље уместо повећања њене искористивости – то ће већ нашој деци знатно умањити могућности напретка у којима живимо, а које смо им дужни предати – веће и развијеније.

Теодор Рузвелт, амерички председник

Као последица раста потрошње и потрошачког друштва, јавља се велики број еколошких проблема који утичу на одрживи развој заједнице. Најважнији еколошки проблеми су промена климе, недостатак и загађење воде, ширење пустиња, изумирање неких врста, загађење ваздуха, стварање депонија смећа, ерозија тла, сметње у екосистему, претерана употреба хемикалија, миграција ка градовима, озонска рупа[22], расипање енергије, исцрпљивање природних богатстава. Еколошки посматрано, утемељен на профитабилизму, неолиберализам деградира и девастира природу, разара екосистеме, уништава биодиверзитет, производи бројне ризике, еколошке проблеме и еколошку кризу.

Еколошки проблеми су добили на значају јер се „провлаче испод граница". Зато су веома опасни; са процесом глобализације они задобијају глобално обележје. Универзалност и глобалност еколошких опасности су евидентни због тога што се односе на индустријску производњу чије се последице могу осетити на различитим местима далеко од места производње. Отровни гасови, концентрација олова, прашина тешких метала и контаминираних гасова допиру и до чистих и неиндустријализованих подручја. Они не познају граничне царине и баријере. Киселина у ваздуху нагриза шуме, пашњаке, скулптуре и уметничка дела и у срединама које немају хемијске загађиваче. У Канади су језера кисела, а шуме умиру и нестају на рубовима Скандинавије иако се та подручја не налазе у близини индустријских постројења.

Као реакција на угрожавање човекове околине, појавио се и зелени маркетинг који захтева одрживе и друштвено одговорне производе и услуге. Већина људи верује да се зелени (или еко) маркетинг односи само на промоцију и рекламу производа са еколошким карактеристикама. Изрази као *не садржи фосфат, може се рециклирати, може се допуњавати, чува озон* или *чува животну средину* најчеће асоцирају потрошача на зелени маркетинг. И док су ти изрази заправо тврдње зеленог маркетинга, он је уопштено много шири концепт који се може применити на робу широке потрошње, индустријска добра, па чак и на услуге.

22 Озонска рупа је назив који се користи да означи врсту промене у високим и разређеним слојевима атмосфере где је природно значајно присуство молекула озона (алотропске модификације кисеоника). Озонска рупа је место у атмосфери где је дошло до смањења или чак и нестајања озона из овог слоја.

www.nationalgeographic.

net www.mreza-mira.net

Зелени маркетинг се може, према Америчком удружењу за маркетинг, дефинисати као маркетинг производа за које се претпоставља да су еколошки безбедни. Овај маркетинг обухвата широк спектар активности укључујући: модификацију производа, промене у процесу производње, промене у паковању производа, промене у рекламирању производа. Са једне стране, са њим се лакше долази до еколошки свесних потрошача, а са друге обезбеђује учешће у процесу промоције и едукације о заштити животне средине. Компаније широм света инвестирају доста новца у рециклирање, уштеду енергије и друге еколошке програме, међутим, уколико и потрошачи немају информације о томе, компаније нису у могућности да уживају добробит екомаркетинга.

Тренутни режим глобалног управљања еколошким изазовима света лежи у активностима великог броја субјеката чије су улоге у великој мери некоординисане међусобно: УН програм заштите животне средине, Глобално очување животне средине, Група за управљање заштитом животне средине, Дирекција ОЕБС-а за заштиту животне средине, комисије за одрживи развој, ECOSOC и Веће животне средине Међународног суда правде.

ЉУДСКА ПРАВА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Бројна истраживања показују (погледати нпр. истраживања невладине организације Оксфам „Јавно добро или приватно богатство“) екстремну неједнакост између богатих и сиромашних у свету која држи људе заробљене у немаштини. Све више организација за људска права, попут Амнести интернешенела, ПЕН-а и Хјуман Рајтс Воча, као и еколошке организације попут Сијера клуба, бурно реагују и кажу да се до средине осамдесетих на улагања страних корпорација у земљама Трећег света гледало као на кључ за ублажавање сиромаштва и беде. Међутим, концепт је 1996. године доведен у питање: постало је очигледно да су многе владе земаља у развоју штитиле уносна инвестирања страних компанија жмурећи на сурово кршење права њихових грађана. Показало се да су обећања о економској добробити, слободи и демократији као резултату страног инвестирања у делове Азије, Централне и Јужне Америке и Африке, па и делова Европе, превара.

Имајући у виду све то, лицемерно звучи порука на камену испред зграде групе светских банака у Вашингтону: „Наш сан је свет без сиромаштва“.

www.time.rs

Додатну забринутост је донео случај чудне сарадње неколицине великих група за заштиту људских права и корпоративног сектора 1999. године. Dow Chemical, Nestle, Rio Tinto, Unocal похрлили су у партнерство с групама за заштиту људских права и Развојним програмом УН. Заједно су утемељили сасвим нове кровне организације с називима попут Пословно-хуманитарни форум, Партнери у развоју и Глобално одрживи развојни капацитети, које су обећавале „побољшање комуникација и сарадње између глобалних корпорација и хуманитарних организација". Тврдили су да заправо и једни и други имају исте циљеве и да су људска права добра за бизнис – она су „трећи темељ". Да ли им се може веровати?

▶ МЕДИЈИ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

За медије се каже да су главна полуга глобализације. Маршал Меклуан, отац модерних студија о медијима, још је 1962. године предвидео појаву интернета. У својој књизи Гутенбергова галаксија сковао је термин „глобално село" – простор у којем технологија шири информације свуда и са свима. Револуционарност је била у тези да медији имају најважнији утицај на свест и размишљање људи, али да су истовремено и простор за манипулацију.

Данас, са толиком доступношћу информација, тешко је бити неупућен у глобална збивања, али је тешко утврдити шта је битно и истинито. У току сваког минута на Инстаграм се окачи 277.777 сторија и 55.140 фотографија, на Јутјубу се прегледа 4.500.000 видеа, Твитер има 511.200 нових твитова, пошаље се 188.000.000 мејлова, обави се 4.497.420 претрага на Гуглу, пошаље се 18.100.000 СМС порука. Број људи који користе интернет значајно расте из године у годину. Од јануара 2019. године интернет користи 56.1 одсто светске популације, односно 4.39 милијарди људи, а то је пораст од девет одсто у односу на јануар 2018. godине.

Религија и просвета и друге друштвене институције, историјски гледано, били су главни фактори утицаја на друштвени и породични живот. А затим су, мало-помало, а затим много и брзо, изгубили тај утицај.

Иако се сматрају једним од услова демократске културе и демократије, у 21. веку медији лако постају средства за манипулацију. Уместо промоције демократије и образовања, што би требало да буде њихова генеричка функција, на прво место се стављају забава и конзумеризам. Оно што медији не прате престаје да буде реалност. Није се ни догодило. Глобално село је довољно велико да се без њих информација не може ширити. Медији су покрили све ћошкове човековог битисања и обухватили

укупност људског знања, искуства, обрасце мишљења и деловања. Не само да прате реалност по свом рецепту, они је и креирају преузимањем техника и метода традиционалних институција.

Сателитски и кабловски канали обухватају готово све сфере човековог интересовања, од политике, економије, спорта, културе до историје, научне-фантастике, кулинарства, здравља, природних и параприродних појава, полицијских и војних досијеа, геграфских области... И при томе сервирају пожељан начин живота и размишљања. Цео живот се може одиграти у сајбер простору: учење, дружење, посао, пријатељство, доживљај првокласног филмског платна, па и позоришне атмосфере. Осећај задовољства или незадовољства проистиче из броја људи којима се допада оно што је објављено, сви виде колико смо срећни јер то тако говоре „окачене“ фотографије на друштвеним мрежама. Нема потребе ни за непосредним контактом јер њих надокнађују Фејсбук, Твитер, Инстаграм, Тумблр, Снепшот, Линкдин, Гугл+, Пинтерест, Мајспејс, Јутјуб, Озон, Веибо...

www.edukacija.rs

Продавци информација су транснационалне медијске компаније које их често и саме креирају. Либерализација и дерегулација производње и продаје захватила је, по природи ствари, и све друге области, што је водило купопродаји, укрупњавању и стварању медијских империја. Тиме је локално тржиште гурнуто у руке малог броја људи који владају медијима (тзв. медијски могули – власници радија и телевизија...), филма и музике, дневних новина и периодике, књига, непрегледних интернет могућности које су постали брендови. Њих није могуће контролисати јер је концентрација новца довела до концентрације моћи која надраста националне оквире. Истине ради, треба рећи да има и позитивних утицаја, међу којима је ширење популарне културе до најудаљенијих крајева, преношење индивидуализма, учење на даљину, притисак на медије који су под снажном државном контролом… Међутим, висока комерцијализација донела је популарност тзв. ријалити програма, утицај на културне и традиционалне вредности и политизацију комерцијалних медија.

Рекламе су ушле на велика врата и као пајац из кутије искачу усред најгледанијих емисија. Висококвалитетне, некада култне емисије које немају велику гледаност и не доносе зараду губе место у програму: образовни садржаји, програмско време намењено алтернативној култури и експериментима, мањинским заједницама и маргинализованим групама. Забавни садржаји преплављују чак и програме јавних медијских сервиса који се боре за гледаност, а највећа жртва тог процеса су информативни програм и истраживачко новинарство. Улога медија као чувара друштва (watchdog функција, погледати речник) се губи. Логика профита урушава њихову улогу у промовисању демократских вредности и принципа и борбу за опште добро. Многи теоретичари сматрају да засићеност јавног простора масовним медијима ствара друштво које се пре дефинише као спектакл, а не стварним односима међу људима.

Често се може чути да су медији за глобализацију ваздух без којег се не може. Посебно су значајни за политичко надметање. Са друге стране, за актере глобалне економије они имају софистицирану улогу: да дођу до купаца и конзумената и наметну робу, а не помену ништа о суштини ланца производње – где се роба израђује, у каквим условима раде запослени и колико су плаћени…

Две највеће медијске компаније у свету, према Форбсовој листи за 2019. годину, јесу Нетфликс и Дизни. Највећи број деце која су одрастала са цртаним филмовима који су потписани именом Волта Дизнија сећа се његових јунака, а посебно прворођеног Микија Мауса, иако је, бар према причама, Волт Дизни највише волео Шиљу. Али то више није иста компанија. Није лако побројати све дистрибуцијске, ТВ и музичке студије, светске забавне паркове и друге продукте глобалне културе и уметности у поседу ове транснационалне компаније. Само у марту 2019. године, како је пренела ТВ Б92, компанија „Дизни“ завршила је преузимање забавног програма 21st Century Fox. У склопу 71 милијарде долара вредне трансакције конгломерат је постао снажнији за ТВ студио Фокса, као и ТВ мрежу ФХ, Националну географију и индијску ТВ станицу „Стар Индија“.

Дешавања на глобалном медијском тржишту донела су хомогенизацију културе у Маклуановом глобалном селу. Млади људи широм света усвајају агресивно емитоване културне обрасце, тинејџери широм света су исто обучени, говоре истим језиком – енглеским и његовим сленгом, имају исте идоле, који чак и ако нису исте особе, то су углавном копије западњачких „селебрити“ личности или медијски конструкти који делују заводљиво и савршено. Млади слушају исту музику, имају сличне циљеве и поглед на свет... Њихови родитељи, оптерећени свакодневним стресом присутним у савременом друштву, гледају „лаке“ садржаје каква је нпр. форма „ријалити шоу“, које лансирају транснационалне медијске компаније, уз мање измене у зависности од друштва у коме се приказују. Ова форма постала је глобални феномен и начин да људи заборавe на свакодневне проблеме конзумирајући медије као анестетик.

▶ ПОКРЕТИ ПРОТИВ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Сама по себи, глобализација има велики неискоришћени потенцијал за укупни развој човечанства, а он се може искористити само у случају да интерес сиромашних да не буду више гладни надвлада глад најбогатијих за увећањем капитала.

Почетак организованог антиглобалистичког покрета везује се за жестоке протестне митинге у Сијетлу 1999. године поводом заседања Треће Министарске конференције СТО, симбола неолиберално процеса глобализације. Тада је потписана заједничка изјава преко 1.200 невладиних организација из 77 земаља Азије и Африке у којој се тражи одустајање од нове рунде трговинских преговора. Примера ради, Афричка трговинска мрежа (АТН), која окупља синдикате, социјалне покрете, групе грађана и невладине организације из целе Африке, основана је 1998. године са основним циљем супротстављања либерализацији трговине по моделу СТО. Од тада је овај покрет постајао све јачи широм света, а број и бес незадовољних се све снажније ширио. Сваки наредни састанак ММФ-а, СБ

и СТО личио је на праву битку између глобалиста и антиглобалиста. Скоро преко ноћи, глобализација је постала контроверзна.

www.forum.b92.net

Многе међународне конференције, посебно Групе осам великих (Г8: САД, Немачка, Француска, Уједињено Краљевство, Италија, Јапан, Канада, Русија), пропраћене су масовним, често насилним демонстрацијама против „неоколонијализма", „корпорацијске окупације", „неолиберал ног угњетавања",„терора богатих"... Сам покрет није јединствен и хетерогеног је састава. Са истих, сличних или потпуно различитих позиција под окриљем антиглобализма окупљени су левичари, активисти новокомунистичке провинијенције, либерални социјалисти, организације незапослених, активисти за заштиту животне средине, антирасистичке групе, студентске групе, верске заједнице, новоанархисти, националисти... Тешко је говорити о њиховим заједничким вредностима, али сви они сматрају да глобализација угрожава демократски систем, траже више хуманости у капитализму. Део покрета у себи носи револуционаран став да је потребан хуманији систем него што је капитализам. Неки оспоравају само делове глобализације. Покрету су посвећене хиљаде страница истраживања, анализа и теоријских расправа. Два крајње дисонантна става о покрету могу се видети на следећи начин: *различитост циљева проузрокована многобројним групама* је неозбиљна наспрам *различитост циљева је највећа снага покрета*. Конференције Г8 су, захваљујући протестима антиглобалиста, премештене из великих центара у мања места, на локације на којима је теже и компликованије организовати масовне протесте.

РЕЧНИК

Монопол је тржишна структура када је на страни понуде једно предузеће које контролише цене и остале услове остварујући високе профите. Олигопол је исто то, али постоји неколико доминантних предузећа.

Светска банка је међународна организација основана децембра 1945. године која је одговорна за обезбеђивање финансија и давање савета земљама како би се повећао економски развој и смањило сиромаштво, али и очувале међународне инвестиције. Седиште се налази у Вашингтону, а локалне канцеларије постоје у 124 земље. Састоји се од две институције: Међународне банке за обнову и развој (IBRD) и Међународне асоцијације за развој (IDA).

Међународна банка за обнову и развој даје зајам владама и јавним предузећима средње развијених земаља, кредитно способним са ниским примањима. У могућности је да позајмљује уз релативно ниске каматне стопе. Међународна асоцијација за развој омогућава бескаматне позајмице које се називају кредитима и донације најсиромашнијим земљама.

Међународни монетарни фонд (ММФ) је организација 189 земаља, која ради на јачању глобалне монетарне сарадње, осигурању финансијске стабилности, олакшавању међународне трговине, промовисању високе запослености и одрживог економског раста и смањењу сиромаштва на свету. Главна сврха ММФ-а је осигурање стабилности међународног монетарног система – система девизних курсева и дефицита држава.

Светска трговинска организација (СТО) основана је 1994. године. Претходио јој је споразум ГАТТ који је регулисао међународну трговинску област скоро пола века. Једина је глобална међународна организација која се бави правилима трговине између нација. У центру ангажовања СТО су преговарање, уговарање и потписивање највећег дела трговинских споразума између нација и ратификација у њиховим парламентима.

Организација уједињених нација (ОУН) произашла је из Лиге народа која је практично престала да постоји 1939. године након избијања II светског рата. УН су основане 1945. године документом који се зове Повеља УН. Преамбула Повеље УН је документ уставног вида и обавезује УН и све државе чланице. Циљеви УН су:

1. *Одржавање међународног мира и безбедности* и у ту сврху: предузимање ефикасних колективних мера ради спречавања и отклањања претњи миру и сузбијање агресије или другог нарушавања мира, као и постизање мирним средствима, а у складу са начелима правде и међународног права, сређивања или решавања међународних спорова или ситуација које би могле довести до нарушавања мира;
2. *Развијање пријатељских односа међу нацијама*, заснованих на поштовању начела једнакости у правима и самоопредељење народа и предузимање других одговарајућих мера у циљу јачања универзалног мира;
3. *Постизање међународне сарадње решавањем проблема* економске, друштвене, културне или хуманитарне природе; унапређење и подстицање поштовања људских права и основних слобода без обзира на расу, пол, језик или веру;
4. *Позиционирање Организације као центра за усклађивање акција* предузетих ради постизања ових заједничких циљева.

Уједињене нације изгубиле су свој централни значај као повлашћено место за економске, друштвене и политичке иницијативе. Јачањем међусобних односа држава и транснационалне праксе ослабљена је способност Уједињених нација да, као некада, усмеравају или контролишу проток људи, добара, капитала и идеја.

Конзумеризам је појам којим се описује став према којем срећа неког појединца зависи од конзумације добара, односно поседовања материјалних добара.

Могул је реч којом су првобитно називани Монголи, а касније муслимански владар у Индији, од XVI до XIX века. Данас се та реч користи за моћника, магната у некој делатности (филмски могул, нафтни могул).

Пауперизација је процес у којем радничка класа постаје све сиромашнија у односу на капиталистичку класу. Чак и кад радници постају имућнији у односу на пре, они су све сиромашнији у односу на капиталисте.

Трилатерална комисија или „влада из сенке“ је приватна организација установљена да одржава блиске односе између Америке, Европе и Јапана (одатле и назив). Основана је на иницијативу Дејвида Рокфелера, америчког богаташа, а на идеју Збигњева Бжежинског (пољско-амерички геостратег и политичар). Организациони састанак Трилатералне комисије одржан је јула 1973. када је објављена њена сврха, а то је блиска трилатерална сарадња у циљу очувања мира, управљања светском економијом, подстицања економске реконструкције и ублажавања светског сиромаштва, што ће повећати шансе за глатку и мирну еволуцију глобалног система. Многи истакнути аналитичари и научници ову групацију описују као „владу из сенке“.

Гринвошинг Паралелно са појавом термина еко/зелени маркетинг, појавио се овај термин који означава форму пропаганде у којој се зелени маркетинг користи као превара при промоцији производа и циљева компаније као еколошких. Препознаје се по наглашеној употреби израза на које људи позитивно реагују као што су: *не садржи фосфат, може се рециклирати, може се допуњавати, чува озон* или *чува животну средину*.

Wachdog је енглески израз који се не преводи и изражава смисао новинарства у његовој улози чувара демократије, где новинари систематично истражују неправилности и злоупотребу моћи у систему, траже одговоре и разоткривају лажи, корупцију и злочине елите на власти, дају глас жртвама, излажу критичкој јавности и позивају на одговорност починитеље тих злоупотреба, те на тај начин излажу притиску цивилног друштва и јавног мнења институције надлежне за санкционисање такве праксе.

ПОДСТИЦАЈИ

Свет у цифрама

У просеку, око 5.500 шољица нескафе се испије сваке секунде у свету. Лутка Барби (седам деценија у рукама деце) прода се у 58 милиона примерака годишње, у више од 150 земаља.

www.alo.rs

У свету је 2016. године Фолксваген продао 10,3 милиона возила. Ако се све тоблероне које се продају током једне године поређају једна поред друге, биле би дугачке 62.000 км, што чини обим наше планете.

Више од половине новогодишњих украса који се продају широм света прави се у кинеском граду Јиву (300 километара јужно од Шангаја). На Фејсбуку се сваке секунде појави 205 хиљада нових постова. На Инстаграму се у исто време објави 3.200 нових фотографија. Сваких пет секунди продају се три ајфон телефона. Светска туристичка организација је објавила да је 2018. године било 1,4 милијарде међународних туриста. У Немачкој, супермаркети сваких пет секунди одбаце 3,7 тона јестиве хране, а у САД чак 4,5 тона. У целом свету сваких пет секунди се у океанима пронађе 9,98 тона смећа. У исто време у свету нестане готово хектар тропских шума, а људи баце 1,3 тоне пластичног отпада.

ТВ прилог *Аутобус са 26 богаташа насрам половине човечанства* (2:51), Радио Слободна Европа

https://www.slobodnaevropa.org/a/post-scriptum-bogatstvo-covecanstvo/29741647.html

Другачији свет је могућ

Теоретичари, међу њима и Ноам Чомски, тврде да је појам „антиглобалисти“ бесмислен и да би адекватан назив био „глобални покрет за правду“ или „покрет за глобалну правду“. Уједињење неких делова покрета под слоганом „Другачији свет је могућ“ донео је нове појмове, попут француског алтермондијализам или алтерглобализам. Истовремено, неки аналитичари сматрају да антиглобализам представља маску за антиамериканизам, уз аргумент да се америчка корпорација Најк напада много више него немачки Адидас, да се опасним сматрају Кока-кола, Холивуд и други брендови.

Ноам Чомски је у делу Контролисана демократија изнео да су „хуманитарне интервенције“, „праведни ратови“, „борба за демократију“, „превентивни рат“, „заштита људских права“ и „борба против тероризма“ средства којима се служе велике силе да би прикриле неоимперијалне претензије, као и да су овакве интервенције као резултат имале огромне жртве.

www.time.com

Нек нам живи, живи голф

О неконтролисаној, али уједно и неједнакој конзумацији воде (као стратешког добра које ће добијати све већи значај) говори податак да се 2,5 милијарди галона воде користи за наводњавање голф терена у свету, док је та иста количина довољна за подмирење дневног минимума воде за око 4,7 милијарди људи. Свет се приближава годишњим трошковима за оружје од билион долара. Ова средства би могла решити много проблема и новац би претекао. Око 37 милијарди долара потребно је уложити за осигурање питке воде тамо где је нема, 24 милијарде за смањивање глади, пет милијарди за смањивање неписмености у свету, три милијарде за вакцинацију деце у земљама у развоју.

www.superior-green.com

www.laudato.hr

Хране има, али има и гладних

Готово све релевантне институције истичу да хране има и превише, али је главни проблем прекомерна конзумација богатих. Сиромашни људи немају хране не зато што хране нема, већ што немају чиме да је плате. О тој трагичној чињеници, као и о моћи светске елите говоре подаци да око 70% сиромашног становништва живи у подручјима где се храна производи, те око 80% неухрањене деце живи у земљама с вишком хране. Индија, која има преко 380 милиона неухрањених људи је уједно и трећи највећи произвођач жита, затим 90% природних резерви нафте налази се на подручју земаља у развоју, као и 60% светског гаса. Најсиромашнији су они који храну производе и на чијој се земљи налази највеће природно богатство.

Афричке државе потпуно доминирају листом најсиромашнијих држава у свету. Оне се суочавају с разарајућим сиромаштвом. Као најсиромашнија земља на свету рангирана је Демократска Република Конго, чији грађани просечно зарађују 1 долар дневно.

Нека вас лече фудбалери

Изабрани спортисти добијају статус бренда. Они зарађују више од великих фирми чије производе носе него од клубова за које играју. Много се улаже да постану глобално познати како би њихов утицај на младе био већи. Према подацима Форбса урађеним 2015. године, Роналдо, познати фудбалер, зарадио је само у протеклој години 79,5 милиона долара, од тога 52,6 милиона му је годишња плата, а 27 милиона су екстра бонуси и спонзорски уговори. Имао је или има потписане уговоре са брендовима као што су ТАГ Хеуер, Моторола, Емпорио Армани, Најк, КФЦ, Кока-кола, Кастрол, Конами, Банко Еспирито Санто, Самсунг, Монстер рок, а власник је сопственог модног бренда ЦР7, што свакодневно додатно увећава његову већ енормну зараду. Према неким истраживањима, Роналдо зарађује невероватних 6.583.000

месечно, што значи око 219.434 долара дневно, односно за 1 секунду 152,38 долара без обзира на то да ли спава, једе, ужива са пријатељима или трчи за лоптом.

На пролеће 2020. године, у време епидемије корона вируса у Шпанији, где је пуно људи оболело и умрло, једна лекарка испровоцирана ситуацијом због слабог улагања у здравство и ниских плата лекара рекла је јавно: „Нека вас сад лече фудбалери".

Џунгла у Силицијумској долини

www.blic.rs

www.glasamerike.net

Милости према рањивим категоријама становништва нема ни у високоразвијеним земљама и регионима. Пример може бити Силицијумска долина (област са највећом концентрацијом компанија високе технологије у свету), у Калифорнији, САД, која представља дом највећем броју милионера. Њена данашња вредност је 3 (три) трилиона долара, пре свега захваљујући компанијама као што су Епл, Гугл и Тесла. То је место на којем живи око 3,5 милиона људи, а зарада се процењује на око 260 милијарди долара. Кућа у Силицијумској долини кошта 2,8 милиона долара. Ту се налази око 30 градова и 5 универзитета. У тој долини је настао и Фејсбук. Према истраживањима из 2013. године, просечан доходак је износио 94.000 долара (амерички просек је био 53.000). Али, 31% запослених је било плаћено 16 или мање долара по сату. То је сума са којом породица не може да опстане, посебно имајући на уму високе трошкове живота у Долини. Ови подаци говоре о томе да Калифорнија има већу стопу сиромаштва у односу на остатак америчких држава. Такође, у Силицијумској долини се до краја 2014. налазила Џунгла, тада највећи камп за бескућнике у Америци.

Морал фармацеутске индустрије

Противници „глобалног села" се осврћу и на фармацеутске профитне гиганте и тврде да су широка употреба антибиотика и преписивање препарата сумњиве садржине довели до тога да у свету годишње умре 100.000 људи, док два милиона добије тешка обољења. Часопис „Форбс" је 2017. године објавио листу Топ-10 фармацеутских компанија на основу продаје, профита, активе и тржишне вредности. На првом месту је глобални гигант „Џонсон енд Џонсон" са продајом од 74,2 милијарде америчких долара и профитом од 16,3 милијарде. Са друге стране, постоје озбиљне притужбе да се у неразвијене земље шаљу лекови којима је прошао рок трајања, да фармацеутски лоби мотивише лекаре да преписују одређене лекове. У Србији се противници глобализма питају како је „Галеника", као див некадашње фармацеутске индустрије који је снабдевао 60% тржишта СФРЈ, могао да пропадне до те мере да се његова имовина процени на један динар.

Швајцарски произвођач лекова Новартис је 2019. године добио одобрење САД за свој лек за генску терапију „золгенсма“, чија је цена рекордних 2,15 милион долара и даје се деци која су рођена са проблемом спиналне мишићне атрофије. За сад лек није предвиђен за продају у најсиромашнијим деловима света. Антиглоблисти се питају где је ту морал.

www.ekspres.net

Порез плаћају они који немају

Извештај међународне хуманитарне организације Оксфам за 2018. годину под називом „Јавно добро или приватно богатство?“[23] показује тренд повећања неједнакости између богатих и сиромашних у последњих 10 година.

Вредност богатства милијардера мења се од недеље до недеље, од месеца до месаца, али је њихово богатство у последњих десет година расло у просеку за 11% годишње, а број милијардера је удвостручен од финансијске кризе пре десет година. Мала група људи, углавном мушкарци, поседује невероватно богатство. Извештај је показао да је у 2018. години 26 најбогатијих појединаца поседовало исто колико 3,8 милијарди најсиромашнијих. У рукама 1% најбогатијих је 45,6% богатства створеног у 2018.

У извештају се наводи да је рекордно богатство супербогаташа последица незапамћеног нивоа избегавања пореза и пореских утаја. Највише стопе пореза за богаташе и корпорације ниже су него у претходним деценијама, истиче се у извештају и наводи да само четири цента по долару пореског прихода долази од пореза које плаћају богаташи. Указује се на то и да у неким земљама, попут Бразила и Британије, 10% најсиромашнијих издваја на име пореза већи део својих прихода него 10% најбогатијих.

Најбогатији у свету од порезника су сакрили 7,6 хиљада милијарди долара, док компаније крију велике суме „офшор“, а заједно лишавају земље у развоју 170 милијарди долара, навео је Оксфам. Када би најбогатији плаћали додатни порез од 0,5% на своје богатство, тако прикупљен новац би обезбедио финансирање образовања 262 милиона деце која не иду у школу и здравствене услуге које би помогле спасавању живота 3,3 милиона људи.

23 Извор података је EURACTIV.com, https://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/13426-istim-bogatstvom-raspolae-26-najbogatijih-i-38-milijarde-siromanih

www.wordpres.com

Унутрашње противречности

Ни Запад није разрешио своје унутрашње противречности везане за однос богатства и сиромаштва у којем су богати све богатији, а сиромашни се суочавају са све драматичнијим изазовима физичког опстанка. Иако није реч о истој врсти сиромаштва као у неразвијеним земљама или чак земљама у развоју, тренд је убрзан и у неким високоразвијеним државама. На пример, број становника Сан Франциска који живе у возилима повећао се за 45%, свако пето дете у Америци живи од народне кухиње, а истраживачи указују на то да у САД постоји милион и по домаћинстава која зарађују мање од два долара дневно. Према извештајима УНИЦЕФ-а, у Земљи излазећег сунца, иако се то не очекује, проблем сиромаштва деце је велики. У неким деловима Јапана, као у префектури Окинава, 29,9 одсто деце живи испод границе сиромаштва (то је 80 одсто већа стопа сиромаштва од националног просека).

Медији као анестетик

Дешавања на глобалном медијском тржишту донела су хомогенизацију културе. Млади људи широм света усвајају агресивно емитоване културне обрасце, тинејџери широм света су исто обучени, говоре истим језиком – енглеским и његовим сленгом, имају исте идоле, који чак и ако нису исте особе, то су углавном копије западњачких „селебрити“ личности или медијски конструкти који делују заводљиво и савршено. Млади слушају исту музику, имају сличне циљеве и поглед на свет... Њихови родитељи, оптерећени свакодневним стресом присутним у савременом друштву, гледају „лаке“ садржаје каква је нпр. форма „ријалити шоу“, које лансирају транснационалне медијске компаније, уз мање измене у зависности од друштва у коме се приказују. Ова форма постала је глобални феномен и начин да људи забораве на свакодневне проблеме конзумирајући медије као анестетик. Где је нестала информативна и едукативна улога медија?

Глобални енглески

Француска академија је 2019. изразила озбиљну забринутост због утицаја енглеских речи у француском језику називајући такав језик „франенглески“ и затражила од власти да поштује закон усвојен 1994. године о одбрани и правилној употреби језика.

Академија, која од свог оснивања 1635. године уводи правила употребе француског језика, навела је да никада није била против употребе страних термина, али је сада веома забринута због појаве и развоја такозваног „франенглеског“ .

Филолог и чланица Академије Барбара Касен је у октобру осудила употребу такозваног „глобалног енглеског“ и заложила се за вишејезичност.

6.000 фотографија

Холандски уметник Ханс Ејкелбум у својој књизи „Људи 21. века“ бави се проучавањем сличности. Последњих двадесет година он путује светом и фотографише људе који имају сличан начин одевања. Показао је да људи широм света имитирају одређени стил облачења. Постављајући фотографије једну поред друге указује на сличности. Његов пројекат, за који је сакупио око 6.000 фотографија, занимљива је илустрација конзумеризма (претераног куповања) и конформизма који се појављује широм света. Аутор књиге каже: „Говоре нам да смо посебне јединке, али купујемо све те исте ствари и производ смо исте културе у којој живимо.“

www.citylab.com

У свету глобализације заштита националног идентитета је и у кухињи

У Европи се води својеврстан рат око заштите географског порекла производа. Један од последњих је о томе да ли Хрватска може и даље да производи кобасицу под називом „крањска“ јер је право на то име већ заштитила Словенија. Раније смо имали проблем с Чесима око ракије шљивовице, питање је и чији је пршут, још увек се ломе копља између суседа...

Производи са географским пореклом чести су повод за спорове између држава пред Европском комисијом. Искуство показује да заправо онај ко је ближи европској администрацији тај и заштити производ, чак и када нема превише разлога.

У Србији је именом порекла или географском ознаком на националном нивоу до сада заштићено 43 пољопривредна и прехрамбена производа. То су: лесковачки ајвар, ужичка пршута, сремски кулен, ртањски чај, хомољски мед, сомборски сир, ечански шаран и златарски сир... На листи заштићених производа су и фрушкогорски липов мед, сјеничка јагњетина, пиротско месо, ваљевски дуван-чварци, футошки купус, ариљска малина...

Када је у питању наш понос ајвар, треба имати у виду да је то генерични, односно уобичајени назив за такву врсту производа. Практично, производе га све балканске државе, али свака на неки свој начин. Србија има заштићен поменути лесковачки домаћи ајвар. Овај ајвар се разликује од

ајвара произведених у другим државама по сировини од које се прави, по технолошком поступку производње, по хемијским, физичким и органолептичким карактеристикама, односно мирису и укусу.

У Министарству пољопривреде наглашавају да Србија не води ниједан спор са другом земљом у вези са неким производом који има заштићено географско порекло. У Србији је „лесковачки домаћи ајвар“ заштићен именом порекла и до сада није било ниједног захтева у вези са оспоравањем тог назива.

Што се тиче нашег другог „националног идентитета“, шљивовице, и ту је ситуација боља. Србија је кроз Споразум о стабилизацији и придруживању успела да испреговара да реч „шљивовица“ више не буде заштићена географска ознака у ЕУ, као што је раније била у Немачкој, односно Чешкој, с обзиром на то да је то општа реч која се користи у свим словенским и другим земљама (као и ајвар). Том приликом је у земљама ЕУ заштићена „српска шљивовица“, као посебна, воћна ракија од шљиве, где је производња дестилата, али и производња воћа са територије Републике Србије.

А тамо где је добра храна, иде и песма. Међутим, и око песама има дилеме чије су, посебно ако носе префикс народна, мада их свакако народ није стварао него неки конкретан човек, али није познато који. Пример такве песме је „Ај, русе косе цуро имаш“, за коју Срби са југа земље верују да је ту настала. Међутим, на исту музику са различитим текстом ова песма може се чути и у арапским земљама, код Јевреја, у Албанији, Турској, Бугарској. Очигледно да је музика увек била глобална, тако да су русе косе звршиле и у диско хиту групе Бони М у песми Распућин (https://www.youtube.com/watch?v=kvDMlk3kSYg). Неки глобални процеси просто се не могу зауставити!

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Да ли се млади у нашој земљи осећају као грађани света или грађани Србије?

Студија „Истина о младима“ експертског центра McCann Truth Central урађена 2016. године показала је да 64 одсто младих у Србији себе види првенствено као глобалне грађане, а тек онда као грађане земље у којој су рођени. С друге стране, још већи проценат младих (82 одсто) брине да ће се аспекти наше културе и традиције изгубити глобализацијом, што је значајно више од глобалног просека. 74 одсто младих је поносно на своју нацију, мушкарци у већем броју него жене. Глобализација, интернет, друштвене мреже, као и могућност да млади све више путују и упознају друге културе, допринели су том осећају да смо сви ми грађани света.

Шта говори у прилог глобализацији?

- Слободан проток добара и услуга, слободна трговина
- Слободно кретање људи
- Напредак технике и технологија
- Последице економске глобализације су појачане привредне везе и опште повезивање и јачање привредних субјеката
- Повезаност људи из различитих делова света
- Доступност исте робе у свим деловима света
- Већа размена у области културе, уметности и науке
- Раст међународних путовања и развој туризма

- Развој телекомуникација и интернета
- Успостављање глобалних стандарда
- Смањење трошкова траснпорта
- Међународна помоћ која се из различитих делова Земљине кугле упућује на места погођена елементарним непогодама
- Развој глобалних телекомуникација, пре свега интернета, комуникационих сателита и телефоније, развој инфраструктуре и увећан прекогранични проток података
- Раст броја глобалних стандарда, попут ISO стандарда, копирајта (закона о заштити ауторских права и интелектуалне својине), закона о патентима
- Све већи број случајева који се решавају по међународним законима и међународним судовима
- Заштита интелектуалне својине: усаглашавање закона о интелектуалној својини (рестриктивни тренд)
- Наднационално признавање интелектуалних и патентних права (на пример, кинески патент признат је и у САД)

Ша се највише замера и апострофира као негативност глобализације?

- Ерозија националних суверенитета у економској сфери
- Колонијални однос транснационалних компанија и институција према малим и неразвијеним државама
- Концентрација тражишта радне снаге у свету у рукама неколико великих корпорација
- Подривање културних идентитета малих и неразвијених држава
- Смањење броја радних места у свету и повећање незапослености
- Урушавање стандарда везаних за рад и „претварање“ радника земаља у развоју у робове
- Исцрпљивање необновљивих ресурса Земље
- Развој транснационалних компанија на штету малих компанија и потрошача
- Повећање јаза између богатства и сиромаштва
- Кршење људских права, гашење социјалних права
- Радна и друге неравноправности
- Генетски модификована храна (ГМО)
- Ширење нових болести
- Трговина људима и децом
- Коришћење деце као радне снаге
- Пролиферација нуклеарног оружја
- Одљуђивање које је подстакнуто средствима масовне комуникације и друштвеним мрежама који су заменили традиционално дружење
- Ненасилно насиље савремених медија које је донело трећеразредне производе масовне културе
- Подстицање потрошачког менталитета

- Разлике у очекиваној дужини животног века које јасно показују мапу богатства и сиромаштва
- Профит доноси одлуке које имају несагледиве последице по човечанство

Како Србија чува своју посебност?

Посао чувања и неговања националног идентитета једне земље, у свету глобализације, остварује се преко уметничких, историјских и научних вредности наслеђа као што су: језик, писмо, књижевност и поетика, филм, уметност, музика, етнографско наслеђе, наука и техника, чување културних добара, производи са географским пореклом.

Законска регулатива за очување културне и уметничке баштине у Србији је циљ *Закона о културним добрима* (Службени гласник Републике Србије, бр. 71/94). У њему се разликују непокретна културна добра (споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта, знаменита места) и покретна (уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа, старе и ретке књиге).

Под теретом глобализма скоро све земље имају тешкоће да сачувају свој национални идентитет. И док је за културне споменике као што је Студеница лако одбранити да су српски, за многе друге елементе националног идентитета то баш и није тако. Најтеже се штити језик јер је он, како лингвисти кажу, жив систем и осетљив је на утицаје. Мањим земљама је теже, али за утеху је да и „велика“ Француска мора да се бори против глобалног енглеског (погледати подстицај).

Проблем је и са производима који имају заштићено географско порекло. У Министарству пољопривреде наглашавају да Србија не води ниједан спор са другом земљом у вези са неким производом који има заштићено географско порекло иако је раније било проблема. Србија је кроз *Споразум о стабилизацији и придруживању* успела да испреговара да реч „шљивовица“ више не буде заштићена географска ознака у ЕУ, као што је раније била у Немачкој, односно Чешкој, с обзиром на то да је то општа реч, која се користи у свим словенским и другим земљама (као и реч ајвар). Том приликом је у земљама ЕУ заштићена „српска шљивовица“ као посебна воћна ракија од шљиве, где је производња дестилата, али и производња воћа са територије Републике Србије, као што је то случај са лесковачким ајваром, хомољским медом или дуван-чварцима.

Зашто некима сметају глобални стандарди?

Стварање и наметање глобалних стандарда може да нађе своје оправдање у неким областима, нпр. телекомуникацијама или лековима. Међутим, наметање таквих стандарда за традиционалне производе, као што су, рецимо, прехрамбени производи (са изузетком стандарда који штите здравље и природу), не може лако да се оправда. Ако постоје устаљени укуси за одређену храну који су изричито регионални или локални, због чега наметати глобалне стандарде за храну који уништавају локалне посебности и изједначују укусе свугде на свету? Да ли сви треба да једу хамбургере?

Како се глобализација одразила на туризам?

Захваљујући развоју авио и других грана саобраћаја, изградњи путева и туристичке инфраструктуре, у свету је направљен велики бум у сфери туризма. Према проценама са интернета, у 2017. години у свету је било 187.000 хотела са понудом 17,5 милиона соба за госте. У 2018. години светски туризам је имао приход од 1,6 трилиона долара од путовања у иностранство.

Када је у питању Србија, представљање земље свету, добра искуства оних који су нас посетили и њихови коментари на друштвеним мрежама из године у годину доводе све више гостију. Истраживање

Туристичке организације Србије показало је да чак преко 70 процената туриста који дођу у Србију информацију о Србији управо добију кроз неки од онлајн канала. Анкета је неочекивано показала да чак 40 одсто гостију у Србију долази због културно-историјских споменика, а да је добар провод тек на петом месту.

Међутим, као што је глобализација допринела развоју авиосаобраћаја и туризма, друга глобална појава, пандемија корона вируса 2020, довела је до њиховог финансијског краха.

РЕСУРСИ

Два лица глобализације, Бранко Милановић, Архипелаг, 2007.

Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе, Ентони Гиденс, Стубови културе, Београд, 2005.

Ко влада светом? Ноам Чомски, Академска књига, 2016.

Глобализација и њене противречности, Џозеф Ј. Штиглиц, Делфи књижаре, 2018.

Овај свет може да буде бољи, Јанис Варуфакис, Креативни центар, 2015.

Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту, приредила Весна Кнежевић-Предић, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2015.

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ

(II разред)

www.alfa-srbija.rs

Они су се смејали мени зато што сам другачији.
А ја сам се смејао њима зато што су сви исти.
Чарлс Буковски, амерички писац

ИСХОДИ

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- *испољава у свом понашању толеранцију према различитости;*
- *доведе у везу личне особине као димензије различитости и дискриминацију;*
- *предвиђа последице одрастања деце миграната у условима одвојености од породице, дома, отаџбине;*
- *наведе облике дискриминације;*

- *разликује ситуације укључености насрам искључености у друштвени живот заједнице;*
- *аргументује значај супротстављања различитим врстама стереотипа и предрасуда;*
- *разликује интеркултуралност од мултикултуралности;*
- *аргументовано дискутује о родној равноправности и родно заснованом насиљу у свету и Србији;*
- *наведе неколико невладиних организација које се баве питањима заштите људских права и циљеве њихових активности;*
- *наведе најзначајније институције и документа у Србији и Европској унији који се баве заштитом равноправности.*

О ТЕМИ

Различитост и равноправност добили су статус теме зато што су дубоко укорењени у све аспекте демократског живота. Људских права нема без равноправности и поштовања различитости. У програму је ова тема повезана са више кључних појмова као што су дискриминација, стереотипи или осетљиве друштвене групе, као и Повереник за заштиту равноправности или невладине организације које се тиме баве. Међутим, није претерано ако се каже да и све друге теме Грађанског васпитања, у сва четири разреда, захтевају, у већој или мањој мери, да се посматрају са становишта поштовања различитости и равноправности управо због њихове везе са остваривањем права. То је и разлог што је ова тема добила највећи простор у приручнику.

Ученици у другом разреду су већ довољно одрасли да имају и личног искуства у вези са поштовањем/непоштовањем различитости и равноправности. Њихов узраст карактерише појачана осетљивост на неправду, нарочито у ситуацијама у којима неко није поступио према свима једнако. Свако ко ради са ученицима зна да се они никада не жале на наставнике који пуно траже ако су доследни и према свима исти. Нажалост, данашњи свет је и даље препун неравноправности и дискриминације. Људска права не дозвољавају да се према људима поступа различито зато што изгледају, мисле или се понашају другачије од већине, међутим, могуће је да се особа понаша на дискриминаторни начин, а да тога није свесна. Она нема ни увид на основу чега то ради, односно која уверења су у позадини таквог понашања. Често се то „брани“ ставом да је то уобичајено, да се сви тако понашају, да су то захтеви посла и сл. Неки људи се бране да то раде из незнања (што није оправдање), али су спремни да промене понашање. Зато је важно да се ученици упознају не само са дискриминаторним понашањем већ и са уверењима, односно мишљењима која стоје у позадини и мотивишу такво понашање. У наставку приручника томе је посвећена велика пажња и дати су бројни примери.

И као што је за тему *Безбедност младих* речено да ученици могу имати личну добит, у смислу заштите сопствене безбедности, исто тако се може очекивати да ће рад на теми *Сви различити, а сви равноправни* не само да их учини толерантнијим на различитости већ и да ће их оснажити да се изборе да у друштву буду прихваћени такви какви јесу, јединствени и непоновљиви, и са истим шансама као што их имају и други. Зато текст о овој теми започиње описом личног и друштвеног идентитета, а затим обрађује више појмова који су повезани са равноправношћу и различитостима. Било би добро да ученици по окончању рада на овој теми различитости виде као богатство, а не као препреке.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

▶ ИДЕНТИТЕТ

Идентитет је реч латинског порекла (*identitas*) и значи истоветност. У психолошком смислу (тако се користи у овом приручнику) идентитет одређује:

- неку врсту различитости између људи и
- доживљај себе као јединствене и трајне особе.

Идентитет даје одговор на питања: Ко сам? Шта сам? Чему тежим? На ова питања сваки појединац дао би различит одговор. Неко би навео неку своју особину (нпр. весео, тврдоглав...), неко би навео националну припадност или би се декларисао као навијач одређеног клуба. Неко би рекао своје име, неко би се одредио у односу на професију, веру, пол, хоби, језик који говори... Све су то елементи који чине сложени појам идентитет.

www.flerkulturellefellesskap.no

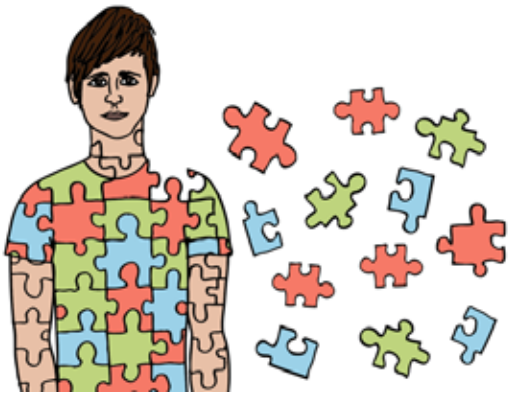

www. portalmladi.com

Осећање идентитета почиње да се формира у детињству, али је кључни период на прелазу из детињства у одрасло доба. У неком смислу идентитет се обликује током целог живота. У периоду адолесценције особа открива средину и захтеве које она намеће, али и своје потребе и стремљења. Након тога, покушава да усклади сва та нова сазнања бирајући друштвену улогу у коју се уклапа. Међутим, ово никако није лак задатак, поготово у време откривања сопствених жеља и способности. У процесу формирања идентитета значај имају особе из најближе околине, као и систем социјалних вредности заједнице у којој појединац живи. Према Ериксону, осећање личног идентитета засновано је на запажању самоистоветности и непрекидности постојања у времену и простору, као и чињенице да други људи запажају и признају ту чињеницу.

У сталном преиспитивању себе и света који је окружује, под притиском околине да изабере своју улогу, особа може околину доживети као претећу и повући се у себе. Осећање неспремности за следећи

развојни корак, тј. за одређивање сопственог идентитета, младу особу може довести до кризе. Она се тада осећа изгубљено у мноштву улога не препознајући ниједну од њих као суштински своју. Управо је разумевање себе и окружења у коме се налази један од главних предуслова за формирање стабилног, интимног односа једне особе са другима.

Појединац који је стекао осећање личног идентитета има доживљај континуитета између онога што је био некада, што је данас, као и онога што замишља да ће тек бити. То је трајно осећање сопствене целовитости и отпорности, без обзира на све промене и искушења са којима се сусреће особа у себи самој или у околини у којој протиче њен живот.

У појашњењу идентитета може се користити метафора лука јер се састоји од већег броја слојева. Споља су „мање важни“ слојеви које особа најлакше вербализује („Ја сам ученица и волим да гледам серије”). Испод су важнији, али скривенији слојеви који у већој мери одређују нечији идентитет. Тако можемо говорити о полном, религијском, националном, културолошком, језичком идентитету. Под нормалним околностима мало ко је свестан свог идентитета и о њему не размишља. Међутим, у неким животним ситуацијама сваки од тих идентитета може бити, под одређеним околностима, „уздрман“. На пример, у ситуацији у којој се жена стара 50 година суочава са смрћу оца. Тако нестаје важна животна улога кћерке коју је имала од рођења. Уколико су други идентитети особе „јаки“ (нпр. професионални идентитет или идентитет мајке), онда ће криза бити брже превладана. Међутим, у неким крајње неповољним животним околностима, као што су ратови, особа може бити изложена вишеструком угрожавању идентитета (губитак драгих особа, дома, посла, државе, прилике да говори свој језик). Тада може доћи до кризе или чак губитка идентитета. показатељи кризе су анксиозност, збуњеност, дезоријентисаност, несигурност, потиштеност или, пак, одбрана од таквих узнемирујућих осећаја, као што су идентификација са другима, ослањање на ауторитете, институције од ауторитета и слично, што није прави идентитет.

www.leutar.net

За потребе програма Грађанског васпитања важно је да ученици схвате три ствари о идентитету. Прва је да не постоје две идентичне особе на свету, односно да је свако од нас личност за себе. То је значајно због рада на прихватању различитости. Друга је да постоји директна веза између идентитета и права. Људи имају право на лични и породични идентитет који стичу рођењем. Они се састоје од више информација, али за ученике је довољно да знају да су то, пре свега, лично име, информација о томе ко су њихови родитељи и сродници, које им је држављанство, време и место рођења. А трећа је да као што се идентитет током живота формира, он може бити и угрожен и временом се изгубити, што је врло непријатно стање.

Идентитет је важан појам програма Грађанско васпитање јер омогућава правилно схватање неких других појмова (стереотипи, предрасуде, дискриминација). На пример, неопходан је у раду на

проблемима деце која су била принуђена да избегну из своје земље, раставе се од породице, напусте дом, живе без личних докумената и могућности да користе матерњи језик. Уколико се проблематика избеглиштва посматра са становишта идентитета, онда је јасно да обезбеђивање хране и смештаја за људе у таквој ситуацији није довољно, већ је потребно обезбедити и друге ствари којима се штити њихов идентитет, као што су нпр. пронаћи им сроднике, омогућити им да говоре матерњи језик, омогућити им да уче о историји своје земље или практикују обичаје краја у којем су рођени.

ГРУПНИ/ДРУШТВЕНИ ИДЕНТИТЕТ

Групни/друштвени идентитет односи се на оно по чему је појединац сличан са осталим члановима групе којој припада. Групни/друштвени идентитет омогућава појединцу да опстане у друштву и да покаже да прихвата друштвена очекивања и друштвене улоге. Групе којима појединац припада утичу и на формирање личног идентитета.

www.psihoverzum.com

Свако друштво настоји да, путем механизама којима располаже, утиче на појединце тако да прихвате постојеће културне обрасце. Дакле, постоји организован, континуиран и систематизован утицај културе и друштва на човека. Тај процес се зове социјализација (погледати речник).

Међутим, у заједницама у којима постоје две сегрегисане групе, нпр. у апартхејду (погледати речник), најчешће долази до поделе на *нас* и на *њих*. Та подела води ка јачању колективног идентитета, припадности некоме/нечему и хомогенизацији, али са изразито ограниченом слободом појединца, индивидуалности, и суженим пољем за критичко мишљење и деловање. Ту је компарација (ми–они) основ стереотипа и предрасуда, што води ка различитом третману људи и даје му оправдање.

РАЗЛИЧИТОСТ

Као што је различитост један од од основних принципа у функционисању природе, тако и друштвени живот не би био могућ кад би сви људи били исти. У најцрњим футуристичким романима и филмовима пројектује се живот у заједници клонираних људи, са истим изгледом, мислима и осећањима (мада

најчешће без икаквих осећања). Сасвим је извесно да таква заједница истих не би опстала. Зато друштвени живот подразумева прихватање људи који су међусобно по много чему различити. Својства на основу којих се људи разликују могу бити: држављанство, национална/етничка припадност, верска, културна, језичка припадност, пол, боја коже, родни идентитет и сексуална оријентација, породични статус, имовинско стање, здравствено стање, инвалидитет, старосно доба, изглед и друго. Прихватање различитости подразумева стварање друштва које омогућава да сви људи, без обзира на своју различитост, остварују своја људска права. Разумевање и прихватање разлика води ка већој партиципацији свих, што позитивно утиче на лични, тимски и успех целе заједнице и зато је различитост један од кључних појмова садржаја програма Грађанско васпитање без обзира на то о којој области је реч.

▶ РАВНОПРАВНОСТ

Уз различитост природно иде равноправност, која се једноставно одређује тако да свако, без обзира на године, пол, род, веру, етничку припадност итд. има једнака права. Иако звучи тако једноставно, за многе је била, а и сада је, недостижан циљ. Колико је то важно, препознајемо и по томе што предговор Универзалне декларације о људским правима почиње речима: „Признавање урођеног достојанства, равноправности и неотуђивих права свих чланова људске заједнице темељ је слободе, праведности и мира у свету.“ Дакле, појам демократског друштва и грађанства не може се одвојити од питања равноправности, а постојање неравноправности најпоузданији је показатељ да нема демократије. Уз неравноправност увек иду и друге друштвене негативне појаве као што су стереотипи, предрасуде и дискриминација.

Међутим, треба знати да исто поступање према различитима није пример равноправности, о чему ће касније бити више речи.

▶ ПРАВНА ЗАШТИТА РАВНОПРАВНОСТИ

Држава сноси највећу одговорност за поштовање људских права и зато се развија читав спектар законских и подзаконских аката којима се спречава њихово кршење. Влада Републике Србије донела је неколико важних законских докумената у тој области. Начело једнакости и забрана дискриминације су зајамчени *Уставом*. Члан 21. Устава Републике Србије забрањује дискриминацију и утврђује: (1) да су пред Уставом и законом сви једнаки; (2) да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације; (3) да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Устав у истом члану утврђује да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

Република Србија је 2009. године донела *Закон о забрани дискриминације*. Појмови „дискриминација“ и „дискриминаторско поступање“ први пут су тада дефинисани у овом закону у нашој земљи. Њима се означава свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, старосном добу, изгледу и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима. Ученици треба да уоче да дискриминација није само када се дискриминаторно поступа, већ и када се не поступа, односно када је пропуштена прилика да се спречи дискриминација.

Закон о основама система образовања и васпитања у Републици Србији („Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2017, 10/2019, 6/2020) доследно прокламује вредности и ставове својствене демократском друштву. У члану 110. непосредно се забрањује дискриминација која се „заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, статусу мигранта, односно расељеног лица, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, социјалном и културном пореклу, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету“ итд. Законодавац у члану 112. забрањује све врсте дискриминаторног или увредљивог понашања према детету и ученику којим се вређа углед, част или достојанство. Ученицима се може скренути пажања на то да се у Закону још увек наводи раса иако то није у складу са савременим приступом, који каже да се људи не могу разликовати на такав начин, односно да треба користити израз боја коже (погледати речник).

Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања је нижи правни документ, али врло важан јер прецизира и олакшава примену наведених чланова из *Закона о основама система образовања и васпитања*.

У области образовања постоје и други закони и подзаконска акта који такође, имају уграђене антидискриминаторне елементе. На пример, *Закон о уџбеницима*, у члану 13, говори о једнаким могућностима и забрани дискриминације. Текст тог члана гласи: *Уџбеник, приручник... својим садржајем и обликом треба да обезбеде спровођење принципа једнаких могућности и уважавања различитости. Уџбеник, приручник... својим садржајем или обликом не смеју да дискриминишу или доводе у неравноправан положај групе и појединце или да подстичу на такво понашање, у складу са законом којим се уређује забрана дискриминације.*

У складу са претходно наведеном законском регулативом је и *Кривични законик Републике Србије*, који предвиђа различите казне за повреду равноправности. У члану 128. се наводи да онај који због националне или етничке припадности, расе или вероисповести, или због одсуства те припадности, или због разлика у погледу политичког или другог убеђења, пола, језика, образовања, друштвеног положаја, социјалног порекла, имовног стања или неког другог личног својства, другоме ускрати или ограничи права човека и грађанина утврђена Уставом, законима или другим прописима, или општим актима, или потврђеним међународним уговорима, или му на основу ове разлике даје повластице или погодности, казниће се затвором до три године**.** У члану 130. се наводи да онај који спречава другог да изражава своју националну или етничку припадност или културу казниће се новчаном

казном или затвором до једне године**.** Члан 131. регулише питање ограничавања слободе веровања или исповедања вере, а члан 387. питање ширења расне мржње и расне дискриминације.

www. facebook.com

Године 2012. Влада Републике Србије основала је *Канцеларију за људска и мањинска права*, у чијој надлежности су заштита и унапређење људских и мањинских права.

Године 2010. установљен је самосталан, независан и специјализован државни орган *Повереник за заштиту равноправности*. То је независан, самосталан и специјализован државни орган формиран на основу Закона о забрани дискриминације из 2009. године. Задаци овог државног органа су спречавање свих видова, облика и случајева дискриминације, заштита равноправности физичких и правних лица у свим областима друштвених односа, надзор над применом прописа о забрани дискриминације, као и унапређивање остваривања и заштите равноправности. У марту месецу сваке године објављује се извештај за претходну годину, који пружа комплетан увид о стању равноправности у нашој земљи, и то разврстано по областима. Извештаји су доступни на http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/

Поводом 16. новембра, Међународног дана толеранције, Повереник за заштиту равноправности, уз подршку Мисије ОЕБС-а у Србији, додељује *Годишњу медијску награду* за најбоље медијске текстове и прилоге на тему борбе против дискриминације и промовисања равноправности и толеранције.

ПОВЕРЕНИК ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

www.ravnopravnost.gov.rs

▶ СТЕРЕОТИПИ И ПРЕДРАСУДЕ

Стереотипи (генерализације) дефинисани су као уопштене представе о особинама припадника неке групе. Примењују се на сваког појединца из групе. Могу бити позитивни и негативни, као и хетеростереотипни и аутостереотипни (погледати речник). На пример, позитиван стереотип је да сви дечаци воле фудбал, а негативан да су све девојке плашљиве. Стереотипи често доводе до предрасуда – негативних ставова према припадницима неке групе (народима, појединцима, институцијама...). Предрасуде су праћене снажним емоцијама, тешко се мењају и могу да утичу на понашање људи. Људи

су мање или више склони да генерализују, уопштавају, и зато је важно препознати штетне стереотипе који могу да доведу до опасних последица.

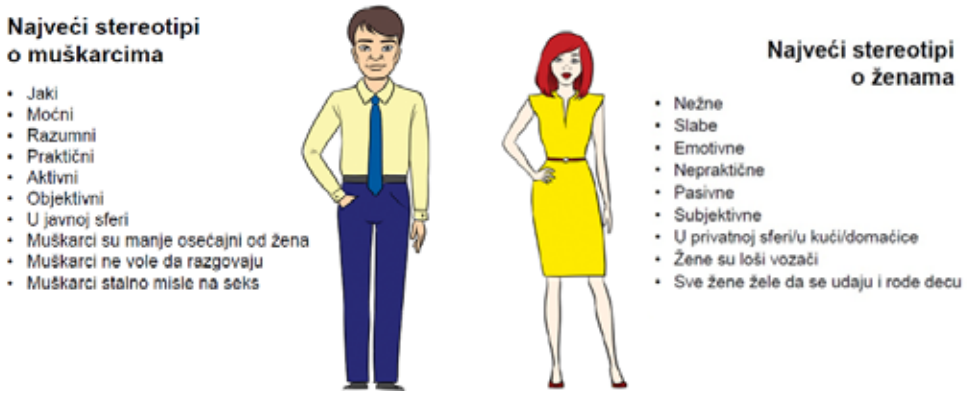

▶ ДИСКРИМИНАЦИЈА

Дискриминација је свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање првенства које се заснива на физичкој или психолошкој карактеристици особе, а има за последицу угрожавање или онемогућавање људских права и основних слобода. Под дискриминацијом лица или групе лица подразумева се неоправдано прављење разлика повлађивањем или давањем првенства. Суштина принципа недискриминације садржана је у члану 2. *Конвенције о правима детета*: сва права примењују се на свако дете, без изузетка, а обавеза државе је да деци пружи заштиту од било ког облика дискриминације. Недискриминација се заснива на основном начелу савременог права о једнакости свих људи. Свака држава дужна је да спречава и санкционише дискриминацију да би обезбедила остваривање међународно гарантованих људска права. Конвенцијом се забрањује дискриминација по више основа: према боји коже, полу, језику, религији, политичким или другим уверењима, сексуалној оријентацији, националном, етничком или социјалном пореклу, имовинском стању, онеспособљености, рођењу или другом статусу детета, његових родитеља, законских старатеља или чланова породице.

www.antidiskriminacija.rs

Основне карактеристике тог процеса (погледати на интернету)
https://www.youtube.com/watch?v=pL1rfwsv9wc

- Дискриминацију може извршити свако: партнер, родитељ, пријатељ, комшија, шалтерски радник у градској управи, орган јавне власти, судија, лекар, наставник, полицајац... Она се може десити било где – у породици, у школи, на послу, на факултету, у болници, на стадиону, у поступку пред органом јавне власти, у суду, у градском превозу, на улици…
- Дискриминација се може десити било коме: појединцима, групама људи, фирмама, па и читавим државама (нпр. добијају санкције, веће царине, њиховим грађанима су потребне визе за путовање...). Лице које трпи дискриминацију у једној друштвеној ситуацији може у неким другим околностима бити дискриминатор. На пример, особа коју дискриминишу на послу и која на то не реагује у својој породици дискриминише по неком основу свог партнера. То се назива и померена агресија.
- Дискриминација може бити директна или индиректна (постављање истих услова за све иако су различити), намерна или почињена из незнања. Може се десити да неко учини акт дискриминације према другом лицу или групи лица, а да тога није ни свестан.
- Дискриминација може бити вишеструка када је једна особа дискриминисана по више основа у једној области или по једном основу у више области (жена, Ромкиња, 60 година, у инвалидским колицима, са минималним сопственим примањима или без њих).
- Дискриминација је некад очигледна, а понекад није много видљива, али ништа мање опасна.
- Дикриминација може бити ретка, повремена, честа или стална.
- Дискриминацију не треба мешати са некултуром, корупцијом или неком другом негативном друштвеном појавом која није заснована на личном својству особе.
- Дискриминација није увек када се праве разлике међу људима јер је некад то потребно, нпр. због безбедности.

Међутим, до дискриминације може доћи чак и онда када постоје добре намере и поштовање принципа једнакости. То се дешава онда када се пружају једнаке могућности онима који су неједнаки. Дата слика то прилично јасно илуструје јер показује да постоје ситуације у којима једнакост (equality) није решење, већ се тражи решење које обезбеђује праведност (equity).

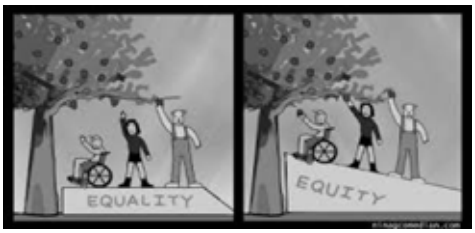

www.pars.rs

Дискриминација није само кад неко *уради* нешто што не сме, него и кад неко *не уради* нешто чиме би елиминисао или умањио дискриминацију.

Одговоран грађанин има развијену осетљивост за дискриминацију, односно има способност да је препозна без обзира на то по ком је основу, према коме је или колико је честа, као и да на неки начин (у зависности од контекста) реагује.

Један од начина реаговања јесте да се поднесе званична притужба. Притужбу због дискриминације може поднети:

- свако физичко или правно лице или група лица који сматрају да су претрпели дискриминацију;
- организације које се баве заштитом људских права и свако друго лице, у име и уз сагласност лица које сматра да је претрпело дискриминацију;
- у случају дискриминације групе лица, организација која се бави заштитом људских права може поднети притужбу у своје име, без сагласности лица за које се сматра да је претрпело дискриминацију.

Притужба се подноси у писаној форми. Може се поднети и путем телефакса, електронском поштом са скенираним поднеском и потписом подносиоца, у електронској форми и уз електронски потпис подносиоца, као и усмено на записник, без плаћања таксе или друге накнаде.

Притужба треба да садржи податке о томе:

- ко је дискриминисан,
- ко је извршио дискриминацију,
- опис дискриминаторног акта,
- доказе о претрпљеном акту дискриминације (исправе, сведоци и др.)

Притужба мора бити потписана.

▶ ВЕЗА ИЗМЕЂУ ИДЕНТИТЕТА, УВЕРЕЊА И ДИКРИМИНАЦИЈЕ

Дискриминација настаје на основу уверења које нека особа има у вези са обележјима идентитета које нека друга особа има. Људска права не дозвољавају да се према људима поступа различито зато што изгледају, мисле или се понашају другачије од већине, међутим могуће је да се особа понаша на дискриминаторни начин, а да тога није свесна. Она нема ни увид на основу чега то ради, односно која уверења су у позадини таквог дискриминативног понашања. Такво понашање се „брани“ ставом да је то уобичајено, да се сви тако понашају, да су то захтеви посла и сл. Неки људи се бране да то раде из незнања (што није оправдање), али су спремни да промене понашање. Зато је важно да се ученици упознају не само са дискриминаторним понашањем већ и са уверењима, односно мишљењима која стоје у позадини и мотивишу такво понашање. Табела у наставку може у томе помоћи.

ДЕО ИДЕНТИТЕТА	УВЕРЕЊЕ	ДИСКРИМИНАЦИЈА
Боја коже	„Црнци не могу постићи добре резултате у школовању као људи беле боје коже јер су лењи.“ „Нормално је што међу тенисерима нема много црнаца јер је то спорт који тражи интелигенцију.“	Расизам - људи другачије боје коже вреде мање

ДЕО ИДЕНТИТЕТА	УВЕРЕЊЕ	ДИСКРИМИНАЦИЈА
Сметње у развоју	„Непотребно је трошити паре на школовање хендикепираних људи кад и овако никад ништа неће радити.“ „Како ружно изгледа улаз у зграду од кад има ову рампу!“	Особе са сметњама у развоју вреде мање
Етничка припадност	„Ове послове не може да ради Ром иако има одговарајућу школу.“	Особа одређене етничке припадности је мање вредна и мање пожељна
Вера	„Људи који верују у бога и иду у цркву не мисле својом главом, њима је лако манипулисати.“ „Неверујући људи немају основне моралне норме понашања.“ „Не треба ступати у брак са особом друге вере.“ „У нашем граду не треба да се гради туђа богомоља јер ни код њих нема наше (иако тамо нема наши људи, а овде има њихових).“	Људи који имају или немају своју веру, или имају другачију веру, опасни су, мање вредни, непожељни
Припадање некој групи	„Нема шта да тражи на послу особа која је опозиционар овој власти.“ „Кубисти су сликари који немају технику сликања.“ „Не верујем особи која је звездаш јер је она увек спремна за неку превару.	Особе које припадају некој групи (партијској, спортској, уметничкој...), мање су вредне и мање пожељне
Странци	„Странци у нашој земљи имају само једну идеју - како да се окористе и да нас покраду.“ „Странци су нам донели све ове енглеске изразе, па је наш рођени језик угрожен.“	Ксенофобија: странци су мање вредни људи од оних који су рођени у тој земљи и мање су пожељни
Пол и родне улоге	„Жене су лоши возачи.“ „Жени је место у кући.“ „Мушкарци су слаби, никад не би издржали порођајне болове.“ „Смешно је да у вртићу васпитач буде мушкарац.“ „Жена никада не може бити добар шеф кухиње у ресторану, то је посао за мушкарца.“ „Отац никад не може да воли дете као мајка.“ „Девојчице које играју фудбал су обичне мушкараче.“	Сексизам: мушкарци или жене су бољи/гори од другог пола

ДЕО ИДЕНТИТЕТА	УВЕРЕЊЕ	ДИСКРИМИНАЦИЈА
Здравствено стање	„Знам да није заразно, али ми је гадно да се рукујем са особом која има витилиго и којој је кожа сва у флекама.“ „Не желим да запослим особу која има дијабетес, они често иду на боловање.“ „Особе које имају ХИВ не би требало да се мешају са здравим људима.“	Особа која има неку болест или је у другом стању је мање вредна и мање пожељна
Брачни статус и породица	„Особе које немају породицу су неозбиљне и себичне, мисле само на себе.“ „Они су неодговорни јер имају петоро деце, а само он ради повремено.“ „Деца су јој мала и често ће ићи на боловање, па није погодна за овај посао.“ „Неожењени су нестабилни, често мењају фирме.“	Брачни и породични статус одређује особу као мање вредну и мање пожељну
Економски статус	„Деца која не могу себи да обезбеде лаптоп или смарт-телефон не треба ни да иду на факултет.“ „Свако може да научи енглески језик, постоје толике школе страног језика.“ „Сиромашан човек лакше оде у криминал.“ „Ко им је крив што немају паре кад неће да раде.“	Елитизам: особе које су сиромашне мање вреде
Године	„Где си ти, матори, кренуо у 15:00 у град аутобусом?“ „Док си под мојим кровом, биће онако како ја кажем…“ „Млади не знају ништа о животу.“ „Стар/млад је за тај посао иако има одговарајућу квалификцију.“	Старије (ејџизам) или млађе особе мање вреде и мање су пожељне
Спољашњи изглед	„Сама је крива што је толико дебела и нико неће да је запосли.“ „За овај посао особа мора бити пријатног изгледа.“ „Не изгледа као лекар, не бих од њега узео ни орах из руке.“ „Тетовирају се само примитивци.“ „Није случајно што има толико вицева о плавушама.“ „Ниска особа не може да ради у књижари јер су полице високо постављене.“	Особе другачијег изгледа мање вреде и мање су пожељне

ДЕО ИДЕНТИТЕТА	УВЕРЕЊЕ	ДИСКРИМИНАЦИЈА
Сексуална оријентација	„Сви хомосексуалци су заражени ХИВ вирусом и могу га пренети другим људима у свом окружењу.“ „Они су се сами определили да ТО буду, па нека трпе што их нормални људи критикују.“	Хомофобија: хомосексуалне и бисексуалне особе мање вреде
Место рођења	„Особа рођена на селу никад неће научити да се понаша пристојно у граду.“ „Ови Београђани умрли би од глади да их оставиш саме у селу.“	Особе рођене на селу/ граду мање вреде

Уз примере из табеле ученицима може бити јаснија повезаност дискриминације са предрасудама и стереотипима и колико су за демократско функционисање заједнице важни толеранција и емпатија.

▶ ТОЛЕРАНЦИЈА

То је појам који може бити коришћен на индивидуалном и колективном нивоу. Тако говоримо о толерантној особи и толерантном друштву. И у једном и у другом случају суштина је поштовање различитости и свест о томе, прихватање и уважавање другачијих ставова, мишљења и начина живота. Из таквог става произлазе и други као што су хуманост, солидарност, емпатија и одбојност према насиљу. Толеранција се развија и обликује како на нивоу породице тако и друштва, и то у оквиру свих његових институција.

www.infonetmagazin.com

Насупрот толеранцији је нетолеранција, која често води у сукоб и агресивно понашање.

Постоји пет нивоа који воде од нетолеранције до толеранције. То су:

- осуда и казна,
- избегавање појединих људи јер су нам одбојни или непријатни,
- несвиђање, али допуштамо различитост,
- прихватање таквих какви су,
- уважавање и поштовање њихове различитости.

Према психолозима, толерантне особе су социјално и емоционално зреле, док је у основи нетолеранције несигурност, ниско самопоузадање, па и страх. Неки људи толеранцију погрешно разумеју јер мисле да она води у потчињавање и губљење сопствених права, а заправо тек заједно, такви какви јесмо, можемо бити јачи. У складу са тим је чувена мисао филозофа Конфучија *Нека цвета хиљаду цветова*, која изражава различитост као богатство.

Један од начина подржавања толерантног понашања јесте упознавање других људи, њихових обичаја, уверења, навика, вредности. Друштвеном изолацијом људи постају мање толерантни на различитости.

Међутим, толеранција може бити и погрешна када постоји трпељивост према понашању које угрожава нечија права. У том смислу непожељно је толерисати насиље, алкохолизам, наркоманију, проституцију и друге друштвено негативне појаве које захтевају реакцију друштва и појединаца, а не њихово толерисање.

Међународни дан толеранције обележава се 16. новембра.

▶ СОЦИЈАЛНА ДИСТАНЦА

У време пандемије корона вирусом 2020. године, као једна од мера заштите тражила се социјална дистанца. Међутим, за вирус је била потребна физичка дистанца, што се не може изједначити са социјалном дистанцом која као израз постоји у стручној литератури дуго и има прецизно значење. У питању је мера блискости или удаљености појединца или појединаца у односу на неку друштвену или етничку групацију. Сматра се да социјална дистанца појединаца зависи од емотивне компоненте етничких ставова за које се сматра да утичу на јављање предрасуда. Уколико је социјална дистанца већа, она тим више утиче на понашање у заједници, односно на немогућност социјалне комуникације и учешћа у заједничким програмима који су намењени унапређењу општих услова живота. Социјална дистанца је променљива категорија и често је под утицајем средстава масовног комуницирања или других чинилаца. Најважнији инструмент за мерење ове појаве је Богардусова скала социјалне дистанце.

Социјална дистанца је појава која је много више распрострањена него што се мисли. Истраживања су показала да људи често нису ни свесни да је имају према некој групи. На пример, С. Каљача и Б. Дучић су на основу прегледа резултата више истраживања утврдили да већи део опште популације само декларативно изражава позитивне ставове према особама са интелектуалном ометеношћу. У односу на друге облике ометености, интелектуална ометеност и ментална обољења сврставају се у најслабије социјално прихваћене категорије. Особе са интелектуалном ометеношћу су изложене утицају предрасуда и стигматизацији, што значајно утиче на нижи ниво самопоштовања код ове популације. Како би се остварио оптимум учесталости, стабилности и реципроцитета квалитетних социјалних интеракција између особа са интелектуалном ометеношћу и особа опште популације, неопходно је да се за ову социјалну групу обезбеде адекватни модели становања, социоекономска подршка, али и да се ради на сузбијању негативних стереотипа и социјалних атрибута, који још увек доминирају и одређују ове односе.

Истраживачи М. Францешко, В. Михић и Ј. Кајон бавили су се утврђивањем социјалне дистанце према шест група: Мађарима, Хрватима, Србима, Русинима, Словацима, Ромима. Узорак су чинили ученици основне школе у Новом Саду, граду који је етнички хетероген. Резултати показују да је најмања дистанца према Словацима, а највећа према Ромима. Оно што посебно брине у резултатима који су добијени јесте чињеница да је дистанца скоро једнако велика и код ученика који имају и код ученика који немају свакодневни контакт са представницима Рома. Дакле, дистанца није толико последица искуства ученика са Ромима, већ широко усвојених стереотипа и предрасуда, и то већ на основношколском узрасту. Најизраженији стереотипи о Ромима су да воле музику, да су весели и прљави.

НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ И МАЊИНСКА ПРАВА

Поред тога што се Уставом и законима штите и гарантују основна људска права свим грађанима једне државе, постоје и закони којима се посебно штите групе грађана које су потенцијално у већој мери изложене дискриминацији. Међу тим групама грађана се налазе и припадници националних мањина.

Према *Закону о заштити права и слобода националних мањина*, национална мањина је „свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна, иако представља мањину на територији Републике Србије, припада некој од група становништва које су у дуготрајној и чврстој вези са територијом Републике Србије и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују бригом да заједно одржавају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију. Националним мањинама у смислу овог закона сматраће се све групе држављана које се називају или одређују као народи, националне и етничке заједнице, националне и етничке групе, националности и народности…“

У Републици Србији живи око 30 различитих националних мањина. На основу података из Републичког завода за статистику, у попису грађана из 2011. види се број грађана који су се изјаснили по питању националне припадности (подаци су дати у процентима):

Мађари (3,53%), Хрвати (0,81%), Словаци (0,73%), Румуни (0,42%), Роми (2,05%), Буњевци (0,23%), Русини (0,20%), Македонци (0,32%), Украјинци (0,07%), Словенци (0,06%), Албанци (0,08%), Црногорци (0,54%), Немци (0,06%), Бошњаци (2,02%), Бугари (0,26%), Власи (0,49%), Горанци (0,24%).

Индивидуална и колективна права припадника националних мањина су загарантована Уставом и законима, а посебно правом на културну аутономију. Право на културну аутономију подразумева области образовања, службене употребе језика, информисања и културе. Ради остваривања права на културну аутономију, припадници националних мањина бирају своје самоуправе – националне савете. Оснивање националних савета као мањинских самоуправа уведено је у правни систем Републике Србије 2002. године. Унапређењем права националних мањина се бави Заштитник грађана,[1] у чијој је надлежности и праћење рада органа управе и других надлежних органа у вези са остваривањем индивидуалних и колективних права мањина.

1 https://www.ombudsman.rs/index.php/2015-11-09-19-10-17

Увидом у регистар националних савета националних мањина може се видети да су припадници 22 мањинске заједнице конституисали своје националне савете у Србији: Буњевци, Бугари, Бошњаци, Мађари, Роми, Румуни, Русини, Словаци, Украјинци, Хрвати, Албанци, Ашкалије, Власи, Грци, Египћани, Немци, Словенци, Чеси, Македонци, Црногорци, Руси, Пољаци. Извршни одбор Савеза јеврејских општина Србије по закону врши функцију националног савета.

КУЛТУРНА РАЗНОВРСНОСТ

Култура обликује поглед на свет, начин размишљања и понашања, уверења и осећања. У складу са тим, култура је нешто што се учи током целог живота. Усваја се и практикује кроз норме (очекивања о адекватном понашању), традицију (обичаје и ритуале који се преносе генерацијама), вредности (шта је добро, а шта лоше, шта је важно, а шта периферно), уверења (основно разумевање о томе шта је свет, шта је тачно, а шта нетачно), погледе на свет (општи начин разумевања света и друштва) и доприноси стицању различитих вештина за живот у заједници.

Материјална култура је конкретан и видљив елемент културе. Са друге стране, култура се бави и понашањем, симболима вредности, ритуалима који се јављају у једном друштву. На пример, родне улоге се разликују у различитим културама, али и унутар једне културе у зависности од тога колико се улога жене везује за одржавање домаћинства.

Вредности и уверења се налазе на *симболичком нивоу*. Овај ниво је најапстрактнији и најтежи за артикулисање, али је суштински важан за интерпретацију света око нас. Овај ниво културе је имплицитан и делимо га са другим припадницима референтне групе. Вредности и уверења нам помажу да интерпретирамо сопствено искуство и да обликујемо своје понашање тако да буде социјално прихватљиво. На пример, дефиниција породице може варирати од једне до друге културолошке групе у зависности од тога колику важност група придаје кохезивности породице.

Када се говори о културној различитости, најчешћа асоцијација је *етнокултурна различитост*, односно најчешће се мисли на друштва која обухватају различите етнокултурне заједнице. Међутим, етнички диверзитет је само један од сегмената културноразноврсне стварности, односно културноразноврсног друштва. Дакле, једну културноразноврсну заједницу чини разноврсност језика којим припадници заједнице говоре, њихова етничка, национална, религијска, сексуална, родна, професионална припадност и многи други и разноврсни идентитети које имају, живе, на основу којих делују.

Мултикултуралност и *интеркултуралност* су термини који се односе на културну разноврсност, али имају различито значење. Израз мултикултурално описује културну разноврсност друштва и указује на то да људи различитих култура деле исти животни простор. Термин интеркултурално је појам који указује на успостављање и развијање односа између различитих културних група које деле исти животни простор. Оно што је заједничко и једном и другом појму јесте то што описују постојање различитих култура у некој земљи, заједници, на истом простору. У мултикултуралној заједници различите културне групе живе једне поред других, а не једна са другом, међусобна интеракција је мала или не постоји. Мултикултурална заједница може да има негативан однос према различитости. У интеркултуралним заједницама, припадници различитих културних група живе у отвореној

интеракцији, постоји међусобна заинтересованост, прихватање, поштовање, равноправност, активно учешће свих група у животу заједнице без обзира на културну припадност. У интеркултуралној заједници нема супериорнијих и инфериорнијих.

Интеркултурални дијалог је процес који обухвата отворену и достојанствену размену мишљења између појединаца и група различитог етничког, културног, верског и језичког порекла и наслеђа уз узајамно разумевање и поштовање. Он доприноси стварању инклузивног друштва у којем се остварује потпуно уважавање људских права, демократије и владавине права.

Предуслови за успешан интеркултурални дијалог су: уважавање достојанства сваке особе, уважавање људских права и демократских принципа, спремност на дијалог, воља да се саслуша и уважи мишљење других, способност решавања конфликата мирним путем и способност да се препознају аргументи других.

▶ РАЗВОЈ ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ ОСЕТЉИВОСТИ

Као и толеранција, поштовање правила или солидарност и осетљивост за друге културе се учи и развија. На ком ће нивоу развоја интеркултуралне осетљивости нека особа бити зависи од многих фактора, и то како унутрашњих тако и спољашњих. Истраживања су показала да људи често имају нереалну слику о сопственој културној осетљивости, односно мисле да су толерантни, да немају предрасуде и да прихватају друге културе. Међутим, у стварном сусретању култура, на нивоу понашања, људи су другачији.

У литератури се наводи неколико нивоа интеркултуралне осетљивости која сеже од порицања и пружања отпора другим културама до прихватања и адаптације, односно интеграције. Тај највиши ниво интеркултуралне осетљивости има мали број људи, и то су најчешће уметници, људи који су живели у различитим културама и великим градовима у којима свакодневно долази до сусретања различитих култура, као што је Њујорк.

У наставку је дат кратак опис различитих нивоа интеркултуралне осетљивости.

Порицање – Настаје у случајевима када је услед изолације (физичке или друштвене) онемогућен било какав контакт са културним различитостима. Особа у овој фази пориче да уопште постоје културне разлике, а чак и ако дозволи себи да примети поједине културне различитости, одбија било какву могућност постојања дискриминације на основу тих различитости. Особа се понаша као да проблем не постоји.

Отпор – Особа у овој фази примећује различитости, али на њих гледа као на нешто претеће и угрожавајуће. Све што је различито од сопствене културе етикетира се негативно, тако да ову фазу обележава појава „негативних стереотипа“. У овој фази се често јавља и претпоставка о супериорности сопствене групе, која чак не мора ни да укључује негативно етикетирање других, већ је довољна као претпоставка на основу које се особа осећа добро.

Минимизација – Последња фаза етноцентричног стадијума, када се ради очувања јединствености сопственог окружења различитости умањују у име сличности. Културне различитости се примећују

и не етикетирају се више негативно, али се на њих гледа као на нешто што је релативно неважно у односу на много важније ствари као што су културне сличности.

Прихватање – Особа прихвата и уважава културне различитости које доживљава као саставни део живота и међуљудских односа. Различитости се не вреднују - једноставно се прихвата њихово постојање. Постоје два нивоа прихватања: 1. прихватање разлика на нивоу понашања, укључујући језик, стилове комуникације, невербалне знаке, и сл.; 2. прихватање мање видљивих особености културе, као што су вредности, норме, начин опажања реалности, и сл.

Адаптација – Најчешћи вид адаптације је емпатија, која омогућава да се свет сагледа из перспективе друге културе. Особа разуме (може се рећи и да осећа) другачији поглед на свет и вредности других култура.

Интеграција – Особа има доживљај припадности својој култури, али је то не ограничава да своја искуства, вредности и поглед на свет сагледава шире, независно од било ког културног контекста. Она је у исто време и део културног контекста и независна од њега. Таква особа се може препознати по томе што се добро осећа и у сопственој и туђој култури, различитости јој пријају, односно допуњавају се, што је и основно значење речи интеграција.

▶ РОДНА РАВНОПРАВНОСТ

Родна равноправност је једна од темељних вредности модерних демократских друштава, која се базира на идеји о једнакости свих људских бића као припадница/припадника људског рода и људске заједнице који имају право да развијају своје способности, усавршавају и реализују личне капацитете, користе и контролишу расположива добра и ресурсе заједнице и учествују у свим сферама политичког, економског, друштвеног и културног живота. Родна равноправност подразумева и право на различитост. Другим речима, морају се узети у обзир, афирмисати, позитивно вредновати и подржавати различита понашања, тежње и потребе мушкараца и жена. Родна равноправност нигде у свету још није друштвена реалност, али су неке државе развиле низ добрих пракси које умањују последице родне неравноправности. Бројни документи Уједињених нација, Савета Европе, Европске комисије, ОЕБС-а, као и устави, закони и прописи демократских земаља препознају родну равноправност и пружају гаранције за њену примену, што је случај и са Републиком Србијом.

www.luftika.rs

Једнаке могућности представљају шири појам од родне равноправности утолико што осим једнаких могућности за жене и мушкарце подразумевају и једнаке могућности за учешће у друштвеном, јавном и професионалном животу за све појединце који могу бити изложени дискриминацији по било ком основу или личном својству. У том циљу, обавеза органа јавне власти је да развијају активну политику једнаких могућности у свим областима друштвеног живота, што подразумева и „равноправно учешће полова у свим фазама планирања, доношења и спровођења одлука које су од утицаја на положај жена и мушкараца“[2].

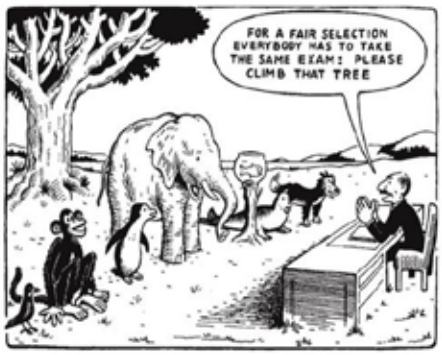

Да би избор био правичан, сви треба да прођу исти тест: Молимо вас, попните се на ово дрво!

https://marquetteeducator.wordpress.com/2012/07/12/climbthattree/

Може се рећи да Србија има развијену државну политику која забрањује родну дискриминацију и родно засновано насиље, односно промовише родну равноправност, што укључује националне стратегије, законе и подзаконска акта. Иако се Уставом и законима у Србији гарантује равноправност жена и мушкараца, стање у различитим областима показује да постоје значајне разлике у учешћу, моћи и приступу ресурсима између два пола, на штету жена, што потврђују подаци Републичког завода за статистику, као и подаци различитих истраживања.

▶ РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ

Родно засновано насиље над женама означава насиље које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене[3]. Такво насиље представља манифестацију историјски неједнаких односа моћи између жена и мушкараца, који су довели до доминације мушкараца и њихове дискриминације над женама, као и до спречавања напредовања жена у пуној мери. Насиље је инструмент којим се осигуравају доминација и моћ. То је пример злоупотребе моћи једног пола над другим полом. Родно засновано насиље је употреба било ког облика насиља (физичког, психичког, сексуалног, економског), што подразумева и претње насилним делима, присиљавање или одузимање слободе, а што као последицу може имати физичке, сексуалне или психолошке повреде или патњу

2 Закон о равноправности полова, чл. 3.

3 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама инасиља у породици.

жртве. Истраживања и административни подаци о пријављеним случајевима насиља говоре о томе да су жртве родно заснованог насиља у 90% случајева особе женског пола, док су учиниоци у преко 90% случајева мушкарци. Због тога се родно засновано насиље најчешће изједначава с мушким насиљем над женама.

Најучесталији облик родно заснованог насиља јесте насиље у *породици*, а следи насиље које се дешава у *заједници* (сексуално насиље и узнемиравње, трговина женама у сврху сексуалног искоришћавања), затим насиље почињено или одобрено од стране државе или њених службеника (институционално насиље), као и насиље над женама у ситуацијама ратног кофликта. У оквиру породице, најраспрострањеније је насиље у интимном партнерском односу (насиље супружника и ванбрачних партнера)[4].

Родно засновано насиље у партнерским везама младих, иако се дешава између вршњака, нема исто значење као вршњачко насиље због разлике у природи односа (емотивна, интимна веза). Иако су млади истих или сличних година, што би могло да имплицира сличне снаге и једнакост/равноправност у односима, родно засновано насиље у партнерском односу карактерише дисбаланс моћи у корист младића, који само делимично потиче од њихове (често) веће физичке снаге, а првенствено је узрокован друштвеним факторима. Оно није повезано са специфичним својствима или понашањима конкретне девојке, већ са чињеницом да младић сматра да има право (као мушкарац и њен емотивни партнер) да је емотивно, физички или сексуално злоставља, или прети таквим радњама, уколико она не испуњава његова очекивања. Традиционалне и конзервативне вредности и ставови који привилегују мушкарце доводе до ефекта нормализовања или чак оправдавања насиља младића/мушкараца и окривљавања девојака/жена (за оно што јесу или нису учиниле). Међутим, за извршење родно заснованог насиља искључиво је одговоран онај ко га врши, такво понашање је забрањено и кажњиво.

Република Србија потврдила је два међународна уговора – *Конвенцију Уједињених нација о елиминацији свих облика дискриминације жена* и *Конвенцију Савета Европе о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици* – који обавезују на активну политику у искорењивању стереотипа, предрасуда, обичаја и дискриминаторних пракси према девојчицама, девојкама и женама, као и на искорењивање родно заснованог насиља против жена. Оба међународна уговора захтевају интегрисање садржаја о родној равноправности и о превенцији и заштити од родно заснованог насиља у школске програме на свим нивоима образовања. То значи да сви садржаји и активности у образовању треба да одражавају приступ усмерен на људска права, против стереотипних родних улога, да промовишу вредности родне равноправности и недискриминације, укључујући и подстицање ненасилних модела мушкости. Такође, у *Програму Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године,* који представља глобални план развоја за све људе и планету у остваривању просперитета, један од 17 општих развојних циљева је циљ број 5, који гласи: *Постићи родну равноправност и оснажити све жене и девојке.*

4 О различитим облицима насиља видети у: http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2011/Prepoznaj_nasilje_u_partnerskim_odnosima-vodic_za_mlade.pdf

▶ РАВНОПРАВНОСТ МУШКАРАЦА И ЖЕНА

www.atina.org.rs

Људи се рађају, углавном, као припадници мушког или женског пола, али су научени да буду девојчице, девојке и жене, односно дечаци, младићи и мушкарци. То значи да уче „одговарајућа" понашања, ставове, улоге и односе, што чини њихов *родни идентитет*. У традиционалним друштвеним односима, привилегован положај имају мушкарци и дечаци, док су девојчице и жене подређене и зависне од мушкараца. У преношењу традиционалних родних улога и односа, а тиме и родних неравноправности, учествује породица, али и многи други фактори као што су образовне, културне и друге установе, религија, обичаји. У свакодневном животу деца имају много модела традиционалних родних улога, које лако усвајају и често доживљавају као „природне" и једино могуће.

Економске и друштвене прилике су променљиве, а култура динамична, тако да се родне улоге и односи мењају – од неравноправности ка потпуној равноправности. Уставом и законима у Србији гарантује се равноправност жена и мушкараца, али стање у различитим областима показује да још увек постоје значајне разлике у учешћу, моћи и приступу ресурсима између два пола, на штету жена. Постоје бројни примери који то доказују. На пример, ученицима се може указати на чињеницу да у групи људи који су старији од 65 година и живе у Београду има 8,7% неписмених жена и само 1% неписмених мушкараца или да има 23,1% жена које су издржаване (немају сопствене приходе), а само 2,2% издржаваних мушкараца (податак је преузет из рада *Родна неравноправност на примеру социдемографских структура становништва у Београду*, 2007. година, Анкица Кубуровић). Интересантан је и податак да је значајно више жена које раде у школама и домовима здравља, али су директори чешће мушкарци. Жене су ретко председници општина, директори банака и сл.

▶ ОСЕТЉИВЕ ДРУШТВЕНЕ ГРУПЕ

Групе којима је услед специфичне разлике у односу на доминантну популацију потребна подршка друштва како би имале исте шансе и могле равноправно да се укључе у живот заједнице и остваре своје потребе и права називају се *осетљиве друштвене групе*. За идентификацију ко припада таквој групи користе се специфични индикатори, при чему њихов избор зависи од нивоа развијености заједнице. У суштини, најосетљивије су оне групе код којих су присутни сви елементи осетљивости (некад се користи и реч вулнерабилност), као што су они који се односе на здравље, физичко стање, образовање, економско стање. То су групе које су највише изложене утицају штетних фактора, које

имају најмање шансе за преживљавање и најлошији квалитет живота - стари, жене, незапослени, самохрани родитељи, избеглице и мигранти, особе са инвалидитетом, ментално болесне особе, бескућници...

Осетљиве групе карактеришу различити видови осујећености као што су:

- финансијска (живот у сиромаштву);
- статусна (немогућност да се прате минимални стандарди својствени одговарајућој заједници);
- социјална (искљученост из уобичајених токова заједнице, образовање, здравствена заштита);
- развојна (мања могућност за испољавање и развој личних потенцијала);
- експресивна (мања могућност исказивања сопственог мишљења и ставова, одсуство утицаја на питања која их се тичу, мања укљученост).

www.rtv-vranje.rs

Србија је израдила два национална документа који се непосредно баве изазовима социјалног укључивања и смањења сиромаштва. То су *Програм економских реформи за период 2017-2019* и *Програм реформи политике запошљавања и социјалне политике.* На тим питањима фокусирано ради Владин Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва. Из Билтена који издају може се видети колико је тематика осетљивих друштвених група широка и озбиљна и шта се ради да им се помогне. Нажалост, још увек има више проблема него решења и ученици се могу бавити испитивањем стања неког дела осетљивих друштвених група као што су нпр. Роми.

ТИМ
ЗА СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ
И СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/

ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Процењује се да у Србији живи између 700 и 800 хиљада особа са већим или мањим инвалидитетом, урођеним или стеченим (разне врсте незгода, ратови, неухрањеност, болест, старост...). Сматра се да их је у свету око 15%. Особа са инвалидитетом је особа са свим правима доведена у ситуацију која је онеспособљава за функционисање услед просторних, економских и социјалних баријера које та особа не може да савлада на начин као и остали грађани и то је простор за дискриминацију и неуживање права.

www.sr.wikipedia.org

Инвалидитет може да буде:

- физички (особе корисници/кориснице колица, особе које се отежано крећу),
- сензорни (особе оштећеног слуха, особе оштећеног вида) и
- са тешкоћама у учењу/интелектуални (особе ометене у менталном развоју, особе са аутизмом).

Независно од врсте инвалидитета, то су људска бића која имају исте потребе као и сви други грађани (за храном, сигурношћу, емотивним везама, образовањем, културом итд.), и иста људска права. Начини и могућности задовољавања тих потреба и права зависе искључиво од спремности друштва да подједнако третира све своје грађане и пружи им једнаке могућности.

Живот тих људи је тежак и неизвестан. Неприступачност и неадекватност услуга социјалне заштите, незапосленост, али и недовољно развијена свест грађана о проблемима и тешкоћама са којима се особе са инвалидитетом сусрећу само су неки од узрока оваквог стања. Егзистенцијална угроженост као последица ових фактора и општег сиромаштва друштва сврставају ову рањиву групу становништва на саму маргину друштва. Може се рећи да су особе са инвалидитетом систематски искључене из сфере образовања, запослења, политике, културе, слободног времена и рекреације. О препрекама којима су ове особе изложене може се видети на сајту https://www.youtube.com/watch?v=h6IiPeXHdJU

За постизање поштовања њихове различитости, равноправног статуса у друштву и поштовања права без дискриминације потребно је више ствари. Одговорност државе је да брине о свим својим грађанима и да доноси законе који унапређују живот људи. Држава Србија је усвојила *Закон о забрани дискриминације особа са инвалидитетом*, а у приоритете ангажовања *Заштитника грађана* ставила је борбу за поштовање права особа са инвалидитетом. То је свакако важно, али не и довољно. То се види из извештаја Повереника за заштиту равноправности за 2019. у коме се наводи да је и даље највише притужби поднето због дискриминације на основу инвалидитета.

Зато су потребне и едукација и сензибилизација, и то како особа са инвалидитетом тако и особа без инвалидитета. Искуство показује да су и сама лица са инвалидитетом често недовољно информисана о својим правима, а колико далеко може да иде неосетљивост људи без инвалидитета за потребе ових људи може се видети у подстицају Архитектонске баријере.

Осим закона и едукације, потребно је обезбедити и стабилан систем пружања помоћи и подршке особама са инвалидитетом. Помоћ и подршка треба да буду у што већој мери такви да воде ка осамостаљивању особа са инвалидитетом и јачању њиховог самопоуздања. То је у складу са трендом у Европи да се те особе деинституционализују како не би живеле у некој врсти сегрегације и осуђене само на туђу помоћ. У том смислу изузетно је важно радити на остваривању њихових права на рад. Могућност да се ради и заради, наравно у складу са могућностима особе, озбиљно доприноси квалитету живота. Уколико је икако могуће, људе не би требало одржавати у стању беспомоћности ако се могу наћи послови које могу обављати. Нажалост, евидентно је да ако и има неке припреме за рад тих људи, онда су то стереотипне обуке за послове који се на тржишту рада све мање траже. Дакле, потребно је извршити детаљну анализу тржишта рада и креативно осмислити шта би све могле да раде особе са специфичним врстама инвалидитета, пола, узраста, стеченог образовања. Подразумева се да држава треба да својим мерама пружи подршку послодавцима који такве људе упошљавају. У том правцу радили су и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије и Форум младих са инвалидитетом, који су током 2019. године, у сарадњи са Националном службом за запошљавање (НСЗ) реализовали заједничку иницијативу и израдили *Приручник за саветнике за запошљавање особа са инвалидитетом*.

И на крају, али ништа мање значајно, јесу невладине организације које се баве питањима људских права особа са инвалидитетом. Има их доста и активне су. Оне, са једне стране, пружају различиту врсту помоћи својим члановима, а са друге спроводе акције чији је циљ да се друштво учини осетљивијим за њихове проблеме, да се измене и допуне закони, да се заштите већ остварена права, да се увећају примања и сл.

У ситуацијама када процењују да немају другачије решење удружења користе право грађана на мирне протесте. На њима указују на све оно што или није решено или није добро решено. На такав начин цивилни сектор тражи да се више брине о различитима како би били равноправни, а друштво хуманије.

www.youtube.com

▶ ИНКЛУЗИЈА[5]

Прва асоцијација на појам инклузија је укључивање деце са тешкоћама у развоју у редован васпитно-образовни систем, што данас и јесте право значење те речи. Инклузија је, међутим, шири појам који није везан само за васпитно-образовни систем, већ подразумева укључивање детета у друштвени живот заједнице на свим нивоима. То значи да је први корак инклузије прихваћеност детета са тешкоћама у развоју унутар саме породице, практично већ по рођењу.

Други корак је квалитетно место у друштву те породице као целине. Након тога следе образовање и процеси усвајања вештина за самостални живот и рад у заједници. Осамостаљивање и достојанствен живот одрасле особе са инвалидитетом је крајњи исход потпуне инклузије и говори о степену цивилизованости друштва, односно о поштовању људских права која се односе на све чланове друштва.

Основни принцип у раду са децом и одраслима са инвалидитетом је ПОШТОВАЊЕ и НЕДЕЉИВОСТ ЉУДСКИХ ПРАВА.

Остали принципи у раду са децом са сметњама у развоју су:

- Доступност и разноликост услуга
- Партиципација (пуно учешће) у доношењу одлука
- Могућност избора услуга и пружалаца услуга
- Најбољи интерес детета
- Целовито сагледавање и задовољавање потреба
- Живот у природном окружењу
- Подстицање самосталности

Развијено инклузивно друштво подразумева да смо креирали „школу по мери детета“, омогућили свој деци остваривање њихових пуних потенцијала, прилагодили школске програме дететовим индивидуалним потребама и креирали толерантно, демократско друштво засновано на поштовању људских права и поштовању различитости.

Инклузивни модел образовања третира образовни модел као проблем. Дете са развојним тешкоћама укључујемо у образовни систем без покушаја да га „поправимо“ и прилагодимо систему. Дете иде у школу коју би похађало да нема сметње у развоју, а програм и методе рада су прилагођени његовим/њеним потребама. Учитељ/учитељица су оспособљени да у процес учења укључе сву децу са различитим индивидуалним потребама, окружење је мање рестриктивно и боље прилагођено потребама све деце и постоји организована подршка.

Овај модел је дугорочно одржив и најјефтинији, могућности за укључивање све деце у све активности школе су максимално уједначене. У оквиру овог модела права све деце на образовање су препозната и створени су услови за реализацију тог права. Социјална инклузија, односно покрет за социјалну укљученост као основни проблем наглашава однос друштва према различитости (интелектуалној, физичкој, културолошкој, језичкој…).

5 У целости преузето са сајта https://velikimali.org/inkluzija-je-pravo-a-ne-problem/

Страх, предрасуде и незнање узрокују искључивање оних који су другачији. Ставови се мењају кроз интеракцију и заједнички живот. Зато је у социјалном моделу акценат на стварању тих услова у друштву, а не на особи која је различита. Значи, не покушавамо да „излечимо“ другачије, већ да „излечимо“ друштво.

▶ ОСОБЕ ДРУГАЧИЈЕ СЕКСУАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ И ЊИХОВА ПРАВА

Сексуална оријентација је термин који се користи како би се описао образац емоционалне, романтичне или сексуалне привлачности која код једне особе може бити усмерена према мушком, женском, оба пола, ниједном полу, или другом полу. Зато је уобичајена подела сексуалне оријентације (али има и другачијих подела на више врста) на:

- хетеросексуалност,
- бисексуалност,
- хомосексуалност,
- асексуалност.

Унутар ове поделе постоје врло различити називи за особе које нису хетеросексуалне, али се често користи збирни израз ЛГБТ популација (видети речник).

Сексуална оријентација је део личног и друштвеног идентитета утемељен на привлачности, понашању којим се испољава та привлачност и осећајем припадности заједници особа које деле ту привлачност. Наука није дала одговор о томе шта пресуђује у формирању сексуалне оријентације, али то свакако нема значај када су у питању људска права, дискриминација и сегрегација. Такође, не зна се тачно колико има људи другачије сексуалне оријентације (процене иду од 5% до 20%), међутим за поштовање права ни то није битно, као што Џон Кенеди каже: *Право сваког човека се смањује када је право једног човека угрожено.* Људска права не дозвољавају да се према људима поступа различито зато што изгледају, мисле или се понашају другачије од већине. *Закон о забрани дискриминације* у члану 2. експлицитно наводи да се неоправдано прављење разлика, на отворен или прикривен начин, које се заснива на полу, родном идентитету и сексуалној оријентацији сматра дискриминацијом и забрањено је. Међутим, свакодневни живот показује да дискриминације има и да је прати још једна негативна појава, а то је одсуство последица по особе и институције које је врше.

Иако је хомосексуалност званично избачена из класификације болести Светске здравствене организације још 1991, третман друштва према особама које не желе да скривају своју оријентацију од земље до земље је различит, али га углавном одликује већа или мања нетолеранција, предрасуде, дискриминација и угроженост остваривања права. То се појављује у различитим формама. За неке је то и даље питање нормалности и болести. Неки сматрају да права тих људи нису угрожена (шта то они не могу што други могу?), а има и оних који мисле да давање права особама другачије сексуалне оријентације угрожава њихова права. Посебно узнемирава то што многи људи мисле да имају толеранцију према особама другачије сексуалне оријентације јер декларативно немају ништа против њих, само нека то остане њихова приватност (у четири зида), што је такође вид дискриминације.

Истраживања показују да постоји социјална дистанца према особама другачије сексуалне оријентације. На пример, хомосексуалац као комшија у већој мери је прихваћен него као колега на послу, што се и препознаје у томе да послодавци избегавају да запосле особе које не крију своју оријентацију, чиме се угрожавају њихова права на рад (погледати подстицај из програма за други разред Грађанског васпитања о истраживању ИПСОС-а).

Хомофобија подразумева (ирационалан) страх и аверзију према хомосексуалцима, а може обухватати и предрасуде, мржњу, као и понашања која произлазе из тих осећања и ставова, као што су дискриминација, узнемиравање или, у екстремним случајевима, насиље. О размерама хомофобичног понашања не постоје подаци који би били тачни јер жртве често избегавају да га пријављују из страха од накнадне виктимизације, а и због чињенице да је мало таквих случајева судски процесуирано. У неким земљама усвојени су закони који забрањују хомофобију. Прилог о хомофобији снимљен у Новом Саду може се погледати на сајту https://www.youtube.com/watch?v=wX_Fbbb-kwo

У борби за пуно остваривање људских права особа другачије сексуалне оријентације и елиминисање сваког вида њихове дискриминације једнако треба да учествују и држава и цивилни сектор. Очигледно је да само доношење закона не може да реши тај проблем. Потребна је клима толеранције, као и за све различитости, што се развија на различите начине (образовањем, путем медија, грађанским иницијативама...). Тај развојни пут није ни брз ни лак, али свакако води ка унапређивању опште друштвене климе толеранције. То се може илустровати примером Београдске параде поноса која је од 2001. до 2019. прошла кроз турбулентан процес који показује да је могуће развијати културу друштвене толеранције на различитост, мада има још пуно тога што треба урадити до пуне равноправности (погледати подстицај). На том путу, како је речено, као партнери треба да буду држава и грађани удружени око заједничког циља – развој демократског друштва и владавина права. У наставку је дат приказ једног удружења грађана које се бори за права људи другачије сексуалне оријентације.

Невладина организација **ЛАБРИС**

Организација за лезбејска људска права

www.sr.wikipedia.org

Лабрис је лезбејска, феминистичка, невладина, непрофитна организација основана са циљем промоције лезбејских људских права и лезбејске видљивости у друштву. Лабрис је организација која сматра право на различиту сексуалну оријентацију једним од основних људских права и ради на елиминацији свих врста насиља и дискриминације над лезбејкама и женама другачије сексуалне оријентације од хетеросексуалне.

Циљеви Лабриса су:

- оснаживање лезбејки и жена другачије сексуалне оријентације од хетеросексуалне да прихвате свој идентитет и живе слободно са тим идентитетом у данашњем друштву;
- промоција права на лезбејску егзистенцију и смањење хомофобије у јавности;
- сарадња и умрежавање са лезбејским и другим LGBTIQ невладиним организацијама (организацијама које се баве положајем и правима лезбејки, геј мушкараца, бисексуалних особа, транссексуалних особа, трансродних особа, интерсексуалних особа, квир особа; у даљем тексту LGBTIQ) у Србији, земљама бивше Југославије и међународним организацијама;
- рад на промени законодавства којим би се уважила права истополно оријентисаних особа.

www.labris.org.rs

Да би остварио своје циљеве, Лабрис:

- организује психолошке и креативне радионице, вечери дружења, едукативне програме о лезебејским и женским правима, видео-пројекције, изложбе, семинаре, конференције, панел-дискусије и медијске кампање;
- спроводи истраживања и анализе о положају лезбејске и LGBTIQ популације;
- информише о активностима и политикама рада Лабриса, као и читавог LGBTIQ покрета, пружа информације о другим LGBTIQ организацијама, променама у законској регулативи – путем телефона, имејла, веб-сајта;
- објављује Лабрис новине, читанке, приручнике, зборнике текстова, годишњи извештај о положају LGBTIQ популације, лифлете, постере;
- лобира невладине организације за људска права, у Србији и иностранству, као и владине институције и представнике/представнице да прихвате и укључе у свој рад право на сексуалну оријентацију као основно људско право;
- сарађује са невладиним организацијама за људска права, LGBTIQ организацијама, организацијама за женска људска права, медијима.

www.dv.com.sr

Поруке подршке

Свака љубав заслужује поштовање

Ја сам поносна на моју другарицу лезбејку

Међународни дан борбе против хомофобије је 17. мај. Њиме се обележава дан када је Светска здравствена организација 1991. године уклонила хомосексуализам из своје Међународне класификације болести.

▶ НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Иако је тачно да је држава одговорна за спровођење закона и поштовање права, и невладин, односно цивилни сектор, као специфична форма организовања грађана такође представља важну снагу у заштити равноправности и поштовања различитости. Сматра се да су „ветар у леђа" развоју невладиних организација дали догађаји почетком 90-их у Источној Европи, на пример, рад интелектуалаца попут Вацлава Хавела у Чехословачкој и Адама Михњика у Пољској, који први описују пад социјализма у својим земљама као „тријумф цивилног друштва и његове победе над тоталитарним режимима". Међутим, невладине организације почеле су да се као глобална, а не локална појава шире у многим земљама у којима није био социјализам и тоталитарни режим, али, како каже професор Хопкинс са Карнегијевог института за међународни мир, била је криза поверења у државе. Временом је цивилно друштво постало снага која симболизује одбрану демократије и сматра се да је оно много учинило у неким областима. Данас има различитих, па и противуречних мишљења о начину финансирања, функционисања и сврси невладиних организација. Међутим, за један број организација које су деценијама остале доследне својим вредностима и циљевима, које су у друштву оставиле велики траг, нема дилеме да су биле важан стуб демократије.

Њихов рад у нашој земљи уређен је *Законом о удружењима* („Сл. гласник РС", бр. 51/2009, 99/2011, 44/2018). У њему се удружења дефинишу као добровољна и невладина недобитна организација заснована на слободи удруживања више физичких или правних лица, основана ради остваривања и унапређења одређеног заједничког или општег циља и интереса који нису забрањени Уставом или законом. Невладин сектор је веома широк појам и обухвата све оно што не припада држави, приватном сектору и породици, а истовремено не прави профит. Основна подела удружења

грађана је на организације за узајамну помоћ (које формирају грађани за своје потребе и интересе) и организације од општег (јавног) интереса (које формирају грађани у намери да помогну другим групама грађана који нису нужно њихови чланови). У оквиру Грађанског васпитања невладине организације се посматрају као партнер државе, чак и кад је критикују, у достизању што вишег нивоа развијености демократског друштва. Данас постоје методологије којима се утврђује напредак једне државе у различитим аспектима демократије (нпр. индекс родне равноправности) и важно је да све снаге, и владине и невладине, томе доприносе.

За рад невладиних организација важно је да он буде транспарентан, пре свега у смислу начина на који се финансирају и како троше добијена средства с обзиром на то да су то непрофитна удружења. Зато постоје Регистар удружења и Регистар страних удружења, које води Агенција за привредне регистре као поверени посао из надлежности Министарства државне управе и локалне самоуправе http://mduls.gov.rs/registri/registar-udruzenja/?script=lat. У регистру има преко 33.000 удружења (податак из 2020. године) и међу њима има доста оних који се баве питањима људских права, равноправности, поштовања различитости, заштитом од дискриминације. Увидом у њихове сајтове могу се добити информације чиме се баве, колико дуго постоје, шта су до сад постигли и сл. Из тог материјала може се видети колико широко могу да делају такве организације. Њихове активности могу бити: указивање на проблеме, подизање јавне свести, информисање, едуковање, пружање помоћи, покретање иницијатива, јавно заступање, сарадња са другим организацијама (државним, невладиним, домаћим, страним), спровођење истраживања и извештавање, организовање стручних скупова, издавање публикација и других материјала.

У наставку текста налази се приказ једне невладине организације као илустрација како се може на озбиљан начин бавити озбиљним проблемима у друштву.

Невладина организација АСТРА

www.blic.rs

АСТРА је организација посвећена искорењивању свих облика експлоатације и трговине људима, посебно женама и децом, као и пружању подршке у потрази за несталом децом. У свом раду руководи се поштовањем људских права у складу са међународним стандардима.

АСТРА је основана 2000. године и прва је указала на проблем трговине људима у Србији. Као лидер на пољу сузбијања трговине људима у нашој земљи, од свог оснивања АСТРА се тим проблемом бави свеобухватно, тј. третира различите облике трговине људима и различите категорије жртава – жене, децу и мушкарце. Истовремено делује у области превенције, едукације, подизања јавне свести, пружања директне помоћи жртвама, реинтеграције, истраживања и извештавања, јавног заступања на стратешком и оперативном нивоу и подржава изградњу функционалног и ефикасног система за сузбијање трговине људима који у потпуности поштује људска права жртава.

Зашто баш проблем трговине људима? Србија је земља порекла, транзита и дестинације жртава трговине људима. На почетку рада ове организације читаво друштво – и грађани и државни органи – није било свесно постојања проблема и значаја његовог сузбијања. Због тога АСТРА посебну пажњу посвећује подизању свести јавности и превенцији, као и едукацији свих актера – државних и цивилних – који учествују у пружању помоћи жртвама у току процеса опоравка и реинтеграције, али и кривичном гоњењу учинилаца.

АСТРА је до сада водила или учествовала у девет великих кампања у борби против трговине људима: „Отвори очи“ (2002),„Постоји излаз“ (2004),„Спасимо децу од трговине људима“ (2005),„Трговина децом – наша стварност“ (2006),„Голе чињенице“ (2008),„СТОП трговини децом“ (2011),„Радна експлоатација. Трговина људима. Тежак и организован криминал“, „Стоп радној експлоатацији“ (2012, „Спречимо, заштитимо, надокнадимо“ (2014),„Миграције су ОК. О људима се ради“(2017). Осим тога, АСТРА је, као организатор и/или предавач, учествовала у основним и специјализованим обукама за припаднике полиције, судије и тужиоце, лекаре, наставнике, НВО активисте, адвокате специјализоване за људска права и представнике медија.

Посебна пажња се посвећује раду са младима, који у општем смислу представљају категорију под ризиком од трговине људима. За њих се организују вршњачке радионице, предавања, уличне акције, а активисти и активисткиње АСТРЕ настоје да буду присутни на свим догађајима који окупљају велики број припадника младе популације.

Програм АСТРА СОС телефон и директна помоћ жртвама је покренут у фебруару 2002. године. У почетку је замишљен као телефонска служба за превенцију трговине људима, али је његова намена проширена када је месец дана касније примљен први позив у директној вези са случајем трговине људима. До краја јула 2018. године примљено је укупно преко 35200 позива од 5440 клијенткиња/клијената. Од тога, укупно 503 особе су идентификоване као жртве трговине људима, а њих 171 су била деца. АСТРА СОС телефон је још увек једини СОС телефон у Србији специјализован за проблем трговине људима у области превенције, директне помоћи жртвама и подршке њиховим породицама и блиском окружењу. Током 2018. године АСТРА СОС телефон је лиценцирало Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

АСТРА СОС телефон за помоћ жртвама трговине људима и превенцију овог проблема је +381 11 785 0000 или 0800 101 201 (бесплатно за позиве из Србије) и доступан је за грађане сваког радног дана од 9 до 17 часова.

Један од едукативних клипова намењен младима о радној експлоатацији (1:51) је на адреси https://www.radnaeksploatacijajestvarna.com/

РЕЧНИК

Социјализација је процес формирања особе, када се биолошки незрела јединка под утицајем друштвене средине преображава у припадника друштвене заједнице. Социјализацијом појединац не стиче само особине типичне за своју културу, него стиче и своје личне карактеристике, навике, тежње, свој идентитет. Процес социјализације почиње у раном детињству у кругу породице. Овај процес се одрастањем усложњава, одвија се у друштвеним групама, у образовним институцијама, путем медија и обављањем одговарајућих друштвених улога, до краја живота.

Хетеростереотипи и **аутостереотипи** су врсте стереотипа. Хетеростереотипи се односе на перцепцију (доживљај) чланова неке спољне групе, а аутостереотипи се односе на перцепцију властите групе и најчешће су позитивни**.** Као и сви стереотипи, и они су ригидни (крути), поједностављени и заснивају се на малој количини информација, а с обзиром на то да су врста ставова, постоји склоност ка одређеној врсти понашања према припадницима неке групе, односно сопствене групе (погледати кључни појам социјална дистанца).

Стигматизација у свом најопштијем значењу односи се на жигосање, обележавање. Реч потиче из античког грчког језика и у то време се користила да означи људе који су говорили другачијим језиком. Грци су сматрали да су сви који не говоре њиховим језиком варвари, дивљаци, односно нецивилизовани људи, те су користили појам стигма како би их етикетирали (означили). Временом је појам стигма коришћен да означи знак на телу (жиг) који је наношен усијаним гвожђем и то обично на тела издајника или злочинаца. У савременом свету појам стигматизација почео је да се користи за било какво обележавање и изопштавање појединаца или група који се по нечему разликују од "нормалног" стандарда. У пренесеном значењу термин стигматизација користи се да означи љагу, срамоту, ругло, те се у том контексту овај термин користи да означи све оне који су на неки начин осрамотили одређеног појединца, породицу или друштвену групу. На нашим просторима често се стигматизирају болесни, и то нпр. особе са ХИВ вирусом или психијатријски болесници.

www.velikirecnik.com

Сегрегација је раздвајање људи на основу неког критеријума, што се, по правилу, коси са начелима људских права и слобода. Директно је повезана са дискриминацијом на основу неке разлике (полне, верске, националне...). Невољна сегрегација се догађа кад се правним или политичким захтевима, које је обично успоставила доминантна група, намећу знатна ограничења мање моћној групи. Постоји и тзв. добровољна сегрегација која се догађа кад људи одлуче да се друже само са себи сличнима. Најтежи облик сегрегације је био апартхејд у Јужноафричкој Републици који је спроводила бела мањина по основу расне дискриминације.

www.liberal.hr

Маргинализована група или искључена група је свака друштвена група која се налази на „периферији“ друштвене моћи и без значајног утицаја на битне друштвене токове и политичка дешавања. У различитим друштвима постоје различите групе које су социјално искључене (небитне, споредне), а то су најчешће националне мањине, Роми, бескућници, домаћице, преступници, избеглице и мигранти... Међутим, оне не само да су без утицаја, њима је умањена и доступност образовању, медицинској нези и запошљавању.

www.novosti.rs

Ејџизам је дискриминација на основу животног доба. Термин потиче из енглеског језика. Са изузетком појединих још увек постојећих племенских заједница у којима се култ старости изузетно поштује, ејџизам је глобална појава. На друштвеним мрежама млади су сурови према старијима којима дају ружне „етикете“ (ментол, дементан, пролупао...). Ево неких њихових коментара: „Свима преко 60 година треба одузети право гласа“, „Где иду ови пензионери аутобусом, треба да седе код куће“.

Где је граница старости је релативан појам и зависи од тога кога питамо. За младе људе то је већ 50 година, за већину је 60, а за старије људе старост почиње са 70 година. Међутим, данашњим младима неће бити лако у будућности јер и њих чека ејџизам, али изгледа још тежи. Магазин „Њујоркер“ објавио је чланак о забрињавајућем ејџизму у престоници ИТ индустрије – Силицијумској долини. Аутор текста је разоткрио прилично бруталне детаље о томе да запослени у ИТ индустрији иду у „старо гвожђе“ већ после навршене тридесете.

LGBT је скраћеница која се односи на лезбејке, геј, бисексуалне и трансродне особе. У употреби је од почетка последње деценије 20. века, као замена за термин геј заједница, за који су многи унутар заједнице сматрали да не обухвата и не представља све оне на које се односи. Понекад се термин користи за све оне који нису хетеросексуални, а не само за геј мушкарце, лезбејке, бисексуалне и трансродне особе, те се из тог разлога користе и скраћенице LGBTI и LGBTIQ, којима се додатно обухватају и интерсексуалне особе.

Стоунволска побуна, позната и као Стоунволска револуција, представља серију спонтаних, насилних демонстрација против полицијске рације које су започеле у раним јутарњим сатима 28. јуна 1969, у непосредној близини бара Стоунвол у њујоршкој четврти *Гринич вилиџ*. Овај догађај се често наводи у америчкој историји као први случај побуне припадника ЛГБТ заједнице против систематског прогона сексуалних мањина који је имао и подршку саме америчке владе. Овај догађај сматра се почетком организованог активизма и покрета за геј права у САД, као и у остатку света.

ПОДСТИЦАЈИ

Видео „I am NOT black, you are NOT white“

Клип је на енглеском језику, али речник одговара нивоу знања ученика.

https://www.youtube.com/watch?v=q0qD2K2RWkc

Питања о којима ученици могу да разговарају након гледања видео клипа:

- Да ли се слажете са ставовима који су изнети у видео клипу?
- Зашто смо склони етикетирању?
- Како се осећамо када нас неко етикетира, а да нас није стварно упознао?
- Да ли има нешто што вам смета у овом филму?
- Да ли је решење људских конфликата у отклањању етикета?
- Ко и шта све мора да се мења да бисмо омогућили толеранцију?
- Где стичемо прве негативне стереотипе о другима?

У чему је разлика? Једнакост – праведност – слобода – укљученост

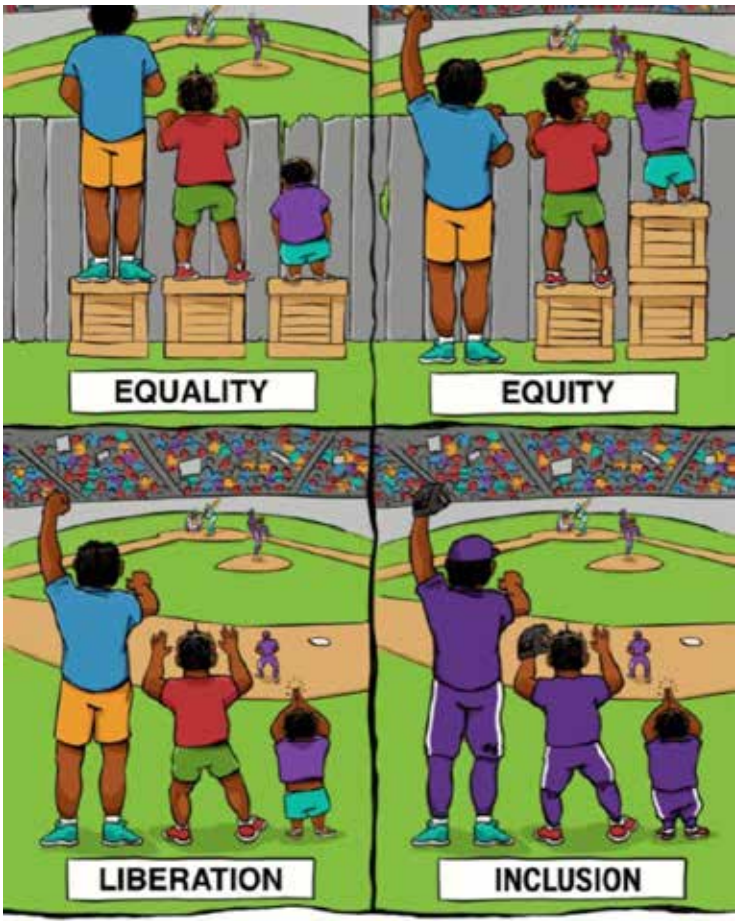

Песма МОГУ ДА НЕЋУ

Песму су направили ученици музичке школе „Станковић“ уз подршку Женског аутономног центра. ttps://www.youtube.com/watch?v=YkNrBHTHpr0

Текст песме:

Могу да хоћу да волим те
Могу да нећу не бојим се
Кад кажем нећу то значи не
Не играм игре не шалим се
Кад кажем нећу то значи не
НЕ НЕ НЕ
Не шалим се
Могу да хоћу да дајем све
А кад је доста да кажем не
Хоћу да нећу не бојим се
Кад играш грубо крај је за све
Кад кажем нећу то значи не
НЕ НЕ НЕ
Не шалим се
Хоћу да одем напуштам све
Могу да кажем не пристајем
Ја идем даље не бојим се
Могу да хоћу да волим те
Не шалим се

Различито виђење Европе

Европа како је виде Срби

Европа како је виде Руси

Питања за подстицај разговора са ученицима:

- Зашто су стереотипи важна тема у систему образовања?
- Колико смо подложни стереотипима?
- Према коме имамо највише стереотипа?
- Ко све намеће стереотипе?
- Које врсте друштвених стереотипа постоје?
- Чему стереотипи могу да воде?

Лева и десна породица

На слици су породице за које не можемо да утврдимо порекло, нити постоје веће разлике. Ипак, већина људи покушава да реши задатак. Похвалити оне који одбију то да раде. Направити везу са масовним убиствима људи само због порекла током Другог светског рата.

Оне имају нешто заједничко

Ученицима показати прву слику и питати их да открију шта је то заједничко за ове жене. Како је мала вероватноћа да ће успети да погоде, дати им одговор и питати зашто је то било толико тешко.

ОНЕ ИМАЈУ НЕШТО ЗАЈЕДНИЧКО

СВЕ СУ АСТРОНАУТКИЊЕ

Ко је ово изумео?

Ученици процењују да ли је мушкарац или жена аутор ових изума (дизањем руке у великој групи). Одговори се бележе на табли, а затим ученици добијају информацију да су све то изумеле жене. Детаље о изумима и њиховим ауторкама ученици могу добити на интернету.

1. Брисачи за ауто М Ж
2. Пелене М Ж
3. Игра Монопол М Ж
4. Машина за прање веша М Ж
5. Циркуларна електрична тестера М Ж
6. Соларне плоче на крову куће за прављење струје М Ж
7. Медицински шприц М Ж
8. Бежични пренос података за контролу торпеда М Ж
9. COBOL – први рачунарски софтвер М Ж
10. Видео-надзор М Ж

1. Брисачи за ауто Ж Мери Андерсон за Кадилак
2. Пелене Ж Марион Донован 1951.
3. Игра Монопол Ж Лизи Меги 1904.
4. Машина за прање веша Ж Жозефин Кохрејн 1886.
5. Циркуларна електрична тестера Ж Табита Бабин
6. Соларне плоче на крову куће за прављење струје Ж Марија Телкс 1947.
7. Медицински шприц Ж Летиција Гер 1899.
8. Бежични пренос података за контролу торпеда Ж Хеди Ламар 1942.
9. COBOL – први рачунарски софтвер Ж Грејс Мареј Хопер
10. Видео-надзор Ж Мери Ван Британ 1969.

Да црнац постане Кинез

Кинеска компанија која производи детерџенте била је принуђена да 2016. године повуче своју рекламу због расистичке поруке у којој се младић црне боје коже убацује у машину да би се избелео и претворио у Кинеза.

https://www.youtube.com/watch?v=Few8kJ0zfnY

Препорука: ученици могу да пронађу примере актуелних реклама у којима препознају елементе стереотипа, предрасуда, дискриминације или манипулације.

Београдска парада поноса

Парада поноса је манифестација лезбејки, гејева, бисексуалних и трансродних (ЛГБТ) особа. На тај начин се сваке године у свету обележава Међународни дан поноса ЛГБТ особа. Организовање Параде поноса у Београду има за циљ скретање пажње јавности на проблеме насиља и дискриминације са којима се суочавају ЛГБТ грађани и грађанке Србије. На примеру Параде поноса може да се види како се култивише култура толеранције различитости у једном друштву.

До 2010. године ниједан покушај организовања Параде поноса у Београду није успешно окончан. Прва Парада организована је 2001. године, под слоганом *Има места за све*, након демократских промена у Србији, али је завршена пребијањем учесница и учесника од стране навијача и десничарских група. https://www.youtube.com/watch?v=jdoPQwB9erg

Парада поноса је поново планирана 2004. године, али су је организатори отказали након мартовских немира и насиља над Србима на Косову и Метохији и паљења џамија у Нишу и Београду. Након више година паузе, наредна Парада била је заказана 2009. године, али и отказана, након што је, дан пре одржавања поворке, тадашњи премијер Србије Мирко Цветковић уручио организаторима решење о измештању поворке на локацију различиту од планиране и тиме ефективно онемогућио одржавање првобитно планираног догађаја. Парада поноса је поново заказана 2010. године за 10. октобар, када је први пут успешно одржана. Након четири године успешно је одржан трећи „прајд“ у Београду 28. септембра 2014. године, када је све прошло без већих инцидената. Београдом се прошетало између 1.000 и 1.500 људи. Већ следеће године, 20. септембра 2015, четврта Парада поноса је прошла још боље у односу на претходну годину – тада је члан Организационог одбора Бобан Стојановић оценио да је ово прва права парада. Те године је одржана и прва транспарада у Београду, након које Београд добија други „прајд“ догађај под називом „Понос Србије“, који се од 2016. године традиционално одржава у јуну, у знаку обележавања Стоунволске побуне (видети речник).

Прилог са Параде одржане 2019. показује да је могућ напредак у развоју културе толеранције на различитост, али да и даље има пуно тога што треба урадити до пуне равноправности. http://rs.n1info.com/Vesti/a525985/Parada-Ponosa-2019.htmle

Уметничка, социјална или манипулативна фотографија

Рекламне кампање фирме Бенетон изазивале су бурне реакције јавности. За њихове производе карактеристичне су јарке боје које се смело комбинују у складу са слоганом *Уједињене боје Бенетон*. Главни фотограф овог бренда био је дуго година Оливијеро Тоскани, који је стварао провокативне фотографије које пропагирају различитости у друштву. Његове познате фотографије су оне на којој црнкиња доји белу бебу, на којој се љубе католички свештеник и опатица или фотографија са три иста срца извађена из човека на којима пише црно, бело, жуто. На његовим фотографијама налазе се и особе са Дауновим синдромом или анорексијом, као и особе на самртној постељи које болују од СИДЕ. Неки то сматрају ангажованом фотографијом, а други маркетиншким манипулисањем.

www.42magazin.rs

www.madeinitaly4me.rs

Одећа погинулог војника у рату у Босни.

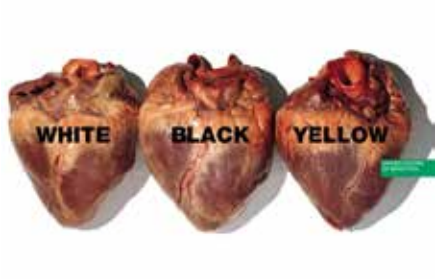

www.vogue.co.uk

www.nkm.dk

Питања за ученике:

- Какав је ваш став када посматрате рекламе фирме Бенетон?
- Да ли рекламне кампање могу да буду посматране као пример ангажоване уметности?
- Да ли је прихватљиво користити људску патњу у сврху рекламирања производа?
- Да ли може да се говори о етички одговорном рекламирању?
- Шта може да буде спорно у оваквом начину рекламирања?
- Какве су поруке реклама поменутог аутора?
- Да ли је и на који начин (ако мислите да јесте) пословање фирме Бенетон допринело укидању стереотипа против којих се боре?

Вил и Грејс

www.tvseriesfinale.com

Различити ситкоми (хумористичке серије) широм света су на забаван начин помогли укидању стереотипа. Једна од најгледанијих серија која се бавила односом према хомосексуалним особама била је Вил и Грејс. Ученици могу да наведу и друге примере.

Питања за ученике:

- Какав је ваш став када се говори о правима особа другачије сексуалне оријентације?
- Да ли гледате серије, филмове који се баве овом темом и ако не, зашто?
- Колико су поједини медији (филм, серије, рекламе) допринели разбијању стереотипа о хомосексуалним особама?
- Да ли је Парада поноса показатељ толерантног односа друштва/државних институција према хомосексуалним особама?
- Како разрешити ситуације ако се не слажемо са неким?
- Колико је наше друштво одмакло у поштовању права хомосексуалних особа?
- Наведите ситуације у којима сте осетили да се ослобађате својих предрасуда према хомосексуалним особама.

Архитектонске баријере

Дана 31. маја 2018. године, у Коларчевој задужбини, уз присуство великог броја гостију из земље и иностранства, међу којима је био и велики број особа са инвалидитетом, свечано је отворен Седми европски конгрес за особе са инвалидитетом под називом „Живети у сусрету". Особе са инвалидитетом и поред предузетих мера на уклањању архитектонских баријера нису биле у могућности да самостално уђу у дворану у којој је одржана ова манифестација и да користе тоалете у овом објекту. Увидевши тај проблем, организатори су, да би обезбедили учешће свих особа са инвалидитетом на отварању Конгреса, особе са инвалидитетом преносили од улаза у објекат до дворане у којој је одржана ова манифестација. Повереник за равноправност је исте године упутио Коларчевој задужбини препоруку мера за остваривање равноправности, али јавност није обавештена да ли је Коларчева задужбина предузела потребне активности.

Питања за дискусију:

- Да ли је ово вест која би требало да се нађе у медијима?
- Зашто је важно да медији извештавају о таквим стварима?
- Ко је одговоран уколико се препорука не изврши?
- Ко мора да реагује у том случају?
- Да ли и грађани могу да поднесу пријаву уколико се увере у неизвршење препоруке?
- Да ли медији праћењем ситуације на терену и подсећањем на одређене изјаве надлежне институције могу да вршењем притиска допринесу убрзаној реализацији?
- Потражите примере таквог извештавања у медијима.

Ту око нас

Аутентичне слике из главног града Србије.

Питања за ученике:

- Који мотиви покрећу особе да јавно остављају такве поруке?
- Да ли пролазници региструју такве поруке?
- Да ли препознају њихову опасност?
- Да ли и како регују?
- Пронађите на интернету *Закон о забрани манифестација неонацистичких или фашистичких организација и удружења и забрани употребе неонацистичких или фашистичких симбола и обележја*, који је донет у Србији 2009. и анализирајте његов садржај.

Кампања „Толеранција“

Савезно министарство националних и етничких заједница СРЈ је 2001. године покренуло кампању *Толеранција*, чији је духовити слоган *Да комшији крава буде жива и здрава* наишао на изузетно позитивну реакцију јавности, након деценије ратова и етничких тензија.

www.zanetic.net
Плакат кампање „Толеранција“, 2001.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Зашто је Циганин погрдан израз када се о Циганима говори у литератури, када имамо циганску музику и када они сами себе тако зову?

Положај Рома, којих према резултатима пописа становништва из 2011. године у Републици Србији има 147.604, и даље је веома тежак. Имајући у виду да Роми немају матичну државу, њихов положај је у досадашњој историји, нарочито током 20. века, био изузетно рањив (страдања у различитим диктаторским режимима, посебно током Другог светског рата). О њима постоје снажни стереотипи да су крадљивци, чергари, необразовани, прљави... Они себе на свом језику називају Ромима, док их припадници неких других народа називају и Циганима (словенски језици, немачки, дански, шведски, холандски, румунски, мађарски, турски, албански итд.). Имајући у виду да су током историје били мета прогона и да је назив Циганин имао пежоративно значење, на Првом светском конгресу Рома 1971. године одлучено је да се назив Циганин замени називом Ром, који су прихватиле и Уједињене нације, што значи да је то званични назив ове етничке заједнице. Чињеница да Роми сами себе некад називају Цигани није аргумент да их и други тако зову. Реч ром значи човек, а реч циган носи значење прљав и недодирљив.

Какво је стање родне равноправности у Србији, ко прикупља и прати податке?

И поред једнакости пред законом, жене и мушкарци у Србији нису остварили равноправност у приватном и јавном животу у готово ни у једној области. Статистичке податке о становништву, различитим областима друштвеног, економског и политичког живота прикупља Републички завод за статистику, а они су често (али не увек) разврстани по полу. Периодично, Републички завод за статистику издаје публикацију *Жене и мушкарци у Србији*[6], у којој су издвојени подаци о стању, често приказани и у временској перспективи. И надлежна министарства прикупљају релевантне податке о грађанима и грађанкама, али они често нису разврстани по полу на начин на који може да се упореди положај жена и мушкараца у различитим сферама живота. Међутим, Србија је прва држава изван Европске уније која је приступила изради Индекса родне равноправности[7], који представља инструмент којим се прати родна неједнакост на скали од 1 (потпуна неравноправност) до 100 (потпуна равноправност) у шест домена.

Ко је подложан стереотипима?

Подложни смо сви, јер су стереотипи утемељени у појединим реалним особинама или најзаступљенијим карактеристикама, обележјима, и налазе се свуда око нас. Истраживања показују да ћемо у свакој друштвеној групи пронаћи само 2%–3% особа које у потпуности одговарају особинама и понашању који су основ неког стереотипа, а све остало је неоправдана генерализација. Деца већ са 3 или 4 године запажају и коментаришу различитост у сусрету са другачијом децом, али однос према њима граде на основу порука које им одрасли пошаљу. Када дете коментарише боју коже друга или другарице која је другачија довољно је објаснити му да постоје различите боје коже у односу на места на којима се људи рађају, па тако имамо људе жуте боје коже, различитих нијанси браон боје и црвене и да их не називамо по боји коже, нити говоримо ми и они. Уколико се детету кроз причу базирану на

6 https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-07/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf

7 http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/12/Indeks_rodne_ravnopravnosti_u_Republici_Srbiji_2018.pdf

чињеницама објасни различитост, па се уз њу вежу и позитивне слике (прикажу детету познате особе из цртаног филма, сликовнице и сл.), дете ће градити позитивну слику различитости и биће мање простора за настанак стеротипа. Уколико се детету каже: „Они су опасни, немој да се дружиш са њима", дете ће избегавати контакт и градити предрасуде. Понекад одрасле особе не изговоре ништа, али се у присуству особа које су другачије понашају дискриминаторно (нпр. родитељ који на семафору стоји поред Ромкиње и чврсто стиска дете уз себе и ставља ташну испод мишке). Кроз такав вид социјалног учења дете учи да се плаши Рома, а уз реченицу „Цигани краду децу" страх се трансгенерацијски преноси кроз језик и на тај начин гради однос према ромској заједници.

Које су врсте друштвених стереотипа?

Постоји велики број друштвених стереотипа, али су најчешћи историјски (Срби народ најстарији, ...); културолошки (Немци су педантни, ...); религијски (муслимани су примитивни, ...); расни (црнци су ниже интелигенције, ...); родни (женама је место у кући, ...); према хендикепиранима (инклузивна настава омета нормалан рад одељења, ...); према сексуалној оријентацији (хомосексуалност је болест, ...).

Који су све облици (врсте) родно заснованог насиља?

Родно засновано насиље се појављује у врло различитим облицима. У наставку је дат попис оних најчешћих, са кратким описом.

Психичко насиље

Психичко насиље представља намерно понашање које озбиљно (значајно) нарушава психички интегритет неког лица кроз принуду, односно претње. Посебан вид психичког насиља представља такозвано „духовно насиље", које укључује наметање или уништавање културних или религијских уверења/веровања путем исмевања, кажњавања, омаловажавања или присиле да се не практикује властити систем вредности и/или да се усвоји систем вредности који припада насилнику. Специфичан облик психичког насиља, али и самостална форма насиља и најчешћа последица изложености насиљу представља економско насиље, које обухвата, али не искључује и друге облике: неједнаку доступност заједничких средстава, ускраћивање/контролисање приступа новцу, спречавање запошљавања или образовања и стручног напредовања, ускраћивање права на власништво, присиљавање особе да се одрекне власиштва или да се тражи власништво којег се одрекла/намеравала да се одрекне, продаја ствари без сагласности власника/власнице – продаја под принудом, итд.

Проїањање

Прогањање представља намерно понашање понављањем претњи упућених другом лицу, које има намеру и за последицу да се изазове страх и да се лице плаши за своју безбедност. Претеће понашење се може састојати од поновљеног праћења другог лица, ступања у нежељену комуникацију, обавештавање другог лица да је предмет посматрања, обухвата физичко праћење жртве, појављивање на њеном радном или месту становања, месту где се образује или проводи слободно време, или праћење у виртуелном свету (собе за четовање, сајтови социјалних мрежа и друго).

Физичко насиље

Физичко насиље представља намерно учињена дела физичког насиља над другим лицем, независно од контекста у којем до њега долази, а подразумева, мада не искључује и друге облике: гурање,

одгуривање, повлачење за косу, ударање, ударање ногама, угризе, дављење, убоде, премлаћивање, физичко мучење и убиство.

Сексуално насиље, укључујући силовање

Сексуално насиље представља понашање које укључује пенетрацију сексуалне природе на телу другог лица без њеног/његовог пристанка, као и друге сексуалне радње с лицем без њеног/његовог пристанка. Кажњиве су све сексуалне радње без пристанка и када нема физичког отпора жртве[8], а захтева се процена доказа у контексту како би се у сваком појединачном случају утврдило да ли је жртва слободно пристала на сексуалне радње. Сексуално насиље представљају и све сексуалне радње без пристанка независно од односа између учиниоца и жртве, учињене над актуелним и бившим супружницима или партнерима (вероватне да се десе у току и након раскида везе), због чега не би смело да буде изузетка у инкриминисању и кривичном гоњењу.

Појавни облици сексуалног насиља укључују: сексуално задиркивање, непожељне коментаре, нежељене сексуалне предлоге, присилу на учешће или гледање порнографије, нежељено додиривање, присилан секс, силовање, инцест, болни и понижавајући сексуални чин. Инцест укључује сваки сексуални чин који је учинио било који члан породице, као и особе које повремено деле дом жртве или имају поверење жртве.

Принудни брак

Принудни брак представља намерно присиљавање одрасле особе или детета да ступи у брак, укључујући и намерно намамљивање (одвођење) одрасле особе или детета на територију државе која није њена држава боравишта с циљем принуде да ступи у брак. Принуда укључује физичку или психичку силу уз употребу принуде или присиле да се склопи брак на који бар једна страна није добровољно пристала.

Принудни абортус и принудна стерилизација

Намеран прекид трудноће без претходног информисаног пристанка жртве, жене или девојчице, односно обављена операција (и свака друга процедура) са циљем да се онемогући природна репродукција жене или девојчице, без њеног претходног и информисаног пристанка, представља принудни абортус и принудну стерилизацију (дело је изузето од начела родне неутралности).

Сексуално узнемиравање

Сексуално узнемиравање обухвата различите типове понашања међу којима су три основне форме: вербално, невербално и физичко понашање сексуалне природе које жртва не жели. Вербално понашање односи се на речи или звуке које учинилац искаже или изрази, као што су шале, питања, примедбе, коментари, изражене усменим или писаним путем. Невербално понашање обухвата све изразе као што су изрази лица, покрети руку или тела, гестови и симболи сексуалног значења. Физичко понашање односи се на свако сексуално понашање учиниоца које укључује контакт с телом жртве.

8 У складу са одлукама Европског суда за људска права (видети случај М.Ц. в. Булгариа, од 4.12.2013).

РЕСУРСИ

Редовни годишњи извештај Повереника за заштиту равноправности за 2019. годину http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/

Грујић, С. (ур.), *Приручник за превенцију родно заснованог насиља*. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, УНИЦЕФ, Београд, 2015. http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Prirucnik-za-prevenciju-RZN.pdf

Јарић В. и Радовић Н. *Речник родне равноправности*, Управа за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике Републике Србије, Београд, 2011.

http://www.zenskestudije.org.rs/knjige/recnik_rodne_ravnopravnosti_2011.pdf

Стефановић, Ј., *Свилена кожа и пилеће срце. Родни стереотипи у романима из лектире за основну школу*. Завод за равноправност полова, Нови Сад, 2017. https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/12/Svilena-koza-i-pilece-srce-web.pdf

Ћериман, Ј. и сар., *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*, Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука Унинверзитета у Београду и УНИЦЕФ Београд, 2015.

http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Istrazivanje_rodno_zasnovanog_nasilja_u_skolama_u_Srbiji.pdf

Жене и мушкарци у Србији, Републички завод за статистику, Београд, 2017. https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-07/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf

Индекс родне равноправности, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе РС, 2018.

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2018/12/Indeks_rodne_ravnopravnosti_u_Republici_Srbiji_2018.pdf

Prepoznaj nasilje u partnerskim odnosima – vodič za mlade, pdf http://www.womenngo.org.rs/images/publikacije-dp/2011/

Приручник за саветнике за запошљавање особа са инвалидитетом http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/04/Smernice_za_savetodavni_rad_sa_osobama_sa_invaliditetom_u_procesu_zaposljavanja.pdf

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

МЕДИЈИ ЗА ГРАЂАНЕ, ГРАЂАНИ ЗА МЕДИЈЕ

(II разред)

www.bljesak.info

Утапамо се у информацијама, а гладни смо знања
Роџер Рутфорд, менаџер

ИСХОДИ

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- *доводи у везу слободу медија и развој демократије;*
- *препознаје примере говора мржње у медијима;*
- *критички разматра питање цензуре и сензационализма у медијима, границе између права на информисање и права на заштиту приватности;*
- *наведе принципе новинарске етике;*
- *критички се односи према комерцијалним програмима у медијима;*
- *препозна примере манипулације информацијама у медијима;*
- *предвиђа у ком правцу ће се медији у будућности развијати.*

О ТЕМИ

Не треба превише објашњавати зашто су медији добили место у програму Грађанског васпитања, довољно је рећи да се они посматрају као јавна платформа заштите људских права. Наслов теме указује на везу која постоји између медија и грађана и зато се у приручнику на више места провлачи одговорност грађана за квалитет медија и значај медијске писмености. Иако као тема формално постоји у другом разреду, она природно прожима и друге теме програма. На пример, то је питање утицаја медија на безбедност младих, или да ли је глобализација могућа без медија.

Медији су широка тема, али су овде, у складу са програмом, дати они њени аспекти који су повезани са питањима Грађанског васпитања. Демократија је незамислива уколико људи немају право на информације и могућност да слободно одлучују на основу њих. Често се каже да је информација кисеоник демократије. Иако је уобичајено да се појава медија везује за 20. век, заправо је неки вид „медија“ увек постојао у људском друштву, јер је увек постојала и потреба да се размењују информације. То се дешавало вербалном и невербалном комуникацијом, али „медији“ су биле и слике на зидовима пећина. У сваком случају, некад, као и сада људи који су били боље информисани имали су предност у односу на оне који то нису. И док је у прошлости проблем био како доћи до информација, у 21. веку проблем је како се одбранити од њих, како их селектовати, како направити разлику између оних које су тачне и оних које то нису. У том процесу преплављивања информацијама, које се све брже преносе и које су свима доступне, десио се још један феномен – изгубљено је поверење у медије као поуздан извор информација.

Тема треба да дâ допринос развоју међупредметне компетенције за комуникацију која је од значаја за целокупан будући професионални и приватни живот ученика. Рад на њој треба да обезбеди да ученици не стекну само знање о медијима, већ и знање за медије и да се као одговорни грађани, медијски писмени, успешно „крећу“ у огромном медијском простору избегавајући његов негативан утицај и замке манипулације.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

▶ МЕДИЈИ – ВРСТЕ И ФУНКЦИЈЕ

Медиј је средство јавног обавештавања које речима, сликом, односно звуком преноси уреднички обликоване информације, идеје и мишљења и друге садржаје намењене јавној дистрибуцији и неодређеном броју корисника. Једноставнијим речима речено, медији су сви канали комуникације који имају ту карактеристику да своју креирану поруку могу да у кратком временском периоду пренесу до великог броја људи.

www.dijalog.net

Независно о ком медију се ради, они увек имају неку функцију. Када се анализирају функције медија, задаци које они имају, њихова улога у друштву, савремени аутори нуде различите листе, али свакако су три основне функције медија: информативна, образовна и забавна. Медији треба да *информишу* јавност (и то тачно и објективно, о питањима која су од значаја), да је *образују* (да понуде едукативне садржаје који су утемељени у науци) и да је *забаве*.

▶ УТИЦАЈ МЕДИЈА

Савремени медији су моћни у обликовању појединца, али и јавног мнења, друштва. Они су моћни зато што имају утицај на све сегменте наше личности.

Сазнајни утицај – медији утичу на наше знање тако што у нашу свест усађују идеје и информације. То се дешава стално и вероватно представља најзаступљенији начин медијског утицаја. Сваким коришћењем неког медија добијамо нове информације. Но, кад размишљамо о медијском утицају, ретко мислимо на овај ефекат.

Утицај на ставове – како ставови имају сазнајну компоненту, медији свакако утичу на њихово формирање. Интензивним медијским утицајем ставови се брзо формирају и доживљају као израз личног мишљења које је слободно формирано. То је посебно изражено код млађих особа, у периоду формирања личности, али заправо траје током целог живота. Једном формирани ставови показују тенденцију да трају и тешко се мењају. Ако се мењају, опет су томе, у великој мери, допринели медији својим утицајем.

Емоционални утицај – медији имају способност да код нас изазивају емоције. Могу да изазову снажна осећања попут страха, беса и туге, а могу и да пробуде осећање радости. Медији имају дугорочне емоционалне утицаје. Један од њих је десензитизација – односно стварање неосетљивости на неку појаву или облик понашања (описано у оквиру теме *Безбедност и млади* – десензитизација на насиље).

Физиолошки утицај – овај утицај на органске функције које се обављају аутоматски медији остварују индиректно преко утицаја на наше емоције. Сви они садржаји који изазивају страх, бес, односно дижу ниво узбуђења подижу и крвни притисак и убрзавају рад срца. Филм страве и ужаса може изазвати убрзано дисање и знојење дланова. Од неке патриотске песме можемо да се најежимо, па чак и расплачемо. Комични садржаји који нас терају да се смејемо такође убрзавају рад срца.

Утицај на понашање – медији могу да нас покрену на акцију. На пример, пошто смо видели оглас за неки производ можемо изаћи из куће да га купимо или преко интернета наручимо. Ако у вестима чујемо неку узнемиравајућу вест, можемо позвати пријатеља да са њим о томе поразговарамо. Исто тако, можемо да се на друштвеним мрежама повежемо са другим људима и узмемо учешћа у некој друштвеној акцији (хуманитарној, забавној, политичкој, културној...).

Пет описаних врста медијског утицаја односе се на појединце. Али, медији имају утицај и на макроједиице као што су институције. Неке институције, попут политике, суштински су се измениле захваљујући непосредном утицају медија, нарочито телевизије. Друге институције – као што су породица, друштво, религија – мењају се под утицајем бројних различитих друштвених притисака, а медији доприносе њиховом јачању.

Медији могу да утичу и у позитивном и у негативном смеру. Ти смерови су одређени вредносним критеријумима. Ко одлучује шта је позитивно, а шта негативно? Одговор се може дати са два становишта: појединца и друштва. Са становишта појединца позитиван утицај медија је када користећи медије остварујемо сопствене интересе (неформално се образујемо сакупљајући нове информације и остварујемо виши ниво знања). Насупрот томе, негативан утицај је када медији користе нас као средство за остваривање својих циљева (на пример, рекламе нас наводе да трошимо навац на неке производе, често и без стварне потребе).

На значај медијског утицаја може се гледати и са ширег друштвеног становишта. Ако медији приказују насиље без цензуре и заштите деце, они могу утицати на пораст насиља у друштву као облика прихватљивог понашања (рецимо према женама). Но, медији могу да чине расположивим и мноштво информација које доприносе бољој информисаности јавности која тако може бирати боље вође и подржавати најбоља решења за друштвене проблеме. У том случају друштво јача, па се такав медијски утицај сматра позитивним.

Утицај медија ипак је највише повезан са тим како примамо тај утицај и, како се то сад каже, колико смо медијски писмени. О томе је писао још Платон, 2.400 година пре интернета или израза „лажне вести“, у својим дијалозима Горгија, Протагора и Држава. Он је говорио о заблудама, обманама и реторичким манипулацијама које чине да поверујемо у лажи, а не у истину и чињенице.

▶ СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА

Слобода изражавања има дугу историју. Древни атински демократски принцип слободног говора појавио се крајем 6. или почетком 5. века пре нове ере. Вредности Римске републике укључивале су слободу говора и слободу вероисповести. Концепти слободе говора се могу наћи у документима о људским правима у Енглеској крајем 17. века, у Повељи о правима, где је законски уведено уставно право „слободе говора у Парламенту“ која је и даље на снази. Декларација о правима човека и грађанина, усвојена током Француске револуције 1789, посебно је утврдила слободу говора као неотуђиво право.

Када је у 17. веку Британски парламент покушао да забрани публикације са садржајима који су из различитих разлога сматране нежељеним, Џон Милтон је изнео низ аргумената у корист слободе

изражавања. Међу најважније спада став да до истине можемо доћи само ако размотримо сва постојећа становишта и да нема индивидуе која је сама довољно мудра да пронађе истину за све остале. Познате су његове речи *Дајте ми слободу да знам, изјављујем и слободно расправљам на основу савести, а пре свега слобода*.

Француски филозоф Волтер је рекао: „Ја се не слажем нити с једном речи коју сте изговорили, али ћу до смрти бранити ваше право да их изговорите." Иако изречена у 18. веку, ова мисао прецизно одражава оно што ће два века касније *Универзална декларација* о *људским правима* прецизирати као право на слободу говора.

У члану 19. Универзалне декларације о људским правима се наводи да „свако треба да има право на мишљење без нечијег мешања" и „свако треба да има право на слободу изражавања", то право подразумева слободу тражења, примања и давања информација и идеја свих врста, усмено, писано или штампано, у облику уметности, или кроз било који други медиј по избору појединца, без икаквих граница.

Верзија члана 19. у *Међународном пакту о грађанским и политичким правима* са накнадним допунама наводи да остваривање овог права носи „посебне дужности и одговорности" и може „бити подложно одређеним ограничењима" када је то потребно за поштовање права и угледа других, или ради заштите националне безбедности, или заштите јавног реда, или заштите јавног здравља и морала.

Због тога се слобода говора и изражавања не могу признати као неограничени, а заједничка ограничења слободе говора односе се на јавне оптужбе, клевету, непристојност, порнографију, побуну, подстицање, псовке, тајне податке, кршење ауторских права, пословне тајне, права на приватност.

Са еволуцијом дигиталног доба, појављују се нови начини комуницирања великих могућности, па тако питање слободе говора постаје још актуелније, као и питање одговорности изговорене речи.

www.knnit.com

Професионални и етички стандарди дефинисани у Кодексу новинара Србије пропагирају залагање за слободу мишљења, говора и изражавања, као и независност медија.

Међутим, уз право на слободу говора иде и прича о судбинама појединаца који су кроз историју страдали због те слободе. Да ни данас ситуација није добра, показује податак да је током 2019. широм света 49 новинара убијено на задатку или због њихове професије, а 389 новинара је у затвору (погледати подстицај у програму за други разред Грађанског васпитања Новинар, опасна професија).

▶ СЛОБОДА МЕДИЈА И ДЕМОКРАТИЈА

Слободни медији су неопходан предуслов функционалне демократије, јер грађани морају имати могућност да прочитају, изразе, чују, прихвате и одбију различита схватања. У противном би имали псеудодемократију у којој имају право гласа, али не могу слободно образовати своје мишљење. Због тога су слободни медији важни и због тога би последице њиховог нестајања за демократију биле кобне.

Слободни медији су претпоставка за „разговор између власти и народа", односно дијалог између грађана и политичких представника. Медији су основ критике и контроле власти, али увек и важна тачка ослонца сваке власти. Они, с једне стране, олакшавају грађанима долазак до информација, избор између различитих алтернатива, учествовање у артикулисању и промовисању идеја и интереса, односно креирању јавних политика и надзирање власти. Али, са друге стране, они могу бити у служби власти са циљем да се манипулише, дезинформише јавност и више сакрије него открије, да се намећу и мењају теме, односно спинује (видети речник). Политичари и партије као главни актери политичког живота према медијима се често односе крајње утилитарно, као према средствима ширења политичког утицаја, освајања, увећања или одржавања на власти.

Дакле, медији могу бити партнери у обликовању јавног добра, средство демократизације, али истовремено и пропаганде и манипулације. Када су у служби грађана, медији могу откривати махинације политичара, могу помоћи да се открије и супротстави самовољи и корупцији, али они могу бити и ослонац и полуга власти.

Многи модерни теоретичари јавног информисања и масовног комуницирања склони су да оспоре идеју о могућности потпуне слободе тока јавне информације кроз тезу да на њу утичу бројни чиниоци који је, у већој или мањој мери, ограничавају. То су, пре свега, формални и прикривени центри моћи, неоспоран утицај власника медија, прекомерна самоконтрола аутора (аутоцензура), недовољно образовање новинара, политичка таблоизација друштва и недовољна сензибилност јавног мнења на виталне информације.

Светски дан слободе медија је 3. мај.

▶ ЦЕНЗУРА

Цензура у медијима представља институционални механизам забране јавно употребљене писане или изговорене речи или слике због опасности по власт, друштвени и морални поредак.

www.sr.wikipedia.org

У контексту слободе говора цензура је увек изазивала полемику за и против. Њени браниоци као своје аргументе најчешће наводе да она има своје оправдање јер:

- штити права и слободе других људи;
- спречава угрожавање јавног интереса;
- чува безбедност државе, јавни ред и мир;
- блокира непристојне и порнографске садржаје;
- спречава ширење мржње и дискриминације.

Критичари цензуре тврде да је она механизам који центри моћи користе као начин да до широких маса дођу само оне информације које њима одговарају, што се коси са свим моралним и етичким стандардима. Цензурисањем се ствара неинформисано или полуинформисано друштво које није способно да активно учествује у друштвеном животу заједнице.

Посебан вид цензуре је аутоцензура. Њу намеће особа самој себи или медијска кућа самој себи најчешће преко уредника, а огледа се у ограничавању слободе изражавања и објављивања. У тој ситуацији држава не регује, а може се десити и да јој то одговара. Разлози за аутоцензуру су бројни, али је то најчешће страх од последица или интерес. На пример, аутоцензура је кад уредник новина систематски не објављује текстове о некој теми јер верује да то не би било по вољи оглашивача који доноси доста новца и могао би да их напусти.

Историјско наслеђе показало је да сама цензура не може решити проблеме неког друштва. Постоји много тога што уместо ње може да штити права људи, јавни ред и мир, безбедност грађана, остављајући довољно простора за слободу говора и слободне медије. То су, између осталог, неговање демократске културе, слободе и одговорности говора и одгајање одговорних грађана који су добро информисани и спремни да реагују кад су њихова или нечија туђа права угрожена.

▶ КОДЕКС НОВИНАРА И КОДЕКС ДЕЦА И МЕДИЈИ

Кодекс новинара Србије је етички стандард професионалног поступања новинара. Он налаже да новинари следе професионалне и етичке принципе садржане у њему и да се супротставе притисцима да те принципе прекрше. Кодекс препоручује солидарност са колегама када су угрожени стандарди професионалног поступања новинара.

Професионални и етички стандарди дефинисани у овом кодексу теже подизању угледа новинарске професије, пропагирају залагање за слободу мишљења, говора и изражавања, као и независност медија.

Кодекс каже да су медији дужни да интерес јавности за потпуним, благовременим и истинитим информисањем ставе изнад свих других интереса. У контексту овог кодекса, интерес јавности подразумева објављивање свих важних информација које су читаоцу/слушаоцу/гледаоцу од помоћи при формирању властитог суда/мишљења о појавама и догађајима.

Кодекс деца и медији: правила понашања медија у односу на децу

Организација Пријатељи деце Србије издала је 1993. године „Кодекс деца и медији“ полазећи од Конвенције о правима детета Уједињених нација. Кодекс представља правила понашања медија у односу на децу, који треба не само да штите права детета него и да допринесу образовању одраслих и деце о правима детета.

Медији су се потписивањем Кодекса обавезали да ће се критички односити према непоштовању права детета без обзира на то са које стране оно долазило. Кодекс је, између осталог, дао и јасне препоруке о начинима како да деца буду заштићена од непримерених и узнемиравајућих садржаја (као што су сцене насиља, девијантно понашање, експлоатација), а да ће у случају учешћа деце у програмима, сем сагласности родитеља бити поштовано право детета да се изјасни о томе да ли жели да учествује.

Од изузетне важности је прописана обавеза да медији штите идентитет и приватност деце у случајевима који могу да доведу до стигматизације детета и дугорочних негативних последица по дете, и да својим деловањем никако не доводе у опасност живот и здравље деце.

Део тог документа је и кодекс о заштити деце од политичких злоупотреба који су прихватиле готово све политичке странке, обавезујући се да неће деловати међу малолетницима и да их неће укључивати у своје активности. Медији су се обавезали да неће уступати време и простор за прилоге супротне слову и духу ових кодекса.

▶ ГОВОР МРЖЊЕ

Говор мржње не може се бранити правом на слободу говора. Препознаје се по томе што има за циљ омаловажавање појединца или групе на основу неких њихових карактеристика. Порука изражена у говору мржње усмерена је увек на лично својство или специфичности својства угрожене групе, као што су пол, националност, вероисповест, језик, боја коже, сексуална оријентација, политичка опредељеност, порекло и друго.

Израз говор мржње се односи на формалну и неформалну комуникацију, а израз језик мржње првенствено се везује за испољавање духа нетолеранције посредством медија.

Иако се каже говор или језик мржње, под тим се подразумева говор, гест, понашање или писање које подстиче омаловажавање, застрашивање, дискриминацију, предрасуде, па и насиље.

Негативне последице те појаве могу бити:

1. стварање презира према одређеном лицу или групи;
2. стварање негативног стереотипа према одређеном лицу или групи;
3. подстицање дискриминације и непријатељства;
4. осуду околине према одређеном лицу или групи;
5. изазивање осећања несигурности и страха код одређеног лица/или припадника одређене групе;

6. наношење физичких и психичких болова одређеном лицу односно припаднику одређене групе;
7. упућивање претњи одређеном лицу односно групи;
8. подстицање и изазивање насиља према одређеном лицу или групи;
9. стварање осећаја код великог дела грађана да је такво понашање према одређеном лицу/групи друштвено пожељно и оправдано;
10. изазивање осећаја код широког круга грађана да ће такво понашање бити толерисано и да неће бити предмет одговорности.

Устав Србије гарантује слободу говора, али и одређује да се може ограничити законом, ради заштите права и угледа других. За изазивање националне, расне и религијске нетрпељивости и ширење говора мржње предвиђена је казна од 6 месеци до 10 година затвора.

Током распада Југославије и етничких сукоба 90-их година дошло је до ескалације језика мржње у медијима који су били увучени у дневнополитичке догађаје, па може се рећи и злоупотребљени. То је свакако имало негативан утицај на ток и трајање сукоба на овим просторима, међутим медији нису успели да се дистанцирају од таквог начина говора и писања јер се створила клима да би то била издаја националних интереса. Велика изложеност језику мржње временом је код аудиторијума довела до десензитивизације, односно смањења осетљивости на такве поруке.

Обавеза државе је да санкционише језик мржње у медијима јер су они моћан фактор формирања друштвеног мнења које може бити у правцу поштовања различитости и права свих или у правцу стварања атмосфере нетрпељивости, поларизације, вербалног насиља.

Нажалост, медији у нашој земљи још увек имају проблем са језиком мржње. Истраживање Центра за професионализацију медија и медијску писменост (ЦЕПРОМ) спроведено 2019. показало је да осам дневних листова и 20 најчитанијих портала у земљи само у току једног дана објаве у просеку 644 текста који садрже неке од елемената агресивне комуникације, говора мржње и сензационализма, што значи да сваки медиј просечно објави 23 таква текста само у току једног дана. На такву ситуацију могу и треба да реагују:

- Министарство културе и информисања јер је чланом 75. *Закона о јавном информисању и медијима* прописано да се идејама, мишљењем, то јест информацијама које се објављују у медијима не сме подстицати дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, полу, због њихове сексуалне опредељености или другог личног својства, без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дело;
- Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ);
- Заштитник грађана;
- Повереник за равноправност;
- Савет за штампу;
- удружења новинара;
- суд.

▶ МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

Медији су важан део сваког друштвеног система и све поруке у медијима имају своју сврху и циљну публику. Због тога је важно овладати њиховим језиком, описменити се за разумевање и вредновање медијских садржаја, као и за њихову производњу. За разлику од прошлости када је главни проблем био како доћи до информације, данас је потребна медијска писменост, у једнакој мери као и елементарна писменост, да се човек одбрани од мноштва информација које га „бомбардују" са свих страна. Бити медијски писмен значи бити способан за критички однос према медијском окружењу, али и знати препознати медије као драгоценог савезника.

Медијска писменост је скуп гледишта која у коришћењу медија активно примењујемо да бисмо протумачили значење поруке коју примамо. Медијски писмени људи могу у одређеној поруци да виде различите нивое значења, односно да је боље разумеју – што за последицу има бољу контролу и оцењивање медија.

Медијска писменост је процес (а не стање) који има упориште у три сегмента:

1. лични положај,
2. расположиво знање,
3. вештине.

Лични положај чине циљеви и жеље. Уколико су наши циљеви, у погледу коришћања медија јаснији, а жеље јаче – утолико ће и наша контрола над медијским садржајима бити већа. Дакле, суштинско питање је, пре него што укључимо ТВ, шта ми заправо желимо да слушамо / гледамо и због чега! Они који знају одговор на то питање имаће контролу над медијима, а они други ће бити контролисани од стране медија.

Расположиво знање чине групе организованих информација у нечијој свести. Иако се често користе као синоними, појмови информације и знање се значајно разликују. Информације су појединачне и пролазног карактера, док знање има своје устројство, организовано је и има трајнију вредност. Знање нам обезбеђује контекст који користимо при настојањима да схватимо медијске поруке. Што је наше знање веће, то ћемо бити сигурнији у разумевање великог броја порука.

Вештине у медијској писмености су:

- Анализа је разлагање поруке у смисаоне целине.
- Евалуација је доношење вредносног суда о неком медијском садржају или његовом елементу.
- Груписање је одређивање који елементи су на неки начин међусобно слични, тј. у чему се једна група елемената разликује од осталих група.
- Индукција је установљавање обрасца у оквиру мале групе елемената и потом његово уопштавање на све елементе шире групе.
- Дедукција је коришћење општих начела за тумачење појединачних елемената.
- Синтеза је повезивање елемената у нове структуре.
- Апстракција је давање кратког, јасног и прецизног описа који изражава суштину неке медијске поруке.

За оне који су „од колевке па до гроба“ изложени медијима, важно је да науче како да схватају, тумаче и критикују њихова значења и поруке, посебно кад су скривени, манипулативни. У ту сврху могу помоћи следећа питања: ко је извор информације, да ли му се може веровати и зашто, ко стоји иза те информације, где је објављена, а где није, да ли се може проверити њена веродостојност, да ли је тачна, да ли је логична, да ли је комплетна, ако није, шта јој недостаје, чему служи итд. То је неопходно за тако потребно разликовање праве информације од лажне, искривљене, делимичне, полуистините, сензационалистичке.

Ако смо медијски писмени и брижљиво пратимо начин на који користимо медије да бисмо били сигурни да се у томе руководимо својим потребама и ако пажљиво бирамо поруке које на најбољи начин задовољавају те потребе, тада ћемо заиста *користити* медије као средство. У том смислу, медији и њихови садржаји ће знатно доприносити квалитету нашег живота. Али ако то не чинимо, медији ће тада *нас користити* као средство за остваривање својих циљева – мењаће наше укусе и потребе у складу са порукама за које они желе да буду предмет наше пажње.

Ученици у другом разреду гимназије довољно су већ одрасли да могу разумети колико је важно да у сусрету са различитим медијским садржајима разликују тачне од лажних информација, као и да знају чиме да се руководе у тој процени. У ту сврху може се користити електронски *Водич за борбу против лажних вести* (https://fakenews.rs/vodic-za-borbu-protiv-laznih-vesti/), који пружа много корисних савета у области верификације садржаја са друштвених мрежа и ризичних сајтова. Нека од поглавља су: Како утврдити оригиналну верзију фотографије? Како препознати фотомонтажу, а како снимак извучен из контекста? Које су одлике клонираних сајтова? Каква је структура језичких манипулација? Како аутори наводе, Водич је намењен свима који желе да се у јавном интересу упусте у борбу против лажних вести и манипулативних садржаја.

www.fakenews.rs

▶ ПРИСТУП ИНФОРМАЦИЈАМА ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА

Информацију од јавног значаја препознајемо по томе што се ради о информацији:

а) којом располаже орган јавне власти;

б) за коју јавност има оправдани интерес да је зна.

За такве информације није битно да ли су настале у раду органа јавне власти или у вези с његовим радом, када су настале, као ни какав је носач, то јест, да ли је информација садржана у папирном документу, филму, фотографији, аудио-траци, да ли је у електронском облику или у неком другом медију.

Право на слободан приступ информацијама од јавног значаја у суштини је право на приступ службеним документима и има га свако, под једнаким условима. Није важно да ли је тражилац информације домаћи или страни држављанин, као ни то да ли има пребивалиште или боравиште на територији Републике Србије или другде. Није дозвољено дискриминисати тражиоце информација по личним карактеристикама као што су национална или етничка припадност, узраст (информације могу тражити и малолетници), вероисповест, пол, инвалидитет и сл. Орган власти не сме да захтева од тражиоца навођење разлога за подношење захтева.

Приступ таквим информацијама је регулисан *Законом о слободном приступу информацијама*. Најкраће речено, он говори о томе да *свако ко затражи има право да сазна сваку информацију у поседу власти, осим у случајевима у којима је Закон одредио другачије. Ако власт тражиоцу неосновано ускрати информацију, тражилац може да се обрати Поверенику за информације од јавног значаја и да на други начин, предвиђен Законом, оствари своје право.* Дакле, приступ информацијама од јавног значаја је право грађана.

www.poverenik.rs

Савет Европе је у фебруару 2002. године донео Препоруку државама чланицама о приступу јавним документима и тиме их позвао да својим прописима заштите интерес појединца да делотворно контролише рад државних органа. Наш закон се у највећој мери подудара са правним стандардима из Препоруке Савета Европе, а на грађанима Србије је колико ће га ефикасно користити.

Закон је донет из више разлога, али два су најважнија. Прво, савремена демократска друштва почивају на идеји да јавност има оправдани интерес да зна о државним пословима. Грађанин може делотворно да контролише рад државних органа само ако су му информације којима располажу државни органи доступне. Слободан приступ информацијама којима располажу државни органи омогућава да грађани буду боље информисани, а државни службеници одговорнији, што умањује ризик од злоупотребе моћи и обезбеђује поштовање људских права и слобода. Као друго, новинари и јавна гласила у демократском друштву, као „уши и очи“ јавности, имају посебну улогу контролора рада државних органа. Правила о доступности јавних информација обезбеђују им услове за ефикасно прикупљање података о раду државних органа.

У односу на период када је *Закон о слободном приступу информацијама* усвојен (2004) у нашој земљи се много тога набоље променило. То значи да се данас многе информације државних органа од јавног значаја већ налазе на њиховим сајтовима и доступне су грађанима (нпр. општински буџет, стручна

спрема запослених...). Такође, сваки орган јавне власти мора на свом сајту да наведе ко је овлашћено лице за поступање по захтевима за информације од јавног значаја. Често се на сајту може наћи шта су грађани најчешће тражили.
Поступак за остваривање овог права се покреће подношењем захтева за слободан приступ информацијама од јавног значаја органу власти.

Захтев се може поднети у писменом или у усменом облику. Орган власти може прописати образац за подношење захтева, али мора размотрити и захтев који није сачињен на том обрасцу. Када се информација тражи усмено, захтев се саопштава у записник који води овлашћено лице органа јавне власти за приступ информацијама.

Тражилац у захтеву наводи:

- назив органа власти,
- своје име, презиме и адресу, односно седиште ако је тражилац правно лице,
- опис информација које се траже и
- друге податке који олакшавају проналажење информација.

Информације се могу тражити од било ког органа јавне власти у смислу овог закона који би по сазнању тражиоца, с обзиром на делокруг, требало да има те информације. Органи јавне власти су:

- сви државни органи (нпр. Народна скупштина, Влада, министарства, судови, тужилаштва и др.),
- органи територијалне аутономије и органи локалне самоуправе (нпр. Покрајинско веће АП Војводина, покрајински секретаријати, градоначелници, председници општина, општински органи управе и др.),
- организације којима је поверено вршење јавних овлашћења (нпр. агенције за послове приватизације, телекомуникација, животне средине и др., факултети и друге установе, јавна предузећа),
- правна лица које оснива или финансира у целини односно у претежном делу неки од претходно наведених органа (нпр. установе у области културе, здравствене установе, државни фондови итд.). (https://www.poverenik.rs/sr-yu/pristup-informacijama/sta-mozete-traziti-kako-i-od-koga.html)

▶ МЕДИЈСКА КУЛТУРА

Медијска култура је, може се рећи, индустријска култура, која је заснована на моделу масовне производње и намењена је масовном аудиторијуму. Због тога она представља облик комерцијалне културе у којој се стварају робни артикли (медијски садржаји) намењени широком аудиторијуму. У савременој медијској култури, водећи информативни и забавни медији представљају неформалне центре моћи који обликују јавно мнење. Ти медији нас у великој мери уче како треба да се понашамо и шта треба да мислимо – па чак и шта да осећамо или верујемо.

Треба знати да медији веома пажљиво и систематски истражују наше потребе и интересовања и потом стварају садржаје којима желе да нашу пажњу привуку и наше понашање усмере. Тако масовни медији стварају будуће потрошаче како би их могли изнајмити оглашивачима. Медији привлаче одређене типове публике и потом их програмирају да постану њихови стални корисници како би онда компанијама које се оглашавају и рекламирају понудили циљну групу потрошача за њихове производе или услуге (погледати текст о приватности).

▶ ПРИВАТНОСТ И МЕДИЈИ

Исто као и право на слободу говора, мишљења, изражавања, окупљања, и право на приватност је једно од основних, неотуђивих, природних људских права. То значи да се та права не прописују/ускраћују законом, већ она припадају људима сама по себи. У Општој декларацији о људским правима, усвојеној 1948, наводи се: *Нико на сме бити изврнут самовољном мешању у његов приватан живот, породицу, дом или преписку, нити нападима на његову част и углед. Свако има право на заштиту закона против овакво мешања или напада.*

У свакодневном животу, једноставније речено, то би било право појединца да одређује шта ће од информација из његовог приватног живота бити доступно, коме и када, као и у којој мери. У складу са *Законом о заштити података о личности,* подаци о личности су на пример: име и презиме, јединствени матични број грађана (ЈБМГ), порески број, број здравственог осигурања, број телефона, број личне карте, број пасоша, слика, видео-запис особе, тонски запис особе, отисци прстију, ДНК, подаци о локацији и кретању, итд. Дакле, све информације којима се може утврдити идентитет једног лица сматрају се подацима о личности. Осим закона (први пут усвојен у Србији 2008) постављен је и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Међутим, и поред тог закона (који се односи само на обраду података о личности и питања типа ко сме да тражи матични број и сл.) и постојања Повереника, заправо питање приватности, њеног обима и граница, остаје узнемиравајуће, посебно у ери нових технологија и енормне размене информација и узнапредовале моћи медија. Дешава се да су медији, непоштујући ни законе ни кодекс струке, ради својих интереса (тираж, рејтинг гледаности), склони да износе податке којима се угрожава нечије право на приватност. Неретко са тим се удружују и дискриминативни елементи. Детаљи полицијских истрага, идентитет жртава или осумњичених објављују се на насловним странама новина без имало обзира према достојанству и праву на приватност. Тежину кршења новинарске етике посебно осећају најрањивије групе у друштву, особе које су дискриминисане и скрајнуте на друштвене маргине због своје родне, етничке или сексуалне припадности.

Дан заштите података о личности обележава се у свету 28. јануара, а први пут у Србији обележен је 2011. године.

▶ МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ

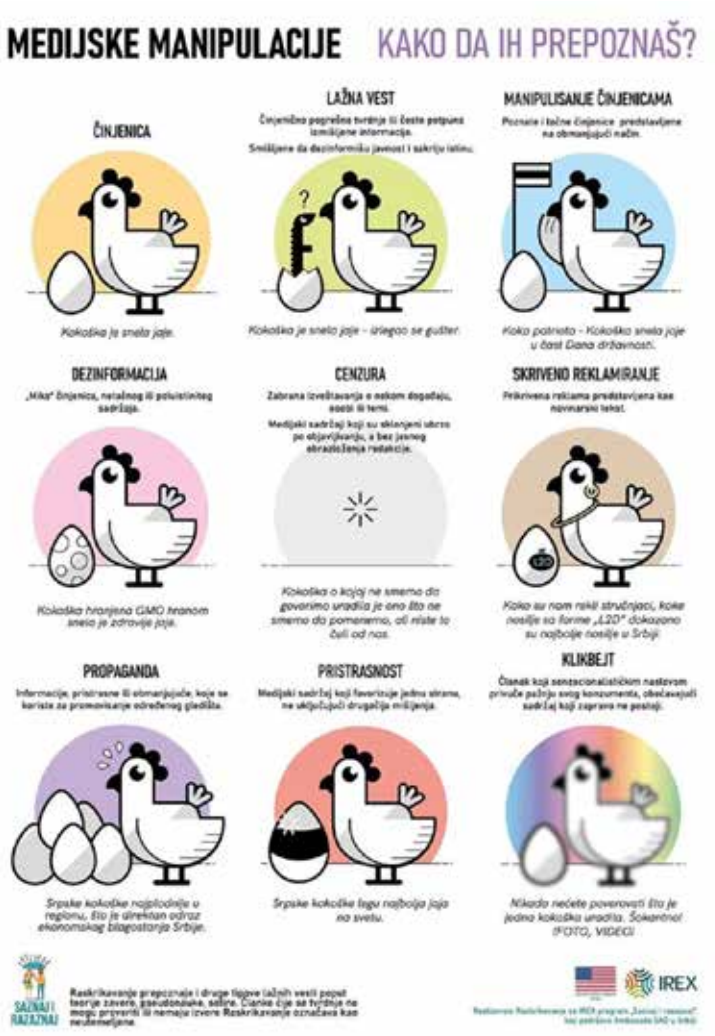

www.irex.org

▶ УЛОГА МЕДИЈА У ИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА

Последњих деценија медији су главни фактор политичких кампања (погледати подстицај). Имају велику моћ у обликовању јавног мнења. По правилу, мада не мора увек да буде тако, веће присуство у медијима води ка бољем резултату политичких избора. Кампање се своде на умешност кандидата и његовог тима да се што боље представе у медијима. Може се рећи да су у време кампање за кандидата најважнији његов саветник за медије и маркетиншки тим (може да броји велики број стручњака).

Из разлога тако великог значаја за кампање и резултате избора развиле су се многе технике и вештине како управљати медијима у те сврхе. О свему се унапред промишља. Сваки детаљ је важан, од тога шта ће кандидат обући до тога шта ће и како говорити, како ће гестикулирати, коме ће се обратити. Припрема за медије подразумева анализу којој циљној групи се обраћају (млади, стари, интелектуалци, радници, жене, мушкарци...). На основу гледаности и реакција аудиторијума се одлучује који је следећи корак.

Наравно, истовремено се прати активност свих противкандидата и њихови наступи у медијима. То је толико обиман посао да нема опуштања, тако да после неколико дана од избора почиње припрема за следеће изборе. Прво што се анализира јесу наступи у медијима, било да су довели до победе или не. Ко прати изборне кампање може видети да су неки кандидати након изгубљених избора следећи пут потпуно променили своје наступе у медијима. Наравно, подразумева се да су услови за кампању фер и слободни и да сви кандидати имају једнаку доступност медијима.

Стручњаци за ову област указују да од кад су медији постали главни фактор избора све више се у кампањама посвећује пажња самом кандидату, његовој појави у медијма, а у другом плану остају странка и њено чланство, што је у прошлости било другачије. Процењује се да су посебно значајни ТВ дуели између најјачих кандидата. Тих сат времена на телевизији могу да пресуде о томе како ће људи гласати (ученици могу погледати снимке неких дуела домаћих и страних политичара и беспоштедне борбе аргументима).

Истовремено са активношћу кандидата армија новинара прати сва дешавања. У складу са кодексом новинара и идејом о слободним медијима требало би да њихово информисање буде објективно, а заступљеност свих кандидата једнака. Али то најчешће није тако. Присутне су све врсте манипулације, а у први план долази ко је први објавио неку вест, а не да ли је она тачна.

Често се говори и о количини новца који се слива у неку медијску кућу како би извештавање било у жељеном правцу. Из тог разлога кампање коштају све више и више, а секунде маркетинга у периоду кампање вртоглаво поскупљују.

Медији својом програмском шемом и врстом емисија из дана у дан дижу тензију гледалишта како би све кулминирало у ноћи после избора. Новинари раде по 20 сати, сви су на терену, у емисијама се појављују приучени аналитичари који у вишесатним емисијама говоре гледаоцима о свему и свачему (нпр. где воле да летују кандидати и сл.), чија се излагања стално прекидају најновијим вестима (најчешће врло мало значајним). Затим, одмах по добијеним резултатима, креће анализа кампање и резултата, те медији не попуштају са притиском на гледаоце. Иако је овакав приступ медија политичким догађајима превасходно део америчке културе, тренд се шири и све више кампања по свету поприма тај стил. О томе су снимљени многи филмови и серије. Ученици би требало да погледају серију *Најјачи глас* (у оргиналу The Loudest Voice), која има седам епизода и описује истиниту причу о моћном и бескрупулозном уреднику FOX NEWS Роџеру Ејлсу и заправо говори о спрези медија и политике. Серија показује и сексуално узнемиравање с обзиром на то да је Ејлс сексуално искоришћавао своје сараднице годинама. Најава серије на РТС 1 може се видети на

https://www.rts.rs/page/rts/sr/rtspredstavlja/Filmski+program/story/2588/strane-serije/3852003/premijerno--hit-serija-najjaci-glas-stize-23-februara-na-rts.html.

Има много полемике око тога да ли су медији допринели или оштетили демократске процесе у друштву. Постоје они који сматрају да манипулисање бирачима путем медија, на дуже стазе, води њиховој политичкој апатији и смањењу излазности на изборе. Међутим, има и оних који сматрају да су се политичке кампање морале прилагодити новим медијима који нуде велику доступност и брзину информацијама. Због тога су данашњи гласачи много боље информисани за кога и за шта гласају него нпр. пре 30 година. Самим тим могу боље да прате да ли се остварују обећања из кампање. У том смилу медији су допринели развоју одговорног грађанства. Ипак, најозбиљнији истраживачи у овој области сматрају да такве кампање занемарују озбиљна питања друштвеног живота, препуне су фраза, стеротипа

и принципа „како ћемо – лако ћемо“, да личе на рекламе и да ће морати да се врате изворним основама где ће озбиљни људи озбиљно разговарати о озбиљним питањима без елемената шоу бизниса, наравно опет уз подршку медија. Предуслов за то су грађани који су медијски писмени, који препознају када се њима манипулише и на то не пристају. У складу са тим, свеже делује реченица коју је скоро пре 100 година изговорио Френклин Рузвелт, који је четири пута биран за председника САД. Он је рекао: *Немојмо никада заборавити да смо влада ми, а не нека страна моћ над нама. Крајњи владари наше демократије нису председници, парламентарци или владини службеници, већ бирачи ове земље*.

У Србији, Централна изборна комисија се бави изборним правилима и обележава Светски дан избора 6. фебруара. Осим тих правила, обезбеђивање демократских избора подразумева посматрачке мисије и мониторинг медија. Како је оцена медијског извештавања о предизборним кампањама основни део методологије посматрања избора од стране посматрачке мисије, сви аспекти мониторинга медија могу се наћи у *Приручнику за мониторинг медија за изборне посматрачке мисије,* који је припремио ОЕБС, односно његов Уред за демократске институције и људска права. На крају Приручника налази се збирка стандарда и принципа о слободи изражавања током избора.

https://www.osce.org/bs/odihr/elections/384795?download=true

ЗАСТУПЉЕНОСТ ОСЕТЉИВИХ ДРУШТВЕНИХ ГРУПА У МЕДИЈИМА

У оквиру теме *Сви различити, а сви равноправни* дато је појашњење шта су осетљиве друштвене групе и које проблеме имају. Њих карактеришу различити видови осујећености као што су:

- финансијска (живот у сиромаштву);
- статусна (немогућност да се прате минимални стандарди својствени одговарајућој
- заједници);
- социјална (искљученост из уобичајених токова заједнице, образовање, здравствена заштита);
- развојна (мања могућност за испољавање и развој личних потенцијала);
- експресивна (мања могућност исказивања сопственог мишљења и ставова, одсуство утицаја на питања која их се тичу).

Да би се њихов положај у друштву поправио, свакако да је најодговорнија држава, међутим велику помоћ може да пружи цивилни сектор, али и медији. Посебна одговорност за промоцију једнаких могућности лежи на медијима. Њима су на располагању различити начини којима се неке вредности у друштву могу потенцирати. За почетак, јавност се може информисати, па и едуковати о њиховим проблемима и могућим начинима решавања. С обзиром на то да су већ на маргинама друштва, веће учешће тема о људима из осетљивих друштвених група у медијима свакако може допринети повећању опште осетљивости друштва за њих.

Међутим, иако осетљиву друштвену групу чини значајан проценат становништва, медији им генерално гледано не посвећују довољно пажње. Комерцијални медији се тиме или минимално баве или нимало, а јавни сервис то чини, али углавном када се обележавају неки пригодни дани или када постоји проблем у некој инцидентној ситуацији, какви су убиства и смрт од глади, злостављање, принудна

исељења, колективне инфекције или протести удружења. Често то прати неадекватно извештавање, површно, са погрешно употребљеним изразима и сл., што је последица недовољног познавања теме и не улажења у суштину проблема. Тада може доћи чак и до ненамерне, отворене или прикривене, повреде права те осетљиве групе људи, па и дискриминације.

Пример где је дошло до добре спреге медија и осетљивих група је емисија *Са Тамаром у акцији* која већ девет година постоји и има хуманитрни карактер. Али истовремено има и озбиљан едукативни потенцијал да широком аудиторијуму покаже у каквим животним околностима се могу наћи људи и колико мало нашег њима може бити велико. Свака епизода је пажљиво припремљена, особама којима се помаже се приступа са пуно поштовања, па и дивљења (како и не би кад видите да самохрани слепи отац одгаја сина са инвалидском пензијом), и много се пажње посвећује детаљима који тим особама нешто значе (цела кућа је реновирана, све је другачије, али је један цртеж враћен баш на место где је био). Циљ емисије није да се изазове сажаљење, већ да се унапреди квалитет живота онима којима је то најпотребније. Подразумева се да су ту присутни тзв. пријатељи серије, али то не смета, не делује сувише комерцијално. Ученици би свакако требало да погледају неку емисију јер је свака добро припремљена. Најава девете сезоне на РТС 1 може се погледати на https://www.rts.rs/page/rts/sr/rtspredstavlja/story/267/najnovije/3866488/s-tamarom-u-akciji---nova-tv-sezona-od-6-marta.html

▶ БУДУЋНОСТ МЕДИЈА

У филму о Џејмсу Бонду *Сутра никада не умире* даје се визија медија у будућности где један могул планира да изазове рат између Кине и Уједињеног Краљевства да би његово медијско царство ексклузивно доносило све вести. Међутим, процене су да ће, и поред тога што још увек постоје медијски могули (видети речник), развој медија ићи неким другим правцем.

То је правац веће демократизације, односно веће равноправности за учешће у медијима њихових корисника. Демократизација медија се огледа у више ствари. Пре свега, нуди се једнака доступност информацијама, едукацијама, забави. То више није привилегија елите образованих, одраслих, белих, који живе у великим срединама. Затим, то су медији који прихватају да смо сви различити (са узрастом, образовањем, животним искуством, интересовањем, вером...), те се нуди изобиље форми и садржаја. Медијски потрошач осећа се комфоран да конзумира шта хоће и кад хоће. Уместо пасиве нуди се активност. На блоговима и друштвеним мрежама може се исказати сопствено мишљење, полемисати, тражити помоћ. Најзад, домаћица може да прикаже како она прави зељаницу по рецепту своје мајке и имаће неколико хиљада прегледа. Тиме она постаје медијска личност. Све у складу са реченицом Ендија Ворхола *Свако ће имати својих 15 минута славе.*

www.restartmagazin.rs

За оне који су вешти и предузимљиви медији у будућности нуде простор да се заради. Посебно велики допринос демократичности медији пружају особама које су креативне. Чак и дете од 10 година може да сними двоминутни филм, да га стави на интернет где ће врло брзо добити повратну информацију како људи реагују на његов продукт. Уколико је талентовано, неће га омести то што живи у малом месту на Мадагаскару и што је сиромашно, а то је равноправност. Такође, људи неће морати да буду на истом месту да би нпр. заједно нешто радили медијски атрактивно. На пример, за време епидемије короне хорови и оркестри су иако физички удаљени, певали и свирали преко скајпа (оркестар Српског народног позоришта, 70.000 прегледа https://www.youtube.com/watch?v=9E6iHZ5bb6U

На основу наведеног, може се претпоставити да ће број професионалаца запослених у медијима стално падати. Медије ће истовремено стварати и конзумирати исти људи, и то сви људи света без обзира на то ко су и где живе („ријалити“ то већ успешно раде). Најпотребнији ће бити они који су технички писмени јер апарати потребни за медије ће се стално модернизовати у смислу да садрже више, буду што мањи и једноставнији за употребу (да може и беба да их користи). Демократичности доприноси и то што су технички захтеви за такве медије све једноставнији, а трошкови мали, углавном су доступни чак и сиромашнима.

Ипак, поред ових, рекло би се, добрих визија медија у будућности, треба бити свестан и неких мање добрих. То је, пре свега, заштита приватности која може бити угрожена масовним учествовањем у медијском простору и претераном разменом личних података. Већ сада су многи осетили последице претераног експонирања себе или своје деце у медијима. Друга ствар је што треба бити свестан да то што је много тога јефтино или бесплатно не значи да ту нема неког протока новца. Медији морају да зарађују да би опстали. Људи не би требало да буду у заблуди да ли се може зарађивати на нечему што је бесплатно. Ту долазимо до везе са проблемом претеране изложености личних података. За медије, људи који користе бесплатне медије нису корисници, већ су производ који они продају рекламним компанијама. И што више знају о својим корисницима, могу лакше и за више новца да их продају јер су рекламне компаније спремне да добро плате за базе потенцијалних купаца, фино сортираних по старости, полу, религији, приходима, интересовањима, навикама… Изгледа да ипак треба размислити о томе колико оставити себе у медијима и да ли то вреди 15 минута славе.

▶ УЛОГА ЈАВНОГ СЕРВИСА У 21. ВЕКУ

Карол Јакубовић, председавајући Информативног центра Унеска за медије, поставио је питање да ли ће јавни сервис доживети помрачење или га очекује „светла будућност“. Луис Розето види дигиталну револуцију у области медија као метеор који уништава диносаурусе. Пред тим су све друштвене институције, од локалних до наднационалних, застареле. Ед ван Лун приказао је пут медијских садржаја од аутора, продукције, емитера, преко разноврсних канала, платформи и начина дистрибуције, до корисника.

Укључујући се у овај глобални процес, треба се чувати „технофилије“. Најважнији је квалитет садржаја који ће се емитовати. Нове технологије неће елиминисати потребу за јавним сервисом. Улога јавног сервиса је да обезбеди довољно садржаја домаће продукције, квалитетних садржаја из културе,

науке, образовања, да негује националне вредности и традицију и да обезбеди актуелне, разноврсне садржаје о свету доступне свима.

Развијају се и скале за мерење и процену квалитета ТВ програма које се разликују за различите врсте програма и формата јер се не вреднују исти елементи, већ специфичности одређених садржаја које се морају стандардизовати. Међутим, поређења су могућа како међу емисијама исте врсте, тако и међу различитим програмским врстама.

Изгледа да се комерцијални, приватни емитери боље прилагођавају променама потрошачких клишеа него што то чине јавни медијски сервиси, посебно ако се посматра укус млађег дела популације. Главна јавна политика и политика Европске уније је да право конкуренције не сме да спречи трансформацију старог јавног сервиса у нови медијски јавни сервис. Јер то је данашњи изазов - како сачувати оно што је једна од основа социополитичких и медијских институција развијених у демократији Западне Европе у 20. веку. У новом технолошки развијеном свету обавеза је јавних медијских сервиса да буду заступљени на свим платформама, да фундаментално реформишу организациону структуру, да негују партнерство са другим друштвеним чиниоцима и партнерство са грађанским друштвом, као и нови начин друштвене комуникације. То значи да јавни сервиси треба да сарађују са друштвеним институцијама, посебно са институцијама културе, невладиним сектором и актерима у истраживању и развоју. Универзалност, различитост, независност и посебност као основне карактеристике јавног сервиса подразумевају се, као и независан став према политичким чиниоцима.

Текст преузет са http://www.rts.rs/page/rts/sr/Digitalizacija/story/2002/srbija/935376/uloga-javnog-servisa-u-21-veku.html

Дакле, из наведеног процењује се да јавни медијски сервиси морају и у будућности да буду стуб професионалног новинарства, али њима морају да управљају врхунски професионалци доказаних људских квалитета, који ће бити изабрани уз јасне процедуре и критеријуме, кроз транспарентан и широко инклузиван процес. Сви аспекти рада јавних медијских сервиса, с обзиром на начин финансирања, морају бити у потпуности транспарентни и доступни грађанима, уз могућност покретања адекватне јавне расправе. Они морају да буду место истинитог, непристрасног и благовременог информисања на којем ће се неговати јавни дијалог, критичко мишљење и које ће верно одсликавати разноликост политичких и друштвених актера.

Код нас Радио телевизија Србије, као јавни сервис, трпи критике на свој рад и ученици могу да их истраже, као и да спроведу анкету о ставовима грађана каква очекивања имају од РТС-а.

РЕЧНИК

Медији су технички системи који који омогућавају пренос, дистрибуцију или пријем порука.

Друштвени медији су места на интернету која омогућавају људима да стварају мреже познаника и пријатеља и да са њима размењују своје писане или аудио-визуелне записе.

Масовне комуникације су појам који се односи на индустријску производњу и широк начин дистрибуције порука помоћу технолошких помагала.

Медијски писмен је онај ко је способан да примени вештине критичког мишљења на производе масовних медија и да самим тим буде свеснији и одговорнији грађанин у друштву које покрећу и обликују медији.

Медиократија је владавина медија. То имплицира да масовни медији у великој мери утичу на стварање јавног мнења, а тиме и на политичке одлуке, као и на обликовање и исходе политика. Они сами постају центри моћи.

Оглас је порука која жели да привуче пажњу публике и створи благонаклоност према одређеној роби или услузи.

Оглашавање је стратегија за остваривање прихода у којој компаније купују простор или време у масовним медијима како би добиле могућност да објаве убедљив оглас о некој роби или услузи.

Пропаганда се манифестује кроз поруке које су смишљене да би промениле став о спорним друштвеним питањима и понашању великог броја међусобно неповезаних особа.

Постистина је феномен савременог света када чињенице престају да имају значај за креирање ставова и мнења и када су раније формирана уверења, друштвени митови и наративи важнији за перцепцију друштвено-политичке стварности. У том смислу постистина представља својеврстан предуслов за појаву лажних вести.

Забава је садржај који привлачи пажњу публике, оставља за собом пријатан осећај и не доводи у питање мишљење публике о самој себи или друштвеним појавама у свету.

Спиновање је у дословном значењу „завртети“ причу или информацију која ће јавност окренути на ону страну која одговара интересима оних у чијем се интересу пласирају информације. У области односа са јавношћу, спиновање је облик пропаганде која се постиже кроз интерпретацију догађаја или кампање са циљем да убеди јавно мнење у корист или против одређене организације или јавне личности.

Док се традиционални односи са јавношћу ослањају на креативну презентацију чињеница, спиновање често, мада не увек, представља неискрену, обмањујућу, манипулишућу тактику ради постизања циља.

Могул означава успешну пословну особу или магната који је сам саградио и створио огромно богатство и монопол у смислу пословног царства. Израз потиче од раскошног Могулског царства које су саградили Могули, краљевска лоза у Индији.

Седма сила је израз који се користи за медије као друштвени коректива у случајевима када држава и друге јавне институције нису вољне нити су у стању да реагују на одређене друштвене проблеме. Код нас се користи тај израз иако је у свету уобичајено четврта сила, у смислу да су претходне три законодавна, судска и извршна власт.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Шта је дигитални јаз?

Долазак информатичког доба и свеприсутност дигиталних технологија, као и њихов одлучујући утицај на економске и друштвене процесе, изузетно су заоштрили питање неједнакости у свету. Будући да је дигитална технологија постала основа даљег развоја света, та се неједнакост најоштрије показује на подручју дигиталног. Тако је и скован термин дигитални јаз (digital divide), који би требало да укаже на оне који имају и оне који немају приступ рачунарима и интернету. Иако може изгледати да је то само једна епозода у вековима старој причи о „онима који имају“ и „онима који немају“, дигитални јаз је много озбиљнији проблем. Он је присутан на нивоу појединца (у генерацијском смислу, млади и стари) и на глобалном нивоу (између технолошки развијених и неразвијених земаља).

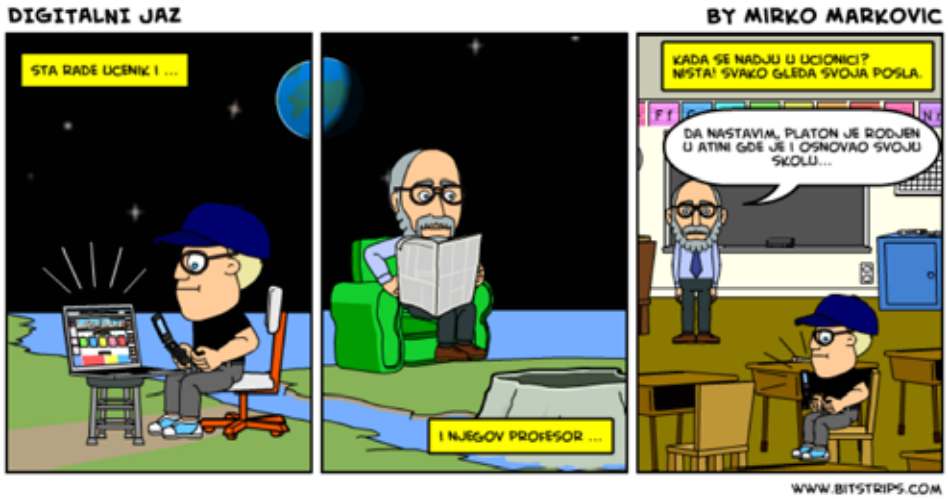

Шта су лажне вести?

Феномен „лажних вести“ (fake news) некада се означавао терминима „дезинформација“, „лаж“, а међу новинарима познат је као „новинарска патка“. Овај феномен постоји од самих почетака новинарства или јавне комуникације. Један од разлога због којег се данас о „лажним вестима“ говори у толикој мери јесте и значајан број онлајн медија, као и популарност друштвених мрежа који су омогућили лакшу производњу информација, доступност информацијама и брзо и глобално ширење информација, укључујући самим тим и оних лажних. На тај начин се осавременила проблематика лажних вести.

Шта су „нежни огласи“?

Нежни огласи су огласи чији је главни циљ да створе добра осећања повезана са производом који се оглашава повезујући га са пожељном музиком, личностима или догађајима за које ствараоци тог производа или услуге сматрају да ће се допасти одређеној циљној групи.

Шта је „чаробни метак“?

Чаробни метак или чаробни шприц је став да неке поруке које шаљу масовни медији могу снажно и непосредно да делују на људе (као да их је погодио метак или су добили инјекцију), а да при томе немају никакву контролу над сопственом реакцијом.

Шта је истраживачко новинарство?

Истраживачко новинарство је новинарство које се одликује настојањем новинара да што темељитије и потпуније обраде неку вест, односно уз вест повезане личности, догађаје или теме најчешће у вези са криминалом, корупцијом или разним облицима друштвене патологије. Истраживачки новинар је спреман данима, недељама, месецима, некада и годинама, да проучава и истражује предмет свог рада пре него што га објави у облику новинског чланка, фељтона, телевизијске репортаже или, у неким случајевима, књиге. Истраживање укључује проучавање докумената, интервјуисање особа, снимање фотографија и аудио-записа и сл.

Истраживачко новинарство је често сматрано „најузвишенијим" обликом новинарства, јер од истраживачких новинара захтева много више труда, вештина, али и спремности на ризике од„обичног" новинарства. Такође се сматра најближим идеалу тзв. седме силе (види речник).

Шта је Регулаторно тело за електронске медије?

У складу са *Законом о електронским медијима*, Република Србија је формирала Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ). То је самостална и независна организација која врши јавна овлашћења у циљу: спровођења утврђене политике у области пружања медијских услуга у Србији, унапређивања квалитета и разноврсности услуга електронских медија, доприноса очувању, заштити и развоју слободе мишљења и изражавања, у циљу заштите интереса јавности у области електронских медија и заштите корисника услуга електронских медија на начин примерен демократском друштву.

Савет овог тела има девет чланова, које бира Народна скупштина Републике Србије из реда угледних стручњака из области које су од значаја за обављање послова из надлежности регулатора.

www.rem.rs

Регулаторно тело за електронске медије на основу члана 92. Закона о електронским медијима издаје дозволу којом се стиче право пружања услуге телевизијског емитовања, као и медијске услуге радија. Затим, доноси одлуку о одузимању дозволе. Међутим, Регулаторно тело може пружаоцу медијске услуге изрећи и опомену, упозорење, привремену забрану објављивања програмског садржаја, односно може му одузети дозволу због повреде обавеза које се односе на програмски садржај, као и због повреде услова који су садржани у дозволи. Изречене мере се уписују у Регистар медијских услуга.

Тело је у обавези да за сваку годину припреми извештај о свом раду. За 2019. може се видети на http://www.rem.rs/uploads/files/izvestaj%20o%20radu/Izvestaj%20o%20radu%20REM%202019.pdfe у

ПОДСТИЦАЈИ

Пластични Исус

Пластични Исус је филм Лазара Стојановића настао као његов дипломски рад на ФДУ 1971. године. То је филм који је цензура забранила и који је стављен у бункер пре него што је отишао у биоскопе. Иако је радња филма обична, процењено је да он није за јавност, а аутор је послат у затвор.

Радња филма: Том долази у Београд да сними филм, али му то баш не полази за руком. Успут ступа у везу са неколико жена, од којих га једна, у наступу љубоморе, убија. Међутим, Стојановић у филм убацује архивске снимке усташа, четника, Адолфа Хитлера и Тита, помоћу којих упоређује тоталитарне режиме. Такође, у филму се покрећу и тадашње табу теме попут хомосексуалности и промискуитета. Такође, то је први југословенски филм у коме се појављује го мушкарац.

Када је филм после 20 година приказан, друштво се толико у међувремену променило да филм није изазвао никаве реакције.

Светски дан слободе медија

Новинари из различитих земаља говоре о томе шта за њих значи новинарство (2:10). Видео-снимак има титл на енглеском језику.

http://europa.rs/borelj-sloboda-medija-je-pravo-ne-samo-novinara-vec-i-svih-nas/

Поштовање приватности

Крајем 2019. Повереник за информације од јавног значаја је указао на то да медији нису водили рачуна о поштовању приватности у случају отмице девојчице М.К. Он је рекао: „Сензационалистичко извештавање у овом случају је крајње неетичко и недобронамерно, потпуно непримерено износи бројне податке о личности жртве отмице, укључујући и податке о њеном здрављу, чиме је двоструко виктимизује. Извештавање о овом случају указује на то да медији више воде рачуна о повећању свог тиража, односно гледаности, него о заштити приватности дванаестогодишње девојчице у једном више него осетљивом тренутку“.

Повереник је апеловао на медије и надлежне органе да убудуће поштују право на приватност, посебно када је у питању дете и подаци у његовом здрављу.

Пет кључних питања за анализу медијских порука

Изабрати неку актуелну и атрактивну поруку доступну ученицима на електронским медијима. Тражити од њих да одговоре на пет питања са слике.

Пример поруке за анализу[9]

Наслов вести

ОСОБА, НАВЕДЕНО ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (познати певач, скоро разведен) ВИШЕ НЕ ВИЂА СВОЈУ ЋЕРКУ

Текст вести

Од како су почеле ванредне мере због корона вируса, познати певач није у могућности да редовно виђа своју ћерку, али каже да се сваки дан више пута чују и причају преко скајпа. Једва чека да је види, али је сада најважније да сви остану здрави.

Ријалити спиновање

Један од најпознатијих „спин доктора“ је Едвард Бернејс, који се назива и оцем спиновања. Његова улога у двадесетом веку је била да пропагира алкохол и цигарете упркос њиховим штетним дејствима. Иако се може рећи да је израз спиновање новијег датума, сама та активност била је и раније спровођена. На пример, немачки министар пропаганде Гебелс је на такав начин успео да убеди готово све Немце о „савршености“ Адолфа Хитлера, оправданости рата и надмоћи аријевске расе. Или у ситуацији рата у Ираку, када су Велика Британија и Сједињене Америчке Државе у свим глобалним медијима протуриле причу о такозваном оружју за масовно уништење које поседују Ирачани на челу са Садамом Хусеином. Свет је био у заблуди, а народ у Ираку је гинуо узалуд. Оружја за масовно уништење наравно није било, а један од најближих сарадника Тонија Блера Алистер Кембел дао је

9 Преузето са http://medijskapismenost.org.rs/wp-content/uploads/Poster_5-ključnih-pitanja-za-analizu-medijskih-poruka.pdf

приликом једног интервјуа следећи одговор: „Па нисте ваљда стварно очекивали да нађемо оружје за масовно уништење кад смо ушли у Ирак“.

Данас се сматра да је тренутно најмодернији стил спиновања пуштање све већег броја ријалити програма како би народ окренуо главу од битних вести. Док су „Фарма“, „Велики брат“, „Парови“, „Малдиви“ и други ријалити програми на телевизији, врло важне вести се провлаче кроз неколико информативних емисија које велики број људи и не испрати заокупљен дешавањима у таквим програмима који се бране изјавама да то „народ жели“.

Колико је новинарство опасна професија?

https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48146987

О новинару Курту Шорку погледати подстицај Сарајевски Ромео и Јулија (тема *Мир и претње миру*)

Да ли је наслов могао да буде другачији?

НАСЛОВ

НИШЛИЈКА ИНВАЛИД РОДИЛА СИНА

ИЗВОР:
Вечерње новости
http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html.277376-Nislika-invalid-rodila-sina

ДАТУМ
27. 4. 2012. године

Нема политичара без медија

Барак Обама, бивши амерички председник у два мандата, рекао је о медијима:

„За мене су медији важни и ту је математика јасна. На 39 састанака у Градској скупштини, које сам одржао као сенатор, одазив на сваком састанку кретао се у просеку од 400 до 500 људи. То значи да сам можда сусрео 15 до 20 хиљада људи. Кад бих одржавао овакву динамику у преосталом делу свог мандата, ја бих имао контакт са можда 95 до 100 хиљада мојих гласача. Насупрот томе, прича од три минуте на најниже рангираној ТВ емисији у Чикагу може досегнути 200 хиљада људи. Другим речима, ја, као и сваки политичар на савезном нивоу, у целости зависим од медија. За широку јавност ја сам онакав какав медији за мене кажу да јесам“.

Шта ради РЕМ?

Из извештаја Регулаторног тела за електронске медије за 2019. може се видети коме је ово тело изрекло опомену, а коме упозорење. Ево два примера.

Опомена

Предузећу за маркетинг, издавачку делатност, радио и телевизију HAPPY TV д.о.о. – ХЕПИ ТВ, Београд, због тога што је у свом телевизијском програму дана 23.06.2019, као и 27.06.2019, у ријалити програму „Парови“ емитовало неозначен програмски садржај у коме је приказан садржај неподесан за особе млађе од 18 година, као и због емитовања садржаја у којем је приказано физичко и вербално насиље над једним од учесника.

Упозорење

РТВ Панчево д.о.о. – ТВ ПАНЧЕВО, Панчево, због тога што је у свом телевизијском програму у емисијама „Дан“, „Вести“ и „Мале вести“ емитовала садржаје којима је повређена обавеза објективног информисања, правило друге стране и достојанство личности.

Из информација у медијима може се видети да постоје притужбе на рад РЕМ-а и ученици могу истражити шта им се замера.

ЛИТЕРАТУРА И ЛИНКОВИ

Водич кроз медијску писменост http://medijskapismenost.org.rs/2018/05/05/medijski-pogon-u-skolskoj-klupi/

Како креирати видео садржај или снимити филм – водич https://issuu.com/novinarska-skola/docs/vodic_kroz_produkciju

Правила понашања медија у односу на децу – Кодекс „Деца и медији“: https://www.prijateljidece.org/mwdsoft/content/stranice/rs/17/thm/s_1a51.pdf

Принципи етичког извештавања о деци https://www.unicef.org/serbia/eticka-uputstva-za-novinare

Како спречити злоупотребу деце у медијима https://decaimediji.com

Речник актуелних термина у медијској индустрији http://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/recnik-aktuelnih-termina-u-medijskoj-industriji/

Водич за борбу против лажних вести https://issuu.com/novinarska-skola/docs/fake_news_vodic

Слобода и развој медија у Србији https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/media-freedom-and-development

Заступљеност осетљивих друштвених група у медијима http://edukacija21.com/wp-content/uploads/2016/01/vodic-za-medije-terminologija-2.pdf

Невидљиво дете – слика детета у медијима, Нада Корић, Центар за примењену психологију, Београд, 2006.

Медији и избори, Јованка Матић, ЦЕСИД, Београд, 2002. http://www.cesid.rs/pdfovi/MEDIJI%20I%20IZBORI.pdf

Приручник за мониторинг медија за изборне посматрачке мисије, ОЕБС, Уред за демократске институције и људска права.

https://www.osce.org/bs/odihr/elections/384795?download=true

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА

(III разред)

Савет за људска права Уједињених нација
www.trt.net.tr

Нико се не рађа као добар грађанин, нӣти се било која нација рађа у демокра̄тији, већ су и једно и друго про̄цеси који се развијају кроз живо̄т. Млади људи морају бӣти укључени од рођења.

Кофи Анан, бивши генерални секретар УН

Очекивани исходи теме из програма

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- наведе карактеристике људских права;
- критички разматра механизме надзора поштовања људских права и санкционисања њиховог кршења;
- опише контекст и начин борбе неког од истакнутих бораца за људска права у прошлости или садашњости;
- образложи значај учешћа грађана на изборима и референдумима;
- наведе пример успешне грађанске иницијативе;

- на изабраном примеру грађанске непослушности опише контекст настанка и последице до којих је довела;
- изрази позитиван став према грађанској солидарности и волонтеризму;
- препозна појаве корупције и наведе начине њеног сузбијања;
- наведе показатеље недостатка културе људских права.

О ТЕМИ

За људска права може се рећи да су нит која спаја све теме програма Грађанског васпитања. У приручнику готово да нема текста који се не доводи у везу са том темом. Ученици који су похађали овај изборни програм и у основној школи такође су се бавили правима више пута. Онда се поставило питање да ли је уопште потребно издвојити људска права као тему и у ком разреду. Преовладало је мишљење да без обзира на континуирано провлачење људких права кроз све теме и разреде, постоји потреба да једна од њих буде фокусирана само на то питање и пружи целовитију слику. Посебан интерес био је да се ученицима представи развој мисли о људским правим, као и појединци који су веровали у ту идеју и борили се за њу онда када је то било врло тешко. Међутим, ученици треба да схвате да та борба није завршена, да чека неке нове борце из редова њихове и следећих генерација.

Избор да тема буде баш у програму за трећи разред повезан је са две чињенице. Једна је у вези са тим да ће највећи број ученика у том разреду постати пунолетни грађани, а друга што тема одлично кореспондира са програмом историје у коме има више кључних појмова повезаних са њом (типови државних уређења, скупштина и парламентаризам, грађанска и политичка права, развој српске државности и уставности, грађанска култура). Уз људска права су додати и појмови грађанин и демократија како би се нагласила та спрега, односно да кршење људских права, као домино-ефекат, урушава демократију у свим њеним видовима.

Ова тема даје допринос развоју међупредметне компетенције за одговоран живот у демократском друштву, а грађанина и његову одговорност посматра као полугу демократске културе. Осим наведених исхода које ученици треба да достигну, било би добро када би, аутентично, после рада на овој теми и они мислили оно што је рекао амерички председник Џон Кенеди: да се права свих умањују уколико су права једне особе угрожена. Онда бисмо били сигурни да у потпуности разумеју ову тему.

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА ТЕМЕ

▶ ПОЈАМ И ПРИРОДА ЉУДСКИХ ПРАВА

Људска права су права која припадају сваком људском бићу без разлике и без дискриминације, самим тим што је људско биће. Она су саставни део људске личности и неотуђива су, што значи да их се нико од нас не може одрећи. Само у изузетним ситуацијама нека од зајемчених људских права могу бити привремено ограничена, али се ни тада не задире у корпус других људских права.

На пример, када се особа налази на издржавању казне затвора, право те особе на слободу привремено је ограничено, али се тиме не дира у остваривање других људских права, као што је на пример бирачко право, право на образовање, право на здравље и др.

Сва људска права су подједнако важна и представљају јединствену међусобно повезану и међузависну целину, без обзира на постојање различитих подела и класификација људских права. Људска права су универзална, што значи да их не дугујемо и не заслужујемо, она не зависе од воље државе и морају бити гарантована сваком појединцу без обзира на уставе, законе и вољу државе. Наиме, свака држава има своје *објективно право*, које представља скуп правних правила које држава доноси, која морају поштовати сва физичка и правна лица која се налазе под њеном надлежношћу, и *субјективна права*, односно права која припадају физичким и правним лицима. И објективна и субјективна права зависе искључиво од воље државе, па се у демократски уређеним државама могу штитити и унапређивати људска права, док се у недемократски уређеним државама (диктатуре, аутократије) људска права могу ограничавати или потпуно ускратити. Идеја заштите људских права управо се и заснивала на потреби да се избегне могућност да једино држава може кроз објективно право да пропише која права особе могу имати у тој држави.

Универзални систем заштите људских права, који почива на идеји да су људска права *универзална*, *неотуђива*, *међузависна*, *недељива* и *инхерентна* сваком људском бићу, успостављен је под окриљем Уједињених нација усвајањем *Универзалне декларације о људским правима* (1948), која представља први каталог људских права и обухвата грађанска, политичка, економска, социјална и културна права.

▶ РАЗВОЈ ЉУДСКИХ ПРАВА

Концепт људских права није само тековина новог доба. Идеја о људским правима јавила се у античкој Грчкој у смислу заштите појединаца од тираније, а одређене идеје су преузели Римљани од Грка приликом развоја римског права.

Такође, постоји и одређени утицај Школе природног права на данашњи концепт људских права. Нпр. Аристотел је поставио концепт универзалне истине, између осталог, да се једнако поступа према једнаким стварима. Затим су важни радови Томе Аквинског (XIII век), Гроцијуса, Хобса, Лока и Пуфендорфа (XVII век), Канта (XVIII век). Поједини аутори сматрају да су средњовековни правни документи, као што су на пример *Magna Carta Libertatum* (1215) и *Душанов законик* (1349), имали утицај на развој људских права јер су садржали одредбе које су ограничавале монархову власт. Међутим, тек у XVIII веку, након револуција у Сједињеним Америчким Државама и Француској, усвојени су документи који су поставили темељ данашњем разумевању људских права. Били су то: америчка *Декларација независности* (1776), француска *Декларација о правима човека и грађанина* (1789) и *Повеља о правима*, односно, првих 10 амандмана на Устав Сједињених Америчких Држава (*Bill of Rights*, 1789–1791), које су прокламовале принцип слободе и једнакости. Важно је указати на то да су се ова права гарантовала мушкарцима, а да су жене биле потчињене и неравноправне. На пример, Олимпија де Гуж (Olympe de Gouges) била је списатељица, активисткиња и феминисткиња, која је написала *Повељу о правима жене и грађанке* (1792) као одговор на Декларацију о правима човека и грађанина, указујући на

неравноправност жена и оспоравајући мушки ауторитет. Даљи развој је уследио у XIX веку, када је на Бечком конгресу (1815) трговина робљем проглашена повредом европског међународног права. Ипак, може се рећи да је савремени концепт људских права настао након Другог светског рата, када је у ратним страхотама настрадао огроман број цивила, па је на међународном нивоу постигнута сагласност да се одређени корпус права мора гарантовати свим људским бићима, што је резултирало усвајањем Универзалне декларације о људским правима (1948), а након ње усвајањем и других међународних уговора о људским правима, о којима ће касније бити више речи. Поред универзалног нивоа, људска права су се развијала и на регионалним нивоима, најпре у Европи, усвајањем Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (1950), а потом и на америчком и афричком континенту. У Европи се заштита људских права одвија у оквиру три организације: Савета Европе, ОЕБС-а и Европске уније.

www.skalaradio.com

У теорији постоје многе класификације људских права. Деле се на: утужива и неутужива; индивидуална и колективна; апсолутна и релативна; општа и посебна. Ипак, најчешће се среће подела људских права на три генерације права, при чему треба имати у виду да су **сва људска права подједнако важна, повезана и међузависна**.

ПРВА ГЕНЕРАЦИЈА (крај XVIII и почетак XIX века)	ДРУГА ГЕНЕРАЦИЈА (XIX и почетак XX века)	ТРЕЋА ГЕНЕРАЦИЈА (друга половина XX века)
Грађанска права • право на живот • забрана ропства и принудног рада • забрана мучења • права приватности • процесна права • право на имовину **Политичка права** • активно бирачко право • пасивно бирачко право • право на приступ јавној служби • право на учешће у јавном животу **Слободе** • слобода мисли, савести и вероисповести • слобода изражавања • слобода окупљања • слобода удруживања • слобода кретања	**Економска права** • право на имовину • право на рад и слободан избор запослења • право на правичне и повољне услове рада и заштиту од незапослености • право на једнаку накнаду за једнак рад • право на праведну и задовољавајућу накнаду за рад • право на синдикално удруживање **Социјална права** • право на социјално обезбеђење • право на адекватан животни стандард • право на одговарајућу исхрану • право на одговарајуће становање • право на најбоље здравље • посебна заштита деце, младих, мајки и особа са инвалидитетом **Културна права** • право на образовање • право на културни идентитет • право на учешће у културном животу • право на уживање у благодетима научног прогреса • право на културно наслеђе • ауторска права • академске слободе	**Права солидарности** • право на мир • право на одрживи развој • право на коришћење природних ресурса • право на здраву животну средину

Људска права и демократија су међусобно повезани и међузависни јер се људска права могу уживати само у демократском друштву. Демократско друштво је оно друштво које гарантује и обезбеђује људска права и њихово остваривање свакоме под својом јурисдикцијом. Људским правима се утврђује правни положај појединаца према органима власти и она представљају границу коју власт не сме да прекорачи уколико је заснована на демократским начелима.

МЕЂУНАРОДНИ МЕХАНИЗМИ НАДЗОРА НАД ПОШТОВАЊЕМ ЉУДСКИХ ПРАВА

Корпус људских права садржан је у међународним уговорима донетим под окриљем Уједињених нација. Чином ратификације (потврђивања) државе прихватају одредбе конвенција и обавезе које из њих проистичу. У Србији се потврђени међународни уговори непосредно примењују. Треба имати у виду да се грађанска и политичка права примењују одмах након прихватања (моментална имплементација), док се социјална и економска права примењују постепено, до максимума расположивих средстава. Основни универзални међународни уговори о људским правима су:

- *Међународи пакт о грађанским и политичким правима (1966);*
- *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966);*
- *Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965);*
- *Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (1979);*
- *Конвенција о правима детета (1989);*
- *Конвенција против мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих казни или поступака (1984);*
- *Конвенција о правима особа с инвалидитетом (2006);*
- *Конвенција о заштити свих особа од принудног нестанка (2006);*
- *Конвенција о заштити радника миграната и њихових породица (1990).*

Република Србија је ратификовала све основне конвенције Уједињених нација о људским правима осим Конвенције о заштити радника миграната и њихових породица. Осим тога, ратификоване су и Конвенција о статусу избеглица (1951), Конвенција УНЕСКО против дискриминације у васпитању и образовању (1960), као и свих осам основних конвенција Међународне организације рада.

Све релевантне конвенције Уједињених нација имају успостављен комитет експерата који је задужен да прати примену одредаба уговора на националном нивоу разматрањем извештаја о примени конвенција које су државе обавезне да достављају комитету, уобичајено на сваке четири године. Изузев Комитета за права радника миграната, сви комитети могу, под одређеним условима, да примају и решавају индивидуалне представке. Такође, УН комитети су веома активни у погледу тумачења одредаба конвенција, што чине кроз опште коментаре или опште препоруке.

Поред система контроле испуњавања обавеза које државе прихватају ратификацијом универзалних међународних уговора, у Уједињеним нацијама постоји и систем контроле преко политичких органа успостављених Повељом Уједињених нација.

Основна разлика између ова два система је у томе што уговорна тела (комитети) контролишу примену конкретног међународног уговора којим су основани, а комитете чине независни експерти и експерткиње, који делују у својим личним и професионалним капацитетима, односно не представљају своје државе, док се у политичким органима Уједињених нација налазе представници држава, а тела задужена за контролу могу да се баве стањем људских права у свим државама чланицама Уједињених нација, а не само у онима које су ратификовале универзалне међународне уговоре о људским правима.

Повељом Уједињених нација дужност старања о људским правима поверена је Економском и социјалном савету. У периоду од 1946. до 2006. године помоћно тело овог савета била је *Комисија за људска права*, која је сачинила нацрте најважнијих међународних уговора, успоставила специјалне известиоце или радне групе са задатком да истраже стање у државама за које постоје информације о масовном и систематском кршењу људских права, као и специјалне известиоце који се баве појединим темама важним за унапређење и остваривање људских права. Током 2006. године ова комисија је замењена *Саветом за људска права,* који је помоћни орган Генералне скупштине и директно је извештава о својим налазима. Савет је успоставио процедуре за неколико система надзора:

- универзални пероДични преглед;
- специјалне процедуре;
- процедуре по представкама.

Сврха *универзалног периодичног прегледа* (УПР) је да све државе чланице Уједињених нација буду подвргнуте некој врсти контроле у оквиру процеса који је замишљен као дијалог између држава, којим се осигурава једнак третман и омогућава да свака држава прихвати препоруке и предузме активности са циљем унапређења стања људских права на својој територији. На крају процеса, Савет за људска права саставља извештај који садржи информације о пракси државе у вези са међународним обавезама и препоруке које држава прихвати у току разматрања УПР.

Од 2003. године Србија је чланица Савета Европе и потврдила је велики број конвенција које су значајне са аспекта људских права и заштите од дискриминације:

- *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950);*
- *Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни и поступака (1987);*
- *Оквирна конвенција за заштиту националних мањина (1995);*
- *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима (1992);*
- *Ревидирана европска социјална повеља (1996);*
- *Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (2007);*
- *Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (2005);*
- *Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2011).*

ЕУ повеља о основним правима усвојена је 2000. године. Лисабонским споразумом од 2007. године Повеља је обавезујућа за све државе чланице ЕУ. Србија се од 2008. године налази у поступку придруживања ЕУ и у том поступку мора да усклади свој правни систем са правом ЕУ, укључујући

и са ЕУ Повељом о основним правима. Само усклађивање српског правног и политичког система са правом ЕУ подељено је у 35 поглавља, а поглавље 23 односи се на правосуђе и основна права, и у оквиру овог поглавља право Србије мора да се усклади са Повељом ЕУ о основним правима и свм правним документима ЕУ донетим на основу Повеље.

Европски суд за људска права са седиштем у Стразбуру је међународни суд који примењује Европску конвенцију о људским правима и пратеће протоколе решавајући индивидуалне представке или представке држава о повредама права гарантованих конвенцијом. Појединци могу да подносе представке у вези са кршењем људских права овом суду под условом да су исцрпли сва правна средства у својој држави. Пресуде Европског суда за људска права су обавезујуће за државе потписнице, а њихово неизвршавање може довести и до суспензије чланства у Савету Европе.

▶ БОРЦИ ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Постоји много примера личности које су посветиле живот борби за људска права, које су заслужне за људска права која данас несметано уживамо, а поједини су дали и свој живот у тој борби. О неким борцима за људска права знамо доста, посебно о онима који су нам савременици, док се о некима не зна довољно, односно неправедно су заборављени. У наставку текста су кратко представљени поједини борци за људска права, али треба имати у виду да их има много више и да се ученици могу подстицати да дубље истражују и друге важне личности ове борбе.

Емили Вилдинг Дејвисон (1872–1913) била је енглеска сифражеткиња, једна од најистакнутијих бораца за право гласа за жене.

Придружила се Женској социјалној и политичкој унији 1906. године, а неколико година касније престала је да ради као учитељица како би могла да се у потпуности посвети борби за женско право гласа. Због свог начина борбе (повреде јавног реда и мира, спаљивање поштанских сандучића, бацање камења на кочију канцелара) била је неколико пута ухапшена. У затвору је штрајковала глађу и опирала се насилном храњењу, због чега је била мучена. Трагично је преминула 1913. године, када се бацила пред краљевог коња који је учествовао на једном дербију, али су разлози због којих је то урадила остали неразјашњени.

Махатма Ганди (1869–1948) био је правник, политичар и активиста. У целом свету је познат по свом ненасилном отпору који је започео у Јужној Африци против расне дискриминације, а од 1915. године започео је ненасилну борбу за независност Индије, односно за ослобођење од британске власти.

Ненасилни отпор не представља пасивни отпор, већ подразумева велико ангажовање у борби за циљеве који се желе остварити, а методе које су коришћене биле су бојкот, демонстрације, несарадња са државним институцијама, штрајкови, грађанска непослушност и слично. Ганди је својим мирним методама протеста инспирисао многе друге борце за људска права, између осталих, Мартина Лутера Кинга и Нелсона Менделу. Ганди је убијен 1948. године, убрзо након што је Индија стекла независност. Датум његовог рођења (2. октобар) проглашен је националним празником у Индији, а Уједињене нације су тај дан прогласиле за Међународни дан ненасиља.

Роза Паркс (1913–2005) једна је од најпознатијих бораца против расне дискриминације и сегрегације. Веома млада се придружила Покрету за грађанска права. Најпознатија је по томе што је 1955. године, у Монтгомерију у Алабами, одбила да седи у задњем делу аутобуса, који је у то време био резервисан за Афроамериканце.

www.lolamagazin.com

Њен протест је проузроковао један од највећих друштвених покрета у историји – Бојкот аутобуса у Монтгомерију. Била је у затвору због одбијања да седи у задњем делу аутобуса, а због учешћа у бојкоту је била отпуштена са посла. Након бојкота се преселила у Детроит и тамо наставила своју борбу. Била је чланица многих организација које су радиле на елиминисању неједнакости у граду и била незамењива у Покрету за грађанска права Детроита.

Мартин Лутер Кинг Јуниор био је један од најпознатијих бораца за права Афроамериканаца у Сједињеним Америчким Државама, а њему у част успостављен је национални празник – Дан Мартина Лутера Кинга (трећи понедељак у јануару). Мартин Лутер Кинг је био млад свештеник у време када је постао један од лидера покрета Бојкота аутобуса у Монтгомерију (1955). У кампањи одбране Розе Паркс, борби против расне сегрегације и борби за остваривање грађанских права, Мартин Лутер Кинг је заговарао грађанску непослушност, ненасиље и мирне протесте. У августу 1963. године, у Маршу на Вашингтон за посао и слободу, учествовало је преко 250.000 демонстраната, а том приликом Кинг је одржао свој чувени говор *I Have a Dream (Сањам)*. Следеће године је добио Нобелову награду за мир због своје ненасилне борбе против расизма. На њега је извршен атентат у априлу 1968. године у Мемфису.

Иако је због начина борбе имао много присталица широм САД, ненасиље и мирни протести били су критиковани од радикалнијег крила унутар афроамеричке заједнице. Један од најгласнијих био је његов савременик Малколм Икс, који се залагао за радикалнији приступ борби за права Афроамериканаца. Поред тога, Ј. Едгар Хувер, тадашњи директор FBI-а, био је велики непријатељ Мартина Лутера Кинга и оптуживао га је да има везе са комунизмом. Процес борбе за расну равноправност није се завршио са Кингом. Данас је активан покрет *Black Lives Matter* (BLM) који се бори за расну једнакост у САД, али користи другачије методе борбе.

www.france24.com

Неправда у било ком делу света је претња правди у читавом свету

Сањам да ће једног дана овај народ устати и живети оно у шта верује: (...) да су сви људи по рођењу једнаки

Мартин Лутер Кинг

Малала Јусуфзаи је пакистанска активисткиња за људска права, која се посебно залаже за права девојчица на образовање.

Када цео свет ћути, само један глас може да буде моћан. Једно дете, један учитељ, једна књига и једна оловка могу променити свет.

Малала Јусуфзаи

Као дете од 11 година супротставила се пакистанским Талибанима који су забрањивали девојчицама да иду у школе јер сматрају да је за њих довољна само верска настава. Са 12 година је почела да пише блог за BBC на урду језику. Иако је писала под псеудонимом, њен идентитет је откривен и стекла је популарност у својој земљи. Међутим, због активизма и критике екстремистичке идеологије, постала је мета Талибана, који су јој претили смрћу, а у октобру 2012. године покушали су да је убију у школском аутобусу. Малала је преживела напад и наставила да се залаже за право на образовање и за права жена. Постала је глобално утицајна након објављивања аутобиографије *Ја сам Малала* (2013) и добијања Нобелове награде за мир (најмлађа добитница ове награде, имала је 17 година). Међутим, истовремено са бројним признањима, почела су и оспоравања њене борбе, па су јој, на пример, у Пакистану замерали због начина на који је представила државу, забранили су дистрибуцију њене књиге, а у школама је проглашен *Ја нисам Малала дан*. Када је почела да коментарише стање људских права у суседним државама (Мјанмар, Индија), напади на њу и њен активизам постали су учесталији и раширенији.

Два различита виђења активизма Малале Јусуфзаи

▶ МОГУЋНОСТИ И НАЧИНИ УЧЕШЋА ГРАЂАНА У ДЕМОКРАТСКОМ ДРУШТВУ

Највиша мера демократије не значи ни највећу меру слободе, ни највећу меру једнакости, већ највећу меру учешћа

Ален де Беноист, француски политички филозоф

Учешће и изборна демократија

Да би грађани и грађанке могли да учествују у демократском друштву, неопходно је да имају гарантована политичка права. Политичка права представљају права партиципације, односно права учешћа у управљању државом и заједницом. Као што је већ наведено, у политичка права спадају: активно бирачко право, пасивно бирачко право, право на приступ јавној служби и право на учешће у јавном животу.

Универзална декларација о људским правима, члан 21: *Свако има право да учествује у управљању јавним пословима своје земље, непосредно или преко слободно изабраних представника. Свако има право да на равноправној основи ступа у јавну службу у својој земљи. Воља народа је основ државне власти: ова воља треба да се изражава на повременим и слободним изборима, који ће се спроводити општим и једнаким правом гласа, тајним гласањем или одговарајућим поступком којим се обезбеђује слобода гласања.*

Међународни пакт о грађанским и политичким правима, члан 25: *Сваки грађанин, без дискриминације и без неразумних ограничења, има право и могућности да: а) учествује у вођењу јавних послова, било непосредно било преко слободно изабраних представника; б) да гласа и да буде биран на повременим исправно одржаним изборима, уз једнако и опште бирачко право, спроведено тајним гласањем, којим се обезбеђује слободно изражавање воље бирача; в) да му буде доступна јавна служба у својој земљи, под општим условима једнакости.*

Демократија подразумева владавину народа, која може бити непосредна (директна) и представничка (индиректна). Непосредна демократија подразумева да грађани непосредно одлучују, нпр. скупштина свих чланова одређене заједнице или референдум. Представничка демократија је заснована на

принципу да сваки пунолетни грађанин има право гласа, односно, да има право да бира своје представнике који ће доносити одлуке (нпр. избори). Основна карактеристика је да грађани имају могућност да на унапред утврђен начин бирају своје представнике преко којих учествују у вршењу власти, да на начин дефинисан законом мењају своје представнике, контролишу њихов рад и слично.

Избори представљају најзначајнији начин учешћа грађана у процесу политичког одлучивања у једној држави и основно су обележје демократије. Избори су основ легитимности власти и камен темељац демократије под условом да су организовани на принципима општег и једнаког права гласа, слободног, тајног, личног и непосредног гласања.

www.013info.rs

У скоро свим савременим друштвима сваки пунолетни грађанин и грађанка имају активно и пасивно бирачко право, односно право да бирају своје представнике и право да буду бирани. Треба имати у виду да је током XIX и XX века бирачко право било ограничавано и значајан део популације био је искључен из политичког живота. Најчешће је право гласа припадало само мушкарцима, и то оним који су плаћали одређени износ пореза држави, а женама је бирачко право било ускраћивано у највећем делу света све до XX века. Прва држава у којој су се жене изборилe за право гласа био је Нови Зеланд, још 1893. године. После Првог светског рата жене су се изборилe за право гласа у Великој Британији, САД, Финској, Данској, Норвешкој, Вајмарској Немачкој, Совјетском Савезу, Пољској, Шведској, у једном броју земаља после Другог светског рата, као што су Југославија, Француска, Италија, Грчка, Кина, док су у неким државама жене остварилe бирачко право тек на почетку XXI века, као што су Катар, Оман, Бахреин, Кувајт и Саудијска Арабија.

У представничким демократијама грађани гласањем на изборима учествују у политичкој власти и власт извире из њихове суверене воље. Своју сувереност грађани путем избора преносе на представничка тела. Сматра се да су одлуке или закони усвојени у представничким телима легитимни јер су донети уз пристанак грађана. Међутим, треба имати у виду да су неопходни слободни избори, уз пуно поштовање међународних стандарда људских права. Да би демократија функционисала, потребно је да постоји стабилност државе и друштва (нпр. у случајевима ванредног или ратног стања није неуобичајено да буде угрожено демократско вршење власти), као и да постоји одређени ниво свести грађана о идеји демократије, њеним вредностима и значају учешћа у одлучивању. Избори су и средство контроле над онима који су изабрани од оних који су их бирали.

Политичке партије (странке) имају кључну улогу у политичком животу, оне настоје да победе на изборима и потом преузму власт у држави. Странке на власти представљају позицију, док су остале странке опозиција. Важну улогу у представничким демократијама имају опозиционе странке, које критикују власт и нуде бирачима другачију политику кроз своје програме. Све странке имају право да представе своје програме и да буду једнако заступљене у медијима, те се на тај начин стварају услови за фер и поштене изборе. Кључна је и слобода говора, а она мора да се осигура и кроз медије,

који имају одлучујућу улогу у свакодневном демократском животу једне државе, уз обезбеђивање једнаких могућности различитим политичким партијама да представе своје програме.

Уређење Републике Србије заснива се на владавини права, која се темељи на слободним и непосредним изборима, уставним јемствима људских и мањинских права и подели власти на законодавну, извршну и судску. Србија је парламентарна демократија, њени органи су: Народна скупштина, Влада, председник Републике и судови. Уставом је прописано да сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника.

Народна иницијатива и референдум

То су облици непосредног одлучивања грађана у оквиру представничке демократије. Референдум је начин на који бирачко тело (најмање 100.000) непосредним гласањем изражава своју вољу о одређеном питању из надлежности Народне скупштине. Иако је то облик непосредног одлучивања, треба имати у виду да се одлучивање на референдуму своди на избор између две понуђене опције (за и против), као и да се референдум и народна иницијатива регулишу законима које доноси Народна скупштина. То значи да је референдум, као облик непосредног одлучивања, ограничен тиме да се избор грађана своди на избор између две понуђене опције, а такође је ограничен законом којим се уређује сам референдум, који су донели изабрани представници.

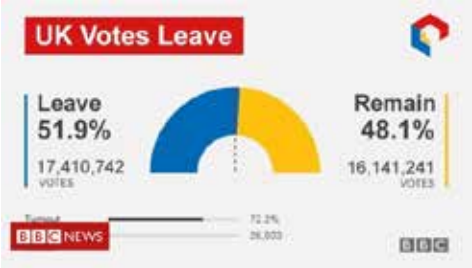

www.bbc.com

Резултат референдума Британаца за излазак из Европске уније

Народна иницијатива представља институт који омогућава бирачком телу да покрене поступак за промену устава или за доношење одређеног закона. У случају када се народна иницијатива покрене, изабрани представници су у обавези да се одазову таквом захтеву грађана, односно имају и законску и моралну обавезу да покрену поступак на који се народна иницијатива односи. Међутим, када се покрене поступак на основу народне иницијативе, суштинска одлука је и даље на изабраним представницима, односно одлуку доноси Народна скупштина.

Треба имати у виду да се у Србији веома ретко одлучује на референдуму и још ређе по народној иницијативи, за разлику од неких држава, као што је на пример Швајцарска, у којој грађани одлучују на референдуму и по неколико пута годишње.

На почетку XXI века у многим демократским државама уочена је апатија међу бирачима. Многи грађани који су уписани у бирачке списковe не излази на изборе, што може да доведе у питање легитимитет оних који су изабрани и чиме се потенцијално поткопавају демократски процеси. Та појава може указивати на недостатак заинтересованости грађана, као и на њихово неповерење у политички

систем. С друге стране, у порасту је учешће које се манифестује кроз грађанске иницијативе, групе за притисак и слично.

Демократско друштво подразумева учешћце грађана, јер једино активни грађани доприносе развоју друштва као демократског и заснованог на дијалогу грађана и власти и поштовању људских права и слобода свакога. Право на учешће налази се у самој сржи људских права. Демократија зависи од заинтересованости и активног учешћа грађана, а њихова информисаност је предуслов значајнијег учешћа у демократском систему. С друге стране, учешће у заједници и политичким питањима предуслов је за изградњу демократског система.

Један од видова учешћа јесте и **грађанска непослушност**, која подразумева јавно супротстављање одлукама или прописима које доноси власт. Циљ грађанске непослушности је да се власт примора да промени неке прописе, на пример оне који угрожавају неке основне демократске принципе. То значи да грађани свесно улазе у сукоб с властима како би указали на неправичност и негативне последице неких прописа или одлука.

▶ ГРАЂАНСКА СОЛИДАРНОСТ И ВОЛОНТЕРИЗАМ

Солидарност

Појам *солидарност* најчешће се повезује са појмовима као што су *емпатија*, *филантропија*, *алтруизам* и слично. Међутим, када саосећамо, разумемо и помажемо другоме, тада деламо као појединци, а солидарност подразумева нас као заједницу, подразумева „ми“ и вредности тог „ми“. Солидарност подразумева вредности заједнице, па су појединац или група, у име тих вредности, солидарни с другима који могу бити мање привилеговани чланови друштва или могу бити припадници неког другог друштва. Због тога солидарност подразумева једнакост.

У свом изворном значењу појам солидарност је правни институт који подразумева заједничку обавезу двоје или више дужника тако што сваки јемчи за све остале. *Solidum* је у римском праву означавао дужника који се обавезао осталим дужницима (солидарни дужници). Након Француске револуције солидарност је постала нови идеал друштва, односно ствара се социјална филозофија и политички покрет у француској Трећој републици као целовито морално учење које треба да разреши напетост између ускогрудости традиционалног индивидуализма и револуционарних захтева савременог колективизма. За стари режим у Француској породица и црква биле су темељ хијерархијски устројене државе и на њима је почивало духовно јединство и стабилност, док је званична доктрина Треће републике прокламовала *моралну дужност узајамне помоћи међу члановима истог друштва уколико они сматрају да творе јединствену целину*. На тај начин органска солидарност појединачних чланова друштва у простору и времену постаје основ социјалне кохезије. Тако је успостављена разлика између традиционалног и модерног друштва које себе вредносно дефинише као заједницу слободних и једнаких чланова који су међусобно солидарни. То подразумева да се све друштвене разлике које не потичу из природних разлика могу ублажити делимичном и ненасилном прерасподелом богатства, што представља рани наговештај стварања социјалне државе или државе благостања.

www.koreni.rs

У данашње време, различити облици социјалног осигурања, узајамне помоћи и удруживања на добровољној основи омогућују развијање осећања солидарности. У томе важну улогу има социјално васпитање, као облик образовања за живот у заједници једнаких и равноправних. Идеја солидарности је делотворније средство за очување социјалног мира и отклањања напетости између друштвених група са различитим економским интересима јер не подразумева само давање, већ понекад подразумева и одрицање (нпр. одрицање од одређених властитих привилегија како би се истакло да су и они мање привилеговани једнако вредни чланови друштва). Дакле, солидарност није сажаљење према мање привилегованим, већ вредносна оријентација заједнице коју усвајају њени припадници и која их чини активним у препознавању и тражењу решења за оне појединце или групе које су (или треба да буду) равноправне, али мање привилеговане.

Солидарност је неопходна за функционисање савремених друштава. Уколико су у једном друштву институције јаке и уколико оне артикулишу и промовишу солидарност, заједница постаје чвршћа. Међутим, уколико су институције слабе или урушене, тада се заједница урушава и ослабљује, па се тада дешава да грађани, својим солидарним активностима, на својеврстан начин попуњавају празнине настале неадекватним функционисањем институција.

Грађани треба активно да учествују у изградњи институција које ће обезбедити остваривање свих права за све, укључујући право на достојанствен живот. Принцип солидарности треба посматрати у оквиру правног и социјалног система, које демократска држава треба да организује тако да се задовоље потребни предуслови за социјалну једнакост свих грађана.

Миленијумском декларацијом солидарност је препозната као једна од фундаменталних вредности међународних односа у XXI веку, у смислу да они који имају мање добробити/могућности треба да добију помоћ и подршку од оних који имају највише, посебно у контексту глобализације и растућих неједнакости у свету. Због тога су Уједињене нације прогласиле 20. децембар за Међународни дан солидарности, уверене да је промовисање културе солидарности и дељења веома важно за борбу против сиромаштва. Тиме је потврђено да солидарност представља универзалну и фундаменталну вредност на којој треба да буду засновани односи међу људима.

У теми *Мир и претње миру* дат је подстицај Солидарност народа Грчке са Србијом током НАТО бомбардовања – говор композитора Микиса Теодоракиса

https://www.youtube.com/watch?v=MGW1E8QLve0

Волонтеризам

Људска бића помажу једни другима из љубави и саосећања. Па ипак, у својој најдубљој духовној димензији и у симболичком значењу волонтеризам није само нешто што чинимо за друге. На коцки су наше властите вредности и наша хуманост.

Извештај Економског и социјалног савета Уједињених нација

Волонтирање се најчешће описује као добровољна и непрофитна активност којом појединци или групе доприносе добробити своје локалне заједнице или друштва у целини. У *Универзалној декларацији о волонтеризму* из 2001. године (IAVE – The International Association for Volunteer Effort) пише да је добровољни рад један од стубова цивилног друштва јер оживљава најплеменитија стремљења човечанства, заузимање за мир, слободу, могућност избора, сигурност и праведност за све људе.

Волонтирање се кроз историју јављало у различитим облицима, од традиционалних обичаја узајамне помоћи (нпр. моба), преко организованог деловања у кризним ситуацијама, па до покушаја превазилажења конфликата и смањења сиромаштва. У том смислу, о волонтирању се може говорити као о традиционалном, али и модерном феномену, на локалном, регионалном или глобалном нивоу. Традиционални живот на селу подразумевао је доста тешког физичког посла који чланови једног домаћинства често нису могли да обаве сами, па се развила пракса међусобног помагања позната као моба. Обично су комшије или пријатељи пружали помоћ једни другима, по принципу узајамности, када је требало брзо обавити неке сезонске послове, попут кошења траве, орања, брања кукуруза и слично, али су мобе сазиване и у друге сврхе, као што су зидање куће или организација свадби и других весеља. У периоду после Другог светског рата, па све до краја 80-их година XX века, специфичан облик волонтирања биле су омладинске радне акције, на којима су учествовале хиљаде младих људи, а циљ им је био обнова и изградња привреде, инфраструктуре, разних објеката, саобраћајница и слично.

У новије време, постоје бројне области и ситуације у којима се развија волонтеризам. На пример, развојем концепта међугенерацијске солидарности створена је пракса волонтирања са циљем помоћи и подршке старијима. У Србији је 2017. година проглашена *Годином међугенерацијске солидарности*. У питању је сложен систем односа између особа различитих генерација унутар породице и у читавом друштву.

Процес старења становништва и низак наталитет доводе до неповољних демографских пројекција и бројних изазова. Да би друштва одговорила на те изазове, неопходно је да се питања старења становништва уведу у јавне политике како би се друштва и економија ускладили са демографским старењем, како би се омогућила боља интеграција свих старосних група у креирање политика и обезбедиле међугенерацијска солидарност, једнакост, равноправност и праведност.

Волонтери су активни и у различитим прихватилиштима која пружају заштиту животињама. С друге стране, услед климатских промена, све чешће се суочавамо са ситуацијама хуманитарних катастрофа изазваних поплавама, пожарима и слично. У таквим кризним ситуацијама није довољно само ангажовање стручних служби државе, попут спасилачких, ватрогасних или медицинских екипа. Често је због величине захваћеног подручја и интензитета непогоде потребно укључити већи број добровољаца који би својим радом, директно или индиректно, помогли у организовању, прикупљању

или пружању помоћи и подршке. Такође, треба указати на то да у нашој држави, као и у многим другим државама, Црвени крст има значајну улогу и у борби против сиромаштва, посебно кроз програме прикупљања хуманитарне помоћи и народне кухиње.

www.zvornicki.ba

Волонтери су у данашње време ангажовани у различитим сферама и имају веома важну улогу у добробити и напретку својих заједница, како у развијеним државама тако и у државама у развоју. Волонтеризам се показао као значајан фактор у оквирима националних и међународних програма за хуманитарну помоћ, техничку сарадњу и промоцију људских права, мира и демократије. Осим доприноса које волонтирање има у развоју заједнице и решавању друштвених проблема, оно позитивно делује на лични развој особе која је ангажована кроз добровољни рад, односно има и индивидуалну и колективну вредност. Волонтерски рад подстиче самопоштовање и развија поштовање према другим људима. Волонтери могу да примене своја знања и вештине кроз различите типове волонтерских активности, али могу и да стекну нове компетенције које им као практично искуство у будућности могу повећати шансе за запослење. Истраживања показују да су особе које волонтирају много флексибилније, отвореније, хуманије и освешћеније у поређењу са особама које нису друштвено ангажоване. Волонтери и организације са којима су повезани учествују у изградњи заједница које поштују достојанство свих људи, помажу у остваривању људских права, чиме се побољшава квалитет живота особама којима пружају подршку и помоћ и дају свој допринос у решавању социјалних, културних, економских и еколошких проблема и тако граде хуманије и праведније друштво.

Свако може да волонтира, па се волонтерски програми креирају према узрасту, искуству и знању волонтера, али и према потребама корисничке групе. Волонтирање може бити краткорочно или дугорочно. Краткорочно волонтирање обично подразумева тачно одређено време које је неко спреман до посвети како би допринео реализацији неке активности или пројекта. Дугорочно волонтирање је ангажовање појединаца који су спремни да своје време, знање и искуство ставе у функцију добробити заједнице на дуже време, најчешће кроз рад хуманитарних и невладиних организација које раде са маргинализованим и угроженим друштвеним групама. Волонтери могу да волонтирају на локалном, државном или међународном нивоу. Волонтирање на локалном нивоу дугорочно даје највеће резултате јер волонтери доприносе позитивним променама у својим улицама, насељима и градовима, односно тамо где најбоље знају потребе и особености своје заједнице.

Међународни дан волонтера обележава се 5. децембра одлуком Уједињених нација из 1985. године.

У Србији је 2010. године усвојен *Закон о волонтирању* којим су уређена начела волонтирања, као и права и обавезе волонтера и оних који организују волонтерски рад. Законом је прописано да су начела волонтирања следећа: 1) начело солидарности и промовисања волонтирања; 2) начело забране дискриминације; 3) начело заштите корисника волонтирања; 4) начело забране злоупотребе волонтирања; 5) начело заштите омладине и 6) начело бесплатности волонтирања.

▶ КОРУПЦИЈА

Корупција је енормна препрека реализацији људских права: грађанских, политичких, економских, социјалних и културних, као и права на развој и одрживост заједница. Корупција нарушава основне принципе транспарентности, одговорности, недискриминације и партиципације у сваком аспекту живота једне заједнице. Истовремено када ти принципи постоје, они представљају најефикасније начине борбе против корупције.

Нави Пилај, бивша Висока комесарка за људска права УН

Појам корупције (лат. corruptio) у свом изворном значењу означава труљење, распадање, пропадање. Као друштвену појаву, повезујемо је са урушавањем институција друштва, проузроковану злоупотребом друштвеног положаја или утицаја од изабраних и постављених лица за прибављање личне користи или користи за другога, а на штету јавног интереса. Корупција доводи до поремећаја тржишне равнотеже, монополизације тржишта, урушавања економије, а истраживање из 2016. године показује да корупција кошта ЕУ између 179 и 990 милијарди евра годишњег БДП-а. Корупција је и сигнал недовољно развијених принципа доброг управљања који су база демократских институција, основа контроле рада власти и ограничења њихове моћи кроз повећање транспарентности њиховог рада.

Истраживања организације *Freedom House* указују на негативну везу између висине корупције и степена развоја демократског друштва, односно виши степен корупције подразумева нижи степен демократског развоја земље, као и негативан утицај на остваривање људских права. На пример, уколико је корупција присутна у процесу селекције и запошљавања кроз фаворизацију рођака (непотизам) или рођака и пријатеља (кронизам), то доводи до кршења принципа једнакости и недискриминације и равноправног остварења права на рад у односу на знања и квалификације и остале критеријуме приликом запошљавања. Такође, подмићивање лекара за услуге које су обавеза лекара и њихова дужност крши право на остваривање здравствене заштите и квалитетних здравствених услуга. Надаље, уколико се због корупције у процесу јавне набавке изабере грађевинска фирма која не користи квалитетан материјал и/или нема квалификовану радну снагу, па се због несолидне градње уруши зграда која је изграђена, то угрожава право на живот. Када постоји „куповина“ гласова, нарушено је право на слободне изборе. Подмићивање граничне полиције може да олакша трговину људима и подстакне кријумчарење, што жртве трговине људима може да доведе у ризик по живот или принудни рад.

Остваривање многих људских права директно је повезано са корупцијом у једном друштву, на пример, слобода изражавања, окупљања и удруживања, политичка права, право на приступ информацијама и друга права. Уколико у држави постоји слободан проток информација, лакше је уочити случајеве корупције и грађани лакше остварују право и слободу да се укључују у формална и неформална удружења, између осталог и у она која се боре против корупције. Важно је и право на приступ информацијама од јавног значаја, као и транспарентност информација за које јавност има права да зна.

Важност борбе против корупције показује и чињеница да је међу циљевима одрживог развоја циљ бр. 16 усмерен на мир, изградњу институција и борбу против корупције. Треба указати и на то да је Србија ратификовала Конвенцију Уједињених нација против корупције (2005), чиме се обавезала на испуњавање обавеза прописаних конвенцијом, укључујући и управљање јавном имовином на начин који обезбеђује одрживи развој земље.

На нивоу Савета Европе постоји ГРЕКО – Група држава против корупције, која је основана 1999. године са циљем надгледања имплементације конвенција Савета Европе и поштовања антикорупцијских стандарда. ГРЕКО даје препоруке земљама чланицама усмерене на унапређење борбе против корупције. Током 2019. године ГРЕКО је у свом извештају о Србији констатовао да Србија и даље није у потпуности испунила ниједну од 13 препорука које су јој упућене 2015. године у вези са спречавањем корупције међу посланицима, судијама и тужиоцима. Неке од препорука односиле су се на предузимање мера за побољшање транспарентности парламентарног процеса, које укључују утврђивање прецизних рокова за подношење амандмана и коришћење хитног поступка као изузетка, а не као правила; истакнута је потреба увођења правила о транспарентности контаката посланика са лобистима и трећим странама због високог ризика од недозвољеног утицаја; истакнута је и потреба за јачањем независности и улоге Високог савета судства и Државног већа тужилаца, као и за променом процедура за избор судија, председника судова и тужилаца у смислу да је саветовано искључење Народне скупштине из тог процеса и обезбеђивање избора на основу заслуга, као и континуирана реформа система процене учинка судија и тужилаца.

Врсте корупције

Висока корупција (политичка) јесте она коју чине политички лидери на функцијама кроз веће проневере (не)материјалних јавних добара, стављајући лични интерес испред друштвеног, што доводи до енормног богаћења појединаца и пљачке друштвених ресурса. Како би се проверило богаћење функционера, они су дужни да пријављују своју имовину по ступању на функцију Агенцији за борбу против корупције. Израз *клептократија* (од грчких речи клептос – лопов и кратос – власт, држава) означава стање у држави у којој је присутна корупција највиших политичких институција, односно када власт располаже јавним ресурсима као својим приватним власништвом и када постоји само зарад личне добити појединаца и странака који ју чине на рачун друштва.

www.z1nfo.rs

Прате је *утаје пореза, проневере новца и изнуђивања*, узимања из фондова намењених изградњи и очувању јавних добара (болнице, паркови, школе, вртићи). Роберт Клитгард, експерт за корупцију, истиче да се корупција јавља тамо где постоји монопол, велика дискрециона овлашћења, а нема јавне

одговорности. Корупција у овом облику урушава поверење грађана у демократски рад институција и владавину права.

Ситна тзв. административна корупција је појава коју грађани доживљавају у сусрету са јавним службеницима у државној администрацији, а везује се за поткупљивање (мито), изнуђивање новца или услуга, фаворизацију приликом запошљавања и сл. Интегритет јавних службеника је подложан бројним ризицима од корупције, па експерт за корупцију Хауард Витон истиче и да се корупција јавља тамо где постоји прилика, а нема личних етичких норми, односно професионалног интегритета запослених у јавним институцијама.

Мерење корупције, сукоб интереса и друга питања у вези са корупцијом

Индекс перцепције корупције (ИПК) представља најпознатије глобално рангирање држава по перцепцији корупције у јавном сектору. Србија спада у државе у којој је ниво корупције висок јер има 39 од 100 поена у 2019. години. Са овим скором, Србија се налази на 91. месту од 180 земаља, односно у доњој половини светске листе. Иако се борба против корупције сматра једним од приоритета Србије, резултат индекса корупције је непромењен у односу на 2018. годину, а битнијих промена није било дуже од деценије.

Корупција се често јавља и када постоји сукоб улога/функција које обављамо у животу из којих може да дође до *сукоба интереса*. Уколико се ситуација сукоба интереса не разреши, то може да доведе до корупције. На пример, директор/директорка школе на конкурсу за посао у школи којом руководи истовремено одлучује о пријему свог детета у радни однос у тој школи или лекар/лекарка који упуте пацијента у своју приватну ординацију да обави преглед уместо да се преглед обави у државној здравственој установи у којој грађани имају могућност бесплатних услуга. Сличне су ситуације када професор/професорка дају приватне часове ученицима којима предају уместо пружања додатне помоћи у оквиру редовне наставе, или када особа која бира чланове неке комисије за које је обезбеђена новчана накнада постави себе за члана комисије.

Одредбама Закона о Агенцији за борбу против корупције дефинисан је појам поклона, као и ситуације у којима функционер/функционерка могу или не могу да приме поклон. Функционер не сме да прими поклон у вези с вршењем јавне функције, изузев протоколарног или пригодног поклона, али ни тада ако је у новцу и хартијама од вредности. Поклони које функционери задрже морају да се пријаве Агенцији за борбу против корупције.

www.insajder.net

Функционер може да прими *протоколарни и пригодни поклон* чија вредност не прелази 5% просечне месечне зараде без пореза и доприноса у Републици Србији, односно пригодне поклоне чија укупна вредност у појединој календарској години не премашује износ од једне просечне месечне зараде, без пореза и доприноса. *Протоколарни поклон* је поклон који функционер прими од стране државе, њеног органа или организације, међународне организације или страног правног лица приликом службене посете, гостовања или у другим приликама и остали поклони примљени у сличним околностима. *Пригодни поклон* је поклон који је уручен функционеру у приликама када људи традиционално размењују поклоне.

Финансирање учествовања на конференцијама, округлим столовима, семинарима, састанцима и слично (путни трошкови, трошкови смештаја, исхране, котизације) од домаћих или међународних органа и организација не представљају поклон уколико правно лице у којем функционер врши јавну функцију не може доћи у ситуацију да одлучује о праву или интересу наведених органа и организација. Спомен-плакете, значке, заставице, канцеларијски материјал и други рекламни материјал (свеске, роковници, постери, календари, хемијске оловке и сл.) исто не представљају поклоне. Легитимациони папири, као што су карте и улазнице за културне, спортске и сличне манифестације, нису поклони, уколико на њима пише да су бесплатни примерци, односно да су у облику позивнице.

„Поклони“ који су захтевани, дати или узети изван прописаних оквира, а дају се или приме у покушају вршења утицаја на јавне службенике и функционере да искористе своја овлашћења, моћ и утицај у корист особе која даје поклон или са њом повезаних лица представљају кривично дело давања или примања мита.

Узбуњивачи

Узбуњивач, звиждач или *дувач у пиштаљку* је особа која пријављује корупцију, најчешће у институцији у којој је запослена. Дешава се да узбуњивачи трпе различите штетне радње (отказ, смањење плате, претње и слично), па је у Србији усвојен *Закон о заштити узбуњивача* (2014) са циљем регулисања овог питања и заштите узбуњивача.

www.vjesti.me

Први узбуњивач у Србији који је добио судску заштиту према овом закону био је Милош Крстић. Он је открио корупцију у једној основној школи у Младеновцу, а након пријаве корупције добио је отказ. Одлуком Вишег суда у Београду враћен је на посао. Такође, треба напоменути да је Иван Нинић, председник Ученичког парламента Правно- биротехничке школе још 2005. године постао најмлађи узбуњивач у Србији иако тада није било посебног закона који је гарантовао заштиту узбуњивачима. С

обзиром на то да није добио одговор на питање због чега 1100 ученика у пет домова ученика плаћају по 100 динара абонентску књижицу, пријавио је случај инспекцији која је утврдила да је противправно од ученика узето 5.000.000 динара. Тај новац је потрошен на плате запослених, трошкове у ресторанима, такси, картице за мобилне телефоне. Након годину дана руководство дома је смењено, а новац враћен ученицима. Осим тога, покренуо је и питање плаћања тзв.„ђачког динара", а случај се завршио тако што је буџетска инспекција утврдила нерегуларности и казнила школу, директора и шефа рачуноводства.

Кључне институције у Србији које се баве борбом против корупције су:

- Агенција за борбу против корупције http://www.acas.rs/
- Савет за борбу против корупције Владе Републике Србије http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/content/cid1014/uvodna-rec
- Управа за јавне набавке http://www.ujn.gov.rs/
- Комисија за заштиту конкуренције https://www.kzk.org.rs/
- Државна ревизорска институција https://www.dri.rs

Осим тога, значајна је улога цивлног сектора који указује на примере корупције и врши притисак на државу да се такви случајеви процесуирају.

www.in4s.net

КУЛТУРА ЉУДСКИХ ПРАВА

Дух демократије не може се наметнути споља.
Он мора израсти из унутрашњости народа.
Махатма Ганди, оснивач савремене Индије

Култура људских права подразумева поштовање и заштиту људских права у свакодневном животу. То значи да свако треба да зна која права има, као и да поштује људска права других. Култура људских права не односи се само на поштовање закона, већ и на развој вредносних ставова којима се промовишу основне слободе и права. Стварно уживање људских права у једном друштву претпоставља да је обезбеђена истинска равноправност жена и мушкараца, да су грађани активни, да се промовишу демократске вредности и уважавају културне, језичке, верске и све друге различитости. Недостатак културе људских права уочава се у оним друштвима у којима грађани немају довољно развијену свест и знање о људским правима, те не могу да препознају кршење сопствених права, нити показују солидарност у одбрани туђих права. У друштву састављеном од „покорних" грађана, послушних и пасивних, веома је тешко развијати културу људских права.

Култура људских права није само култура у којој свако зна своја права јер знање не значи нужно и поштовање. Култура људских права је мрежа испреплетених ставова, веровања, понашања, норми и правила. Имајући у виду основне елементе културе људских права, могу се извести општи циљеви образовања о људским правима:

- Јачање поштовања људских права и основних слобода
- Развијање осећање самопоштовања и поштовања других: вредност људског достојанства
- Развијање ставова и понашања који ће водити поштовању права других
- Обезбеђивање суштинске равноправности жена и мушкараца и једнаке могућности у свим сферама
- Промовисање поштовања и уважавања културних различитости, посебно у односу на националне, етничке, верске, језичке и друге мањинске заједнице
- Оснаживање за активније грађанство
- Промовисање демократије, развоја, социјалне правде, склада у заједници, толеранције, солидарности и пријатељства међу људима и нацијама
- Унапређивање активности међународних институција чији је циљ стварање културе мира засноване на универзалним вредностима људских права, међународном разумевању, толеранцији и ненасиљу

У афирмацији културе људских права посебно је важна улога васпитнообразовног система, медија, невладиних и других организација, који би у свом раду требало да промовишу поштовање људских права, уважавање различитости, толеранцију и заједнички суживот свих припадника једног друштва. Образовни систем у томе има највећу улогу. Учењем о људским правима може се развити истинска култура људских права, заснована на поштовању, заштити, остваривању, правној сигурности и уживању људских права.

Осим тога, веома је важна и улога медија. Допринос медија у образовању грађана о концепту и садржају људских права може да буде веома ефикасан и делотворан. Међутим, медији могу имати и негативну улогу уколико шире нетолеранцију, подржавају и одржавају предрасуде и стереотипе, чиме се отежава успостављање културе људских права. Да би се достигао задовољавајући ниво културе људских права, потребно је да медијски радници буду компетентни и подржавајући, али је потребно и да грађани имају развијено критичко мишљење, односно, да буду медијски писмени, способни да препознају пропаганду, те да активно учествују у развијању и поштовању културе људских права.

РЕЧНИК

Заробљене државе је израз који је увела Светска банка, а односи се на земље које имају системску корупцију проузроковану неограниченом моћи владајуће елите која целокупно функционисање државе усмерава ка својим приватним интересима.

Миленијумска декларација је резолуција Уједињених нација усвојена 2000. године са осам главних развојних циљева.

1. Вредности и принципи: слобода, једнакост, солидарност, толеранција, поштовање природе, заједничка одговорност
2. Мир, безбедност и разоружање
3. Развој и искорењивање сиромаштва
4. Заштита заједничке животне средине
5. Људска права, демократија и адекватно управљање
6. Заштита угрожених
7. Задовољење посебних потреба Африке
8. Јачање улоге Уједињених нација

Солидаризам је социјална филозофија и политички покрет у француској Трећој републици, целовито морално учење које полази од дужности узајамне помоћи међу члановима истог друштва уколико они сматрају да творе јединствену целину.

Социјална кохезија је способност једног друштва да осигура добробит свим својим члановима, односно да сведе на минимум неједнакости и избегне поделе.

Социјална правда, најопштије говорећи, представља једнак и праведан однос између појединца и друштва, који се може посматрати кроз индекс социјалне правде који обухвата следеће димензије: спречавање сиромаштва, једнакост у образовању, доступност тржишта рада, социјалну кохезију и недискриминацију и здравље.

Волонтерски сервис је организација која ради на развоју и организовању рада са волонтерима са циљем давања доприноса решавању проблема у локалној заједници. Волонтерски сервис успоставља комуникацију између волонтера и оних којима је потребна помоћ.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Шта значи кад се каже да су људска права моралног порекла?

То значи да се налазе изнад државе и држава их мора поштовати без обзира на то да ли их је изричито прихватила.

Какав је положај Србије пред Европским судом за људска права у Стразбуру?

Према подацима суда у Стразбуру, на дан 30. јун 2019. Србија је осма држава Европе по броју предмета пред тим судом са 1.700 случајева. Испред Србије су Русија са 13.000 предмета, Румунија са 8.100, Украјина са 7.850, Турска са 7.750, Италија са 3.000, Азербејџан са 2.150 и Јерменија са 1.750.

www.nspm.rs

Суд за људска права

У току 2019. Србија је изгубила два спора који се тичу права на суђење у разумном року, што је објављено у Службеном гласнику. Оба предмета односе се на члан 6. став 1. Европске конвенције о људским правима, који се тиче права на поштено суђење, односно разуман рок трајања поступка. Србија ће према тим одлукама суда морати да плати оштећеним лицима укупно 7.600 евра у року од три месеца од њиховог доношења.

У којим земљама је гласање обавезно?

Ниска излазност на изборе је једна од најчешћих тема у стручној и академској јавности. У Србији је на последње председничке изборе изашло око 54% грађана. Неке земље су решење за овакву врсту проблема пронашле у обавезивању својих грађана на излазност на изборе. Неке од земаља које су одлучиле да своје грађане обавежу изласком на изборе су Аргентина, Аустралија, Белгија, Боливија, Бразил, Конго, Костарика, Доминиканска Република, Еквадор, Египат, Грчка, Хондурас, Луксембург, Мексико, Науру, Парагвај, Перу, Сингапур, Тајланд и Уругвај.

Мере које се прописују за оне који на изборе ипак не изађу се разликују. Аустралија, на пример, своје грађане који се не одазову на позив да изврше своју грађанску дужност кажњава новчаном казном у износу од неколико десетина долара. Са друге стране, Боливија је прописала мере којима се грађани кажњавају замрзавањем плате. Друге земље, попут Грчке, немају званично прописане мере којима санкционишу оне који нису гласали. Међутим, грађани се могу суочити са неким од административних препрека у добијању, на пример, возачке дозволе.

Када је у питању Аустралија, излазност у последњих шездесет година на парламентарним изборима не пада испод 90%. У тој земљи обавезно право гласа је уведено 1924. године. Боливија је земља која

је отишла корак даље и увела картице којима се потврђује да је грађанин изашао на гласање. Сврха тих картица јесте да се приликом подизања плате, у року од три месеца након избора, на увид мора пружити гласачка картица. Уколико грађанин нема картицу, онемогућава му се подизање плате у року од три месеца након избора.

Белгија је уједно и земља која има најдужу традицију обавезног гласања још од 1892. године за мушкарце, док је за жене ова обавеза уведена 1949. године. Сви грађани који наврше 18 година у обавези су да изађу на гласање, ако то не учине, суочавају се са умереним казнама. Међутим, уколико бирач не изађе на изборе у четири изборна круга, он се суочава са губитком права гласа у трајању од десет година.

Упркос обавезивању својих грађана на гласање, излазност на изборе у Грчкој је у 2012. години доживела свој историјски минимум. Наиме, на изборе је изашло свега 62,47 % гласача, што је у поређењу са претходним годинама изузетно ниска излазност.

Да ли солидарност може бити лоша?

Да, може. То се догађа у ситуацији када се појам солидарности погрешно тумачи и испољава. На пример, када десничарски и профашистички режими позивају на солидарност унутар тзв. ексклузивних заједница. На пример, позивање на етнонационалну солидарност, солидарност са сопственим народом, по природи искључује солидарност са онима који не спадају у ту групу, посебно према онима који су окарактерисани као непријатељи.

У чему се разликују солидарност и волонтеризам?

Иако те две појаве често делују здружено, оне нису исто. Најлакше их је разликовати на примеру. У време епидемије корона вируса од земље до земље се ширио гест солидарности са здравственим радницима који су поднели најтежи терет ванредне ситуације. Увек у исто време људи би изашли на своје терасе и прозоре и дуго аплаудирали здравственим радницима. У тих неколико минута ширио се осећај заједништва тако важан за грађанско друштво. По реакцијама запослених у болницама може се рећи да иако то није била конкретна помоћ за њих, индиректно им је давала снагу за даљи рад. Чак и снимак о томе изазива емоције https://www.youtube.com/watch?v=QlNvhcByn4w

Са друге стране, у истим тим ванредним условима због епидемије људи су волонтерски помагали онима којима је требала конкретна помоћ, најчешће у лековима и намирницама. Волонтери су се организовали на различите начине (на нивоу солитера, месне заједнице, при Црвеном крсту или општини), али са истим осећајем грађанске дужност и задовољства урађеним послом.

ПОДСТИЦАЈИ

Где, уосталом, почињу људска права?

„Где, уосталом, почињу људска права? На малим местима близу куће – та места су толико близу и толико мала да се не виде ни на једној карти света. Ипак, та места су свет појединачне особе: суседство у ком она живи; школа или факултет који похађа; фабрика, фарма или канцеларија где ради. То су места где сваки мушкарац, свака жена и свако дете траже једнаку правду, једнаке могућности, једнако достојанство без дискриминације. Ако та права ту немају смисла, немају га нигде другде. Без удружене грађанске акције за остваривање права близу куће узалуд ћемо тражити напредак по белом свету."

Овако је размишљала Еленор Рузвелт. Она је била америчка политичарка и хуманитарна радница. Била је борац за људска права и за равноправност црнаца и белаца. Она је била супруга председника САД Френклин Делано Рузвелта, односно прва дама САД од 1933. до 1945. године. Шта је хтела да каже тим где почињу људска права?

Заштита људских права пред независним телима у Србији

У Републици Србији постоје независни државни органи чија је дужност заштита људских права и слобода. Шта они раде?

- Заштитник грађана https://www.ombudsman.rs/
- Повереник за заштиту равноправности http://ravnopravnost.gov.rs/
- Повереник за приступ информацијама од јавног значаја и заштиту података о личности https://www.poverenik.rs/sr/

Иницијатива грађана за усвајање „Тијаниног закона"

Након убиства малолетне Тијане Јурић из Суботице 2014. године њени родитељи су покренули иницијативу за измену *Закона о полицији*, и то тако што би се у Закону нашао члан према којем би полиција, у случају пријаве нечијег нестанка, одмах кретала у потрагу. У дотадашњој пракси полиција би чекала да прође 24 часа, чиме се губило драгоцено време у спречавању трагичног исхода отмице. Уз подршку професора Правног факултета у Београду, који су саставили предлог измене члана 72 *Закона о полицији*, отац страдале девојчице је званично поднео иницијативу Народној скупштини. После годину дана, након протеста грађана због спорости у раду државних институција, уз истицање поруке „Зашто *Тијанин закон* није усвојен?", иницијатива је прихваћена. Посланици Народне скупштине су јула 2015. године великом већином гласова усвојили измене Закона. У члану 72. додат је став који гласи: „Ако је пријављен нестанак лица, а постоје основи сумње да је то лице жртва кривичног дела, полицијски службеници дужни су да у сарадњи са другим надлежним органима, удружењима грађана и грађанима, без одлагања предузму мере и радње предвиђене овим и другим законима, у циљу његовог проналаска." Измењени члан симболично је назван „*Тијанин закон*".

Флајер дељен ради анимирања јавности о важности измене *Закона о полицији*

Апатија бирача у Европи

„Оно што најбоље описује политичку атмосферу у Румунији јесте број гласача који нису гласали. Одзив гласача је најнижи до сада, са једва 44,5% учешћа на изборима, у поређењу са 56,4% из 1996 (Central Europe Review, 12. јун 2000)."

„Одзив на општим изборима у Великој Британији пао је на најнижи ниво у последњих 80 година, са око 60% бирача који нису желели да се оптерећују давањем својих гласова било коме. Међу јединицама са најнижим одзивом је Ливерпул Риверсајд, где је гласало свега 34,1% бирачког тела. У целој земљи најнезаинтересованији су били млади између 18 и 25 година." (BBC, 9. јун 2001)

Зашто се људи тако односе према праву гласа и зашто се каже да су и они који нису изашли на гласање заправо утицали на резултате избора?

Со која живот значи

Гандијево супротстављање британским колонијалним законима о монополу на со почетком 1930. године покренуло је талас грађанске непослушности, што је на крају довело до одласка Британаца из Индије. Одредбе Закона о соли предвиђале су опорезивање производње индијске соли како би Индија морала да увози британску со. Ганди и његове присталице започели су дуги марш за производњу соли и право да је транспортују без пореза. Британци су угушили тај марш, ухапсили су десетине хиљада протестаната и одбили да пристану на уступке. Марш је био ограничен и тиме што није успео да задобије подршку муслиманског дела становништва. Међутим, дугорочно гледано, ова побуна је била успешна јер је деловала као инспирација за протестанте, од којих многи нису пре тога учествовали ни у каквом организованом покрету. Осим тога, показала је свету снагу индијског народа, подстакла је нове облике грађанске непослушности, а имала је утицај на друге лидере сличних покрета у свету, попут Мартина Лутера Кинга.

Махатма Ганди, оснивач савремене Индије

Летећи пикетинг и sit-in

Радничке борбе у САД често су се граничиле са устанцима, у великој мери због насилних сукоба између владе и радника. Талас насиља током Велике депресије (1929–1933) створио је правну и институционалну подршку за америчке раднике, па су синдикално неорганизовани радници у текстилној индустрији и рудницима угља, притиснути рецесијом, али и инспирисани обећањем Френклина Д. Рузвелта да ће се бринути о индустријским радницима, започели очајничку борбу против смањења плата и губитка радних места. Тактика коју су изабрали спада у најрадикалније – *пикетинг* је форма штрајка у коме се радници који штрајкују окупљају пред улазом фабрике и спречавају улазак других радника који би желели да раде или штрајкбрехера. Током штрајка текстилаца 1934. године, *Летећи одреди пикета* марширали су од града до града позивајући раднике да се придруже штрајку, што је било посебно важно јер су радници радили у мањим фабрикама и нису имали јаку синдикалну организацију. Други кључан догађај била је серија *сит-ин штрајкова* у челичној и аутомобилској индустрији, када су радници ометали производњу тако што су заузимали кључне делове предузећа одбијајући да се склоне. Ова тактика је била делотворна, а уједно мање насилна од пикетинга и касније су је преузели борци за грађанска права и противници Вијетнамског рата.

www.wordpress.com

Против паушалног („по глави“ – poll tax) пореза на имовину

Током 1989. и 1990. године у Великој Британији измењен је Закон о порезу на имовину тако што је прописано да се тај порез плаћа „по глави“ уместо по вредности имовине. Покренута је кампања против тог пореза, а на демонстрацијама 31. марта 1990. у Лондону окупило око 200.000 људи и избили су нереди у којима је повређено много демонстраната и полицајаца. Током кампање против тог пореза развила се мрежа удружења широм земље која су позивала на неплаћање пореза. Те групе су окупиле људе који су у почетку били прилично изоловани или уопште нису били политички активни, а тактика се састојала из отпора на сваком кораку: одбијање регистровања, оспоравање пореских пријава и тиме загушивање правног система и коначно одбијање плаћања. Активности су биле изузетно ефикасне, прикупљање пореза било је неуспешно, што је на крају довело до тога да су владајући конзервативаци сменили лидерку Маргарет Тачер и повукли закон.

Маргарет Тачер, британска политичарка

Избори – бити или не бити

- Како тумачите следеће мисли?

- *Сваки народ заслужује власт коју има.*
- *Да избори могу нешто да промене, били би забрањени. Ема Голдман.*
- *Најбољи аргумент против демократије је пет минута разговора с просечним гласачем. Винстон Черчил*

- Колика је важност изласка што већег броја грађана на изборе?
- Зашто је велики проценат младих незаинтересован за учешће на изборима?
- Да ли је оправдано што је у Грчкој, на пример, излазак на бирачко место обавеза сваког грађанина?
- За и против акција грађанске непослушности.

Солидарност у току рата

Иако је солидарност израженија међу припадницима једног друштва, могуће је испољавати солидарност и ван тог оквира, чак и према непријатељима. Током рата између Србије и Бугарске 1885. године, Међународни Црвени крст је уз одобрење српске команде допремио бугарским рањеницима хуманитарну помоћ преко српске територије. Како бугарска војска није имала војни санитет, Србија је прекинула рат на један дан и отворила линију фронта како би Црвени крст могао да допреми и укаже помоћ рањеницима на бугарској страни. Такав пример солидарности, ни пре ни после тога, није забележен. Српска војска је показала солидарност са непријатељским војницима који су били мање привилеговани, јер рањени нису имали могућност медицинског збрињавања.

Примери успешних волонтерских акција у Србији

- Велика волонтерска акција *ШтаНамТешко* окупила је преко 100 волонтера и волонтерки из читаве Србије, који су у клисури реке Градац поправили камене бране које служе као природна мрестилишта за рибе, уклонили амброзију са дела подручја, поставили и офарбали инфотабле, поправили и офарбали столове и клупе на излетишту и уредили простор за камповање. Волонтерску акцију су организовали Млади истраживачи Србије у сарадњи са

Покретом горана Војводине, ЦеГраД-ом, Народним парламентом и еколошким друштвом Градац. Опширније: https://www.mis.org.rs/uspesna-stanamtesko-akcija-na-reci-gradac/

- У инклузивном центру *Место сусрета* у Земун Пољу, које води удружење родитеља и пријатеља деце са сметњама у развоју *Ево рука,* одржана је велика волонтерска акција, у којој је више од 100 волонтера донирало више од 800 радних сати. У склопу волонтерске акције, уређен је врт центра, као и спортски терен за кошарку и фудбал који посећују корисници центра и локално становништво. Припремљено је и преко 100 килограма џема од кајсије, док је кроз креативне радионице направљен велики број различитих производа које инклузивни центар продаје појединцима и компанијама као део стратегије одрживог пословања ове установе. Акција посвећена уређењу простора организована је у сарадњи са Центром за унапређење животне средине, компанијом L'Oréal Balkan, удружењем грађана *Ево рука* које управља инклузивним центром, као и са корисницима и сарадницима центра. Повод за организацију догађаја је глобална иницијатива компаније L'Oréal *Дан грађана* (Citizen Day), у којој сваке године учествује више од 28.000 хиљада запослених у око 70 земаља широм света и пример је успешне мултисекторске сарадње друштвено одговорних компанија и организација цивилног друштва. Опширније: https://dobrevesti.rs/акције/item/10209-velika-volonterska-akcija-u-inkuluzivnom-centru-mesto-susreta
- Бројни су примери веома успешних и иновативних акција које не би могле да опстану без велике подршке волонтера и волонтерки. На пример, *Миксалиште,* прихватни центар за мигранте у Београду, настало је кроз јавну кампању 2015. године у којој се прикупљала хуманитарна помоћ, али је касније прерасло у прихватни центар кроз који је прошло преко 300.000 избеглица. Њима је пружена неопходна подршка у Миксалишту, уз помоћ преко 2.000 волонтера и волонтерки. Опширније: https://www.facebook.com/pg/RefugeeAidMiksaliste/about/?ref=page_internal
- *Сратиште за децу* је услуга чији је циљ унапређење квалитета живота деце која живе и раде на улици, а у питању су деца од 5 до 15 година која су због начина живота изложена вишеструким ризицима. Услуга подразумева редовне оброке, чисту одећу и обућу, подршку током образовања и приликом укључивања у образовни систем, као и различите креативне, едукативне, културне и спортске активности. Ова услуга не би била могућа, односно била би знатно отежана без много волонтера који учествују. Опширније: http://cim.org.rs/sr/volontiraj/
- Оригинални пројекат *ДрумоДом.* У питању је аутобус у коме особе које немају кров над главом и живе у нехуманим условима, најчешће на улици, могу да се истуширају, користе тоалет, да се ошишају и оперу веш. Програм подразумева подршку њиховој већој друштвеној укључености, укључујући добијање личних докумената, остваривање права на здравствену и социјалну заштиту и проналажење трајнијих економских и стамбених решења. У пружање ове услуге укључени су волонтери и волонтерке. Опширније: https://www.drumodom.rs/

Филип Вукша – борац за права грађана

Видео клип (15:01) https://www.youtube.com/watch?v=kE-xAIsiA3w

Корупција – веровали или не!

Једно истраживање је показало да је просечни грађанин Кеније сваког месеца издвајао око 93 фунте на подмићивања, што износи око 30% просечне плате у Кенији.

У румунском језику постоји 30 израза за мито. У Србији је уобичајено: „Да ли треба да подмажемо?“

Једна невладина организација је 2007. године у Индији покренула „тиху револуцију“ тако што је креирала лажне новчанице од нула рупија за грађане како би учествовали у елиминацији корупције на свим нивоима. Новчаница од нула рупија је креирана како би грађани Индије којима се тражи мито за услуге у институцијама уместо новца дали те алтернативне новчанице и указали на проблем мита.

www.india.com

Изреке које се односе на корупцију: Мито и магарцима коњско седло меће; Сваки дар тражи уздарје; Даровни колач често у грлу западне; Рука која даје је увек изнад руке која прима; Рука руку мије.

Референдум – за или против

Швајцарска је међу ретким државама у свету у којој грађани по неколико пута годишње излазе на референдуме, и то по врло различитим питањима. Ова алпска земља је зато многима „узор демократије“ иако су неке одлуке грађана добиле критику из читавог света. Тако су 2009. године грађани те земље одлучили да забране изградњу нових минарета уз џамије, а 2014. године су тесном већином изгласали ограничавање досељавања странаца. Многи угледни правници су указали на то да такве одлуке, иако су последица воље грађана, ипак нису демократске.

По неким мишљењима, изражавање воље грађана понекад може да изазове више проблема него што их решава. Грађани Дрездена су, на пример, пре неколико година били позвани да одлуче о изградњи новог моста и тек кад су се на референдуму изјаснили за изградњу, огласила су се удружења за очување заштите околине која су била оштро против тога. Политиколог Ворен Монтаг наводи да се у пракси догађа да такве форме непосредне демократије поларизују грађане, што не иде у прилог демократским процесима у једном друштву. Немачка је имала лоша искуства са изражавањем воље грађана за време нацизма, јер управо диктатори често користе референдуме како би својој политици дали неку врсту легитимитета. Зато Монтаг сматра да је реч о некој врсти „привидне демократије“ и да се и у демократским друштвима може отворити простор популистима да на референдуму спроведу своје идеје.

У вези са тим поставља се још питања. Да ли референдум заиста представља израз воље свих грађана и свих социјалних групација? Да ли на референдуме пре свега излазе образовани грађани који прате политичка збивања, па се тако чак и повећавају социјалне разлике? Да ли неки грађани који нису изашли на референдум тек по његовом окончању добијају потребу да искажу своју вољу? Пример референдума у Великој Британији о изласку из Европске уније показује колико је компликована прича о примени тог облика непосредне демократије. Догађаји после референдума довели су до тога да су

многи грађани тражили нови референдум са питањем *Да ли желите да Британија напусти Европску унију сада када знамо под којим условима*?

РЕСУРСИ

Универзална декларација о људским правима http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf

Европска конвенција о људским правима https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf

Међународни пакт о грађанским и политичким правима

http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Međunarodni-pakt-o-građanskim-i-političkim-pravima.pdf

Живети у демократији, 6 приручника, Савет Европе, https://www.living-democracy.rs/textbooks/

Демократија и људска права, Савет Европе, 2013, http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Guidelines_educators_SERB.pdf

Прича о људским правима (историјски и културни контекст), на енглеском са преводом https://www.youtube.com/watch?v=Jf1Ydhr6nTA

Устав Републике Србије (Људска и мањинска права и слободе, II део): http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/70-100028/ustav-republike-srbije#d2

Компас – Приручник за образовање младих о људским правима http://media.cgo-cce.org/2013/10/KompasMNE.pdf

Не сметајте, уживам у својим правима и слободама, Видан Хаџи-Видановић, Марко Милановић, Београдски центар за људска права, Београд, 2006.

Људска права, *приручник за наставнике*, Марија Рудић, Београдски центар за људска права, Београд, 2000.

Увод у демократију, *80 питања и одговора*, Дејвид Битем, Кевин Бојл, Креативни центар, Београд, 1997.

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ

(III РАЗРЕД)

https://news.un.org/en/story/2019/08/1043911

Нема пута ка миру. Мир је пут.
Махатма Ганди

Мир долази кроз разумевање, а не кроз споразуме.
Арапска пословица

Очекивани исходи теме из програма

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- доведе у везу угрожавање мира са људским правима;
- наведе примере кршења хуманитарног права у прошлости и садашњости;
- критички разматра економске политике са становишта наоружања и претњи миру;
- образложи значај антиратног грађанског активизма и наведе пример;
- наведе примере насилног екстремизма и начине на који се регрутују деца и млади;
- критички разматра проблем насиља у спорту и изражава негативан став према њему;
- наведе показатеље светског мира и државе најнижег и највишег индекса;
- критички процењује изазове и претње миру у будућности.

О ТЕМИ

Након претходне теме која се бавила људским правима на глобалан начин, поставило се питање које право издвојити и дати му статус теме. Одабрано је да то буде право на мир из тзв. треће генерације људских права. Има више разлога за такав избор. Прво је да, упркос великом броју докумената, повеља, ковенција и сл. о забрани решавања националних сукоба ратовима, још увек нема ниједан дан да негде у свету није било ратова и озбиљног кршења људских права. Затим, оружани сукоби генеришу и велики број лица која беже из својих земаља правећи мигрантске кризе. Велики је изазов обезбедити заштиту тим лицима и гарантовати им основна права и слободе. Потрошња новца за наоружавање у свету је и даље енормна, и то у време кад још увек има гладних и жедних. И на крају, али ништа мање важан разлог зашто је ова тема изабрана, јесте чињеница да упркос томе што живимо у времену апсолутне доступности информација, грађани најчешће и даље веома мало знају о ратовима, трагедијама, патњама људи и размерама тих патњи.

Питање рата и мира директно је повезано и са солидарношћу и волонтеризмом који као грађанске вредности постоје, али, нажалост, не решавају много тога. Хиљаде тона хуманитарне помоћи ништа не значе кад је у исто време стигло и хиљаде тона наоружања. Хуманитарно право се крши, војници и цивили страдају. Ратови добијају нова лица, али кршење људских права и сиромаштво остају исти. Ипак, снагама рата супротстављају се антиратни покрети, а постоје и грађани који заговарају пацифизам. Зато је важно образовање за мир које подразумева стицање и развијање неких знања, ставова и вештина. У том смислу, све што је рађено у оквиру претходних тема (*Безбедност младих, Глобализација, Сви различити, а сви равноправни, Медији за грађане, грађани за медије, Људска права, грађани и демократија*) налази примену у овој теми, те у раду са ученицима треба инсистирати на тој интеграцији.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ ТЕМЕ

▶ РАТ И МИР

Мир се може сагледавати са различитих културних становишта. У источњачким културама се повезује са унутрашњим духовним стањем особе, док се у западном свету мир схвата као нешто што је изван саме личности и постоји објективно као животни контекст који се одвија без сукоба. Исто тако, појмовно се може различито дефинисати. Један од могућих начина појмовног одређења је разликовање између позитивног и негативног мира. *Негативно одређење* значи да нема насилног конфликта између држава или унутар једне државе, док *позитивно одређење мира* подразумева да нема рата, а да постоји стање једнакости и правде које омогућава лични и друштвени развој. Висок ниво социјалне правде и минимално присуство насиља карактеришу позитиван мир. Док неки мисле да се сви проблеми решавају спречавањем или заустављањем рата, у стварности свакодневице остаје да се уради велики посао уређења структуре која ће водити ка увећању социјалне правде и могућности развоја за све људе. Сходно томе, можемо рећи да мир није само заустављање сукоба и разоружање, него је такође и начин на који људи живе и раде.

Међутим, чињеница да је од краја Другог светског рата било више од 150 оружаних сукоба наводи на закључак да је оружани сукоб и даље највећа претња миру. Теоријски, рат се описује као организовани сукоб наоружаних људи, као продужење политике државе, нације или класе у циљу остваривања одређене политике. Основни садржај рата чини оружана борба, али се рат не своди само на њу, он је шири и сложенији, јер укључује и друге облике борбе – као што су политичка или економска борба, које имају велики значај за припрему и вођење рата.

Међународни дан мира обележава се трећег уторка у септембру сваке године.

www.pinterest.com

ЗАБРАНА ОРУЖАНОГ СУКОБА

Повеља Уједињених нација забрањује рат као средство за решавање међународних спорова. Полази од две премисе: 1) универзалности, односно тежи да обухвати све земље света и 2) оружани сукоб посматра се као производ континуираног решавања политичких, економских и социјалних противречности које су у основи сукоба. Чланице Уједињених нација (њих 193) обавезале су се да неће употребљавати силу или претити силом која би била усмерена против политичке или територијалне независности било које државе, да ће све спорове и сукобе решавати искључиво мирним путем. Иако забрањује рат, Повеља УН допушта два изузетка од употребе силе:

- право на индивидуалну и колективну самоодбрану, која настаје са оружаним нападом на територијални интегритет и суверенитет државе/држава;
- принудне мере Савета безбедности.

Савет безбедности је главни орган УН задужен за одржавање међународног мира и бедбедности. Он делује према систему колективне безбедности који почива на три стуба: 1) државе су се одрекле силе као начина решавања спорова; 2) успостављена је недељивост светског мира, па у случају да нека држава употребљава силу, све остале државе се ангажују да одбију напад и 3) све државе су

прихватиле да се повинују одлуци једног међународног тела, које има ексклузивно право да одређује да ли је дошло до нарушења међународног мира и безбедности и да донесе одлуку о мерама које ће бити предузете.

Савет безбедности може предузимати принудне мере у *ширем смислу*, као што је прекид дипломатских односа и економске санкције, као и принудне мере у *ужем смислу*, под којима се подразумева напад копненим, ваздушним и/или поморским путем. Савет безбедности чини укупно 15 држава, од којих је пет сталних (САД, Русија, Кина, Француска и Велика Британија) и 10 тзв. изабраних чланица, које бира Генерална скупштина УН на период од годину дана, по утврђеном географском кључу. СФРЈ је неколико пута била чланица Савета безбедности (1950–1951, 1956, 1972–1973 и 1988–1989). Република Србија никада није била чланица Савета безбедности иако су то биле све државе из региона.

▶ МЕЂУНАРОДНО ХУМАНИТАРНО ПРАВО

Међународно хуманитарно право је део међународног јавног права и представља систем правних правила која се примењују у оружаном сукобу и поводом оружаног сукоба, односно, правилима међународног хуманитарног права се уређују односи између страна које су у сукобу и односи између тих страна и неутралних држава (оних које у оружаном сукобу не учествују). Међународно хуманитарно право садржи правила која су намењена да се заштите жртве рата и да се спречe сувишне патње и разарања. Осим термина међународно хуманитарно право, често се користе и термини међународно ратно право или међународно право оружаних сукоба. Без обзира на то који се од наведених термина користи, реч је о истом систему правних правила, оном који се примењује у оружаном сукобу.

Међународно хуманитарно право почива на принципима:

- ***хуманости*** – смањење људских патњи које треба свести на минимум;
- ***војне потребе*** – стране у сукобу могу применити све мере које су потребне за успешно вођење операција, али не смеју кршити правила МХП-а;
- ***пропорционалности*** – подразумева да се стране у сукобу морају уздржати од напада на војни циљ који ће изазвати цивилне жртве који би били несразмерни у односу на очекивану војну предност коју доноси напад;
- ***разликовања*** – МХП почива на дистинкцији између бораца и цивила, односно војних и цивилних објеката.

www.crvenikrst011.org.rs

Прва међународна конвенција која је прописивила одређена правила понашања у оружаним сукобима била је Конвенција о побољшању услова рањеника и болесника у рату из 1864. године. За њено доношење заслужан је Анри Динан, швајцарски бизнисмен, који је видео рањенике након битке код Солферина 1859. године и био дубоко ганут недостатком особља и медицинске помоћи. Објавио је књигу Сећање на Солферино 1862. године, која се управо бави страхотама рата.

Данас, окосницу заштите лица која не учествују или више не учествују у рату чине међународне конвенције, тзв. *Женевско право*. Конвенције донете 1949. године које чине оскосницу заштите су:

- Прва женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату;
- Друга женевска конвенција за побољшање положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору;
- Трећа женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима;
- Четврта женевска конвенција о заштити цивилних лица за време рата.

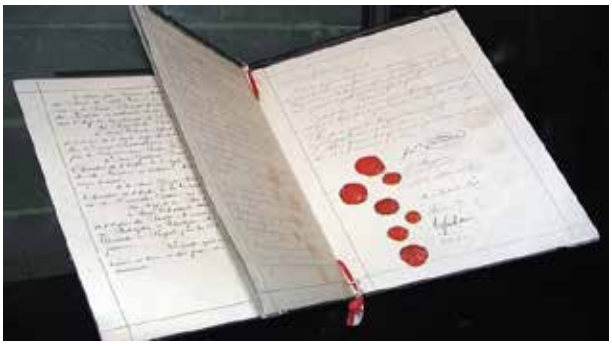

www.sr.wikipedia.org

Женевска конвенција

Овим конвенцијама установљују се стандарди за заштиту рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага, ратних заробљеника и цивила који живе у подручју рата или под непријатељском окупацијом. Сходно томе, оружане снаге у многим земљама обучавају своје припаднике о женевским конвенцијама.

Анри Динан је заслужан и за оснивање сталне агенције за хуманитарну помоћ за време рата, која је основана 1863. године као Међународни комитет Црвеног крста (МКЦК). У питању је непристрасна, неутрална и независна хуманитарна организација која делује као неутралан посредник између зараћених страна. Делује у више од 80 земаља и ангажује се на пружању помоћи и заштите жртвама оружаних сукоба, унутрашњих нереда и других случајева насиља. Такође, МКЦК промовише знање о МХП-у и његовом значају објављивањем и превођењем публикација, организовањем такмичења и слично. Готово у свакој држави на свету постоји национално друштво Црвеног крста или Црвеног полумесеца. Она делују у својим државама у складу са међународним хуманитарним правом и мисијом и статутом међународног покрета, али могу предузети и остале хуманитарне задатке, зависно од потреба друштва. Међународна федерација друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца (МФЦК) основана је 1919. године и данас координише рад 190 националних друштава Црвеног крста и

Црвеног полумесеца и руководи акцијама спасавања и пружања хуманитарне подршке и помоћи људима широм света.

ИЗБЕГЛИЦЕ И МИГРАНТИ

Миграције представљају савремени, глобални феномен који означава сваки облик привременог или трајнијег кретања и промене места боравка појединца или група. Може бити добровољна, када до промене места боравка или државе порекла дође законитим путем и због неког вољног елемента, због рада (*радници мигранти*), образовања или неког другог разлога (*странци који имају привремени боравак или стално настањење у другој држави*). Међутим, може бити и принудна, када због последица оружаног сукоба или других разлога лице услед страха од прогона прелази у други део државе (*интерно расељена лица*) или прелази у другу државу (*избеглица*).

Конвенција о статусу избеглица донета је још 1951. године и одређује да се *избеглицом* сматра лице које је прешло у другу државу због оправданог страха од прогона по једном од пет основа – раса, вера, националност, припадност некој социјалној групи или политичко мишљење. Ова дефиниција је уско одређена, али се данас различите групе могу подвести под основ *припадност социјалној групи*. Тако је признато да тај статус могу добити припадници ЛГБТИ популације ако долазе из земаља у којима су истополни односи кажњиви. С друге стране, *тражилац азила* је лице које тражи заштиту од прогона или озбиљне повреде у страној држави и поднело је захтев за азил како би се у поступку додељивања азила утврдило да ли се може квалификовати као избеглица или не.

www.borba.me

Међународна заједница се данас суочава са тзв. мешовитим миграцијама јер лица напуштају земљу порекла због комбинације различитих фактора, од тежње ка остварењу бољих економских услова, бекства од оружаних сукоба, сиромаштва, тероризма, кршења људских права, климатских промена и природних катастрофа. Уколико се лица не могу квалификовати као избеглице, а дошла су на територију друге државе незаконито, онда се сматрају *илегалним мигрантима* и њихов статус је данас најтежи јер су у многим земљама изложени кршењу основних људских права. Ипак, без обзира на статус, сви мигранти имају минимална права која им припадају:

- право на једнакост и забрану дискриминације;
- право да се тражи азил;
- право миграната на повратак у земљу порекла;
- право миграната да не буду враћени у земљу где би били прогоњени, мучени или где не би имали приступ адекватној заштити;
- право на здравље и приступ социјалним и здравственим службама;
- право деце на образовање и поштовање принципа најбољег интереса детета у свакој фази помоћи и подршке, као и посебан статус деце без пратње, односно деце која нису праћена родитељима, старатељима нити другим одраслим особама;
- право да не буду изложени арбитрарном притварању;
- право да не буду протерани, осим на основу одлуке која је законита и уз могућност преиспитивања донете одлуке од надлежних власти;
- право да не буду изложени колективном протеривању;
- право на помоћ и подршку за посебно осетљиве категорије миграната.

ЗАБРАЊЕНИ МЕТОДИ РАТОВАЊА

Међународно право од давнина садржи норме које забрањују одређене начине борбе и спречавају да се ратовање претвори у подмукло убијање. По свом карактеру, забране у избору начина борбе могу бити опште и посебне. Док се прва врста ограничења изражава кроз неколико основних правила која се сматрају руководним начелима међународног хуманитарног права, посебне забране садрже прецизна упутства борцима о томе како се не сме поступити у извођењу конкретних борбених дејстава. Као начини ратовања посебно су забрањени:

- перфидија (забрана коришћења нечасних, издајничких и подмуклих поступака);
- ускраћивање милости;
- злоупотреба међународно признатих знакова и националних амблема;
- убијање или рањавање непријатеља онеспособљеног за борбу;
- напад на лица која су напустила погођени ваздухоплов;
- уништавање, заплена и пљачка непријатељске имовине;
- репресалије против заштићених лица и објеката;
- принудна служба;
- узимање талаца;
- депортација;
- изнуривање глађу;
- терор;
- силовање и сексуална експлоатација;
- регрутација деце млађе од 15 година.

www.hr.wikipedia.org

Повреда правила о забрањеним начинима борбе представља ратни злочин по међународном праву и има за последицу грађанску одговорност државе и кривичну одговорност појединаца.

Осим класичних оружаних сукоба, када се сукобљавају војске зарађених земаља (међународни оружани сукоб), имамо и нове облике модерног ратовања. Савремени свет је пун изазова у виду оружаних сукоба ниског интензитета у којима ратују побуњеничке војске или групе, терористи, супротстављене политичке или етничке групе (унутрашњи оружани сукоби). Већина жртава у таквим сукобима нису војници, већ цивили, посебно жене, деца и старији.

Осим забрањених метода ратовања, данас су на међународном плану забрањена и оружја која проузрокују непотребну и сувишну патњу или чијом је употребом немогуће разликовати цивиле и цивилне објекте од бораца и војних објеката. Забрањена су оружја која користе пројектиле експлозивне природе који имају мање од 400 грама и лако се распрскавају по људском телу, загушљиви, отровни и други гасови, биолошко оружје, мине изненађења и антиперсоналне мине, запаљива оружја, хемијска оружја, оружја за ослепљивање.

Ево листе неких значајнијих конвенција које уређују ову област:

- Конвенција о забрани или ограничавању употребе одређених врста конвенционалног оружја за које се може сматрати да проузрокује прекомерне трауматске ефекте или да делује неселективно у погледу избора циља (1980), а која укључује:
- Први протокол о фрагментима оружја који се не могу открити;
- Други протокол о забрани или ограничавању употребе мина, мина изненађења и других експлозивних средстава;
- Трећи протокол о забрани или ограничавању употребе запаљивих оружја;
- Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању (1993);
- Протокол о ласерском оружју за ослепљивање (1985);
- Ревидирани протокол о забрани или ограничавању употребе мина, мина изненађења и других експлозивних средстава (1996);

- Конвенција о забрани употребе, складиштења, производње и промета антиперсоналних мина и о њиховом уништавању (1997);
- Конвенција о забрани касетних бомби (2010).

www.dw.com

Жртва нагазне мине

Уговор о забрани нуклеарног оружја усвојен је у Њујорку 2017. године и представља први међународни споразум којим се забрањује развој, тестирање, производња, држање, складиштење, трансфер, употреба и претња употребом нуклеарног оружја. Да би уговор производио дејство, треба да га прихвати најмање 50 држава, а до данас је то учинило 36 држава. То другим речима значи да се споразум још увек не примењује, односно да није ступио на снагу.

▶ ГЛОБАЛНИ ИНДЕКС МИРА

Ово истраживање спровео је Институт за економију и мир на основу најважнијих индикатора као што су ниво милитантности државе, друштвена сигурност и безбедност и унутрашњи и међународни конфликти.

Према овим показатељима, Србија, која је међу боље рангираним државама по већини критеријума (50. место од 163. државе), остварила је напредак од пет места на укупној листи у односу на претходну годину. Од земаља у региону највећи скок остварила је Северна Македонија – за 23 места.

У односу на државе региона, према стопама друштвеног мира Србија заузима средње позиције, боље је рангирана од Босне и Херцеговине, Северне Македоније, Црне Горе и Албаније, а лошије од Хрватске, Мађарске, Румуније и Бугарске.

Осим перцепције присутног криминалитета и лошијих односа са суседима, у Србији је проблематично и поверење у службе безбедности и полицију, а мир нарушава и доступност оружја. С друге стране, добре оцене смо добили за стопу убистава, политички терор, увоз и извоз оружја, мању могућност за терористичке нападе, унутрашње конфликте и одсуство ширења војске и наоружања.

Глобалне позиције показују да је свет ове године постао незнатно мирније место, али побољшање постоји, за разлику од претходних неколико година. Најмирнија земља на свету и даље је Исланд, који ту титулу носи од 2018. године. На врху му се придружују и Нови Зеланд, Аустралија, Португал и Данска. Најмање мира има у Авганистану, који ту незавидну позицију ове године преузима од Сирије, остављајући њу на претпоследњем месту. Недостатак друштвеног мира највише погађа и Јужни Судан, Јемен и Ирак. Лоша мировна ситуација забележена је и у Русији, која је рангирана на 154. месту, Украјини која је на 150. месту и Турској, која заузима 152. позицију. Ова анализа показује да је свет много опасније место него што је то био пре неколико деценија, са више безбедносних ризика, терористичким активностима, а томе су допринели и појачавање конфликта на Средњем Истоку и регионалне тензије у Источној Европи и Североисточној Азији. https://www.danas.rs/drustvo/globalni-indeks-mira-srbija-na-50-mestu-medju-163-drzave/

ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ НАОРУЖАВАЊА

Савремени свет је изузетно сложен и прожет је бројним супротностима. Цивилизацијске разлике међу људима и народима развијале су се кроз историју на дубоко укорењеним темељима неједнакости, али и насиља. Међу карактеристичним појавама савременог света значајно место заузима и трка у наоружавању. Она је посебно присутна у другој половини 20. века кроз период тзв. хладног рата који је вођен између суперсила и блокова политичким, економским и другим неоружаним средствима. Трка у наоружавању снажно је утицала на економски развој и технички прогрес земаља учесница овог процеса.

Политички и војни аналитичари САД првих година после Другог светског рата проценили су да ширење утицаја Совјетског Савеза и комунизма прети угрожавању капиталистичког друштвено-економског система у Западној Европи и САД. Начини супротстављања тој претњи сагледани су у политичком организовању и војном јачању свих земаља тзв. *слободног света*. Тако су већ маја 1949. године развијене капиталистичке земље Западне Европе и Северне Америке, предвођене САД, формирале до тада највећи војнополитички савез: *Северноатлантски пакт* или *НАТО*.

Лого Северноатлантског пакта

www.commons.wikipedia.org

Као одговор на војно јачање и организовање земаља чланица Северноатлантског пакта, средином 50-их година образован је још један снажан војнополитички савез, али на другом идеолошко-политичком полу света и око друге војне суперсиле. Наиме, 1955. године Совјетски Савез је са

комунистичким државама Источне Европе створио *Варшавски уговор* као одбрамбену реакцију на стварање НАТО пакта. Супротности између суперсила и блокова временом су продубљиване, а њихова борба за сфере утицаја и доминације појачаване, што је негативно утицало на војно-политичку ситуацију у свету и подстицало трку у наоружавању.

www.sr.wikipedia.org

Лого Варшавског уговора

Трка у наоружавању вођена између суперсила и блокова није била сасвим нова појава у међународним односима. Вођена је и у ранијим периодима међу великим силама, нарочито у условима међународне затегнутости и уочи избијања великих ратова. Међутим, оно што је трку у наоружавању из периода хладног рата посебно карактерисало били су интензитет и размера те трке, а специфични су били и њени циљеви.

Након периода хладног рата обустављена је трка у наоружавању, војни расходи и производња средстава ратне технике у индустријски развијеним земљама света били су значајно смањени. Отклоњена је или значајно смањена опасност од избијања великог нуклеарног рата, али су учестали унутрашњи конфликти, међудржавни и регионални сукоби. Као резултат мера које су предузеле међународне организације и институције и та опасност је умањена. Међутим, већ на почетку 21. века појавиле су се нове претње међународном миру и безбедности у виду терористичких напада и нових локалних оружаних сукоба.

Наоружавање и трка у наоружавању имају и значајне последице на економију и развој привреде држава у савременом свету. Анализе утицаја наоружавања на економију и привредни развој дефинитивно се не могу посматрати само у контрастима позитивног и негативног. Резултати коришћења макроекономске анализе воде закључку да наоружавање негативно утиче на развој, тј. да издвајање дела бруто друштвеног производа (БДП) за војне потребе смањује могућности улагања у друштвену репродукцију. Међутим, кроз војну потрошњу настају активности које дају непосредан или посредан допринос економском развоју и техничком прогресу. Наоружавање, према томе, испољава и негативан и позитиван утицај и може се давати предност једном или другом утицају у зависности од вредносних оријентација и политичких опредељења.

С друге стране, посматрано са становишта изградње мира и безбедности, још увек је велика опасност од продубљивања јаза између развијених и неразвијених земаља који може изазвати нове конфликте. Неуједначен демографски развој и систематско угрожавање животне средине могу да буду озбиљни узроци избијања нових оружаних сукоба, а тиме и интензивног наоружавања савременог света. Почетком 21. века поновно је видљиво повећавање војних расхода и производње средстава ратне технике и у оним земљама у којима је годинама бележен опадајући тренд кретања тих параметара. А што је више оружја, то је већа опасност да оно буде употребљено у својој основној намени – у рату. Према томе, многи показатељи упућују на то да ће и убудуће наоружавање бити не само претња миру и безбедности него и важан утицајни фактор на развој појединих земаља, региона и света у целини.

▶ АНТИРАТНИ ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ

Мир је један од вековних темељних политичких и етичких идеала живота у заједници. Мир носи обележје вредности по себи, коју готово нико не доводи у питање. Међутим, у савременом свету, морално одобравање мира и антиратни протести постали су толико уобичајени и свакодневни да су скоро доведени у ситуацију да означавају испразну реторику иза које не стоји намеравано деловање. Мир је постала омиљена реч не само истинских поборника мира већ и уобичајена фраза конфликтних политичких или верских лидера. Због тога се у свакодневној политичкој комуникацији и јавности појављује проблем идентификације истинских поборника мира чији ће и говор и начин деловања одговарати том имену.

www. jimcarrollsblog.com

О мировном покрету може се говорити у ужем смислу, као о антиратном покрету чији је примарни циљ обустављање рата са претензијом да након тога постане мировни покрет у оном ширем значењу, које је садржано у појму пацифизма и који подразумева ширење антимилитаризма, културе мира, толеранције и ненасиља. Овај шири аспект мировних активности повезан је са периодима претконфликтних и постконфликтних ситуација, а немогућ је у време самог конфликта. Насупрот томе, мировни покрет у ужем смислу (као антиратни покрет) настаје у време оружаних сукоба, али

само ако се ти сукоби не одвијају на властитој територији. Тамо где траје рат нема антиратних акција већег интензитета и обима.

Настанак пацифизма се повезује првенствено са неким протестантским верским покретима који су одбијали употребу оружја, служење војске, ношење униформе. У 19. веку, уз верски пацифизам, појављује се и снажни секуларни пацифизам, чије су идеје касније добијале све више присталица међу радницима. У току друге половине 20. века покрет за мир је имао три велика таласа: 50-их година (покрет против атомске бомбе); 60-их година (покрет против рата у Вијетнаму) и на прелазу из 70-их у 80. (антинуклеарни, као један од најснажнијих, који уједно означава и прекретницу прерастања старог у нови мировни покрет). Данас је то у развијеним друштвима покрет против репресивних технологија којима се ојачава процес милитаризације друштва и државе.

Мировни покрет сматра да се мир може очувати једино трајним ширењем граница слободе и демократије у одлучивању о питањима мира, јер су одлуке за опстанак људске врсте најмање доступне јавној демократској контроли и учешћу људи. Стога мировни покрет, заједно са осталим новим друштвеним покретима, чини важну функцију ограничавања моћи државе и развијања форми цивилног друштва. Одлучујући значај мировног покрета лежи у његовој одбрани цивилног, антимилитаристичког друштва од државе.

▶ НАСИЛНИ ЕКСТРЕМИЗАМ И ТЕРОРИЗАМ

Данас су насилни екстремизам и тероризам препознати као једна од највећих деструктивних појава у људском друштву, представљају заједнички изазов свих држава света, а одговор захтева сарадњу на међународном и регионалном нивоу. Насилни екстремизам представља негирање демократије и људских права и један је од најтежих облика кршења људских права и слобода. С друге стране, иако је тешко дефинисати тероризам, под њим се подразумева предузимање активности које изазивају опасност по живот, тело или имовину у циљу подривања демократске власти и уз неселективни приступ одабиру мете, у циљу изазивања страха и терора у целој популацији.

www.youtube.com

Терористички напад на Њујорк 11. септембра 2001.

Насилни екстремизам није појава специфична само за 21. век, али савремени насилни екстремизам има нове карактеристике, које у процесу глобализације доводе до нове врсте повезаности екстремних група и појединаца. Употреба нових комуникационих технологија помоћу који се појединци и групе лакше повезују, али и лакше регрутују, доводе до другачијег нивоа непредвидљивости. Друштвене мреже, због лаке доступности, представљају погодно место за остварење скривених циљева појединаца или група које пропагирају нетолеранцију, етничке тензије, дискриминацију, непоштовање људских права и веома често позивају на насиље као облик решавања криза. Зато је неопходно да корисници друштвених мрежа, а посебно млади, постану дигитални грађани, а не само дигитални корисници. Говор мржње на друштвеним мрежама је све присутнији. Он не мора нужно водити ка злочину, али у сваком случају угрожава људска права и слободе и негативно утиче на етничке односе, на односе према маргинализованим групама, на процес помирења и друштвену атмосферу у целини.

Радикализам је израз који се користи да означи појединце, покрете и идеологије који се залажу за радикалну промену друштва или бескомпромисно остваривање својих политичких циљева. Сузбијање радикализма и насилног екстремизма захтева свеобухватну и добро координисану реакцију државних и друштвених институција, али и заједнице у целини. Због тога је превенција најефикаснији начин за борбу против радикализма који води ка насилном екстремизму. Превенцију треба посматрати у ширем смислу – не само као страх од казне у случају кршења закона (генерална превенција) већ и у смислу уклањања узрока који појединце или групе води на пут насилног екстремизма. Покретачи радикализације могу бити економска и политичка искљученост, сужавање простора за грађански активизам, ограничена слобода изражавања, неједнакост, дискриминација, неправда, корупција, кршење људских права, слаби капацитети државних институција и др. Превенција обухвата мере које спроводе сви друштвени и државни субјекти и треба да буде део шире активности која укључује породицу, школе, локалне самоуправе, верске заједнице, организације цивилног друштва, медије, омладинске организације, службе социјалног рада, друштвене организације и друге службе.

НАСИЉЕ У СПОРТУ

Први случајеви насиља у спорту датирају још из античког доба. Још је Тацит описивао нереде у Помпеји 59. године. У току гладијаторских игара које је организовао Ливенијус Регулус скуп гледалаца из Нуцерије и Помпеје почео је са увредама, а затим и са бацањем камења, што је на крају прерасло у оружани сукоб. У том сукобу је повређено и убијено много људи, тако да је грађанима Помпеје изречена десетогодишња забрана учествовања у спортским такмичењима, а навијачки клубови су били распуштени. Турнири током средњовековне и ране модерне Европе били су осмишљени као вежбе за рат и често су имали и последице сличне ратним. Сукоби и туче пратили су утакмице већ од краја 19. века. Нови облици насиља у вези са фудбалским утакмицама јављају се у Великој Британији 60-их година прошлог века.

Појам насиља у спорту се најчешће изједначава са насиљем навијача, и то како појединаца тако и навијачких група, при чему је такво гледиште погрешно јер навијачко насиље не представља једини извор насиља у спорту. Ипак, навијачко насиље је најдоминантније, па се и највећи број дефиниција насиља у спорту повезује управо са навијачким насиљем. Неспорно је да је сваки хулиган у одређеној мери и навијач, као и да већина навијача нису хулигани, већ људи који прате спорт. У *Енциклопедији*

британског фудбала дата је дефиниција навијачког насиља, односно *хулиганизма:* повезан је са осећајем идентитета са фудбалским клубом или националним тимом и манифестује се кроз расизам и ксенофобију представљајући основну тачку за периодично учествовање десничарских политичких група попут Националног фронта и Британског покрета. У извештају о фудбалском хулиганизму, Европска унија је истакла да хулиганизам укључује *насиље против људи, уништавање имовине, кривичне прекршаје под дејством алкохола и дроге, нарушавање мира, крађу и препродају карата*. Хулиганизам је насилно понашање којим део публике, инспирисан спортским догађајима кроз припадање навијачкој групи, изграђује свој идентитет који исказује фрустрацијску агресију деструкцијом материјалних ствари или повређивањем противника. У основи сваког насилног понашања обично се налази фрустрацијска агресија, које хулигани најчешће нису ни свесни. Незадовољство у приватним животима пројектује се на утакмицама које хулигани доживљавају као неку врсту вентила који им омогућава избацивање прикупљене агресије. На основу тога може се рећи да је хулиган члан навијачке групе који прихвата одређене заједничке вредности, од којих је мржња према члановима других група најдубљи заједнички корен; хулигану припадање групи значи бег од анонимности, даје му осећај сигурности; туча са другим групама навијача је израз осећајног набоја; осредњи смисао живота, у којем бити хулиган значи бити слободан и живети живот на најбољи могући начин.

Међутим, с обзиром на то да насиље у спорту не потиче нужно од хулигана, већ насилник може бити свако ко је присутан на одређеној спортској приредби, под насиљем у спорту подразумева се свако понашање, односно поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца или другог учесника на спортској приредби, којим се намерно повређује или угрожавају живот, здравље, односно психички или физички интегритет лица, или уништава или оштећује имовина, или изазива нека друга негативна последица, било да она погађа учесника спортске приредбе или треће лице, при чему се под учесником спортске приредбе подразумева свако лице које присуствује спортској приредби.

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА МИР

У тренутку када се свет све више глобално повезује, када информације са другог краја света стижу све брже, а догађаји у свим сферама друштва су све више условљени једни другим, немогуће је планирати развој, напредак и мир само у свом дворишту. Хтели ми то или не, онај далеки свет, као и онај најближи, јесте нешто што је ту, а како ћемо у њему живети, зависи у великој мери од нас самих. Предуслов сваког живота је мир, а тек после њега можемо очекивати развој и општи друштвени напредак. Да бисмо остварили тај идеал живота у миру где је свакоме омогућено да се развија и унапређује, лично и колективно, морамо заједно радити на томе. Доприноси том циљу могу бити различити, а један од њих је могућ кроз образовање за мир.

Образовање за мир је свеобухватан школски програм којим се креира ненасилан и миран школски амбијент у циљу промовисања емоционалних, социјалних и интелектуалних потреба различитих чланова школске заједнице. Креирањем мирног школског амбијента који карактерише јединство у различитости, образовање за мир повезује ослобађајуће и исцељујуће карактеристике јединства у циљу испуњавања многобројних потреба различитих популација чији број расте у различитим културолошким окружењима. Нагласак на принципу мира заснива се на чињеници да су мир и образовање неодвојиви аспекти модерне цивилизације. Ниједна цивилизација није истински напредна

без образовања и ниједан образовни систем није истински цивилизован уколико није утемељен на универзалним принципима мира. У раду на креирању амбијента мира и ненасиља у школама издвајају се кључне компетенције за мир, које садрже три елемента: знање, ставове и вештине.

Знање о миру обухвата чињенице о разоружању, животној средини и одрживом развоју, људским правима, другим културама и религијама, о средствима која се издвајају за војне буџете, као и о алтернативним начинима решавања и трансформације сукоба. Знање о миру треба да буде део редовног образовно-васпитног плана. Вештине из области мира укључују развијање вештина комуникације и усвајање вештина конструктивног решавања сукоба, анализе кризних ситуација, прављење приоритета, вештине усменог и писаног извештавања, вештине тимског рада и многе друге. Ове вештине треба да се усвајају кроз образовање уз помоћ едукативних метода и праксе које се практикују у школи, али и кроз тематске тренинге посвећене овим вештинама. Ставови неопходни за мир укључују солидарност, радозналост и интересовање за друге, као и жељу да се промовишу демократска решења, правда и једнакост. Ове вештине се креирају кроз едукативне методологије и отворену дебату.

Прихватање различитости чини суштину образовања за мир, а односи се на увођење ученика у уочавање разлика међу људима у односу на културу, језик, обичаје, изглед, од разлике у боји коже до прихватања ближњих са физичким и другим инвалидитетом, те чињенице да бити ружан и бити леп зависи од критеријума које сами постављамо. То, такође, подразумева и развијање способности за прихватање и уважавање другачијег става, развој и примену критичког мишљења, сарадњу са другим члановима заједнице и способност изражавања разлика уз истовремено уважавање свих у окружењу. На све наведено утиче, пре свега, породично васпитање, затим школа и школска средина и на крају медији, који у значајној мери могу допринoсти изградњи вредносних оријентација које подразумевају прихватање различитости као богатства или одмагати користећи говор мржње, подстичући нетрпељивост и хомофобију. Кључни фактор у учионици сигурно је наставник, онај који уме и сам да се демократски понаша, тј. да ученицима свакодневно демонстрира шта значе међусобно поштовање и уважавање, да им укаже на то да живе и да ће живети у друштву у којем треба да имају своје место и своје улоге, своја права и своје обавезе и да у том истом друштву оставе простор и за друге.

Изградња мира је велики и значајан циљ сваког друштва и појединца тако да није претерано рећи да људи треба да буду оспособљени да се конструктивно боре за његово достизање. У томе нам могу помоћи неке вештине као што су:

- ***Вештине ауторефлексије***, које помажу особама да добију увид у сопствене обрасце понашања, као и да идентификују здраве животне одлуке. Ове вештине дозвољавају особама да се прилагоде различитим животним околностима и културним контекстима и да доживе смисао мира унутар самих себе.
- ***Вештине активног слушања***, које помажу у коришћењу вербалних и невербалних начина у тежњи ка међусобном разумевању. Осим тога, показују пажњу и поштовање према другоме и њиховом искуству и размишљању.
- ***Вештине асертивног говора***, које помажу особама да на ненасилан начин заступају своје ставове у комуникацији која је важна, али је потенцијално конфликтна.
- ***Вештине постављања питања***, које помажу особама да идентификују сопствене снаге и успехе као начин побољшања добрих образаца понашања у међуљудским односима.

- ***Вештине креативног решавања проблема***, које омогућавају одређивање и проналажење нових начина за решавање комплексних проблема.
- ***Вештине вођења дијалога***, које помажу појединцима и групама да искрено комуницирају како би постигли међусобно разумевање и трансформацију.
- ***Вештине преговарања***, које омогућавају учење изражавања властитих потреба имајући у виду потребе других како би се пронашло одрживо решење прихватљиво свима.
- ***Вештине медијације***, које помажу у вођењу других кроз процес преговора како би се дошло до задовољавајућег и обострано прихватљивог решења.

РЕЧНИК

Савет безбедности има 15 чланова, од којих пет сталних: САД, Кина, Русија, Велика Британија и Француска. УН су основане још 1945. године и од тада је дошло до бројних геополитичких промена, неке државе су економски и војно ојачале, док су друге изгубиле примат војне силе. Зато већ дуго постоји тежња да се измени састав Савета безбедности. Ту тежњу показује група Г4 коју чине: Јапан, Немачка, Индија и Бразил, затим група Уједињени за консензус, коју чине: Италија, Мексико, Египат и Пакистан, а постоји и тежња за регионалним чланством где би и Европска унија добила своје место у Савету безбедности.

Виктимологија је интердисциплинарна научна област која проучава особе и групе које су постале жртве рата, криминала, верских, расних и политичких прогона, саобраћајних несрећа, елементарних непогода, инфективних болести итд. Када су у питању жртве насиља, у оквиру виктимологије се интердисциплинарно проучавају значајна обележја жртава, психолошки услови који су претходили догађају, као и последице које су уследиле. Осим тога, значајна пажња посвећује се проучавању карактеристика насилника, чиме се стварају могућности за превентивни рад државних, судских и социјалних служби.

Нобелова награда за мир је признање за посебне заслуге на пољима спајања народа, разоружања или смањења наоружања, политичког и другог образовања, као и одржавања мировних конференција. Ова награда, као и друге Нобелове награде, донација је шведског проналазача и фабриканта Алфреда Нобела и од 1901. године додељује се сваке године 10. децембра у Ослу, на дан његове смрти. Занимљиво је да се тај датум поклапа са светским Даном људских права. Бројни су појединци, институције и организације који су носиоци Нобелове награде за мир. Неки од добитника су: оснивач Црвеног крста Жан Анри Динан (први добитник ове награде); 1965. УНИЦЕФ је добио ову награду као фонд који унапређује братство међу народима; 1979. године награду је добила Мајка Тереза због посвећености борби против сиромаштва; Теодор Рузвелт и Барак Обама као председници Сједињених Америчких Држава, Мартин Лутер Кинг, борац за људска права, Горбачов, председник СССР-а заслужан за окончање хладног рата, Нелсон Мандела, борац против апартхејда и борац за демократију у Јужноафричкој Републици. За 2019. годину добитник Нобелове награде за мир је Аби Ахмед Али, председник владе Етиопије, за напоре у постизању мира и међународну сарадњу, посебно за његову одлучну иницијативу за решавање граничног сукоба са Еритрејом.

Хуманитарна интервенција представља акцију коју предузимају државе, укључујући и употребу оружане силе, према другој држави и без пристанка њене владе, уз одлуку Савета безбедности

Уједињених нација или без ње. Циљ ове интервенције је да спречи или заустави насиље и кршење људских права или међународног хуманитарног права у тој земљи. Она нема упориште у Повељи УН, у којој су призната само два изузетка од употребе силе: право на самоодбрану и принудне мере Савета безбедности. Међутим, бројни аутори сматрају да суверенитет држава није апсолутан, да су људска права данас стекла статус примарних вредности, те да је оваква акција оправдана уколико долази до масовних и систематских кршења људских права, вршења геноцида или етничког чишћења.

Деца ратници је израз који се користи за децу коју злостављају одрасли који их наоружавају и присиљавају да учествују у ратним акцијама угрожавајући на тај начин сва њихова права. Светске организације за заштиту деце процењују да у 26 земља има деце ратника и они су лака мета јер осим што су млади и неискусни, најчешће живе у сиромаштву. Актери који регрутују децу могли би се класификовати у више категорија. Прво, то су владе, затим паравојне групације које су повезане са војском једне земље, а затим и герилци као наоружане етничке групације усмерене против владе. Деца се насилно одвајају од породице, често морају да гледају убиство своје породице како не би имала где да се врате, а многима се на силу даје дрога. Социјални радник из Јужног Судана посведочио је да има случајева када се од детета тражи да убије оца у присутности целе заједнице. На тај начин дете се насилно откида од породице и везује трајно за побуњенике.

www.kurir.rs

Конвенцији о правима детета је 2000. године додат део о *Протоколу о учествовању деце у оружаним сукобима*, који забрањује регрутовање малолетних војника. До 2018. овај Протокол ратификовало је 167 земаља. Међутим, упркос томе, процењује се да их у овом тренутку има око 300.000 широм света. Деца која преживе регрутацију показују психолошке тешкоће, често имају менталне поремећаје, склона су агресији, али и суициду.

Међународни дан борбе против употребе деце војника назива се још *Дан црвених руку*.

Индекс војне моћи је показатељ војне снаге држава у свету. Државе се рангирају на основу више од 50 фактора почев од војне моћи, броја становника и војника, преко финансија до логистичких способности, природних ресурса и географског положаја. Ова јединствена формула пружа могућност да се мање земље које су технолошки напредне надмећу са великим државама. На ранг-листи земаља по војној снази и капацитетима коју је саставио амерички војни сајт „Глобал фајерпауер“, међу укупно 138 земаља, колико је обухваћено анализом, Србија је на 65. месту.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Које државе највише троше на наоружање?

Према процени Шведског института за истраживање мира, 2018. године је војна потрошња била већа од 1,8 билиона долара. Она је за 5,4% већа него 2009. и представља 2,2% глобалног БДП или 227$ по особи.

На првом месту су се нашле САД са 670 милијарди долара (35% светских трошкова за наоружање), затим Кина са 228 милиона долара (13%), Саудијска Арабија са 70 милиона долара (4%). Руска Федерација са 66,3 милиона долара учествује 3,6% у светским трошковима наоружања. Земље извознице нафте више пара троше на наоружање када је цена нафте висока. Трошкови за наоружање у Европи износе 20% светских трошкова за наоружање.

Девет држава (САД, Русија, Велика Британија, Француска, Кина, Индија, Пакистан, Израел и Северна Кореја) имало је 2018. године 14.465 нуклеарних бомби, а 2019. нешто мање (13.865). Од тога, 3.750 бомби је распоређено у операционим јединицама, а близу 2.000 се држи у стању високе борбене готовости. Упркос смањењу броја атомских бојевих глава 2018, свих девет држава које поседују нуклеарно оружје наставља да га модернизује, констатује се у Годишњаку Шведског института.

Glavni izvoznici i uvoznici oružja 2014–2018.

Izvoznici	procenat svetskog izvoza oružja	Uvoznici	procenat svetskog uvoza oružja
1. SAD	34	1. Saudi Arabija	12
2. Rusija	22	2. Indija	9,5
3. Francuska	6,7	3. Egipat	5,1
4. Nemačka	5,8	4. Australija	4,6
5. Kina	5,7	5. Alžir	4,4
6. Velika Britanija	4,8	6. Kina	4,2
7. Španija	2,9	7. UAE	3,7
8. Izrael	2,9	8. Irak	3,7
9. Italija	2,5	9. Južna Koreja	3,1
10. Holandija	2,1	10. Vijetnam	2,9

Како се Република Србија односи према тероризму?

Република Србија препознаје тероризам као претњу по основне вредности на којима почива, као што су владавина права, људска права и демократија, укључујући слободу, мир и безбедност грађана, суверенитет и територијални интегритет, стабилност и безбедност државе и легитимно изабраних власти, као и међународни мир и безбедност међународне заједнице. Зато је усвојена *Национална стратегија за спречавање и борбу против тероризма,* чији је циљ заштита Србије од терористичке претње по њене грађане, вредности и интересе уз истовремено подржавање међународних напора у борби против тероризма. Стратегија се посебно бави питањем превенције кроз развијање и подизање безбедносне културе друштва и промовисање одређених вредности, као и раног препознавања тероризма.

Насилни екстремизам и радикализација који воде у тероризам препознати су као актуелни безбедносни феномени, који ће у наредном периоду све више добијати на снази. У погледу ових угрожавајућих безбедносних појава, грађанско друштво, заштита мањинских права у Србији на нивоу највиших стандарда и постојећа верска толеранција између највећих верских заједница испољили су

се као предност, а недовољна интегрисаност појединих група у друштво, слабљење улоге породице као последица глобалних тенденција и злоупотребе друштвених мрежа за ширење нетрпељивости и екстремних ставова као слабост. Учешће одређеног броја држављана Србије у оружаним сукобима у иностранству и њихов повратак у земљу препознати су као претња. Процес глобализације у свим областима људског деловања, праћен слободним кретањем људи, информација, роба и капитала, представља погодан амбијент за екстремисте да промовишу своје идеје, придобијају нове симпатизере и шире простор сукоба.

Како очувати безбедност граница уз истовремено пружање заштите избеглицама?

Свака држава има примарни циљ и обавезу да обезбеди своје границе и свој јавни поредак. Према међународном праву, држава је једино у обавези да прими лица која се квалификују као избеглице, као и угрожене категорије лица, посебно децу без пратње. Ипак, на граници, тешко је идентификовати лица и одредити да ли се квалификују за међународну заштиту или не. Због тога свака држава мора имати обучено особље способно да изврши поступак идентификације лица и донесе исправну одлуку. Такође, чак и у поступку обезбеђивања границе, полицијски службеници не смеју користити методе које су противне достојанству лица и које се могу окарактерисати као нехумано или понижавајуће поступање.

Да ли друштвене мреже доприносе тероризму или могу и помоћи у борби против њега?

Опште је познато да терористи користе друштвене мреже за међусобну комуникацију и договарање акција. Међутим, и снаге које се боре против тероризма све више се ослањају на њих. На пример, у Холандији полицијски службеници у заједници из неколико полицијских управа користе Твитер за комуникацију са јавношћу. Они твитују о свом свакодневном раду, што омогућава увид у различитост задатака полицијског службеника у заједници. Они твитују да би обезбедили информације и давали савете у погледу спречавања криминалних активности (укључујући слике, видео-спотове, локације и линкове). Преко Твитера полицијски службеници у заједници могу тражити од јавности информације, помоћ у решавању злочина или проналажењу нестале деце, а могу позивати и сведоке злочина да ступе у контакт са полицијом. Твитер отвара додатни двосмеран канал комуникације у реалном времену са припадницима заједнице којој служе. Припадници јавности могу лако твитовати својим полицијским службеницима у заједници о питањима и инцидентима који изазивају забринутост. Полицијски службеници у заједници добили су веома позитивне реакције јавности о коришћењу Твитера. То помаже у подизању њихове видљивости у оквиру заједнице и повећава признавање њихове улоге у оквиру полиције.

https://www.osce.org/sr/secretariat/117669?download=true

Како Норвешка брани људска права чак и кад је у питању терориста?

Терористи настоје да изазову страх јавности како би привукли пажњу на себе и своје циљеве путем напада и пропаганде. Суштински аспект отпора тероризму, посебно одмах након напада, јесте подстицање кохезије и солидарности друштва у борби против тероризма. Комуникација у таквим временима кризе је неопходна, али врло осетљива, те ју је потребно пажљиво припремити јер јавност очекује информације и одлучну интервенцију. Дана 22. јула 2011. експлодирала је бомба у аутомобилу у Ослу, а два сата касније неко је почео да пуца на учеснике омладинског летњег кампа на острву Утоја. Укупно 77 људи је убијено, а преко 300 је рањено. Непосредно након напада, док идентитет учиниоца још није био познат, пријављен је повећан говор мржње и узнемиравање норвешких муслимана и

неетничких Норвежана. Следећег јутра након напада, председник Владе Норвешке Јенс Столтенберг одржао је конференцију за штампу, на којој је уверавао јавност да ће учиниоци бити идентификовани и кажњени речима: *Нико нас више никада неће плашити тиме што смо Норвежани. Нећете уништити нашу демократију или идеале за бољи свет*. На комеморацији следећег дана Столтенберг је похвалио достојанство, самилост и одлучност коју су људи показали и позвао их је да се удруже и подрже жртве и њихове породице. Одржано је још неколико комеморација, укључујући поворку од 200.000 људи у Ослу. Испоставило се да је учинилац злочина белац кога је полиција задржала на месту злочина у Утоји. Он је објаснио да је нападе извршио како би спречио муслимане да *колонизују* земљу. Утврђено је да био урачунљив и осуђен је у августу 2012. године за тероризам и умишљајна убиства. Осуђен је на 21 годину затвора, односно на максималну прописану казну. У априлу 2014. убица је добио спор против државе због тога што је изолован од осталих затвореника, а у пресуди је наглашено да су људска права фундаментални стуб демократије и односе се на све, па и на терористе и убице.

https://www.blic.rs/vesti/svet/masovni-ubica-pobedio-drzavu-brejvik-dobio-slucaj-protiv-norveske-zbog-ugrozavanja/q6ftxcn

Шта се сматра насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама?

Према члану 4. *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама,* насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама сматра се:

- физички напад на учеснике спортске приредбе, односно физички обрачун између учесника на спортској приредби;
- бацање предмета на спортски терен или у гледалиште;
- покушај уношења или уношење у спортски објекат или истицање у спортском објекту обележја којима се вређају национална, расна, верска или друга осећања или на други начин изазива мржња или нетрпељивости која може да доведе до физичких сукоба;
- оштећивање спортског објекта, опреме, уређаја и инсталација на спортском објекту на коме се одржава спортска приредба;
- изазивање нереда или уништавање имовине приликом доласка, односно одласка са спортске приредбе или у спортском објекту, ремећење тока спортске приредбе, угрожавање безбедности учесника спортске приредбе или трећих лица;
- неовлашћени улазак на спортски терен, односно у службене просторије и службене пролазе спортског објекта или у део гледалишта спортског објекта који је намењен противничким навијачима;
- покушај уношења, односно уношење у спортски објекат, поседовање или употреба алкохола или других опојних средстава;
- покушај уношења, односно уношење у спортски објекат или коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима може да се угрози безбедност учесника у спортској приредби или омета њен ток;
- поседовање у доласку или одласку са спортске приредбе пиротехничких средстава, предмета и средстава којима може да се угрози безбедност;
- паљење навијачких реквизита или других предмета;
- маскирање лица ради прикривања идентитета у случају вршења било ког облика насиља коришћењем одевних или других предмета.

ПОДСТИЦАЈИ

Патња

www.pulse.rs

Слика норвешког сликара Едварда Мунка „Крик“

www.twitter.com

Фотографија Ника Ута снимљена у Вијетнаму

Хирошима

У осам сати јапански радар регистровао је приближавање веће групе авиона, али после претходне лажне узбуне мало ко је озбиљно схватио то упозорење. До Хирошиме су тада пристигла два авиона која су пратила *Енолу їеј* камерама и научним инструментима за осматрање. Неколико минута касније пуковник Тибетс је радио-везом добио обавештење да су временске прилике над Хирошимом повољне за детонацију, па је посади издао наређење да се град бомбардује. Испуштен из авиона, *мали дечак* је експлодирао на висини од 680 метара изнад Хирошиме. Било је 8.15. Детонација се догодила у 16. секунди тог минута. До његовог истека одиграла се катаклизма, а град стар 500 година ишчезао је у чудовишном белом облаку заједно са 70.000 људи.

Бомбардовање Србије без одобрења Савета безбедности Уједињених нација

Политика је априла 2014. објавила да је НАТО први пут званично саопштио да за бомбардовање Србије 1999. године, у којем су учествовале САД и друге чланице Северноатлантског савеза, није било одобрења Савета безбедности УН. Одбрана акције је ипак, како наводе, била легитимна јер НАТО има право на „хуманитарну интервенцију” ако процени да власт неке земље крши међународне

хуманитарне норме и чини злочине против човечности према становништву. По њима, „косовска операција је вођена после исцрпне расправе целе међународне заједнице која се бавила том дуготрајном кризом“. НАТО је 24. марта 1999. године у 19:45 часова почео ваздушне нападе на војне циљеве у тадашњој Савезној Републици Југославији, да би се касније ваздушни удари проширили и на привредне и цивилне објекте. У нападима који су без прекида трајали 78 дана тешко су оштећени инфраструктура, привредни објекти, школе, здравствене установе, медијске куће, споменици културе, цркве и манастири. Процене штете коју је имала СРЈ крећу се од 30 до 100 милијарди америчких долара. Коначан број изгубљених живота званично није усаглашен, процене иду од 1.300 до 3.500 људи, с тим да је више од 12.000 лица повређено.

Влада у Београду је после бомбардовања тужила НАТО и земље чланице Међународном кривичном суду за бившу Југославију у Хагу, али се тај суд прогласио ненадлежним.

http://www.politika.rs/scc/clanak/289902/NATO-Srbiju-smo-bombardovali-bez-odobrenja-UN

„Тврђава, сјећање на рат“ Документарни филм како књиге могу помоћи у рату (4:23) http://nenasilje.org/online-kino/film-tvrdava-sjecanje-na-rat-2013/

„Они неће остарити“ Документарни филм о Првом светском рату, на енглеском језику без превода (трејлер) https://www.imdb.com/title/tt7905466/

ТВ прилог о кампу за избегла лица Вучјак у БИХ https://www.dw.com/bs/vu%C4%8Djak-najopasniji-kamp-za-migrante-u-europi/av-51481410

Раскид средњег домета

Сједињене Америчке Државе повукле су се 2. августа 2019. године из Совјетско-америчког споразума о елиминацији ракета средњег и кратког домета који су Михаил Горбачов и Роналд Реган потписали 1987. године.

https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1708207

Михаил Горбачов и Роналд Реган

Шведски институт за истраживање мира уочава да упркос смањењу броја нуекларних бомби, свих девет држава које имају нуклеарно оружје интензивно усавршава тај арсенал и трка у наоружању поново убрзава темпо. Током 2018. године интензивиран је спор између САД и Русије (које заједно поседују око 90% нуклеарних бомби) око тога да ли се овај споразум и даље поштује, а САД су оптужиле Русију да тајно развија и тестира ракету 9М729, чији је домет већи од 500 км, колико је прописано овим споразумом. Русија је негирала ове наводе изјављујући да се неће упуштати у трку у наоружању.

САД и Русија развијају екстензивне и скупе програме замене и модернизације нуклеарних арсенала, капацитета за њихову производњу, као и средстава за њихово лансирање. Руски председник Путин је прошле године, уз видео-презентацију, објавио да је Русија тестирала и да може применити ракете брже од звука, што су амерички медији тумачили као претњу и/или блефирање и/или хвалисање.

Сарајевски Ромео и Јулија

Бошко Бркић и Адмира Исмић убијени су 18. маја 1993. године када су покушали да напусте опкољено Сарајево. На „ничијој земљи“ код моста који повезује центар града с насељем Грбавица упуцао их је снајпериста. Бошко је убијен први, а Адмира га ни тада није хтела да напусти. Загрлила га је док је лежао на асфалту, а затим је и сама била смртно погођена. Они нису допустили да их рат у Босни и Херцеговини раздвоји, те су своју љубав платили животом.

Њихова тела данима су лежала на асфалту јер нико није могао безбедно да приђе брисаном простору. Тек касније су њихова тела пренета у предграђе Лукавица и тамо привремено сахрањена, а након рата, по жељи родитеља, ексхумирана су и трајно сахрањена у Сарајеву.

Причу о томе први је написао Рojтерсов новинар Курт Шорк, ратни извештач који је и сам убијен седам година касније у Сијера Леонеу, одакле је такође извештавао о сукобима. Након кремирања, по његовој жељи део пепела сахрањен је у Вашингтону, где је живео, а други део стављен је у вечну кућу Бошка и Адмире на сарајевском гробљу „Лав“.

Анимирани приказ ратова у свету у последњих хиљаду година (5:00) https://www.youtube.com/watch?time_continue=5&v=1hsDn2kNril&feature=emb_title

Слика Пабла Пикаса Герника – један од најпознатијих антиратних симбола

www.pasaz.rs

Пре Дрездена и Хирошиме, а много пре Мосула и Алепа, десила се Герника. Мали трговачки град у Баскији сравњен је са земљом 26. априла 1937. године, у првом тоталном нападу из ваздуха на један цивилни циљ у историји. Пуна три сата авиони нацистичке Немачке, савезника фашисте Франциска Франка, бомбардовали су овај град за време Шпанског грађанског рата. Тај напад изазвао је велики бес и бројне демонстрације у свету, а као једна од последица је и настанак чувене слике *Герника*, коју је Пабло Пикасо насликао као реакцију на овај напад. Њена копија и данас стоји у Савету безбедности УН.

На страшан догађај у Герники данас подсећају музеј и Парк мира, који окупља преживеле тог града, али и преживеле жртве и потомке ништа мање страшних разарања Дрездена и Хирошиме. Они су се недавно окупили како би изразили свој протест против ратова у Ираку и Сирији.

https://www.nationalgeographic.rs/vesti/9897-grad-koji-je-inspirisao-pikasa-da-naslika-jedno-od-najpoznatijih-dela-xx-veka.html

Шон Пен – то није патриотизам

Председник САД Џорџ В. Буш је у септембру 2002. године изјавио да Ирак поседује оружје за масовно уништење и да помаже терористима, имплицирајући да Ирак стоји иза напада на САД 11. септембра 2001, што је Ирак демантовао. У новембру 2002. године Савет безбедности УН одобрио је Резолуцију 1441 којом се од Ирака захтева испуњавање обавезе разоружавања и прихватање међународне истраге. Ирак је то прихватио, након чега су инспектори УН почели са истрагом, али нису нашли забрањено оружје. Џорџ В. Буш је и даље тврдио да Ирак скрива оружје и заједно са Великом Британијом бранио тај став пред УН. Савет безбедности није могао да се сагласи око нове резолуције, због чега су САД 17. марта 2003. године поставиле ултиматум да Садам Хусеин мора да напусти Ирак у року од 48 сати или ће доћи до рата. Када се то није догодило, САД и Велика Британија су 20. марта започеле напад на Ирак, у коалицији са још 46 земаља.

Шон Пен је посетио Багдад и након тога платио је преко 30.000 долара закуп половине огласне странице *Вашингтон поста* како би председнику Бушу пренео своје утиске. Његов текст гласио је: „Ваше текуће разграђивање америчких грађанских слобода потпуно је супротно од патриотизма који проповедате. Молим вас, учините да се спасу животи младих које спремате за рат у Ираку, као и хиљаде недужних људи у тој земљи. Учините то пре него што се срам и ужас претворе у једино наслеђе вашег мандата.“

Шон Пен је охрабрио многе да проговоре, па је у заједничком саопштењу неколико хиљада уметника, које је пренео *Њујорк тајмс*, затражено обустављање свих припрема за рат. Неке од порука биле су: *Не у наше име; Насиље није решење; Зауставимо се пре него што буде касно*. Те захтеве су, поред осталих, потписали Џејн Фонда, Ед Ашнер, Сузан Сарандон, Мартин Шин, Тим Робинс и многи други. Глумица Џесика Ланг рекла је да би напад на Ирак био *погрешан, неморалан и у основи противзаконит чин*. Вуди Харелсон огласио се у Гардијану: *Вероватно би требало да се опустим и уживам у дивној публици у Енглеској коју волим, али ми се овај рат подвлачи под кожу и реметн сан... И ово данас је империјалистички, расистички рат. За Вашингтон је свет само табла за игру монопола... Ја сам Американац који је сит америчких лажи. Ратни хушкачи из Беле куће злоупотребљавају туђу, претварајући је у перманентни рат против сваке државе са небелим становништвом коју етикетирају као терористичку*. Након тога, било је још много сличних порука: Едвард Нортон, Мартин Скорцезе, Роберт Редфорд, Вил Смит, Анџелина Џоли, Мерил Стрип, Џејн Кемпион, Ким Бејсинџер, Семјуел Л. Џексон, Анђелика Хјустон, Ума Турман, Дастин Хофман.

(https://www.vreme.com/cms/view.php?id=336151)

Солидарност народа Грчке са Србијом током НАТО бомбардовања 1999. – говор композитора Микиса Теодоракиса

https://www.youtube.com/watch?v=MGW1E8QLve0

Украдене ћерке: Боко Харам на делу

Боко Харам, милитантни исламистички покрет, киднаповао је 2014. године 276 нигеријских ученица из школе у Чибоку, у северној Нигерији. У мају 2017. године 82 ученице су ослобођене. Филм *Украдене ћерке: Боко Харам на делу* приказује живот девојчица током заробљеништва и прати њихове животе годину дана након ослобађања. Оне су одведене у тајну владину сигурну кућу у Абуџи, а филм приказује како се девојчице прилагођавају после трауматичног заробљеништва и шта ради нигеријска влада на њиховој реинтеграцији у друштво. https://www.hbo.rs/movie/ukradene-cerke-boko-haram-na-delu_-101737

www.hbogo.rs

Спремни смо за рат који не постоји, али не и за онај који нас је задесио

Римски магазин *Еспресо* је у мају 2020. године објавио критички текст о премијеру Контеу који тражи помоћ од ЕУ како би спасао италијанску привреду после епидемије корона вируса иако влада није одустала да по плану за ову годину за наоружање потроши 26 милијарди евра. У чланку се наводи да један борбени авион Ф-35 кошта колико и лечење 150.000 људи на одељењима интензивне неге. Носач хеликоптера „трст“ вреди као 50.000 респиратора, а неколико оклопних возила и хеликоптер десет милијарди заштитних маски или 130.000 болничких кревета. По њима, Италија, која ће ове године за војне потребе потрошити 26 милијарди евра, већ има довољно оружја, али не и медицинске опреме да се супротстави невидљивом непријатељу, вирусу корона, који је до сада однео скоро 30.000 живота.

Ракете и дерби

Седамнаестогодишњи Александар Радовић из Опова је 2018. дошао да бодри своје љубимце у „вечитом дербију“ не слутећи да ће то бити последња фудбалска утакмица којој присуствује. Стадион је горео. Био је на северној страни, међу „Звездиним“ навијачима. Пуцало се и ломило. Једна од ракета га је погодила. Превезен је у Ургентни центар, али му није било помоћи. Нико није одговарао за његову смрт.

Трагедија на Хејселу

Фудбалска Европа добро памти трагедију на стадиону *Хејсел* у Бриселу када је у сукобу навијача Ливерпула и Јувентуса, који се догодио уочи финалне утакмице Купа европских шампиона 1985. године, погинуло 39 навијача, а више стотина повређено. До трагедије је дошло када су навијачи

Ливерпула пробили ограду која их је раздвајала од остатка гледалишта и дошли до дела стадиона намењеног присталицама најтрофејнијег италијанског клуба. Тада је дошло до масовне туче у којој супротстављене стране нису бирале оружје, а према извештајима медија чули су се чак и хици из пиштоља. Врхунац је био рушење трибине на којој су се у пуном јеку одвијали сукоби. Старо и оронуло здање бриселског стадиона, саграђено 1930. године, није издржало налете хулигана. Међу погинулима и повређенима било је и пуно деце и младих.

www.nezavisne.com

Сукобе на стадиону Хејсел (данас *Краљ Бодуен*) директно је преносило више европских телевизија, па су догађаји из Брисела остали трајна траума савременог друштва. Стадион је после трагичних догађаја затворен, а прва такмичења су на њему поново одржана тек 1995. године. Два дана после финалног меча реаговала је тадашња британска премијерка Маргарет Тачер, која је затражила од челника европске фудбалске федерације суспензију за клубове, а сама је увела драконске казне за преступнике на енглеским стадионима. http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-29-05-2008/dan-kada-je-fudbal-umro

РЕСУРСИ

Женевска конвенција о заштити грађанских лица у току рата https://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document_sr/2016-05/zen_konvencija lat.pdf

Обичајно међународно хуманитарно право https://www.redcross.org.rs/media/1324/_customary_ihl.pdf

Злоупотреба деце у терористичке сврхе, Љубо Пејановић, Универзитет Унион, Београд, 2019. http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2019-2/71-2019-2-26-Pejanovic.pdf

Насиље и спорт, Марија Ђорић, Факултет за европске правнополитичке студије, Нови Сад, 2014. http://kpolisa.com/KP23/kp23-II-4-Djoric.pdf

Компас – Приручник за образовање младих о људским правима. http://media.cgo-cce.org/2013/10/KompasMNE.pdf

Приручник о заштити миграната у Републици Србији, Ивана Крстић, Међународна организација за миграције, Београд, 2019. http://www.tcma.rs/tekst/19512/prirucnik-o-zastiti-migranata-u-republici-srbiji.php

Речник термина употребљених у Приручнику о заштити миграната у Републици Србији,

Ивана Крстић, Међународна организација за миграције, Београд, 2019. http://www.tcma.rs/tekst/19555/recnik-termina-upotrebljenih-u-prirucniku-o-zastiti-migranata-u-republici-srbiji.php

Материјал за наставнике: Међународно хуманитарно право.

https://www.living-democracy.ba/textbooks/volume-3/part-1/unit-4/tool-5/

Наоружавање и развој, Тодор Мирковић, Европски центар за мир и развој, 2007. http://www.ecpd.org.rs/pdf/2015/books/2007/2007_naoruzavanje_i_razvoj.pdf

Мировне активности у Србији, Жарко Пауновић, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2015.

http://instifdt.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2015/05/paunovic-1-1995.pdf

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА

(IV разред)

www.rs.n1info.com

Идеал слободног људског бића, ослобођеног страха и беде, може се постићи само ако се створе услови који омогућавају свакоме да ужива своја економска, социјална и културна права и своја грађанска и политичка права.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Преамбула

Очекивани исходи теме из програма

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- наведе економска и социјална права која припадају свим људима;
- доводи у везу сиромаштво са степеном остварености људских права;
- наведе примере сиромаштва и друштвене неједнакости;
- критички разматра проблеме незапослености и економске миграције;
- образложи значај удруживања радника и борбе за њихова права;
- препознаје примере дискриминације и експлоатације у области рада;

- аргументовано дискутује о пробемима доступности хране, пијаће воде, образовања и здравствене заштите у савременом свету;
- изражава позитиван став према посебним (афирмативним) мерама у образовању осетљивих група и образложи њихов значај за социјални и економски развој.

О ТЕМИ

Позиција коју тема има, завршни разред гимназије, одговара ономе што је претходило и ономе што следи. То значи да се рад на кључним садржајима теме у великој мери ослања на претходно обрађене садржаје Грађанског васпитања. Економска и социјална права су захтевна и сложена тема која не би могла да се на прави начин обрађује у нижим разредима. За њу је потребна извесна зрелост ученика, предзнање, као и интересовање. Са друге стране, то је тема која је повезана са будућим искуством ученика, а то је сусрет са светом рада. Ученицима треба да буде јасно да је борба за оствареност економских и социјалних права заправо борба за друштвену праведност и социјални мир, а да је у тој борби образовање најбољи савезник. Рад на теми треба да се одвија у два правца. Један је обезбеђивање ширег погледа на економска и социјална права (некад–сад, локално–глобално), а други је стицање, развој што конкретнијих знања, ставова, вештина потребних за успешно сналажење ученика у свету рада. То се препознаје у оним деловима приручника где се дају конкретни савети како поступити у некој ситуацији. На пример, како препознати дискриминаторна питања на разговору за посао и како реаговати.

Рад на овој теми треба да допринесе развоју одговорног грађанина који се бори за своја и туђа економска и социјална права утемељена на принципима једнакости и солидарности јер кад су задовољена, она омогућавају сваком појединцу праведан и равноправан друштвени положај како би могао да испољи све своје потенцијале и ужива и сва друга људска права.

Плакат за Међународни дан борбе против сиромаштва

www.aldi.ba

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА ТЕМЕ

▶ ПРАВА ДРУГЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Економска, социјална и културна права спадају у права тзв. друге генерације људских права, која су се развијала крајем XIX и почетком XX века. Ова права добијају на свом значају доношењем Универзалне декларације о људским правима из 1948. године. Скоро две деценије касније, усвојена је и прва међународна конвенција којом се та права прецизније уређују, а то је *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима* из 1966. године. Одредбама члана 2. овог међународног инструмента наложена је обавеза државама да предузму кораке до максимума својих расположивих средстава како би постепено обезбедиле пуно остваривање права из Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. То, другим речима, значи да се од државе очекује позитивна улога, односно предузимање мера и издвајање средстава како би се ова права обезбедила. Иако се ова права обезбеђују постепено, пактом је установљен стандард поступања „до максимума расположивих средстава", што значи да држава има обавезу да средства приоритетно улаже у њихово обезбеђење (на пример, држава не може да изгради мост или фонтану ако у неким местима недостају здравствене установе или школе). Државе ће то чинити самостално или у сарадњи са међународном заједницом.

Најважнија обележја социјално-економских права су да:

- захтевају од државе већи „ангажман" но што је то случај са грађанским и политичким правима;
- обезбеђују одређени ниво социјалне правде и социјалног мира;
- штите људске интересе, који су широко повезани и који повећавају узајамну зависност, у складу са схватањем да нико није довољан сам себи (капитал зависи од рада, а рад од капитала).

▶ ЕКОНОМСКА ПРАВА

Циљ економских права је остварење људског достојанства обезбеђењем економске независности појединаца.

Право на рад: подразумева право сваког лица да добије могућност да обезбеди себи средства за живот слободно изабраним и прихваћеним радом. Оно подразумева слободан избор занимања, избор рада и места где ће се тај рад обављати. Забрањен је сваки облик принудног рада и експлоатације. Држава нема обавезу да обезбеди посао појединцу, али има обавезу да смањи стопу незапослености, и то увођењем различитих мера: техничким усмеравањем и образовањем, израдом програма оспособљавања, предузимањем програма за слабије запошљива лица и слично. Појединци имају право на професионалну помоћ, те им држава мора омогућити бесплатну помоћ у тражењу одговарајућег посла, формирање службе која ће пружати бесплатне савете и информације о слободним радним местима.

Право на правичне и повољне услове рада: ово право је у најужој вези са правом на рад и подразумева да лица која заснују радни однос посао обављају у одговарајућим условима који су хумани, правични и једнаки. Конкретно, ово право подразумева:

- правичну зараду и једнаку награду за рад исте вредности без икакве разлике (посебно, жене морају да имају гаранцију да услови њиховог рада нису гори од услова које имају мушкарци и да примају исту награду као они за исти рад), које омогућавају пристојан живот за њих и њихову породицу;
- хигијенско-техничку заштиту на раду;
- исту могућност за све да напредују у свом раду у вишу одговарајућу категорију водећи рачуна једино о навршеним годинама службе и о способностима;
- одмор, разоноду, разумно ограничење радног времена и повремена плаћена одсуства, као и накнаду за празничне дане;
- право да се оснивају синдикати у циљу унапређења и заштите економских и социјалних интереса и право на штрајк, која се остварују према законима сваке земље;
- посебну заштиту мајкама за разумно време пре и после рођења деце;
- заштиту деце и омладине од економске и социјалне експлоатације, а држава треба да утврди границе старости испод којих је плаћени рад дечије радне снаге законом забрањен и кажњив.

Право на синдикално удруживање: омогућава појединцима да заштите своје економске и социјалне интересе и подразумева:

- право сваког лица да са другима образује синдикате и да у њих ступа по сопственом избору;
- право синдиката на слободно обављање своје делатности, које може бити ограничено само када то закон прописује и када је то ограничење неопходно ради заштите националне безбедности или јавног поретка, као и ради заштите права и слобода других;
- право на штрајк, који подразумева организовани прекид рада као меру која ће принудити послодавца да обезбеди повољније услове рада. Може бити ограничено за поједине категорије лица (нпр. за припаднике оружаних снага или полиције);
- право на колективно преговарање кроз заједничке консултације радника и послодаваца, као и промовисање механизама за решавање радних спорова.

▶ СОЦИЈАЛНА ПРАВА

Социјална права треба да обезбеде одговарајући животни стандард у једном друштву, уз право на имовину и право на рад, којима се остварују приходи. У најширем смислу речи, право на социјално обезбеђење подразумева право на социјално осигурање и право на социјалну помоћ.

Социјално осигурање: представља издвајање одређених средстава за раднике како би они и њихови чланови породица имали право на одређену накнаду у случају болести, повреда насталих на раду или у случају престанка рада због одласка у пензију.

Социјална помоћ: односи се на новчана издвајања из државних фондова по основу пореза или других финансијских извора за материјално угрожена лица, попут незапослених.

Право на адекватан животни стандард: свако има право на стандард живота који је довољан за лице и његову породицу, укључујући и одговарајућу исхрану, одевање и становање, као и стално побољшавање животних услова (члан 11. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима). Конвенција о правима детета тај стандард одређује као право сваког детета на животни стандард који одговара његовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју (члан 27). Како се друштва разликују по богатству, граница обезбеђења минималних услова живота је различита, али она не сме бити испод прага достојанственог живота, што представља минималан стандард на глобалном нивоу.

Право на одговарајућу исхрану: иако се подразумева под правом на адекватан животни стандард, право на исхрану је посебно гарантовано у корпусу људских права и подразумева приступ храни која може задовољити основне потребе појединца по свом саставу, количини и квалитету. Храна мора бити безбедна и културно прихватљива.

Право на адекватно становање: не значи само обезбеђење крова над главом, већ право да се живи безбедно, у миру и достојанствено. Притом, то право подразумева обезбеђење приватности и безбедности простора у којем се живи, а које има одговарајуће осветљење, вентилацију, основну инфраструктуру (струја, питка вода, грејање, канализација), као и одговарајућу локацију. Држава се мора уздржати од принудног исељења, а ако до њега ипак дође, сам поступак исељења мора обезбедити одговарајуће стандарде, од обавештења и консултација са лицима која се исељавају до пружања одговарајућег алтернативног смештаја. Држава мора заштитити лица од претњи њиховој имовини, а трошкови за одржавање стана не смеју бити толико високи да угрозе задовољење осталих животних потреба.

Право на здравље: свако има право на стандард живота који обезбеђује његово здравље и благостање, као и здравље чланова његове породице. Држава мора обезбедити адекватан и приступачан систем здравствене заштите, мора смањити број мртворођене деце и дечје смртности, омогућити здрав развој детета, побољшати хигијену, као и спречити ширење заразних болести и других обољења. Женама се посебно мора обезбедити доступност свих здравствених услуга, посебно за време трудноће, порођаја и након рођења детета, укључујући и оне које се односе на планирање породице.

Адекватно старање: адекватан животни стандард подразумева и адекватно пружање помоћи и подршке посебно осетљивим групама, као што су деца, старије особе, труднице, особе са инвалидитетом.

► МЕЂУНАРОДНИ МЕХАНИЗМИ НАДЗОРА ПОШТОВАЊА ЕКОНОМСКИХ И СОЦИЈАЛНИХ ПРАВА

Корпус економских и социјалних права садржан је у међународним уговорима донетим под окриљем Уједињених нација и Међународне организације рада. Чином ратификације (потврђивања) државе прихватају одредбе конвенција и обавезе које из њих проистичу. У Србији се потврђени међународни

уговори непосредно примењују. Треба имати у виду да се економска и социјална права примењују постепено након прихватања (постепена имплементација), до максимума расположивих средстава.

Основни универзални међународни уговор који гарантује економска и социјална права јесте:

- *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966)*

Основни универзални међународни уговори који гарантују економска и социјална права, а односе се на одређене категорије лица су:

- *Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965);*
- *Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (1979);*
- *Конвенција о правима детета (1989);*
- *Конвенција о правима особа с инвалидитетом (2006);*
- *Конвенција о заштити радника миграната и њихових породица (1990).*

Република Србија је ратификовала све поменуте конвенције Уједињених нација осим Конвенције о заштити радника мигранта и њихових породица.

Све релевантне конвенције Уједињених нација имају успостављен комитет експерата који је задужен да прати примену одредаба уговора на националном нивоу, разматрањем извештаја о примени конвенција које су државе обавезне да достављају комитету, уобичајено на сваке четири године. Изузев Комитета за права радника мигранта, сви комитети могу, под одређеним условима, да примају и решавају индивидуалне представке. Такође, УН комитети су веома активни у погледу тумачења одредаба конвенција, што чине кроз опште коментаре или опште препоруке.

Комитет за економска, социјална и културна права свакако је водећи комитет у овој области који успоставља стандарде поступања држава у области остваривања и заштите економских и социјалних права. Комитет је до данас донео 24 општа коментара.

Под окриљем Међународне организације рада, специјализоване агенције Уједињених нација која промовише социјалну правду, донет је велики број конвенција која се односе на услове рада и побољшање услова рада, слободу удруживања, право на организовање, колективно преговарање, укидање принудног рада и сл. Поменућемо неколико:

- *Конвенција бр. 87 о слободи удруживања и заштити права на организовање (1948);*
- *Конвенција бр. 97 о миграцији у циљу запошљавања (1949);*
- *Конвенција бр. 98 о правима радника на организовање и колективно преговарање (1949);*
- *Конвенција бр. 100 о једнакој накнади за жене и мушкарце (1951);*
- *Конвенција бр. 102 о социјалној сигурности (1952);*
- *Конвенција бр. 111 о забрани дискриминације у области запошљавања и избора занимања (1958);*
- *Конвенција бр. 132 о плаћеном одмору (1970);*
- *Конвенција бр. 142 о професионалној оријентацији и стручном оспособљавању (1975);*
- *Конвенција бр. 155 о сигурности и здрављу на послу (1981);*

- *Конвенција бр. 156 о једнаким могућностима и једнаком третману за раднике и раднице (1981);*
- *Конвенција бр. 171 о ноћном раду (1990);*
- *Конвенција бр. 182 о најгорим облицима дечијег рада (2003);*
- *Конвенција бр. 183 о заштити материнства (2010).*

На регионалном нивоу, посебно су значајне конвенције које је Република Србија прихватила од 2003. године, када је постала чланица Савета Европе. Највећи број потврђених конвенција односи се на корпус грађанских и политичких права, док се специјализована конвенција која се бави овим правима зове:

- *Ревидирана европска социјална повеља (1996).*

Европски комитет за социјална права, са седиштем у Стразбуру, надзире поштовање одредаба из Ревидиране европске социјалне повеље. Систем надзора састоји се у разматрању извештаја које подносе државе које су прихватиле овај међународни инструмент, након чега Комитет доноси закључке и препоруке држави како да се законодавство и пракса измене и ускладе са одредбама Ревидиране европске социјалне повеље. Успостављен је и систем колективних жалби, који подносе невладине организације које имају статус учесника у оквиру Савета Европе, националне организације послодаваца и синдиката, као и националне невладине организације. Република Србија није прихватила систем колективних тужби.

Каква је ситуација у нашој земљи у овој области може се видети из Извештаја о примени економских, социјалних и културних права у Републици Србији, кроз Анализу стања економских, социјалних и културних права у Републици Србији, Центар за достојанствен рад, Београд, 2019. http://www.centaronline.org/userfiles/files/preuzimanje/CDR-izvestaj.pdf

На истом линку налазе се и алтернативни извештаји који подносе невладине организације, а који су веома значајни јер указују на постојање проблема у имплементацији одређених права у пракси.

▶ СИРОМАШТВО И ДРУШТВЕНА НЕЈЕДНАКОСТ

Сиромаштво није избор, али помагање сиромашнима јесте.

Сиромаштво се најједноставније може дефинисати као непоседовање новца или довољно новца, односно мало или недовољно имовине, да би се могла обезбедити минимална корпа добара и услуга. Сиромаштво се манифестује на разне начине, као глад и неухрањеност, слабо здравље, ограничена могућност или немогућност образовања, повећана смртност од болести, бескућништво и неадекватни стамбени услови живота, несигурно окружење, дискриминација и изолација. Данас, достојанствена егзистенција подразумева поседовање средстава за задовољавање широког спектра потреба: поред становања и образовања, односи се и на рекреацију, доступност и употребу културних творевина, приступ информационој технологији и сл.

Иако је глобално посматрано остварен известан напредак у погледу побољшања просечног животног стандарда, сиромаштво још увек представља велики проблем у савременом друштву и присутно је у свим деловима света. Са развојем људског друштва наметнула се потреба да се овај појам редефинише, те он више не подразумева само оскудицу материјалних добара неопходних за задовољавање људских потреба, пре свега, за одржање живота и здравља. Из тог разлога су установљени индикатори за мерење сиромаштва и неједнакости (храна, новац) како би се помоћу њих идентификовале одређене групе становништва које немају довољно средстава за задовољавање одређеног нивоа потреба неопходних за достојанствену егзистенцију. Ово захтева велике напоре на усклађивању критеријума по којима се мери сиромаштво на глобалном нивоу (Светска банка – 1,25 долара и Светска организација за храну – 2.720 килокалорија по дану). Са сиромаштвом се суочавају и развијене и неразвијене земље. Ипак, у неким регијама у свету ова појава (и процес) присутна је у знатно већој мери (Супсахарска Африка, јужна Азија, источна Азија и Пацифик) у односу на друге регије (Европа, централна Азија, Блиски Исток, северна Африка).

Данас се све више говори и о другим димензијама сиромаштва као што су: рањивост на ризике различитих врста (ратови, болести, економске кризе, природне катастрофе, нестајање потребе за неким професијама) од којих сиромашни немају адекватну заштиту, недостатак политичке моћи, односно немогућност сиромашних да се огласе и утичу на одлуке које су битне за њихов живот. Ширење дефиниције сиромаштва неминовно се одразило и на начин његовог мерења, али и на стратегију борбе против тог проблема.

www.mcb.rs

Сиромаштво удружено са друштвеним неједнакостима има утицај на целокупну привреду и на друге облике економског и социјалног функционисања једног друштва. Оно доводи до неефикасности различитих врста, подстиче социјалну нестабилност и представља препреку на путу унапређивања вишег животног стандарда, тј. квалитетнијег живота.

Посебно штетна последица сиромаштва и друштвене неједнакости јесте што води ка социјалној искључености као процесу којим појединци и групе бивају истиснути из економског, политичког, социјалног, културног или друштвеног система преко којих се интегришу у друштво.

Узроци сиромаштва у савременом друштву су бројни, шири друштвени процеси и структурни фактори као што су низак ниво образовања, класна припадност, недостатак средстава за егзистенцију, дуготрајна економска неразвијеност, слаба социјална мобилност, ратови и природне катастрофе (поплаве, суше, земљотреси). Ипак, као главни разлог за постојање сиромаштва у свету, упркос расту просечног светског прихода по глави становника, према мишљењу теоретичара јесте неравномерна дистрибуцији прихода у претходне три деценије, чиме се све више продубљује јаз између богатих и сиромашних.

www.svjetlo.com

Ове неједнакости не представљају опасност и сметњу само за привредни развој, већ поткопавају демократске принципе, подстичу социјалне немире и представљају опасност на глобалном нивоу. Нису све категорије становништва подједнако изложене ризику од сиромаштва, па се може говорити о социјалној дистрибуцији сиромаштва (на пример, дуготрајно незапослени, старији, млади, жене, особе нижег степена образовања и други). Постоји директна повезаност и међуусловљеност нивоа образовања и сиромаштва, тако да они који имају незавршену или завршену основну школу имају вишеструко већи ризик да буду сиромашни од оних који заврше средњу школу или факултет.

Ширење сиромаштва на социоекономске групе има далекосежне негативне последице за друштво (слабљење социјалне кохезије, оптерећење фондова социјалне сигурности) и за појединца (глад, болест, социјална искљученост, криминал). Непостојање услова у друштву да се задовоље основне животне потребе представља кршење људских права.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије бави се темом сиромаштва у Србији, а више информација о трендовима сиромаштва и социјалне искључености у Републици Србији налази се на страници Статистика сиромаштва http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/

Нека од основних обележја сиромаштва у Србији су:

- стопа ризика од сиромаштва (ова лица нису нужно сиромашна, већ само имају већи ризик да то буду) у 2018. години износила је 24,3% и нижа је за 1,4% у односу на 2017;
- стопа ризика од сиромаштва и социјалне искључености (ова лица су у ризику од сиромаштва или су изразито материјално ускраћена или живе у домаћинствима веома ниског интензитета рада) износила је 34,3% и нижа је за 2,4% у односу на 2017;
- у 2018. години 7,1% становништва имало је потрошњу испод линије апсолутног сиромаштва, што значи недовољну за задовољење основних животних потреба;
- лица од 18 до 24 године су највише изложена ризику од сиромаштва (29,1%), као и лица млађа од 18 година (28,5%), док најнижу стопу сиромаштва имају особе старије од 65 (21,1%);
- посебно су угрожене особе ван градских центара (два пута већа стопа сиромаштва него код градског становништва), становници региона јужне и источне Србије, вишечлана домаћинства и деца;
- пресудни значај на останак у сиромаштву имају ниво образовања и запосленост;
- заштита минималног животног стандарда на националном нивоу врши се примарно кроз новчану социјалну помоћ. У 2018. години новчану социјалну помоћ примало је укупно 244.160 корисника, односно, 98.754 породица.

Треба имати у виду и *Агенду одрживог развоја* Уједињених нација до 2030. године која садржи 17 нових и амбициозних циљева, међу којима је и *искорењивање сваког облика сиромаштва свуда у свету*. У остваривању овог циља морају се примењивати бројне мере у различитим областима. Искуство је показало да су најмање ефикасне мере оне којима се сиромашни снабдевају елементарним намирницима. То могу бити интервентне, хуманитарне акције у тешким ситуацијама, међутим, треба радити у складу са поруком: *Дај човеку рибу и нахранићеш га један дан, а ако га научиш да пеца рибу, нахранићеш га за цео живот*. Зато се образовање сматра моћним средством смањења сиромаштва.

▶ ПРАВО НА РАД

Већ је речено да је право на рад право које се налази у корпусу економских права. Гарантовано је међународним инструментима о којима је било речи (члан 6. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима и члан 1. Ревидиране европске социјалне повеље).

Државе су у обавези да учине следеће кораке како би озбезбедиле право на рад:

- да очувају и обезбеде што је могуће виши и стабилнији ниво запошљавања у циљу постизања пуне запослености;
- да штите право радника да зарађује за живот на послу који је слободно изабрао;
- да успоставе и одрже бесплатне услуге запошљавања за све раднике;
- да обезбеде и унапређују одговарајућу професионалну оријентацију, обуку и рехабилитацију.

Право на рад гарантовано је и чланом 60. Устава Републике Србије, у делу који се односи на људска права и слободе. Устав јемчи право на рад, у складу са законом, пре свих Законом о раду. Свако има право на слободан избор рада. Свима су, под једнаким условима, доступна сва радна места. Свако има право на поштовање достојанства своје личности на раду, безбедне и здраве услове рада, потребну заштиту на раду, ограничено радно време, дневни и недељни одмор, плаћени годишњи одмор, правичну накнаду за рад и на правну заштиту за случај престанка радног односа. Устав посебно прокламује да се нико не може одрећи наведених права. Женама, младима и особама са инвалидитетом обезбеђује се посебна заштита на раду и посебни услови рада.

Иако гарантовано, право на рад подложно је злоупотребама и кршењима. Нико не може бити изложен **принудном раду**, односно раду или услузи коиа се изискују од неког лица без његовог пристанка или под претњом казне и без накнаде или са симболичном накнадом. Има примера младих жена које су доведене у економски развијене земље да би обављале кућне послове, али им је одузет пасош и приморане су да раде по 15–16 сати дневно, без слободног дана, уз ниску накнаду. Код мушкараца су такви примери чести у грађевинском сектору. Наиме, грађевински радници добијају понуду за рад у другим државама, а када тамо стигну, раде у тешким условима, одузимају им се пасоши и често раде без икакве или уз симболичну накнаду.

Принудним радом се не сматра:

- рад који је уобичајен у склопу лишења слободе;
- служба војне природе у земљама у којима постоји обавезан војни рок;
- рад који се тражи у случају кризе или несреће које прете опстанку или добробити заједнице;
- рад или служба који чине саставни део уобичајених грађанских дужности.

Жене су посебно изложене ризицима јер су мање активне на тржишту рада, запошљавају се на пословима који су ниже плаћени и више времена проводе обављајући кућне, неплаћене послове. Према Индексу родне равноправности за период од 2015. до 2017. године, 67,9% жена и свега 11,5% мушкараца кува и обавља послове у домаћинству сваког дана, а 41,2% жена свакодневно води бригу о старијима, деци и члановима породице са инвалидитетом, док то чини 29,5% мушкараца.

Врста економског искоришћавања је и запошљавање људи на кратак период од неколико месеци, без исплаћивања зараде, а затим затварање фирме након истека тог рока и отварање друге фирме. Сива економија је посебан облик угрожавања права радника када их послодавац не пријављује и раде „на црно". Извештај Светске банке о Западном Балкану показује да је највише таквих радника у области грађевинарства и пољопривреде. Сива економија утиче и на безбедност радника јер непријављени радници немају никакву заштиту. Она има везе и са нелојалном конкуренцијом, јер се не плаћају порези и доприноси чиме се оштећују радници и држава и угрожавају они који раде легално. Ако од два послодавца један ради у сивој економији, а други ради легално и плаћа све законске обавезе, први ће имати јефтиније производе пошто у цену не урачунава део за порезе и доприносе. То онда значи да ће цена некога ко ради легално бити виша од цене некога ко ради нелегално. На тржишту ће људи свакако куповати производе са нижом ценом. Последња анализа о обиму сиве економије у Србији коју је спровела *Национална алијанса за локални економски развој* (НАЛЕД) показала је да је обим сиве економије смањен у претходних пет година међу регистрованим фирмама са 21,2 на 15,4% БДП-а. Ипак, још увек око 20% фирми у Републици Србији послује у сивој зони. Сива економија и даље представља велики проблем, а Србија је 2017. и 2018. годину прогласила годинама борбе против сиве економије и развила је Национални програм за сузбијање сиве економије, који укључује унапређење рада Пореске управе, увођење подстицајних мера за легално пословање и запошљавање, смањење административних и парафискалних оптерећења, јачање свести о сузбијању сиве економије и ефикаснији надзор. Свако ко има информацију да неко ради непријављено може анонимно обавестити Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања на број 0800 300 307.

▶ СИНДИКАТИ

У време индустријске револуције, крајем XIX и почетком XX века, јавила се потреба за организовањем радника у циљу побољшања услова рада и повећања зарада. Први скупови радника организовани су спонтано у Великој Британији и они се сматрају претечом синдикалног удруживања радника.

www.pngguru.com

Синдикат је организација запослених радника основана са циљем да преговара са послодавцем и избори бољи статус и заштиту права запослених, односно унапреди животни стандард радника.

Током своје историје синдикати су се развили у више форми, под утицајем различитих економских и политичких дешавања. Иако начини рада и деловања синдиката нису исти, они углавном укључују:

- *Обезбеђивање разних погодности за чланове синдиката:* кроз обезбеђивање правне помоћи, пружање савета у вези са едукацијом, заштитом на раду, заступање у споровима против послодавца, итд.;
- *Колективно преговарање:* врло важан сегмент деловања синдиката, преговарање са послодавцем у циљу дефинисања односа између радника и послодавца;
- *Организовање штрајка или протеста:* у циљу испуњења захтева који се односе на побољшање услова рада;
- *Политичка активност:* синдикати могу промовисати законска решења која одговарају члановима синдиката кроз лобирање, подршку одређеним политичким партијама и кандидатима, анкетирање грађана итд.

Више о синдикатима у Републици Србији видети на https://sindikat-beograda.rs

▶ ДИСКРИМИНАЦИЈА У ОБЛАСТИ РАДА

Дискриминација у преводу значи разликовање. У суштини, овај израз се у новије време користи да означи недозвољено разликовање у односу на лица или групе, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на неком претпостављеном или стварном личном својству, као што су раса, боја коже, преци, држављанство, национална припадност или етничко порекло, језик, верска или политичка убеђења, пол, родни идентитет, сексуална оријентација, имовно стање, рођење, генетске особености, здравствено стање, инвалидитет, брачни и породични статус, осуђиваност, старосно доба, изглед, чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама и друга својства.

Дискриминација је најзаступљенија у области рада, о чему најбоље говоре извештаји Повереника за заштиту равноправности, независног и специјализованог тела успостављеног на основу Закона о забрани дискриминације. Сам закон забрањује дискриминацију у области рада (чл. 16), односно, забрањен је неједнак третман за заснивање радног односа, уживање права из рада (право на рад, на слободан избор запослења, напредовање у служби, стручно усавршавање и професионалну рехабилитацију, једнаку накнаду за рад једнаке вредности, правичне и задовољавајуће услове рада, одмор, образовање и ступање у синдикат), као и на заштиту од незапослености. Заштита се пружа свим лицима, од лица у радном односу, лица који обављају привремене и повремене послове, лица на допунском раду, студента и ученика на пракси, лица који траже посао, до волонтера. Законом је прописано да нема дискриминације ако се због особености неког посла даје предност особи која има одређено лично својство које представља стварни и одлучујући услов за обављање посла (нпр. тражи се балерина за улогу Жизеле у Лабудовом језеру). Осим у Закону о забрани дискриминације, дискриминација је забрањена и Законом о раду.

Узнемиравање: свако непожељно понашање које је узроковано неким личним својством лица, а које има за циљ или представља повреду достојанства лица које тражи запослење, као и запосленог, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење.

Сексуално узнемиравање: свако вербално, невербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица које тражи запослење, као и запосленог у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење.

www.zena.blic.rs

Иако су жене и мушкарци изједначени у правима на тржишту рада, њихов положај у погледу једнаког приступа запошљавању, процесу рада, једнаких зарада за обављање послова једнаке вредности, једнаких услова рада и једнаких могућности за напредовање није исти у пракси. Жене у Србији суочавају се са бројним проблемима, међу којима су: разлика у платама међу половима, вертикална и хоризонтална сегрегација на тржишту рада; нижа стопа запослености жена (50,8%) у односу на мушкарце (63,9%); висока стопа незапослености, посебно међу Ромкињама, женама са инвалидитетом и женама у руралном подручју; неједнака подела или одговорност између жена и мушкараца и недостатак могућности за усклађивање пословних и породичних обавеза; недостатак

мера за решавање сексуалног узнемиравања при запошљавању; нефлексибилни радни аранжмани; слабо коришћење породиљског одсуства очева; необезбеђивање редовне исплате накнаде зараде током трудноће, породиљског одсуства и одсуства са рада ради неге детета и повратка на посао.

Стопа запослености особа са инвалидитетом износила је 13,3%, стопа незапослености 26,9%, док је стопа неактивности била 69% пре доношења Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом. Након доношења овог закона и прописивања обавезе запошљавања особа са инвалидитетом, ситуација се побољшала, али не у довољној мери с обзиром на то да је највећи број особа са инвалидитетом и даље изван тржишта рада.

У Србији је на тржишту рада присутна и дискриминација на основу старосног доба. Млади се суочавају са проблемом приступа запослењу, а често су принуђени да раде у неформалним и краткорочним ангажманима (нрп. уговори на одређено време), док старији радници имају мале шансе за запослење упркос великом радном искуству, а честа је пракса да добију отказ непосредно пре стицања услова за пензију. Такође, Роми су теже запошљива лица, 2017. године на тржишту рада учествовала је само једна трећина радно способних Рома, док је ситуација још лошија када се ради о Ромкињама (9%). Коначно, према једном истраживању, 38% ЛГБТ особа сматра да је било дискриминисано на радном месту у претходних пет година, да је њих 46% доживело емоционално насиље, 19% претњу отказом, 18% претњу насиљем, 15% је доживело сексуално узнемиравање због стварне или претпостављене сексуалне оријентације, а 9% је доживело физичко насиље.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА ДЕЦЕ

Експлоатација деце није нова појава, али облици у којима се појављује и методи који је омогућавају попримили су нове облике и размере широм света. Економски развој, развој туризма и нових информационих технологија, који су неспорно битни за развој човечанства, али могу имати и негативне последице, као и сиромаштво, оружани сукоби и криза друштвених вредности, представљају оквир за развој, пораст и појаву нових облика експлоатације деце. Ови облици насиља над децом све чешће имају транснационални карактер и подразумевају постојање организованих криминалних група и мрежа.

Експлоатација деце се јавља у више облика, као сексуална експлоатација, дечји рад, придобијање деце за коришћење, производњу и продају психоактивних супстанци, регрутација деце ради учешћа у оружаним сукобима, коришћење за вршење кривичних дела, трафикинг (трговина децом), злоупотреба код усвајања, дечији бракови, злоупотреба у медицинске или научне сврхе, коришћење органа. Поред тога, експлоатација деце је и злоупотреба талентоване деце у медијима, спорту (давање стимуланса, хормона или других супстанци детету, ометање образовања на рачун постизања профитабилних резултата), што све заједно озбиљно угрожава права детета која су гарантована Конвенцијом о правима детета.

www.ubzrs.rs

Експлоатација деце подразумева висок ниво насиља и стицање економске користи. Експлоатисана деца су жртве вишеструке и поновљене злоупотребе и физичког и емоционалног насиља, који обухватају: батине, силовања, изгладњивања, застрашивања, прекомерно задржавање у неадекватним просторима и бројне друге насилне активности. Осим тога, она су жртве преваре, обмане и тешког занемаривања. Оно што експлоатацију чини различитом од самог насиља над децом јесте непосредна веза између злоупотребе и стицања финансијске добити (директно или индиректно). Профит који се остварује експлоатацијом деце углавном убирају разни учесници у процесу, који могу бити блиски чланови породице, посредници, као и посебно организоване криминалне групе.

Најдрастичнији облик експлоатације деце, без обзира на то о ком облику се ради, дешава се у виду трговине децом. Три елемента су основ за разумевање трговине људима:

- ЧИН – конкретне активности које предузима нека особа у кривичном делу трговине људима. Те активности су најчешће: врбовање, превожење, пребацивање, скривање, примање лица, продаја, куповина.
- НАЧИН – како особа постаје жртва трговине људима, како се потчињава, односно како се над њом успоставља контрола. Најчешће је то употребом силе, претњом да ће се употребити сила, отмица, превара, обмана, злоупотребе овлашћења или искоришћавање тешког положаја жртве, као и давање или примање новца или друге користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем. Када је у питању трговина децом, није важно које средство је употребљено, односно, трговина децом постоји иако није било елемената претње, принуде, злоупотребе положаја и слично. Такође, пристанак жртве на експлоатацију није релевантан, односно не мења чињеницу да је у питању трговина људима.
- ЦИЉ И НАМЕРА – намера лица да експлоатацијом стекне добит је неопходан елемент трговине људима, при чему није од правног значаја да ли је до експлоатације дошло. Дакле, циљ трговине људима је остваривање зараде или неке друге користи кроз експлоатацију, било да је реч о сексуалној експлоатацији, принудном раду, принудном просјачењу, принуди на вршење кривичних дела, илегалном усвојењу, принудним браковима, трговини органима или неком другом облику.

Узроци експлоатације су многобројни и сложени, а углавном су у питању: неразвијеност, сиромаштво, економска неједнакост, неодговарајућа социоекономска структура, дисфункционалне породице, недостатак образовања, миграције, родна дискриминација, неодговорно сексуално понашање одраслих, штетне традиционалне праксе и обичаји, оружани сукоби и трговина децом. Последице

сваког облика експлоатације деце су далекосежне и веома штетне, а у вези су са степеном нанетог насиља и узрастом детета и огледају се у нарушавању емоционалног и физичког здравља детета, као и дететовог положаја у друштву.

Трговина људима и децом постоји у готово свим земљама света, како оним сиромашним, које су најчешће земље порекла жртава, тако и у богатим, које су најчешће земље дестинације и експлоатације жртава. Трендови трговине људима се мењају током година, најчешће жртве су жене и деца, али и мушкарци, док сиромаштво, ратови, насиље, економска угроженост, социјална искљученост и природне катастрофе јесу фактори који додатно повећавају ризик од трговине људима.

Србија је земља порекла, транзита и одредишта за жртве трговине људима, а највећи број жртава чине држављани Србије (преко 80%). Подаци из Извештаја о трговини људима (2019) показују да је у Србији у 2018. години идентификовано 76 жртава, а 40 у 2017. години. Од тог броја, 34 су жртве трговине људима у сврхе сексуалне експлоатације, 18 су жртве трговине у сврхе принудног рада, две су жртве принудне прошње, једна принуде на вршење кривичних дела и 21 жртва вишеструких облика експлоатације. Тридесет две жртве су деца, наспрам 18 деце у 2017. години. У 2018. години, 57 жртава су биле жене, 19 мушкарци, а 2017. године 36 жртава су биле жене, а четири мушкарци. Актери који су први ступили у контакт са жртвама упутили су 193 потенцијалне жртве (142 у 2017) у државни Центар за заштиту жртава трговине људима; органи реда упутили су 89 особа (44 у 2017), службе социјалне заштите 45 особа (57 у 2017), остале државне службе упутиле су 21 особу, док су 38 упутиле организације грађанског друштва или неко други (41 у 2017).

Све је чешћа појава интерне трговине људима (унутар граница наше земље), с тим што и даље постоје случајеви прекограничне трговине, када жртве из Србије завршавају у ланцу трговине у иностранству, најчешће у Италији, Немачкој, Шпанији и другим земљама ЕУ. Најчешћи начини врбовања деце и младих су путем понуда за посао, лажног забављања и обећања бољег живота, а трговци често ступају у контакт са младима преко друштвених мрежа или преко познаника и пријатеља.

Свако дете има право на заштиту од сваке врсте експлоатације. Међународним стандардима је утврђено да пристанак детета за учешће у радњама у којима је експлоатисано није релевантан за одређивање природе дела и пружања помоћи детету жртви. Конвенција о правима детета садржи одредбе које су посебно посвећене заштити деце од експлоатације, а односе се на: дечији рад (члан 32), злоупотребу штетних супстанци (члан 33), сексуалну експлоатацију (члан 34), отмицу и трговину децом (члан 35), друге облике експлоатације (члан 36) и опоравак и реинтеграцију (члан 39).

Бројни су међународни документи којима је регулисана забрана трговине људима, забрана експлоатације и слично. Најважнији документи Уједињених нација су:

- Конвенција о борби против транснационалног организованог криминала са пратећим протоколима (2000);
- Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији (2002);
- Конвенција Међународне организације рада бр. 29 о принудном раду (1930);
- Протокол уз Конвенцију Међународне организације рада бр. 29 о принудном раду (2014);
- Конвенција Међународне организације рада бр. 182 о најгорим облицима дечијег рада (1999).

Најважнији документи на регионалном нивоу су:

- Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (2005);
- Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (2007).

Треба указати на то да постоје многе међународне организације које активно делују на успостављању међународних стандарда у овој области и подстичу развој и имплементацију мера и стандарда: Уједињене нације (https://www.un.org/en/); Фонд Уједињених нација за децу (https://www.unicef.org/); Међународна организација рада (https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm); Светска здравствена организација (https://www.who.int/); Фонд Уједињених нација за развој (https://www.undp.org/content/undp/en/home.html); Високи комесар УН за људска права (https://www.ohchr.org/EN/pages/home.aspx); Међународни комитет Црвеног крста (https://www.icrc.org/en); Савет Европе (https://www.coe.int/en/web/portal) и други. Допринос решавању овог проблема дају и бројне међународне и националне невладине организације као што је Save the Children Alliance, CARE и Центар за права детета у Србији.

▶ ВЕЗА ОБРАЗОВНОГ НИВОА ГРАЂАНА СА СТЕПЕНОМ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА И СТАНДАРДОМ ЖИВОТА

> ***Демократија не може да успе осим уколико су они који бирају припремљени да бирају паметно. Због тога је образовање најбољи заштитник демократије.***
>
> Френклин Рузвелт

Образовање је један од кључних фактора личних, друштвених и економских промена. Право на образовање је људско право које гарантују бројни међународни документи, а зајемчено је и Уставом Републике Србије и националним законодавством. Остваривање права на образовање од суштинског је значаја за унапређење положаја појединца у друштву, при чему је веома важно да се право на образовање остварује без дискриминације. Остваривање права на образовање уз поштовање забране дискриминације важан је сегмент остваривања социјалне инклузије и подразумева холистички приступ, посебно у односу на маргинализоване друштвене групе које се суочавају са многим проблемима, укључујући сиромаштво, дискриминацију, препреке у остваривању права из социјалне и здравствене заштите и слично. Осим унапређивања правног оквира у области образовања, то захтева и пуну имплементацију закона и стратегија. Право на образовање обухвата право на доступност образовања, право на квалитетно образовање и наставне методе прилагођене различитим потребама различите деце.

Дугорочни ефекти образовања су вишеструки, остварени виши ниво образовања појединцу омогућава већу зараду, већу продуктивност и лакшу интеграцију у свет рада. Друштва са већим уделом високообразованог становништва генеришу већи буџетски приход, а мање трошкове у оквиру социјалних давања и здравствене заштите. Дугорочни ефекти који се не могу увек мерити

у финансијским параметрима такође су значајни – образовање ствара могућности за појединца да оствари већи животни стандард, има боље здравствено стање, нађе бољи посао, буде задовољнији животом и оствари виши степен укључености у друштвене токове.

Државе које подржавају своје грађане у остварењу вишег образовног нивоа могу рачунати на смањење сиромаштва, повећање људског капитала, социјалну укљученост и политичку стабилност, као и на веће поверење грађана. Важност образовања огледа се и кроз циљ бр. 4 Агенде одрживог развоја УН до 2030. – *Улагање у обазовање је инвестиција у будућност*.

Оквир за праћење образовања у Србији припремљен је у складу са међународним стандардима у овој области, али укључује и национално специфичне индикаторе уз помоћ којих се прати ситуација на националном и локалном нивоу. Неки од 18 национално специфичних индикатора за Србију су: стопа обухваћености предшколским образовањем, стопа уписа у основну школу, проценат ученика који су завршили основну школу, проценат деце која се школују у редовним основним школама по индивидуалним образовним плановима (ИОП), проценат ученика који су се уписали у средње школе по завршетку основног образовања и који су је завршили и др.

Важност образовања девојчица

Упркос доказима који показују да је образовање девојчица од кључног значаја за њихов развој, родне разлике у образовању и даље постоје. Широм света 132 милиона девојчица је ван школе, укључујући 34,3 милиона основношколског узраста, 30 милиона нижег средњошколског узраста и 67,4 милиона вишег средњошколског узраста. У земљама захваћеним сукобом двоструко је већа вероватноћа да девојчице неће ићи у школу у поређењу са земљама које нису погођене сукобом.

Само 66% држава постигло је родну равноправност у основном образовању, а на средњошколском нивоу јаз је још израженији. Препреке у образовању девојчица су различите и разликују се од државе до државе, али су кључни разлози сиромаштво, родне неједнакости, дечији бракови и родно засновано насиље. На неким местима школе не задовољавају стандарде безбедности и/или хигијене које су потребне девојчицама, а у многим школама не постоје родно осетљиве наставне праксе.

Улагање у образовање девојчица трансформише заједнице, државе и цео свет. Образовањем девојчица смањује се вероватноћа да ће се удати младе и повећава вероватноћа да ће водити здрав и продуктиван живот, да ће више зарађивати, да ће имати могућност да одлучују о питањима која их се тичу и да ће градити бољу будућност за себе и породице. Образовање девојчица јача економију, смањује неједнакости, доприноси стабилнијим, отпорнијим друштвима која свим појединцима пружају могућност да испуне свој пуни потенцијал.

Уколико улажемо у средњошколско образовање девојчица, њихова примања се битно повећавају, повећавају се националне стопе раста, смањују се стопе дечијих бракова, а опадају стопе смртности мајки и деце.

КОНЦЕПТ ДРЖАВЕ БЛАГОСТАЊА

Држава благостања је форма владавине у којој држава штити и промовише економско и социјално благостање грађана, засновано на принципима равноправности, једнаких могућности, правичне расподеле богатства и јавне одговорности за грађане који не могу да обезбеде минималне услове за живот. Држава благостања је политички концепт који се најчешће повезује са периодом од 1932. до 1976. године у Шведској, када је Социјалдемократска странка била на власти и изградила јак систем социјалне заштите. Основна визија је била стварање друштва које ће личити на породицу и у коме сви грађани доприносе. Почетак те идеје повезује се са Пером Албином Хансоном који је истицао да социјалдемократска држава мора да буде изграђена на чврстом темељу демократије и да буде држава добра за све Швеђане. Држава треба да буде заједница која почива на узајамном разумевању и једнакости, а класно друштво мора да постане друштво једнаких права и добробити. Иако је идеја о држави благостања настала пре Другог светског рата, процват је доживела 60-их година XX века. Традиционалне идеје и вредности на којима је настала држава благостања претрпеле су велике промене после 1976. године, јер је то био период који је карактерисао пораст незапослености и промене у вођењу државних финансија и привредне политике. Поновним доласком на власт 1994. године Социјалдемократска странка предузела је мере стабилизације економског стања, а након тога држава је наставила да омогућава грађанима добар животни стандард и једнаке шансе, са основном идејом да Шведска буде тзв. „зелена“ држава благостања, односно да се економија и еколошка свест могу комбиновати у циљу стварања државе благостања.

Данас се под термином држава благостања подразумева државна одговорност за обезбеђивање основне, минималне социјалне сигурности за све грађане. Циљеви државе благостања, обједињени појмовима правичности и ефикасности, вишеструки су – од смањења сиромаштва и неједнакости, уједначавања потрошње током животног циклуса, до заштите од ризика као што су незапосленост, инвалидитет и болест. Активности државе благостања су усмерене на сиромашне и на рањиве групе, али значајним делом и на целокупну популацију. Поједини циљеви и циљне групе имају мањи или већи значај у свеукупном дизајну различитих држава благостања, али настојећи да оствари наведене циљеве већина савремених држава обезбеђује социјалну помоћ, пензије, универзалне дечије додатке, бесплатно образовање и здравствену заштиту, спроводи активне мере на тржишту рада и запошљавања, обезбеђује накнаде у случају незапослености, инвалидитета, боловања и породиљског одсуства и пружа или финансира различите услуге социјалне заштите за старије, децу без родитељског старања и особе са инвалидитетом. Осим финансирања социјалних давања, а често и пружања услуга у оквиру јавног сектора, важна улога државе је и у сфери регулације, односно усвајања закона, лиценцирања услуга и слично.

РЕЧНИК

Међународни дан борбе против сиромаштва обележава се 17. октобра по одлуци Уједињених нација од 1987. године. Тај датум представља прилику да се кроз бројне иницијативе и акције државе симболично позову на улагање додатних напора у унапређивање положаја и стандарда становништва.

Џини коефицијент (енгл. Gini index, Gini ratio) представља најчешће коришћену меру неједнакости прихода и расподеле богатства. Ради се о параметру који представља степен економских неједнакости у друштву или однос расподеле богатства и прихода једне државе између насиромашнијих и најбогатијих слојева друштва. Користи се од 1912. године, када га је први пут употребио италијански статистичар и социолог Корадо Џини. Вредности му се крећу између нула и један. Када је реч о нули, ради се о друштву у којем се приходи и богатство државе равномерно распоређују међу становништвом, док јединица подразумева да једна особа поседује целокупно богатство земље. Посматрано на нивоу света, Џини коефицијент се креће у интервалу од око 25% (скандинавске и неке средњоевропске државе) до око 60% (углавном афричке државе и Латинска Америка).

Према подацима Eurostat-а, у Србији је 2016. године Џини коефицијент износио око 0,38, што је приближно коефицијенту САД, који изоси 0,39. Просечан коефицијент у ЕУ је 0,30, док су најбоље рангиране на листи Словенија и Исланд са коефицијентом 0,25. https://edukacija.rs/desavanja/sta-je-dzini-koeficijent

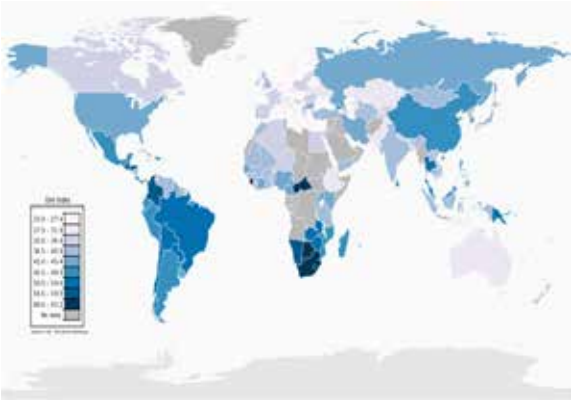

sr.wikipedia.org

Стаклени плафони је израз који означава немогућност жена да у пословној хијерархији напредују до највиших руководећих положаја. Њихово напредовање у каријери ограничено је на мање одговорне, мање истакнуте и мање плаћене положаје, и то без објективних разлога. О „стакленом плафону“ може се говорити у случајевима када упркос доказаним способностима и залагању, жене не буду унапређене на руководеће положаје и друге добро плаћене послове.

„Стаклени плафон“ је коначни резултат економске и социјалне неравноправности жена и мушкараца, који се огледа у неколико група фактора:

- укорењени ставови према мушкој и женској улози у друштву;
- сеграгација занимања по полу (традиционално женска занимања су мање плаћена, наводно мање комплексна и наводно захтевају мање способности, а и у оним областима у којима раде већином жене мушкарци су на руководећим положајима);

- неједнако плаћање мушкараца и жена за исти посао у корист мушкараца, без обзира на законе;
- различито учествовање у неплаћеним (кућним) пословима, где жене много више времена проводе бавећи се бригом о кући и члановима породице;
- потешкоће жена у усклађивању пословних и приватних обавеза.

Неплаћени рад жена је вид експлоатације. Један мушкарац је објавио на интернету своју рачуницу о томе колико његова супруга зарађује радом у кући. Када је укључио кување, бригу о деци, чишћење куће, набавку намирница, плаћање рачуна, прање, пеглање, организацију окупљања и слично, процена је да она тако заради 73.960 долара годишње. Чланак је доступан на https://pulptastic.com/guy-says-cant-afford-wife-stay-home-mom-hes-right/.

У нашој земљи тиме се бавио Републички завод за статистику у публикацији *Жене и мушкарци у Републици Србији, 2017*. Њихова процена је да би годишња зарада жена, обрачуната по минималној цени рада, износила 1.390 долара годишње, мада треба нагласити да се рад жена у домаћинству не може сврстати у послове који су плаћени по минималној цени рада.

Мобинг је злостављање на раду, а *Закон о спречавању злостављања на раду* одређује мобинг као понашање:

- које се дешава на раду или у вези са радом;
- које се понавља;
- чији је циљ повреда достојанства, угледа, личног и професионалног интегритета, здравља, положаја запосленог;
- које доводи до одређених последица (изазива страх, ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење, погоршава услове рада), а које доводе до изолације запосленог или га наводе да раскине радни однос или откаже уговор о раду.

Мобинг може имати две форме: *мобинг празног стола* – раднику се обично не дају пословни задаци како би му се урушио интегритет у фирми и *мобинг пуног стола* – радник добија превише радних задатака и кратке временске рокове за испуњење радних задатака. Такође, мобинг може бити: *хоризонтални,* када долази до злостављања запосленог од лица које се налази на хијерархијски истим или сличним пословима и *вертикални,* када долази до злостављања радника од надређеног лица.

Злостављање на раду може бити и: *стратешко,* односно организовано злостављање запосленог од управљача, директора, шефа и *емотивно,* када мобинг има свој узрок у љубомори, личној нетрпељивости, љутњи, зависти. Услед свега тога жртва мобинга се налази под све већим стресом и принуђена је да се заштити, што се најчешће завршава на штету те особе јер најчешће даје отказ. Мало особа које су изложене мобингу затражи судску заштиту, а разлога је много – тешко се доказује, поступак дуго траје и слично. За доказивање мобинга препоручује се записивање догађаја и прикупљање документације, укључујући и медицинску документацију.

Више о мобингу видети на сајту Стоп мобинг, https://mobing.rs/

www. jugpress.com

Деца у покрету је израз новијег датума који се односи на феномен деце која мигрирају, а која су приликом тих миграција изложена посебним ризицима. Према дефиницији Савета Европе и Европске мреже омбудсмана за децу: појам деца у покрету обухвата сву децу која мигрирају из својих земаља порекла на територију европске земље у циљу преживљавања, достизања безбедности, остваривања бољих услова живота, образовања, економских могућности, заштите од експлоатације и злоупотребе, спајања породице или комбинација ових фактора. Она могу да путују са породицом или сама или са другим лицима која нису чланови породице. Могући су тражиоци азила, жртве трафикинга, а могуће је да немају документа. Статус деце у покрету различит је у различитим фазама њиховог путовања и она се могу сусрести са различитим осетљивим ситуацијама. То обухвата децу избеглице, интерно расељену децу, тражиоце азила, децу без пратње, жртве трговине људима, децу укључену у живот и/или рад на улици, повратнике из процеса реадмисије и друге групе деце.

Дечији бракови су бракови у којима је бар један од партнера дете, а то је свако људско биће млађе од 18 година, осим ако се према националном законодавству пунолетство не стиче раније. Постоје још два сродна термина.

Рани брак односи се на брак у којем је један од партнера млађи од 18 година у земљама у којима се пунолетство стиче пре 18. године или у моменту склапања брака. Термин рани брак се такође користи да означи бракове у којима оба партнера имају 18 или више година, али који нису довољно зрели да дају свој пристанак на брак под утицајем различитих фактора, као што је ниво њиховог физичког, емоционалног, сексуалног и психосоцијалног развоја или недостатак информација о могућим животним изборима.

Присилни брак је било који брак склопљен без пуне и слободне воље једног или оба партнера и/или у којем један или оба партнера не могу да прекину брак или да напусте брачну заједницу, укључујући и када је то услед принуде или интензивног друштвеног или породичног притиска.

www.zadecu.org

Истраживање Уницефа (MICS, 2014) показало је да су дечији бракови најприсутнији у ромској националној мањини и у руралним подручјима источне и југоисточне Србије. Последице дечијих бракова су веома штетне и посебно погађају девојчице из ромске популације, које су најчешће лишене права на здравље, образовање и безбедност, свакодневно се суочавају са физичким, психолошким, економским и сексуалним насиљем. Дечији бракови доводе и до раних и честих трудноћа, као и до високих стопа морталитета и морбидитета међу мајкама.

Дечији бракови у општој популацији у Србији су ретка појава, али су још увек присутни у ромској популацији и у најсиромашнијим заједницама. У ромској популацији 57% девојчица ступа у дечији брак пре навршене 18. године, а скоро једна петина (18%) пре навршене 15. године. Треба имати у виду да дечији бракови нису тзв.„ромска традиција“, већ да су одлика патријархалних и недовољно развијених заједница. У Србији су последњих година предузете одређене активности са циљем искорењивања ове штетне праксе. Развијају се модели интервенција за смањивање праксе дечијих бракова, ради се на оснаживању девојчица из ромске популације да користе комуникационе и образовне могућности које су доступне путем информационих и комуникационих технологија и интернета, ради се и на ојачавању улоге и вођства локалних ромских заједница у борби против праксе дечијих бракова, као и са стручњацима у секторима социјалне заштите, унутрашњих послова, здравствене заштите и образовања. У том процесу веома је важна улога женских ромских организација, које су главни носиоци промена и многих активности у заједницама.

Индекс прекинутог детињства говори о томе колико је детињство у одређеној заједници угрожено услед фактора као што су лоше здравље, неухрањеност, искључивање из образовања, дечији рад, дечији бракови, малолетничке трудноће и екстремно насиље. У Глобалном извештају о детињству за 2019. упоређен је положај деце у 176 земаља широм света у односу на 2000. Једном детету од четворо деце у свету и даље је ускраћено сигурно и срећно детињство, а највише су ускраћена деца која живе на подручјима захваћеним конфликтима или која су била присиљена да напусте своје домове због конфликта.

www.kcnonline.rs

Извештај показује да је 690 милиона деце остало без детињства услед догађаја који су променили њихов живот, што је побољшање у односу на 2000. годину, када је тај број износио 970 милиона деце. Србија се налази на 46. месту од 176 земаља. Тој позицији у великој мери је допринело повећање броја деце која су ван образовног система (4,4%), иако је евидентирано смањење броја деце која су умрла од болести које су излечиве. По овом индексу најбоље детињство имају деца у Сингапуру, а најлошије у Централноафричкој Републици, Чаду и Нигерији.

https://campaigns.savethechildren.net/sites/campaigns.savethechildren.net/files/report/global_childhood_report_2019_ENGLISH.pdf)

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Зашто познати брендови спаљују непродату робу уместо да је дају сиромашнима?

Да постоје бројни начини којима се одржава економска неједнакост у свету пример је и спаљивања непродате робе познатих брендова. У јавности се појавила вест да је британски луксузни бренд *Барбери* спалио одећу из претходних колекција вредну 36,5 милиона долара. Модну кућу су оптужили да се понаша друштвено неодговорно и цинично, уз опаску да је одећу требало дати сиромашнима, односно поделити у хуманитарне сврхе. С друге стране, ни акционарима није јасно зашто морају да издвајају додатна средства за уништавање онога што је могло бити продато по нижој цени, чиме би се остварио и неки профит. Компанија није понудила непродату робу инвеститорима пре него што ју је уништила, а из *Барберија* су објаснили да је овај корак био неопходан како би се заштитио бренд и интелектуална својина. Роба се уништава како се не би продавала на сивом тржишту по нижим ценама и како не би пала у руке „нежељене клијентеле“.

Да ли држава треба да успостави банку хране?

Више од 40.000 волонтера и преко 2.000 радњи почело је прикупљање донација и хране у мају 2019. године како би подржали 400.000 људи који зависе од банке хране. Banco Alimentar започео је своје активности 1991. године у Лисабону, а проширио се на још 21 област у овој земљи и сада мрежа

покрива 2.400 институција. У Србији од 2006. године делује невладина организација *Банка хране,* која прикупља намирнице и дели их најугроженијим категоријама становништва, али не постоји услуга која је успостављена на нивоу државе. Може се основано поставити питање зашто у многим земљама недостају банке хране и да ли је логичније да се храна из ресторана баца, као и храна из продавница којој истиче рок трајања уместо да се организовано дели онима којима је потребна.

Да ли је морално куповати популарне брендове који се шију и/или склапају у државама у којима се експлоатишу деца и радници који за 1$ раде пуно радно време?

Етиопија годинама тежи да постане највећа дестинација за текстил и моду, али ова тежња утиче на грађане који раде за велике светске компаније (на пример, H&M, Tommy Hilfiger, Calvin Klein). Радници који раде у текстилној индустрији имају међу најнижим платама на свету, односно раде за свега 26$ месечно. У Бангладешу, 2,5 милиона радника ради у 4.825 фабрика које производе робу за европско и америчко тржиште. Текстилна индустрија чини 80% извоза, а у овој индустрији је запослено око 85% жена које раде у тешким условима (од 14 до 16 сати дневно, седам дана у недељи). Њихова плата је углавном 25 фунти, што је испод минималног животног стандарда који је процењен на 45 фунти. Такође, у многим Nike плантажама памука и фабрикама у Пакистану раде и деца, посебно на изради лопти. Компанија се бранила тиме да је дечији рад уобичајена пракса у Пакистану.

Да ли они знају да је Божић?

Познати ирски музичар Боб Гелдоф, видевши документарни филм о сиромаштву и глади у Етиопији, отпутовао је у Африку. По повратку у Енглеску скупио је највеће енглеске поп звезде под именом *Band Aid* и снимио најпродаванији британски сингл свих времена *Do they know it's Christmas*. Концерт *Live Aid* одржан 13. јула 1985. године на више локација. Главне сцене су биле у Лондону (72.000 гледалаца) и Филаделфији (90.000 гледалаца), уз наступе у Сиднеју и Москви. Прикупљено је преко 60 милиона долара за решавање проблема глади у Етиопији. То је био један од највећих реализованих сателитских и ТВ преноса: процењује се да је пренос уживо гледало око 1,5 милијарда гледалаца у 100 земаља широм света.

Колико има народних кухиња у Србији?

У Србији око 7,2% или око пола милиона људи живи испод нивоа апсолутног сиромаштва, односно троше мање од 12.045 динара месечно. Народне кухиње су симбол напора за ублажавање сиромаштва у држави. У Србији има 76 кухиња овог типа, чији рад координира Црвени крст. Око 35.000 људи ослања се на овај вид помоћи. Само у Београду дневно се припреми 12.000 оброка који се деле на 53 локације.

www.mondo.rs

Право на бесплатан оброк користе појединици или породице које су уједно и корисници права на новчану социјалну помоћ или лица чији приходи по члану домаћинства не прелазе 50% минималне зараде, а која су старија и изнемогла и чији сродници не могу ту помоћ да им пруже. Такође, право на бесплатан оброк имају и породице чији члан остварује право на туђу негу и помоћ.

Коме су намењени Прихватилиште, Свратиште и ДрумоДом?

Према неким проценама и истраживањима, у Србији има око 20.000 бескућника. У Београду постоји једно *Прихватилиште*, чији капацитети нису довољни да задовоље потребе читавог града. У основи бескућништва је апсолутно сиромаштво. У Прихватилиште долазе или буду доведени старији, особе без икаквих докумената, болесни, без крова над главом и породице. Према *Закону о социјалној заштити*, корисници би требало да у Прихватилишту бораве до шест месеци, али то није увек случај. Најчешће остају дуже, што значи да продужено користе ову услугу ако не стекну услове за осамостаљивање. Неки корисници проведу у Прихватилишту и по пет година.

У Београду постоји и *Свратиште* за децу. То је лиценцирана услуга чији је циљ унапређење квалитета живота деце која живе или раде на улици. Корисници услуге су деца узраста од 5 до 15 година која су због начина живота изложена вишеструким ризицима. Корисницима су на располагању редовни оброци, чиста одећа и обућа, подршка током образовања и приликом укључивања у образовни систем, а Свратиште деци представља сигурно окружење које одговара на њихове потребе и негује психосоцијални развој детета. Корисници могу да учествују и у различитим креативним, едукативним, културним и спортским активностима.

www.blic.rs

Акција за Свратиште

Стручни тим Свратишта чине социјални радници, специјални педагози, медицинске сестре, психолози и правници, а мисија овог тима је да обезбеди подршку и заштиту деци која долазе у Свратиште поштујући најбољи интерес детета.

Свратише за децу, http://cim.org.rs/sr/programi/#svratiste

Свако од нас може дати свој допринос раду Прихватилишта и Свратишта ако донесе средства за хигијену, одећу, обућу, играчке и сл.

ДрумоДом је је аутобус у коме особе које немају кров над главом и живе у нехуманим условима, најчешће на улици, могу да се истуширају, користе тоалет, да се ошишају и оперу веш. Програм подразумева подршку њиховој већој друштвеној укључености, укључујући добијање личних докумената, остваривање права на здравствену и социјалну заштиту и проналажење трајнијих економских и стамбених решења. Опширније: https://www.drumodom.rs/

Каква је образовна структура у Србији?

Између Пописа становништва из 2002. године и 2011. године број необразованих је смањен, а број образованих повећан. Број особа без школске спреме је практично преполовљен и сада износи 2,7% становништва. Високообразованих становника има 10,6%, са вишим образовањем је 5,6%, са средњим 48,9%, док 11% становника има непотпуно основно образовање. У периоду између два пописа укупан број неписмених је смањен, али је и даље 127.463 неписмених у Србији, при чему треба имати у виду родну димензију јер је преко 80% жена међу неписменим становништвом Србије.

Присутне су и регионалне разлике. Пет општина са највећим процентом особа без школске спреме и са непотпуним основним образовањем су: Ражањ (37,9%), Осечина (36,9%), Гаџин Хан (35,8%), Рековац (35,1%) и Црна Трава (34,8%), док је највеће учешће особа са вишим и високим образовањем у београдским општинама Врачар (52,3%), Стари град (50,2%), Савски венац (46,6%) и Нови Београд (40,6%), као и у нишкој општини Медијана (34,7%).

Особе са инвалидитетом у Србији имају нижи ниво образовања у поређењу са већинском популацијом, а жене са инвалидитетом су мање образоване у поређењу са мушкарцима са инвалидитетом. Око 12% особа са инвалидитетом старијих од 15 година никада није похађало основну школу, а велика је несразмерност између мушкараца и жена, јер међу особама без школске спреме има 81,4% жена. Надаље, 32,8% особа са инвалидитетом, од којих је 67% жена, има непотпуну основну школу, 20,6% особа са инвалидитетом има завршену основну школу (57,2% жена), око четвртине има завршену средњу школу (42,9% жена). Само 6,5% особа са инвалидитетом има више и високо образовање (око 40% жена).

Образовна структура Рома у Србији битно је неповољнија у односу на већинско становништво. Сваки пети Ром, наспрам сваког 37. становника из опште популације, нема никакву школу, а преко једне трећине Рома (34,2% у односу на 11% за општу популацију) има непотпуну основну школу. Око једне трећине Рома (33,3%) има основно образовање, средње образовање има 11,5%, док више и високо образовање има 0,7% Рома. И у образовању постоје велике родне разлике, па су Ромкиње необразованије и неписменије и у поређењу са Ромима и у поређењу са женама из већинске популације. Основно образовање има 44% Ромкиња, а велики јаз постоји на нивоу средњошколског образовања: 11,5% ромске популације има завршену средњу школу, од чега је само 30% жена. Ромкиње рано напуштају образовни систем, основну школу заврши 63% девојчица из ромских насеља наспрам 98% девојчица из опште популације, а само 14,9% девојчица из ромских насеља похађа средњу школу.

ПОДСТИЦАЈИ

Статистика сиромаштва на глобалном нивоу

Данас на свету има око 7 милијарди људи, од тога:

- 868 милиона хронично је неухрањених (FAO 2012);
- 2 милијарде нема приступ основним лековима;
- 738 милиона нема безбедну пијаћу воду (MDG Report, 2012);
- 1 милијарда и 600 милиона нема адекватан смештај (UN Special Report, 2005);
- 1 милијарда и 600 милиона нема струју (UN Habitat, „Urban Energy“);
- 2 милијарде и 500 милиона нема адекватне хигијенске услове (MDG Report, 2012);
- 796 милиона пунолетних је неписмено (Unesco);
- 218 милиона деце (од 5 до 17 година) ради плаћени посао изван куће, често под ропским и опасним условима, као војници, проститутке, слуге, у пољопривреди, грађевинској или текстилној индустрији (ILO: The End of Child Labour, Within Reach, 2006).

Процењује се да је око трећине свих смртних случајева на свету повезано са сиромаштвом: дијареја (недостатак пијаће воде), неухрањеност (недостатак хране), перинатална и материнска обољења (недостатак лекова и лекара) и разне болести које су излечиве као што су богиње, туберкулоза, менингитис, хепатитис, маларија, ХИВ/СИДА или сексуално преносиве болести.

Када се говори о кршењу људских права, често мислимо да се ради о изолованим случајевима, када је неко лице изложено мучењу у затвору, некоме ограничена слобода изражавања или повређена његова приватност. Међутим, овде се дословно ради о милијарду људи који не могу да уживају основна права која су им гарантована пре свега зато што њихова економска и социјална права нису обезбеђена.

Светозар и Димитрије

Данас Светозара Марковића и Димитрија Туцовића најчешће везујемо за улице, тргове и школе који често носе њихова имена, али треба имати у виду да су њихове идеје и њихова борба из XIX и са почетка XX века за радничка права још увек актуелни. Обојица су живели кратко, а оставили су велики траг. Светозар Марковић био је први социјалистички теоретичар у Србији, а његово главно дело *Србија на истоку* расправља о друштвеним, економским и политичким проблемима са социјалистичких позиција. Димитрије Туцовић је водио политику социјалне једнакости и свој живот је посветио борби за осмочасовно радно време, за здравствену заштиту радника, за увођење закона који радницима обезбеђују основна права, за опште право гласа, за ослобођење и еманципацију жена, за равноправност свих грађана Србије и Балкана. Борио се против угњетавања и експлоатације и увек је био на страни потлачених, обесправљених и сиромашних.

Празник рада 1. мај

Крвави 1. мај 1886. године у Чикагу, када су радничке демонстрације промениле историју. Након што све методе борбе за осмочасовно радно време нису биле успешне, радници су се одлучили на радикалније методе. Око 250.000 радника започело је штрајк, у сукобима с полицијом погинула су четири радника, а осам их је осуђено на смрт. Полиција је упадала и претраживала домове и канцеларије учесника

штрајка, а стотине их је ухапшено без оптужбе, што је покренуло лавину протеста. Након тога дана радничке организације су се проширивале и славиле су 1. мај, када су истицали права која су тражили. Црвена застава постала је симбол радништва, а црвена боја на њој означавала је крв проливену у сукобу с властима. Широм света данас се прославља Међународни празник рада – 1. мај, али у САД, где се ова борба одиграла, други дан је изабран за прославу празника рада (први понедељак у септембру), највероватније због страха од повезаности овога дана са „комунистичким бауком".

Дан жена 8. март

Крај XIX века обележио је тежњу жена широм света за остварењем већих права и бољих услова рада. Први национални Дан жена прослављен је 28. фебруара 1909. у Њујорку, у спомен на протест радница у текстилној индустрији који се збио 8. марта 1857. године у Њујорку, а након што је усвојена Декларација Социјалистичке партије Америке. Клара Цеткин, немачка феминисткиња и комунисткиња, борила се за права жена од 1889. године. Дан жена у Европи први пут је обележен организовањем демонстрација у Аустрији, Немачкој, Швајцарској и Данској (1911), док је у Србији први пут обележен 1914. године. Датум 8. март прихваћен је 1917. године као Дан жена, док су Уједињене нације и службено почеле да га обележавају 1977. године.

Први штрајк

Први познати штрајк избио је u XII веку пре н.е. у Египту за време Рамзеса III, приликом извођења грађевинских радова. Догађај је сачуван на папирусу и детаљно описује ток штрајка. Штрајк је започео 10. дана другог месеца зиме и трајао је периодично све до првог месеца лета. Радници који су градили краљевску гробницу у Деир елМедини одбили су да раде због кашњења ионако ниских плата. Исплате су почеле да касне по неколико недеља, највише због корупције која је била широко распрострањена у владајућој класи. Није познато како су дошли на идеју штрајка, али повременим прекидима рада успели су да издејствују исплате.

Жути прслуци

Жути прслуци, неполитички покрет грађана, настао је у Француској 2018. године као реакција на једну меру владе (порез на гориво). Међутим, временом је еволуирао у покрет који тражи промену неолибералног модела који влада у Француској и Европи. Захтеви наведени у платформи покрета изречени су у име радничке и осиромашене средње класе. Жути прслуци траже промене радног законодавства у корист радника и укидање политике штедње, као и ренационализацију јавних служби које су у ери неолибералног капитализма отете држави и предате приватном сектору. Неки од захтева су: више пореских олакшица; минимална плата од 1.300 евра нето; пензиони систем солидаран и социјализован; минимална пензија 1.200 евра; максимална плата 15.000 евра; плате свих Француза, пензије и накнаде се морају прилагођавати инфлацији; заштита француске индустрије и забрана њеног пресељења.

www.masina.rs

У току протеста Жутих прслука било је много насиља и уништавања. Бројне полицијске снаге повремено су користиле силу да би растерале протестанте, а неки од њих су били и ухапшени. Као реакција појавио се други покрет. Око 10.000 припадника групе Црвене мараме протестовало је у Паризу због насиља и вандализма на маргинама антивладиних демонстрација покрета Жути прслуци. За многе учеснике контрапротеста кап која је прелила чашу јесте огромна штета начињена споменику Тријумфална капија током протеста Жутих прслука.

www.kurir.rs

Да ли будући послодавац треба да буде упознат са плановима жене за заснивање породице и рађање деце?

Приликом интервјуа за посао, искључиво женама поставља се читав сет осетљивих питања интимне природе која су законом забрањена. Питања која су најучесталија односе се на то да ли имају или планирају децу, када планирају да заснују породицу, као и да ли имају сталног партнера. Уколико жена одбије да одговори на било које од ових питања, по аутоматизму се њена конкурсна пријава не узима у разматрање, док се од жена које су пристале да на ова питања дају одговоре бирају само оне које у скоријој будућности не планирају да рађају децу. Неретко се догађа да приликом потписивања уговора са послодавцем жене буду приморане да склопе и неку врсту пређутног договора, односно да се обавезују да неће остати у другом стању у одређеном временском периоду. Оваква пракса је

недозвољена, а закон изричито забрањује постављање ових питања како у интервјуима за посао тако и у онлајн упитницима.

Више о томе погледати на https://poslovi.infostud.com/savet/Sta-ako-vam-ipak-postave-diskriminatorna-pitanja-na-razgovoru-za-posao/352

Да ли приликом запошљавања треба дати предност припадницима слабије запошљивих група?

Закон о забрани дискриминације прописује да се не сматра дискриминацијом увођење посебних мера које имају за циљ постизање пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају (члан 14). Национална служба за запошљавање предузима разне програме и мере за запошљавање теже запошљивих лица. Сматра се да без посебних мера лица која су изложена дискриминацији не би имала могућности да се запосле. На пример, Ром који је квалификован за обављање одређеног посла највероватније неће добити посао због преовлађујућих стереотипа у друштву. Ипак, представници већинског становништва често сматрају да су посебне мере неоправдане и да тиме доводе до дискриминације других квалификованих радника.

Мишљење Повереника за заштиту равноправности на притужбу на дискриминацију на основу националне припадности у поступку запошљавања. http://ravnopravnost.gov.rs/prituzba-z-d-protiv-o-bolnice-s-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-postupku-zaposljavanja/

Шта не пише на етикети

Последњих година неки одевни предмети имају веома велике етикете, које изгледају као блокчић. На њима су углавном корисне информације: величина, врста тканине, земља порекла, температура на којој се перу и пеглају. Међутим, има неких важних података који недостају на етикетама.

Замислите да купите комад одеће са етикетом на којој пише:

100% памук. Произведено у Камбоџи. Израдио Бехнам, стар девет година. Он свако јутро устаје у пет сати и иде у фабрику текстила у којој ради. Ноћ је кад иде на посао, ноћ је кад се враћа са посла. Облачи се лагано јер је температура просторије у којој ради 30 степени. Прашина у соби скупља му се у носу и устима. Провешће цео дан гушећи се како би зарадио мање од једног долара. Маска би компанију коштала мање од 10 центи.

Етикета не садржи целу причу, због чега би могло да буде интересантно да се испита дечији рад, познате компаније које користе децу за производњу својих производа, као и компаније које се залажу за укидање овакве праксе и јавно се боре против дечијег рада.

Може се истраживати и како је кроз историју коришћен дечији рад и када су успостављене прве забране дечијег рада. На пример, фотограф Левис Хине почео је 1908. године да слика децу која раде, што је било распрострањено у америчкој индустрији, али се дечији рад крио од јавности. Неке његове фотографије биле су забрањене и сматрале су се опасношћу за индустрију, али су на крају допринеле усвајању Закона о дечјем раду 1938. године.

www.dpmag.com

Фотографија Левиса Хине

Светски дан борбе против трговине људима 30. јул

Циљ успостављања Светског дана борбе против трговине људима јесте подизање свести о том проблему у јавности у целом свету. Канцеларија Уједињених нација за борбу против дроге и криминала (UNDOC) осмислила је акцију са идејом да подстакне људе широм света, а посебно младе, да изразе солидарност са жртвама трговине људима и да им пруже подршку и врате им наду. UNDOC је покренуо активност на друштвеним мрежама користећи hashtag #igivehope, који би требало да служи као опомена друштву и као подршка свима који су преживели ситуацију трговине људима.

Борба против трговине људима није одговорност само органа власти. Свако може да помогне у решавању овог злочина тако што ће покренути лавину малих, али значајних акција које пружају наду и помоћ. Ево шта организација Атина предлаже (http://atina.org.rs/sr/svetski-dan-borbe-protiv-trgovine-ljudima):

- Дајте подршку: придружите се међународној кампањи на друштвеним мрежама и хиљадама других у показивању солидарности са жртвама трговине људима.
- Будите пажљиви: ако приметите било шта што по вашем мишљењу може бити у вези са трговином људима, пријавите то на антитрафикинг линију НВО Атина +381 61 63 84 071.
- Прикључите се: информишите се о томе шта је до сада урађено у вашем окружењу, видите шта можете да урадите како бисте охрабрили вама блиске људе и познанике да постану свеснији о трговини људима јер се тиче свих нас.
- Волонтирајте: прикључите се активно кроз волонтерски рад који омогућава бављење друштвенокорисним радом кроз активно учешће у решавању проблема угрожених група у мењању и побољшању локалне заједнице и друштва.
- Будите свесни: прикључите се кампањи *Плаво срце* против трговине људима и сазнајте више тако што ћете посетити сајт unodc.org/bluehart. Ова међународна иницијатива ради на подизању свести о страдањима жртава и јача подршку у борби против одговорних за трговину људима. Пратите их на друштеним мрежама Twitter (twitter.com/BlueheartHT) и Facebook (com/BlueheartHT).
- Будите саосећајни: уколико сте у могућности, донирајте у Фонд Уједињених нација за жртве трговине људима (www.unodc.org/humantraffickingfund) одакле се финансирају специјализоване организације цивилног друштва које раде са преживелима трговине људима. Донација може да буде и у времену, дајте своје време и енергију кроз волонтерски рад, купите накит који ручно производе кориснице НВО Атине, донесите старе ствари и књиге за жртве трговине људима НВО Атини или купите пециво у Бејгл радњи, социјалном предузећу које сав профит усмерава у програме реинтеграције жртава трговине људима.
- Будите одговорни: будите сигурни да ваш избор и активности као потрошача буду етички. Можете се обавезати да не купујете робу и услуге које могу бити повезане директно или индиректно са сексуалном експлоатацијом, принудним радом или другим облицима експлоатације.

Студија Индекса друштвеног напретка

Студија Индекса друштвеног напретка 2017. године обухватила је 128 земаља и испитивала је 50 различитих индикатора задовољства становништва. Испитиване су три димензије друштвеног напретка: испуњавање основних људских потреба, основно благостање и могућности. Првих 10 држава су: Норвешка, Данска, Швајцарска, Финска, Шведска, Исланд, Нови Зеланд, Немачка, Канада

и Јапан. Србија је заузела 45. место. Овај положај се погоршао на Индексу друштвеног напретка 2019. године, у којем су рангиране 149 државе. Србија је заузела 53. место. Најбоље резултате има на пољу исхране и основне медицинске неге (95,51), доступности питке воде и канализације (92,47), приступа основном образовању (92,11), личне безбедности (84,44) и приступа информацијама и комуникацији (73,09). Најлошије резултате Србија је остварила на пољу инклузивности (42,71), доступности високог образовања (53,18), квалитета животне средине (54,09), личне слободе и могућности избора (63,15) и здравља и добробити (64,58).

Најобразованије нације

Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) саставила је листу најобразованијих нација на свету на основу удела висоокообразованих у укупном броју одраслих становника у узрасту од 25 до 64 године. На првом месту је Канада (56%), затим Јапан (50,5%), Израел (49,9%), Јужна Кореја (46,86%) и Велика Британија (45,9%).

Економске миграције и образовање

Аналитичко-истраживачки центар Галуп је између 2015. и 2017. године интервјуисао одрасле грађане из 152 државе. Подаци показују да би више од 750 милиона људи отишло из земље уколико би могло. На пример, преко 70% грађана Сијера Леонеа, углавном ниског образовног нивоа, отишло би из земље јер су незадовољни животом и оствареношћу социјалних и економских права.

У Србији нешто испод 30% испитаника наводи да размишља о одласку из земље, при чему су то најчешће грађани са највишим нивоом образовања и зато се често говори о појави која се назива *одлив мозгова*. То значи да високообразовани грађани, који су се школовали у Србији, одлазе у друге државе и доприносе развоју тих држава. На тај начин Србија остаје без „своје инвестиције", у смислу улагања у образовање својих грађана, и остаје без стручног кадра, што је посебно важно јер не постоји много високообразованих грађана других држава који су заинтересовани да се уселе у Србију и раде у њој.

ИДЕЈЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ И ПРОЈЕКТЕ

- Ученици могу да истраже стање у једној од области (различита права из сфере рада, синдикалног организовања, области социјалног осигурања, образовања, здравља, подршке породици, равноправности жена и мушкараца и слично) која је регулисана Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима. Могу да се упореде подаци које приказује држава у својим периодичним извештајима са подацима из извештаја из сенке невладиних организација (нпр. Трећи периодични извештај о примени међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, април 2019; Анализа стања економских и социјалних права у Републици Србији – Извештај о примени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, Центар за достојанствени рад, Београд, 2019).
- Ученици могу да истраже социјални и економски положај појединаца и група, нпр. Рома и Ромкиња, тражилаца азила, избеглих и привремено расељених лица, сеоског становништва, особа са инвалидитетом, жена, младих или других група за које сматрају да се суочавају са препрекама у остваривању економских и социјалних права. Могу да истраже да ли се и које посебне мере примењују и какви су ефекти посебних мера.

- Може се анализирати законска регулатива Србије, као и стратешка и друга релевантна документа, њихова усаглашеност са међународним стандардима, посебно из Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. Такође, могу се анализирати буџетски аспекти стратегија и акционих планова, издвајања из буџета Републике Србије, аутономне покрајине или локалне самоуправе за одређене намене, правити предлози за буџетска или пројектна издвајања за конкретне мере у локалној заједници и слично.
- Може да се истражи (не)запосленост младих према евиденцији Националне службе за запошљавање у локалној заједници или шире, у округу, тако да се упореди стање и разлике, да се истражи шта су узроци незапослености младих, које подстицајне мере им стоје на располагању, какве ефекте дају, шта би они предложили да су у ситуацији да утичу на планове и мере. Може да се обави серија разговора са кључним привредницима у заједници о њиховим ставовима о запошљавању младих (евентуалним разликама у односу на запошљавање девојака и младића) и предлозима за унапређење стања.
- Може се истражити како се примењује Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, колико предузећа у локалној заједници запошљава особе са инвалидитетом (колико жена, а колико мушкараца, колико младих до 30 година), каква су њихова искуства. Ови подаци могу да се упореде са подацима из других локалних заједница, да се утврди да ли у Србији постоје примери добре праксе, каква је пракса у државама Европске уније. Ако нема таквих предузећа у локалној заједници, могу да се обаве разговори са власницима или управницима предузећа, да се утврде њихови ставове у вези са запошљавањем особа са инвалидитетом, шта су њихове потребе и како би могли да запосле особе са инвалидтетом, шта су предлози за унапређење стања.
- Може се истраживати рад у неформалној економији, нпр. ангажовање на сезонским пословима у некој области (пољопривреда, грађевина), да се утврди да ли се зна број ангажованих (њихова структура у односу на пол, године старости, колико је младих од 15 и више година ангажовано и на којим пословима). Могу да се обаве разговори са људима који на тај начин зарађују за живот, шта су њихова искуства и потребе, да ли се поштују њихова права, на који начин се крше (особама које пристану на разговор треба да се гарантује анонимност). Могу да се обаве разговори са представницима инспекције рада да би се установило са којим проблемима се суочавају особе које су приморане да раде у неформалној економији. Било би важно да се прикупе информације и препоруке о томе шта би требало да знају и провере сви који су радно ангажовани у неформалној економији, укључујући и младе, те да се резултати презентују у школи.

РЕСУРСИ

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/142

Ревидирана европска социјална повеља http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Revidirana%20Evropska%20socijalna%20povelja%20SE.pdf

Анализа стања економских и социјалних права у Републици Србији http://www.centaronline.org/userfiles/files/preuzimanje/CDR-izvestaj.pdf

Сиромаштво у Републици Србији http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr

Улога синдиката у демократским променама у транзицијским земљама: случај Србија (1990–2013), Марија Мартинић, докторска дисертација, Факултет политичких наука http://www.fpn.bg.ac.rs/arhiva/sites/default/files/docs/marija_martinic_disertacija_fpn.pdf

Механизми за праћење примене основних међународних уговора о људским правима https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/mehanizmi_za_pracenje_primene_osnovnih_medjunarodnih_ugovora_o_ljudskim_pravima_0.pdf

Агенда одрживог развоја https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html

Билтен о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/12/53_Bilten_o_socijalnom_ukljucivanju_i_smanjenju_siromastva.pdf

НАЛЕД, Сузбијање сиве економије https://naled.rs/suzbijanje-sive-ekonomije

Положај особа са инвалидитетом у погледу рада и запошљавања у Републици Србији и *Водич за послодавце – Запошљавање особа са инвалидитетом*, Унија послодаваца Србије, Београд. 2017. http://www.poslodavci.rs/wp-content/uploads/2017/05/istrazivanje-polozaj-osi.pdf

Невена Вучковић Шаховић, Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечијој проституцији и дечјој порнографији, Центар за права детета, Београд, 2006. http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/eksploatacija_dece_2006.pdf

Држава благостања у земљама западног Балкана, Гордана Матковић, Центар за социјалну политику, Београд, 2017.

http://csp.org.rs/sr/assets/publications/files/Drzava_blagostanja_u_zemljama_Zapadnog_Balkana_Programsko_stanoviste.pdf

Филмови Слободна зона https://slobodnazonajr.wixsite.com/szjr/publikacije

ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

(IV разред)

https://www.cep-americas.com/

Расипање и уништавање наших природних добара, оиољивање и исцрпљивање земље уместо повећања њене искористивости – то ће већ нашој деци знатно умањити могућности напретка који уживамо, а који смо им дужни предати – већи и развијенији.

Теодор Рузвелт, председник САД

Очекивани исходи теме из програма

На крају разреда ученик/ученица ће бити у стању да:

- идентификује вредности на којима почива право на живот у здравој животној средини;
- образложи значај Програма одрживог развоја до 2030. године;

- аргуменовано дискутује о одговорности различитих друштвених актера за еколошке проблеме настале услед људске активности;
- примерима илуструје успешне акције удружења која се баве очувањем животне средине и правима животиња у свету и нашој земљи;
- разликује релевантне и поуздане информације од манипулације информацијама о еколошким проблемима;
- рационално користи природне и енергетске ресурсе;
- предлаже активности којима се може постићи здравија животна средина и бољи квалитет живота људи, животиња и биљака.

О ТЕМИ

На крају гимназијског програма налази се тема која је ученицима већ позната из биологије и изборног програма Образовање за одрживи развој, с тим што се у оквиру Грађанског васпитања она ставља у другачији контекст и даје допринос развоју међупредметне компетенције и одговорном односу према околини. Може се рећи да људи углавном имају свест и нека знање о проблему загађења животне средине, али најчешће то не посматрају кроз перспективу свог права, односно кршења права. Током последње четири деценије однос човека према природи постао је предмет правне регулативе на државном, регионалном и међународном нивоу, а право на здраву животну средину се доводи у везу са другим правима као што су право на живот, право на здравље, право на одговарајући животни стандард, право на приватност и заштиту дома и породице. У том смислу заштита животне средине је и заштита људских права и самим тим део Грађанског васпитања и формирања одговорног грађанина. У раду са ученицима треба подстицати њихове истраживачке и пројектне активности које нису еколошке већ су део права и одговорности. Како је информисаност предуслов одговорног грађанина, важан исход ове теме је да ученици разликују релевантне и поуздане информације од манипулације еколошким проблемима. Такође, треба да знају да се од њих као одговорних грађана очекује да врше притисак на одговорне ако сазнају нешто што угражава животну средину, као и да *Закон о заштити животне средине*, у члану 7, удружења грађана препознаје као организације које пропагирају и реализују своје програме заштите, штите своја права и интересе у области заштите животне средине, предлажу активности и мере заштите, учествују у поступку доношења одлука у складу са законом, доприносе или непосредно раде на информисању о животној средини. Да би грађани могли да искористе овако широка овлашћења која им Закон даје, неопходно је да у периоду одрастања и школовања развију тачна знања и правилне ставове о овој области.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

▶ ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Одрживи развој подразумева развој друштва који расположивим ресурсима задовољава људске потребе не угрожавајући животну средину, чиме се осигурава дугорочно постојање људског друштва

и његовог окружења. Другим речима, развој је одржив уколико ресурси које пружа животна средина могу бити доступни и будућим генерацијама. Концепт одрживог развоја представља нову стратегију и филозофију друштвеног развоја.

https://i.unu.edu/media/ourworld.unu.edu-en/article/13704/Sustainable-Development-Economics1-940x529.jpg

Не постоји јединствена и општеприхваћена дефиниција појма одрживог развоја. Најчешће се наводи дефиниција одрживог развоја садржана у извештају под називом „Наша заједничка будућност“ Светске комисије за окружење и развој при Уједињеним нацијама (тзв. Брунтланд комисија) из 1987. Дефиниција гласи:

„Одрживи развој је развој који задовољава потребе садашњице не доводећи у питање способност будућих генерација да задовоље властите потребе.“

Шире дефиниције осим еколошке, економске и социјалне одрживости укључују и културне тековине. Друге дефиниције укључују као битан аспект институције, при чему се има у виду принцип доброг управљања.

www. sr.wikipedia.org

▶ АГЕНДА 21

Конференција Уједињених нација о заштити животне средине и развоју (УНЦЕД), одржана јуна 1992. у Рио де Жанеиру (Бразил), била је највећа од свих икад одржаних конференција Уједињенијх нација. Присуствовало је близу 10.000 званичних представника из око 150 земаља, укључујући и 116 националних политичких лидера. Конференција је била и медијски врло пропраћена широм света.

http://www.oag-bvg.gc.ca/internet/images/content/920_carousel_img_03.png

Учесници Конференције нису се усагласили по многим питањима због различитих економских интереса и традиционалних, дубоко укорењених вредности. Ипак, овај самит је успео утолико што је први пут повезао питања развоја и заштите животне средине. Резултат представља и потписивање и усвајање неколико важних докумената:

- Декларација о животној средини и развоју – познатија као Рио декларација,
- Конвенција о промени климе,
- Конвенција о биолошкој разноврсности,
- Принцип о управљању, заштити и одрживом развоју свих типова шума,
- Акциони план одрживог развоја у 21. веку назван „Агенда 21“.

Један од кључних докумената усвојених на самиту у Рио де Жанеиру је Агенда 21 – декларација о намерама и обавезивање на одрживи развој у 21. веку. На око 500 страница налази се 40 поглавља – од теме сиромаштва, заштите атмосфере, шума, водних ресурса, преко здравства, пољопривреде, еколошки здравог управљања биотехнологијом до питања одлагања отпада. Новитет у односу на друге документе Уједињених нација представља изричито признавање улога „битних групација“ као што су жене, деца и омладина, пољопривредници и предузетници. То је била разлика у односу на претходну праксу која је искључивала све актере осим националних влада и неколико фаворизованих посматрачких организација. Једно од поглавља „Агенде 21“ о битним групацијама је и поглавље о улози локалних власти која је требало да спроводи принципе одрживости (укупно 27 њих) на локалном нивоу („Локална агенда“).

Локална агенда није само стратегија заштите животне средине. План одрживости укључује и решавање социјалних и економских питања. Локална агенда укључује цело друштво или у најмању руку највећи могући пресек скупова, са свим расположивим ресурсима. Око Локалне агенде мора се створити консензус – заједнички напори наспрам превазиђеног модела супротстављених интереса.

▶ 17 ГЛОБАЛНИХ ЦИЉЕВА ПРОГРАМА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ДО 2030.

Циљеви одрживог развоја, такође познати и као глобални циљеви, представљају универзални позив на деловање ради искорењивања сиромаштва, заштите животне средине и обезбеђивања мира и просперитета за све.

Ових 17 циљева заснивају се на успеху миленијумских циљева развоја, али обухватају и нове приоритетне области као што су климатске промене, економске неједнакости, иновације, одржива потрошња, мир и правда. Циљеви су међусобно повезани заједничким изазовима.

Активности за остваривање циљева одрживог развоја одвијају се у духу партнерства и прагматизма како би се сада направили прави избори и тиме обезбедило одрживо побољшање живота будућих генерација. Циљеви дају јасне смернице и детаљније циљеве које све државе треба да усвоје у складу са својим приоритетима и глобалним еколошким изазовима у целини. Циљеви одрживог развоја се баве основним узроцима сиромаштва и уједињују наше напоре за увођење позитивних промена које ће се одразити на нашу планету и њене становнике. „Подршка Агенди за одржив развој до 2030. представља приоритет за УНДП", рекла је администраторка УНДП-а Хелен Кларк. „Циљеви одрживог развоја нам обезбеђују заједнички план и агенду за решавање неких од горућих изазова са којима се суочавамо на глобалном нивоу, као што су сиромаштво, климатске промене и сукоби. УНДП има искуство и стручно знање да буде покретач напретка и подржи државе на путу ка одрживом развоју."

www.ogp.rs

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ У ЗАКОНОДАВСТВУ И ПРАКСИ НАШЕ ЗЕМЉЕ

Право на здраву животну средину зајемчено је Уставом Републике Србије из 2006. године: „Свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању. Свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран је за заштиту животне средине. Свако је дужан да чува и побољшава животну средину."

https://www.ekapija.com/news/2172855/fiskalni-savet-povecati-budzetska-izdvajanja-za-ekologiju-za-500-mil-eur

Значај животне средине условио је још неке уставне одредбе. Таква је и она којом је установљена могућност ограничења слободе предузетништва, једног од основних начела на којима почива економско уређење у Републици Србији. Предузетништво се може ограничити законом ради заштите здравља људи, животне средине и природних богатстава и ради безбедности Републике Србије. Ради спречавања штете животној средини, законом се, такође на основу Устава, могу ограничити облици коришћења и располагања пољопривредним добром, шумским земљиштем и градским грађевинским земљиштем у приватној својини иако је зајемчена слобода коришћења и располагања.

Овако конципиран Устав и пратећи закони у смислу дужности савесног поступања према животној средини нису новина у законодавној пракси, али јесте новина изричита одговорност за заштиту животне средине. Спознајом да угрожавање животне средине може имати катастрофалне последице, са декларација прешло се на конкретне забране и наредбе као начина за проналажење ефикаснијих правних средстава. Такође, променио се и сам концепт правне заштите.

Током 2004. и 2009. донето је више закона који чине „еколошко право". Тиме се наша земља приближила великом броју земаља које су своје унутрашње законодавство ускладиле са међународним и европским стандардима. Током 2004. донети су закони о заштити животне средине, а 2009. урађена је реформа у области еколошког законодавства и тада су донесени још неки закони попут оног о заштити од јонизујућих зрачења и о нуклеарној сигурности.

Општи законски оквир заштите животне средине у Републици Србији чине четири закона, усвојена 14. децембра 2004. године:

- Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину,
- Закон о процени утицаја на животну средину,
- Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине,
- Закон о заштити животне средине.

Осим ових закона, на снази су бројни закони који уређују употребу и заштиту појединих добара. Сви ови закони се не могу сврстати у јединствени корпус који бисмо могли назвати „еколошким правом", већ се правна и противправна поступања разрешавају применом правила сакупљених из традиционално различитих грана права. То указује на комплексност проблематике која је у вези са правном регулативом у области заштите животне средине.

Поједини аутори сматрају да је неопходно и прописивање и доследно спровођење различитих економских подстицајних мера за све оне који начином обављања своје делатности непосредно доприносе заштити животне средине, као и за потрошаче који на различите начине доприносе смањивању негативног утицаја својих активности на животну средину.

Законом о заштити животне средине уређен је интегрални систем заштите животне средине као скуп мера, услова и инструмената за одрживо управљање природним вредностима и спречавање, контролу, смањивање и санацију свих облика загађивања животне средине. Међу једанаест изричито прописаних основних начела на којима се темељи заштита животне средине, у циљу превенције и отклањања штетних последица, најзначајнија су следећа: начело превенције и предострожности, начело „загађивач плаћа", начело „корисник плаћа", начело одговорности загађивача и његовог правног следбеника и начело супсидијарне (супсидијаран – помоћни, другостепени, споредан) одговорности државних органа.

Начела „загађивач плаћа“ и „корисник плаћа“ прописују да се кроз накнаде за загађивање животне средине и за коришћење природних вредности формирају посебни наменски фондови. Средства фондова се користе за финансирање превентивних или реституторних (повраћај власништва) мера усмерених на спречавање наступања или отклањање штетних последица по животну средину, односно за њену санацију или обнављање. На начелу „загађивач плаћа“ засновани су међународни акти, међу којима и Бела књига из 2000. Комисије Европских заједница о одговорности за еколошку штету. Поменути акт имао је за циљ да се, кроз обавезу плаћања трошкова, подстичу потенцијални загађивачи да смање загађење или да траже нове методе које ће до смањења довести. Због чињенице да загађења животне средине не знају за државну границу, униформно поступање на националном нивоу било би вишеструко корисно.

▶ ПРАВО НА ИНФОРМИСАЊЕ И УЧЕШЋЕ ЈАВНОСТИ У ПИТАЊИМА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

http://ekoinfo.ceoor.edu.rs/index.php?start=510

У Архусу у Данској 1998. одржана је Четврта министарска конференција под називом „Животна средина за Европу“, на којој је донета Архуска конвенција, али је ступила на снагу 2001. Потписало ју је 49 држава. У питању је конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине. Она полази од схватања да свака особа има право да живи у здравој животној средини, али и дужност да је штити и унапређује. Како би то право (и дужност) остварили, грађани морају да имају потпуну и благовремену доступност информација, те право на учествовање у доношењу одлука и право на правну заштиту у питањима животне средине. Овом конвенцијом одређени су појам и садржина „информације о животној средини“. Под тим се подразумева свака информација у било ком облику о стању животне средине, али и о споразумима у области заштите животне средине, о политичким плановима и програмима и економским анализама који утичу или ће вероватно утицати на компоненте животне средине. Информације о животној средини укључују и стање здравља и безбедности људи, односно услове живота људи, културних споменика и грађевина уколико на њих утиче или може да утиче стање компонената животне средине (киселе кише, на пример, уништавају биљни свет, али и споменике од мермера и других материјала) или уколико на њих делују ови фактори, активности или мере.

Током 2009. године Република Србија је ратификовала Конвенцију о доступности информација поштујући и позивајући се на међународне документе из области еколошког права као што је већ поменута Рио декларација о животној средини и развоју из 1992. (принцип број 10). Прихватањем Архуске конвенције 2009. Република Србија је преузела обавезу да:

1) предузме неопходне законодавне, управне и извршне мере за успостављање и одржавање јасног, транспарентног и конзистентног оквира за спровођење њених одредби;
2) обезбеди да службеници и власти помажу и пружају савете јавности у тражењу доступности информација, у олакшавању учешћа у доношењу одлука и у тражењу правне заштите у питањима животне средине;
3) промовише еколошко образовање и еколошку свест код јавности, посебно по питању обезбеђења доступности информација, учешћа у доношењу одлука и остваривања правне заштите у питањима животне средине и
4) обезбеди одговарајућа признања и помоћ удружењима, организацијама и групама које промовишу заштиту животне средине и обезбеди усклађеност свог националног правног система са овом обавезом.

Осим тога, у националном законодавству се обезбеђују услови да се јавности: 1) омогући учешће у процесу доношења одлука о посебним активностима у области животне средине, 2) омогући учешће у плановима, програмима и политици у вези са животном средином и 3) омогући учешће током припреме извршних прописа и општеприхваћених законских решења.

Како би се јавност упознала са одредбама Архуске конвенције, у Србији се отварају регионални центри који имају образовни, информативни карактер путем стручних скупова.

Закон о заштити животне средине из 2004. године не ставља на прво место начело информисања и учешћа јавности и начело заштите права на здраву животну средину и приступа правосуђу. Међутим, одредбе Кривичног законика из 2006. предвиђају повреду права на информисање као кажњиво кривично дело. Према законском решењу, ово кривично дело се састоји у ускраћивању података или у давању неистинитих података о стању животне средине.

ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ ДОБАРА У СРБИЈИ

https://www.juznevesti.com/Zabava/Niski-karikaturista-pobedio-na-sabackoj-Civijadi.sr.html

Закон о заштити животне средине као основни, системски еколошки закон, уређује интегрални систем заштите животне средине. Њиме се обезбеђује остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уравнотежен однос привредног развоја и животне средине у Републици Србији. Овим је законом животна средина дефинисана као скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот. Квалитет животне средине је стање животне средине које се исказује физичким, хемијским, биолошким, естетским и другим индикаторима. Као основни конститутивни елементи животне средине сматрају се: 1) природне вредности (природна богатства или ресурси), 2) заштићено природно добро, 3) јавно природно добро, 4) геодиверзитет (разноврсност геолошких феномена) и 5) биодиверзитет (разноврсност живог света).

Природа Србије одликује се изузетно разноврсним биљним и животињским светом (биодиверзитетом) и представља значајан део богатства европске природне баштине. Њени најрепрезентативнији, најочуванији делови стављају се под законску заштиту.

Покретање поступка заштите подручја реализује се на основу једногодишњег и средњорочног програма заштите природних добара који утврђује Завод за заштиту природе Републике Србије, предлаже надлежно министарство, а усваја Влада Републике Србије. Законом о заштити природе прописано је да заштиту неког подручја, односно природног добра, могу предложити и покренути и физичка и правна лица.

Осим заштићених природних добара, под заштитом државе су и угрожене дивље врсте биљака, животиња и гљива. Врсте су заштићене у складу са Законом о заштити природе, а на основу Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, који садржи листе строго заштићених и заштићених дивљих врста, као и мере заштите.

Разликујемо више степена заштите (национални паркови, паркови природе, споменици природе итд.), а према томе које су људске активности на том подручју или објекту дозвољене. Одређени статус заштите имају и међународно значајна подручја, на основу међународних конвенција и међународних програма.

▶ ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА

https://sherman.house.gov/issues/animal-rights

У Републици Србији, осим заштите појединих врста, постоје и закони који штите добробит појединих животиња. Животиња не мора припадати угроженој врсти како би се бринуло о њеној добробити. То је регулисано *Законом о добробити животиња*.

Овај закон се односи на следеће групе животиња:

1) животиње које се користе у производне сврхе;
2) животиње које се користе у научноистраживачке, биомедицинске и образовне сврхе;
3) животиње које се користе за изложбе, такмичења, приредбе и друге облике јавног приказивања;
4) животиње за рад и службене животиње;
5) кућни љубимци;
6) напуштене и изгубљене животиње;
7) дивље животиње у заточеништву.

Изузетно од става 1. овог члана, добробит животиња која се уређује овим законом не односи се на дивље животиње у природним стаништима чија се заштита, лов, коришћење и располагање уређују посебним прописима.

Добробит животиње показује како животиња реагује на услове у којима живи. Животиња има добро стање добробити када је (доказано на основу научних доказа) здрава, ухрањена, безбедна, у стању да испољи природно понашање, ако јој је удобно и када не пати услед непријатних стања каква су бол, страх и стрес. Да би се то постигло, животињи се морају обезбедити услови почевши од хране, воде и склоништа, преко ветеринарске неге, до потребе за испољавањем природних облика понашања.

Међународно препознат концепт „Пет слобода“ може послужити као користан водич за процену стања добробити животиње:

- слобода од глади и жеђи кроз обезбеђивање довољних количина квалитетне хране и свеже воде;
- слобода од неудобности кроз обезбеђивање одговарајућег заклона и места за одмор;
- слобода од бола, повреда и болести кроз обезбеђивање брзе и адекватне ветеринарске неге и превентивне здравствене заштите;
- слобода од страха и стреса кроз обезбеђивање услова и поступака који не доводе до менталне патње животиње;
- слобода испољавања основних облика понашања карактеристичних за врсту кроз обезбеђивање довољно простора, адекватних објеката за држање животиња и одговарајућег друштва животиња исте врсте.

Посебну групу чине животиње које се користе у научноистраживачке сврхе. Употреба тих животиња поделила је и стручну и ширу јавност јер са једне стране експерименти на животињама доносе корист (испробавање ефеката лекова), а са друге наносе патњу животињама. Лабораторије у развијеним државама у обавези су да поступају у складу са процедурама, запослени научници похађају наменске семинаре, а све их контролишу врло строге и стриктне етичке комисије.

Поред наведеног треба имати у виду да је у Кривичном законику прописано посебно кривично дело *убијање и злостављање животиња* што указује на озбиљност у намери да се однос према животињама промени.

▶ ОДГОВОРНОСТ КОРПОРАЦИЈА ЗА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Свакако да је сврха пословања сваке компаније да оствари профит. У борби за опстанак на тржишту и остваривање што веће добити понашање компанија, посебно оних великих, супротставља се циљевима друштвене заједнице, односно општем добру.

Невођење рачуна о последицама својих одлука, неконтролисано исцрпљивање природних ресурса и уништавање околине довело је до природне неравнотеже. Уз то се појављују све чешће економске кризе, лоша или никаква едукација пре свега сиромашних категорија становништва, све већи јаз између богатих и сиромашних који пак воде до социјалних поремећаја, ратних сукоба или тероризма. У таквим околностима, у последње две деценије велике компаније су све више изложене критици и захтевима да друштвено одговорно послују.

Постоје бројне дефиниције друштвено одговорног пословања, од којих једна каже да је то „концепт према којем предузеће на добровољном принципу интегрира бригу о друштвеним питањима и заштити околине у своје пословне активности и односе са кључним интересним групама“ .

Пример нафтне компаније Шел, од пре 15 година, показао је да стара политика пословања мора да се мења и да се не може мислити само на сопствене интересе. Компанија је била предмет организоване кампање од стране Удружења зелених због својих планова да се реши непрофитабилне нафтне платформе тако што ће је потопити у Северно море. Тај притисак јавности довео је до нарушавања репутације и поверења деоничара и улагача у компанију, што се одразило на њено финансијско пословање. Данас Шел, посредством своје посебно основане фирме, спроводи пројекте за очување биоразноликости на својим бушотинама у Африци, и то у сарадњи са организацијама за заштиту животне средине.

Временом се све више ширио став „производња да, али не по сваку цену“, који је довео до настанка новог концепта бизниса где остваривање профита подразумева обављање друштвено корисног посла уз рационално коришћење природних ресурса и вођење рачуна о заштити околине. Како се ова друштвена одговорност компанија не би претворила у своју супротност и на још један начин допринела монополу великих корпорација у светским оквирима, неопходно је било развити ову идеју на ширем плану, и то међу свим правним субјектима и у професијама којима се запослени у тим субјектима баве. Било је потребно успоставити на светском нивоу регулаторне оквире који ће поштовати правила заштите околине, ресурса и људи. То је подразумевало и увођење одговарајућих ISO стандарда у вези са неопходним нивоом друштвено одговорног пословања.

За почетак, у већини држава и у већини регионалних и светских институција питање друштвене одговорности предузећа је регулисано законским путем. Повављују се нови изрази као што су: друштвено одговорно пословање, корпоративна савест, корпоративно грађанство, пословна етика. Квалитет животне средине сада се посматра као вредност која је повезана и са профитом. Економска вредност претпоставља одговорност компаније да дугорочно тежи стабилном пословању, да адекватно одговара на ризике пословања и да створи неопходну сигурност како својим деоничарима тако и инвеститорима и радницима, те самим тим и друштву уопште. Концепт друштвене одговорности није окренут само ка природи, он је много шире примењљив и подразумева поштовање људских права, учешће у дефинисању јавних политика, обезбеђивање повољних радних услова, борбу против негативних појава у друштву као што су мито и корупција или сиво тржиште.

Када је реч о еколошкој димензији друштвене одговорности, она се одражава на искоришћеност материјала, енергије и воде у производним процесима, биоразноликост, емисију штетних гасова, добављаче и њихов однос према околини, стопу рециклирања или поновне употребе производа/ услуга, те степен придржавања прописа.

На такав начин, враћамо се првој реченици у овом тексту, сврха компаније и даље остаје профит и производња робе потребне људима, али не на штету самих људи и генерација које долазе. Уз друштвено одговорно понашање компанија иде и одговорно понашање грађана који при куповини не мисле само на сопствене потрбе и умеју да се супротставе прекомерној потрошњи која води ка гомилању отпада и загађењу животне средине.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Који су примери одрживог развоја?

Примера за одрживи развој има много, али је важно знати да није свако решење добро решење. Рецимо, фарме ветрењача које већ постоје широм Европе сматрају се (и јесу) чистим и обновљивим („зеленим“) извором енергије, али високе ветрењаче ометају миграције птица и уопште лет птица на тим просторима, те ће ове животиње пронаћи нова станишта. Зато се ремети еколошка равнотежа у тим екосистемима и долази до пренамножености животиња којима се птице хране (глодара, на пример, ако су у питању птице грабљивице).

Још неки примери су плодосмена у пољопривреди, тзв. зелена градња (енергетски ефикасне грађевине где је губитак топлоте значајно мањи или систем расхлађивања бољи), ефикасније инсталације (туш, славине и слично) у тоалетима, чиме се штеди потрошња воде итд.

Плодосмена је пракса узгајања низа различитих врста усева на истој површини, али у различитим сезонама. То се ради зато што једна врста испошћује, осиромашује земљиште за тачно одређене хранљиве (минералне) супстанце. Друга врста неће користити те супстанце у тој мери и тако ће се сачувати плодност земљишта.

Да ли постоје политички покрети који пропагирају одрживи развој?

У свету постоје многе политичке партије које се залажу за здраву животну средину. Пре свих, ту је Партија зелених која постоји у око 90 држава широм света и која пропагира тзв. *зелену политику (екополитику)*. Многе од тих партија су део покрета „Глобално зелено“ који је 2001. први пут у Канбери у Аустралији донео повељу базирану на шест принципа. Ти принципи су: еколошка мудрост, социјална правда, партиципативна демократија (инсистира више на укључењу народне воље, за разлику од система у којем се бирају представници власти), ненасилни односи, одрживи развој и уважавање различитости.

Која је разлика између еколошке економије и зелене економије?

Зелена економија је дефинисана као економија која има за циљ смањење ризика за животну средину и еколошке оскудице, али и одрживи развој без деградације животне средине. Она је уско повезана са еколошком економијом, али има више политички примењени фокус. Извештај УНЕП-а (Еколошки програм Уједињених нација) о зеленој економији за 2011. годину тврди „да економија мора бити не само ефикасна већ и праведна. Праведност подразумева препознавање капитала на глобалном

и државном нивоу у једнаким односима, посебно у обезбеђивању праведног преласка у економију са ниским уделом угљеника, ефикасну у коришћењу ресурса и уз учешће читавог друштва." Овакав начин економисања логички проистиче из упоређивања стања економије у различитим државама, од којих многе немају средстава да обнове своју застарелу, прљаву технологију. Обавезан прелазак на чистију и савременију технологију заиста не би био једнак напор за све њих.

Еколошка економија је и трансдисциплинарно и интердисциплинарно поље академског истраживања које се бави међусобном зависношћу и коеволуцијом људских економија и природних екосистема, временски и просторно. Третирањем економије као подсистема већег екосистема Земље и наглашавањем очувања природног капитала, поље еколошке економије се разликује од економије животне средине (која је „мејнстрим" овакве еколошке филозофије). Ради се о различитим школама економске мисли јер еколошки економисти истичу снажну одрживост и одбацују тврдњу да природни капитал може бити замењен људским капиталом.

Да ли екологија угрожава економију?

Једна од предрасуда је да заштита животне средине долази у сукоб са интересима привредног развоја – растом друштвеног производа, животног стандарда, отварања нових радних места. Пракса најразвијенијих земаља, али и земаља у развоју, током последњих деценија доказује супротно. Загађивање, исцрпљивање ресурса и нарушавање људског здравља све више надмашују користи које даљи раст доноси. Капитал се данас у најразвијенијим земљама све више улаже у заштиту околине, штедњу енергије и других ресурса и у развој технологија које мање загађују. Управо у тим подручјима отварају се и бројна нова радна места. Мање развијене земље покушавају да прате тај тренд, али то чине више под утицајем притиска економски јачих држава. Један од аргумената који истичу економски слабије развијене земље јесте да немају довољно средстава да улажу у нове технологије. Оне које већ имају, односно које су им доступне, јесу тзв. „прљаве" технологије. Ипак, геополитичка ситуација је комплексна, тако да има и економски јачих држава које не показују иницијативу нити интерес да унапреде своју технологију.

Чија је надлежност заштита животне средине у Републици Србији?

Као субјекти система заштите животне средине који су дужни да чувају и унапређују животну средину у Републици Србије одређени су: 1) Република, 2) аутономна покрајина, 3) општина, односно град (јединица локалне самоуправе), 4) предузећа, друга домаћа и страна правна лица и предузетници који у обављању привредне и друге делатности користе природне вредности, угрожавају или загађују животну средину, 5) научне и стручне организације и друге јавне службе и 6) грађанин, групе грађана, њихова удружења, професионалне или друге организације. Законом о заштити животне средине из 2004, државни органи, научне установе, образовне установе, здравствене установе, средства информисања, културне и друге установе, као и други облици удруживања, у оквиру својих делатности, обавезани да стално предузимају различите мере, односно активности које имају за циљ да развијају свест о значају заштите животне средине.

Какав концепт одрживости има Република Србија?

Насупрот антропоцентричном концепту, по којем је повреда човековог окружења релевантна само ако се тиме повреди право човека на здраву животну средину, савремено право животне средине је засновано на екоцентричном приступу. Забрањени су поступци којима се наноси штета самом

окружењу угрожавањем или повређивањем заштићених добара. Надлежни државни органи треба да пруже заштиту животној средини и у одсуству приватноправног захтева за накнаду штете.

Занимљив пример проистекао из оваквог концепта је забележен у америчкој правној литератури, где постоји предлог да се природној средини призна својство имаоца права. Аутор тог предлога бранио је свој став тиме да признање права животној средини не треба да буде увод у апсурдне ситуације, те да то не значи да животној средини треба признати сва замислива права или иста права која има човек, нити да све у животној средини треба да има иста права.

Да ли свако од нас може да затражи неку информацију од значаја за заштиту животне средине?

Свако има право на приступ информацијама од јавног значаја, чак и малолетно лице (што ће образложити Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности). При томе, ово „свако" је отворено питање у односу на опште информације и потребно је да се докаже правни интерес, односно битност сазнања. Уколико смо то урадили, имамо право да нам информација буде достављена онако како смо је затражили, а могуће је да инстанца од које смо затражили нема ту информацију, те је дужна да нас упути на ону инстанцу која је има. Информацију тражимо од органа управљања (на пример Завода за заштиту здравља), а жалбена инстанца је поменути Повереник.

Шта је „ћутање администрације"?

Некада се дешава да орган управљања не одбије да пружи тражену информацију, већ једноставно не одговори на захтев. У том случају говоримо о „ћутању администрације", или „ћутању управе", или „ћутању органа" и тада такође имамо право на жалбу код Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Право на жалбу стичемо након одређеног рока, који је управо најкраћи за информације о заштити здравља становништва и заштити животне средине и износи 48 сати.

Шта је административни капацитет?

„Административни капацитет односи се на способност ефикасног управљања људским и физичким ресурсима који су неопходни како би се остварили задаци који су постављени пред владу." Постоји више тзв. независних варијабли на основу којих можемо проценити какви су административни капацитети неке државе: систем јавне управе, територијална организација, управљање јавним расходима, систем ревизије и контроле. За државе које имају стратешко опредељење да постану део ЕУ, било да се налазе у статусу кандидата или потенцијалних кандидата, на врху свих услова које треба да остваре на том путу налази се развијање сопствених административних капацитета. ЕУ нема ингеренције над тим како се оснивају и како ће изгледати административни капацитети појединих држава, те постоји више модела у више земаља. Ипак, постоје индикатори квалитета рада таквих институција: отвореност, транспарентност, професионалност, одговорност, делотворност и ефикасност. Током 2018. утврђено је да наше Министарство заштите животне средине нема административни капацитет за доношење корпуса еколошких закона, па је решење отварање нових радних места за студенте Правног факултета који су се специјализовали у тој области.

На који начин јавност може да учествује у доношењу одлука од значаја за животну средину?

Како би се обезбедило учешће јавности, Закон о потврђивању конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине предвиђа да најпре заинтересована јавност мора бити благовремено обавештена о природи могућих

одлука о поступању или о нацрту могућих одлука, могућностима учешћа јавности, као и процедурама укључивања јавности. У том закону најчешће се помињу јавне расправе као средство којим се јавност може укључити, а јавност са своје стране може давати мишљења, али и делити информације и вршити одговарајуће и могуће анализе. Постоје и тзв. заинтересоване стране, које могу активније да се укључе у преговоре у вези са плановима и програмима које жели да спроведе орган јавне власти, а поменути закон предвиђа да састанцима уговорних страна Архуске конвенције могу (под одређеним условима које треба да испуне) да присуствују невладине организације које се баве областима којима се бави Конвенција.

Колико је процената природе заштићено у свету?

Земљишне животне средине је заштићено 12,2%, а мора и океана 6,4%, од чега тек 0,5% вантериторијалних вода. Право питање је колико би требало заштити подручје како би се одржао биодиверзитет. Иако биолози за заштиту природе и даље тврде да морамо проширити глобалну мрежу заштићених подручја, притисци због развоја људског друштва и даље расту. Многи критичари се у контексту ширења индустријализације и потрошње, упорног сиромаштва и све већег броја светског становништва питају колико је заштићене Земље довољно. Један приступ који је стекао велико међународно одобравање је употреба нумеричких или процентних циљева за заштићена подручја – рецимо, издвајање 10 посто биома (еколошки различитих) за заштиту. Али циљани приступ има своје недостатке: сам по себи не гарантује заштиту подручја која су му најпотребнија, нити осигурава ефикасно управљање тим областима. Очигледно су потребне смернице научника, односно стручњака да би се приступ прилагодио потребама врста и екосистема који човечанству пружају кључне „услуге“ (као што су опрашивање, пречишћавање воде и регулисање климе), као и најшире могуће библиотеке генетичког материјала за фармацеутску и пољопривредну производњу и развој уопште. Осим тога, заштићеним подручјима су потребни боље управљање и финансирање, као и бољи начини прикупљања подршке околног становништва, односно потребно је да поштују прописе ради постизања циљева очувања на овим подручјима.

Да ли ГМО угрожава животиње?

Једна од битнијих метода експериментисања на животињама је и генетички инжењеринг. Та метода ипак није на мети јавности само због угрожавања животиња. Експерименталне животиње трпе због експериментисања са ГМО баш као и у сваком другом експериментисању. Право је питање да ли је овакав вид експериментисања неопходан и ту постоји више гледишта.

Најчешће генетички модификовани организми су биљке, чијем се генетичком материјалу додају гени који ће омогућити отпорност према некој болести. Циљ је да се добију бољи усеви. Ипак, јавност најчешће не гледа благонаклоно на ту методу и постоји бојазан да би промене на генима биљака које користимо као храну могле да изазову и промене на људским генима, те и развој болести, попут канцера. Такође, генетички модификовани микроорганизми често изазивају бојазан као потенцијални изазивачи нових болести (свињски грип је један од доказаних примера). Аргументи поборника ГМО су да су ти експерименти управо ново поље за откривање лекова и терапија за оболеле. Инсулин, који је неопходан дијабетичарима, увелико се производи путем генетички измењених бактерија.

Ко је одговоран за псе и мачке луталице?

Животиње се не би налазиле напуштене на улици да несавесни власници нису одбацили своје љубимце, који су се потом неконтролисано размножавали. Према Закону о добробити животиња,

локалне самоуправе су одговорне да до тога не дође, а то се може постићи предвиђеним мерама попут чиповања кућних љубимаца. Локалне самоуправе треба да обезбеде и прихватилишта за незбринуте псе. Проблем који истичу локалне самоуправе јесте недостатак средстава, али је пракса показала и да нису спремне за сарадњу са организацијама које имају за циљ добробит животиња, о чему сведоче и чланци из новина.

ПОДСТИЦАЈИ

Европски зелени

На изборима за Европски парламент (ЕП) у мају 2019. зелени су остварили до сад највећи успех, што се тумачи као позив гласача на климатску акцију. Политичка групација Зелени/Европска слободарска алијанса имаће око 20 посланика више него до сад и биће четврта по величини групација у ЕП, што би им могло донети одлучујућу улогу у формирању већине у парламенту.

После оваквих резултата на друштвеним мрежама освануо је следећи текст:

„Зелени талас је прекрио Европу. Желимо да се захвалимо свима који су гласали за промене и климатску акцију. Резултати зелених странака надмашили су очекивања у земљама као што су Немачка, Француска, Ирска, Данска, Финска и Аустрија и те странке ће играти све важнију улогу у обликовању политичке дебате у годинама које следе. Поверење које су нам указали гласачи пред нас поставља и задатак и одговорност да зелене политике преточимо у акцију.“ Текст је потписала Ска Келер, председница политичке групације Зелени/Европска слободарска алијанса и водећи кандидат Европске зелене странке, познате и као Европски зелени.

Овакав тренд појавио се и на изборима у Швајцарској која није чланица Европске уније, чији су гласачи доста традиционални и где се политичке промене споро одвијају. И на тим изборима две партије зелених оствариле су одличне резултате и у следећем периоду моћи ће озбиљно да утичу на политику земље.

Зелене зграде штеде

Зелених зграда је све више. Осим што изгледају лепо, оне су заправо добра дугорочна инвестиција. Почетни трошкови изградње могу бити нешто виши, али када се направи пројекција будућих трошкова и све сумира, више је него довољно да сваког убеди да је то права ствар. Употреба обновљивих извора енергије значајно смањује трошкове енергије, грејања и хлађења чинећи трошкове одржавања 20 одсто нижим у односу на традиционалне зграде.

Само 2% улагања у зелени пројекат уштедеће више од десет пута улагања у дугорочном периоду. Дакле, ако је пројекат изградње вредан 1 милион USD и уз то се уложи још 20.000 USD у зелени дизајн, то ће обезбедити до 200.000 долара уштеде током 20 година.

Зелена зграда архитекте Стефана Боерија, Милано

Технологија у служби очувања животне средине

Тјанђин је град у Кини који са поносом носи титулу паметног еколошког града. Главни концепт развоја града је технологија у служби повећања квалитета живота грађана и очувања животне средине. Саобраћај, водоводне и комуналне мреже само су неке од градских услуга чије се функционисање прати 24 сата из оперативног центра у једном од квартова у Тјанђину. Сви проблеми у кварту у којем живи 100 хиљада људи решавају се одмах. И аутобуси градског превоза у овом кварту опремљени су напредним технологијама. За вожњу паметним аутобусом није потребна карта. Довољно је да свој длан ставите, а отисак длана повезан је директно са банковним рачуном. Занимљиво је да аутобуси саобраћају без возача. Возач је ту само да прати вожњу и реагује у случају неке непредвиђене ситуације. Аутобуси се заустављају на планираним станицама и вожњу прилагођавају условима на путу. Све то им омогућава систем сензора.

Тјанђин је један од више стотина паметних градова у Кини. Власти те најмногољудније државе на свету све чешће се одлучују за овај концепт развоја градова због раста боја становника, али и очувања животне средине.

Зелени у Скупштини РС

На сајту https://www.youtube.com/watch?v=PihsFHg_l_s може се видети говор (10:00) посланика Ивана Карића, представника Зелене странке Србије. Он је говорио да се водама мора управљати интегрално на принципима одрживог развоја.

Анимирани филм „Man“

(Steve Cutts, https://www.youtube.com/watch?v=MTTr7RGH37c)

Визија

Многи виде будућност цивилизације песимистично. Како је ви видите?

https://www.pinterest.com/pin/208502657726227592/

Болсонаро у рату против Амазоније (вест објављена у Политици 23.8.2018)

„У Сао Паулу је ове недеље, пао мрак – усред дана. Дим је стигао од пожара у Амазону, који је удаљен 2.700 километара одатле. Још једном је зазвонило на узбуну против владине антиеколошке политике, али је десничарски бразилски председник окривио невладине организације тврдећи да оне подмећу пожаре да би му наудиле.

Јаки ветрови су у понедељак донели дим пожара из Амазоније у Сао Пауло, због чега је град изгледао као приликом помрачења сунца. То је навело организације за заштиту животне средине да оптуже председника Жаира Болсонара да систематски уништава, плућа Земље. Ипак, шеф државе, познат по томе што даје непримерене изјаве и не верује у климатске промене, одговорио је да активисти намерно изазивају ватру у Амазонији да би уништили његову репутацију пошто им је ускратио владине донације.

„Кад је реч о ватрама у Амазону, које су, по мом мишљењу, можда подметнуле невладине организације јер више не примају новац, шта је сврха? Да се створе проблеми у Бразилу", казао је Болсонаро у среду, а преноси Рojтерс.

Председник је додао да заштитници животне средине подмећу ватру само да би снимили пожаре и снимке користили против владе. Упитан о којим организацијама је реч и да ли има доказе за такве тврдње, одговорио је да нема ништа написмено, већ да је то ‚само његов осећај'".

УНЕП: У Србији више од 700 потенцијално загађених индустријских локација

(вест из медија, Зелена Србија, 7.10.2019):

У Србији постоји 14 напуштених индустријских локација које су идентификоване као приоритет за ремедијацију у оквиру првог пројекта за унапређено управљање земљиштем, саопштио је крајем 2019. Програм УН за животну средину (UN Environment, УНЕП). Утврђено је постојање и више од 700 потенцијално загађених индустријских локација као последица деценија индустријске активности, у комбинацији с неадекватном инфраструктуром за збрињавање отпада. УНЕП то назива „опасним

наслеђем у виду контаминираног земљишта у Србији". Загађене локације су у близини насеља и река, органски загађивачи и метали могу исцурети у земљиште и угрозити квалитет хране и воде и довести до губитка биодиверзитета.

Еколошке избеглице

Под утицајем све већих климатских промена, у животној средини могу се десити катастрофе које доводе до појаве еколошких избеглица. Крајем 90-их година прошлог века њих је било око 25 милиона, при чему је овај број стално у порасту. UNHCR је стално указивао да се особе које беже из својих земаља због еколошких катастрофа могу сматрати избеглицама по Конвенцији о статусу избеглица. Тек у јануару 2020. године Комитет за људска права утврдио је да особе које беже од ефеката климатских промена и природних катастрофа не смеју да буду враћене у земљу порекла ако би њихова основна људска права тиме била доведена у ризик.

Друштвена одговорност

На сајту компаније Мекдоналдс https://www.mcdonalds.rs/dajemo-primer-drustvena-odgovornost/ може се видети које све активности подржавају у Србији како би били друштвено одговорни.

На сајту https://www.coca-cola.rs/cini-dobro/svet-bez-otpada може се видети клип *Свет без отпада* који показује како Кока-кола брине о животној средини.

За убијање бубамаре казна 15.000 динара

Иако делују слатко и већина се обрадује кад види једну или две, ових дана по неким местима у Србији, прекривају читаве зидове, улазе у зграде и станове и траже топлије место да презиме. Ипак, ако вам крене рука да убијете бубамару, требало би да знате да по закону можете да сносите озбиљне последице. Према *Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива*, који је донет 20. јануара 2010. године, бубамара спада у строго заштићену врсту. Казна за убијање бубамаре износи 15.000 динара.

РЕСУРСИ

Агенда 21

http://waste-environment.vin.bg.ac.rs/docu/agenda_21.pdf

Еколошко право, Лилић, Стеван, Дреновак-Ивановић, Мирјана, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2014.

Заштита животне средине – померање тежишта ка заштитном објекту, Раденка Цветић, Правни факултет, Нови Сад, 2013.

https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0550-2179/2013/0550-21791304117C.pdf

Право на одговарајућу животну средину као основно људско право, Маријана Младенов, Правни факултет Нови Сад, 2017.

http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8813/Disertacija14948.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Програм Уједињених нација за развој – за Србију: Циљеви одрживог развоја
http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html

Параграф.рс: Закон о добробити животиња
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_dobrobiti_zivotinja.html

Организација „Орка“: Добробит животиња
https://www.orca.rs/sr/dobrobit-zivotinja/

Удружење за заштиту животиња „Феникс“: О огледним животињама
https://www.feniks.org.rs/zastita/zastita-oglednih-zivotinja/o-oglednim-zivotinjama

Мали еколошки речник
http://static.astronomija.org.rs/razno/recnik/ekologija/ekorecnik.htm

Гринпис, званични сајт
https://www.greenpeace.org/international/

Архуска конвенција у Србији
http://www.aarhussu.rs/arhuska-konvencija.html

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.091.3::172(035)

ПРИРУЧНИК за наставнике грађанског васпитања : у гимназији / [ауторски тим Косана Бекер ... [и др.]]. - Београд : Мисија ОЕБС-а у Србији : Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2020 ([Београд] : Jovšić Printing Centar). - 272 стр. : илустр. ; 30 cm

Подаци о ауторима преузети из колофона. - Tiraž 300

ISBN 978-86-6383-103-2 (ОЕБС)

1. Бекер, Косана, 1972- [аутор]
а) Грађанско васпитање -- Настава -- Методика -- Приручници

COBISS.SR-ID 27013897